

ORVOSI
TANÍTÁS,
Mellyet

LB. STÖRCK ANTAL
Fels. Bász. s Kir. Fej. Tanátsoffa,
Fő Orvosa, az Orv. Tud. áll.
Igazgatója. és az egész Austr.
Birod. Protomedicussa, s a t. az
Austr. Borbély. szám. 1776. dik
éft. Ném. Nyel. Ki-adott, mostan
pedig

Magyarrá fordított

RÁCZ SÁMUEL
A Nem. Mest. és a Filof. Mestere,
az Orv. Tud. Doktora, és
a Bud. Kir. Univerf.
egyik Tanítója 2001
I RÉSZ

BUDÁN,

A Királyi Univerfitásnak Betűvel,
1778.

Cum speciali Privilegio. Sac. Caesar. Regiae Apost. Majest.

N A G Y
K E G Y E L M Ű ' S M É L T Ó S Á G U

G A L A N T H A I

G R O F F

E S Z T E R H Á Z I

F E R E N T Z

U R N A K.

E Ó E X C E L L E N T I Á J Á N A K.

F R A K N O V Á R A Ó R Ó K Ó S

U R Á N A K.

A Z A R A N Y B Á R Á N Y , É S E G Y S Z E R - ' S - M I N D S Z .
I S T V Á N A P O S T O L I K I R Á L Y ' N E V E Z E T E S R E N D E

N A G Y K E R E S Z T E S

V I T É Z Z É N E K.

F E L S É G E S T S Á S Z Á R U N K , ' S A P O S T O L I K I R Á L Y U N K
K O L T S O S

K A M A R Á S S Á N A K.

V A L Ó S Á G O S B E L S Ő T I T K O S

T A N Á T S O S S Á N A K.

NEMES MOSONY VÁRMEGYE

F Ő - I S P Á N N Y Á N A K.

A FELSÉGES MAGYAR CANCELLÁRIA ÉS A' MEG
NEVEZETT SZ. ISTVÁN RENDE'

CANCELLÁRIUSSÁNAK.

FELSÉGES KIRÁLYUNK UDVARI

KAPITÁNNYÁNAK.

ezen munkáját illendő tisztelettel ajánllya

a' Fordító.

K E G Y E L M E S

U R A M !

Nintsen egy Hazának-is nagyobb öröme, mint ha ugyan azoknak vállain pihenbet, a' kiket fárott karjaival emelt-ki a' bőltsöböl. Ugy tettzik, hogy szemeiböl olvasom kedves Hazámnak ezen nemes vigasztalást, midön EXCELENTIÁD felöl gondolkodik: De nintsen-is külömben; mert EXCELLENTIÁD, fényes Szármozásának balbatatlan érdemét követvén, annyi igyekezettel dölgozik Ditsö Nemzetének előmenetelén, hogy többet már tsak kívánni-is alig lebet.

Melley szerentsés Magyar Nemze-
tiink, hogy a' kegyes végezesék EXCEL-
LENTIADAT inkább a' köz-jónak igaz-
gatására, mint-sem Ósei nyomdokán a'
vérengező utközetek vezérségére rendel-
ték! mert még ugy sem szárottak meg
könyveink, mellyekkel Vezeki Fábiosok
ditsőséges balálának áldoztunk (*): Hát
ba

(*) Azon a' szomorú estészen nyugosznak ESZTERHÁZI
LÁSZLÓ, FERENTZ, TAMÁS, és GÁSPÁR, kik 1652.
dik Eszterházi-ben egy útközben estek -el Hazájoktúl. Melly di-
csőséges vóls néki k így meg balni!

*ba EXCELLENTIÁDAT - is basanló
veszedelmek között szemlelnök? alig tudom,
bogy elégségesek vólnárnké ezen félelemnek
el-viseelésére.*

*De közöttünk láttjuk EXCEL-
LENTIÁDAT, és ezer áldásokkal jutal-
mazzuk minden tsepp verejtékeit, mellyeket
bazája-szerehme görditt-le homlokáról. Nem
szükséges itt EXCELLENTIÁD Ne-
mes Fáradságainak példáiról aggodni;
nézzük tsak közelébb az orvosi Tudomány-*

nak Hazánkba idézését: *Az nem Hazafi, a' ki ennek basznát tsak kéttségben-is vebeti; ez pedig EXCELLENTIÁD-NAK Kegyes közben-járása által hozat- tatott-be országunkba, hogy tudni-illik a' falusi Borbélyok a' belfő orvoslásokban annyira utasítsanak, hogy a' falukan kénlódó szegény betegeknek a' leg-közön- ségefebb nyavalyákban basználbassanak.*

Imé fordított könyvemnek tzélja, mellyet a' Budai királyi Univerfitásban a'

ma-

magyar Borbélyoknak magyar nyelven
magyarázok. EXCELLENTIÁDAT
illeti tebát e' tsekély fordítás, bogy, a'
minek ültetésében annyira iparkodott,
annak már most némü-némü gyümölséből
érezze érdemlett gyönyörúségét. Végye
azért EXCELLENTIÁD ugyan azon
Kegyességgel erőten áldazatomat, a' mel-
lyel Kedves Hazájának leg kissebb basz-
náboz-is szokott viseltetni. Én azon-
ban annyiban fogom magamat kötelefnek
tartani, bogy EXCELLENTIÁD-
NAK

*NAK különös kegyelmét színtelen bálá-
adással emlegetsem, és hogy azon mély tisz-
telettel, mellyel mind eddig voltam, lé-
gyek bóltamig-is.*

EXCELLENTIÁDNAK

Érdemelen Szolgája
RÁCZ SÁMUEL.

A' F O R D I T Ó N A K
E L Ö L - J Á R Ó B E S Z É D E .

Nem tudom melly titkos tűz nyughatatlan-
kodik szívemben , hogy mióta létemet kezdet-
tem esmérni, el tőkéllet szándékom, Édes
Nemzetemnek hasznára szentelni tsekély tehet-
ségemet ? Az anya - természetnek némü
némü ajándékait csak ollybá veszem, mint
Kedves Hazámnak gondviselemre bizott zá-
logját, mellyre mindenkor igafságos törven-
nye vagyon, Nekem pedig kötelefségem, azt
hiányofságának kipotolására forditanom.

Ez a' heves indulat ragadott-ki engemet
szülőimnek karjai közül, hogy külső országban
keresném azon javakat, mellyekkel idővel szolgál-
hatnék Kedves Hazámnak, és bizonyofsá tehes-
sem, hogy igaz Fia vagyok. Imé már második
jele hivségemnek: Egynéhány hónapok előtt

botsátottam a' magyar világ eleibe jobbitott kiadásban Orvosi Oktatófomat. De mivel önön író tollamnak annyi tellyeséget nem ígérhettem, hogy ezen feltett tzelomra txfalhatatlanul vezérelne, szükség-képpen olly munkának fordítására kellett magamat el-tökéllenem, mellyel héányofságomat nem tšak helyre hoznám, hanem tetézném-is hafznát, íráfomnak. De mit mondok: szükség-képpen? vidám szível áldoztam én magamat illyen fárattsággra.

Már pedig kiknek munkájit vehettem volna-fel nagyobb igaffággal azoknak a' Tekén-teteknek tellyesítésére, a' kik a' magyarázó tollat kezembe adták, mint MÉLTÓSÁGOS L. B-STÓRCK ANTAL URNAK, FELSÉGES TSA-SZÁRI ÉS KIRÁLYI FEJEDELMINK TANÁTSOSSÁ-NAK, ÉS FŐ ORVOSÁNAK, 's a' t. Orvosi Ta-nítását? mellyet ő olly érzékeny emberi sze-retettel, olly éles elmével, olly ditsűsleges ha-szonnal az Auszriai Tartományokban lévő hadi

és mezei Borbélyoknak számokra kiadott, hogy csak egyedül az tagadhattyamag tölle az halhatatlan EMLÉKEZET-KÖVET, a' ki sem a' valóságos Érmedet nem esmérí, sem a' ne- mes téteményekről józan ítéletet nem tud hozni.

De ez mind kevés illetén MÉLTÓSÁGNAR Ditséretére; többeket hoznék-el, ha csak at- tól nem tartánék, hogy akár mennyi szóllá- somnak végén-is csak ugyan meg kellene valla- nom, hogy még érdeme fzerént nem ditsér- tem. Mindazonáltal azt semmiképpen el nem hal- gathatom, hogy midőn az Auszriai Birodalomnak hafznát olly mohon munkálta, nem elégedet még meg fényes fáratságaival, hanem tellyes igyekezettel azon iparkadott, hogy Kedves Hazánkba-is bé-hozattatnának údvófséges ta- náttfai: Nem külömben, henem mintha ugyan arra vólna teremtvé, hogy idővel az egész világ néki köszönhesse meg-tartását.

Imé mint fordításomnak oka, mint e' könyv első szerzőjének le-rajzaláfa. A' mikre még kegyes olvasóimat inteni kellene, azok a' szerzőnek elől-járó Beszédében bőven fel-találtatnak; nints-is egyéb hátra hanem, hogy tellyes örömemet ígérjem, ha ezen fordításom által Ditső Nemzetemet bizony-ofsá tehetem, hogy hasznára annyit kíván-tam tenni, a' mennyit lehetett, ha mindgyárt annyit nem tettem-is, a' mennyit tenni kellett volna.

A' S Z E R Z Ő N E K

E L Ő L J Á R Ó B E S Z É D E .

Minden jó rendben állatott Köz Tárfaságnak egyik Fő Dólga az, hogy a' nép meg-tartásék: nem-is ok nélkül, mert az eő Hatalma nevedik, avagy fogyatkozik, valamint a' népnek száma örögbedik, avagy kissebbedik.

Erre nézven: nem élni, avagy betegség' miatt a' Köz Jónak elő-mozdítására alkalmatlannak lenni, mind egy értelemben véteődik; mivel minden tárfasági hivatal egészségen fondáltatik.

Ezt az Igafságot a' Bölts Köz Tárfaságok minden időben világoson által-látták; fokkal-is ditsófségesebb emlékezetet, az emberi nemzetnek meg-tartásában való foglalatofságokkal, a' kővótkezendő időkbén élőknel magok után hagytak, mint-fem minden Hatalmas Győzedelemnek emlékezetére fel-emelt Pompás Jégyi Epülettel, mellynek fondámentuma fok ezer ellenségnek holt tetemeiből kézfizetett.

De mégis ez az eő felebarati szeretetből származott ditséretes fel-cett szándékok még eddig egészszén bé-nem telyefedhetett.

Sokat fáradztak ugyan; a' költségnek sem kedveztek, hogy jó rendelések által a' majom-orvosokat ki-irthassák, a' nép' egészségét meg-tarthassák, és hiv, 's jól meg-próbált Orvosokra bizthassák, de ezek többire csak a' nagy városokban mulatoznak, azért, a' távul való faluktól megszűze lakván, minden mezei szántó vető embernek nem használhatnak.

— — — — —

Annakokáért leg-nagyobb része a' mezei népnek, és a' katona, a' kik a' kőz Gondvifeléfre leg-érdemesebbek, ebből a' KEGYESSÉGRŐL igen keveset részesülnek; minnyájon mégis sokféle nyavalyákat szenvednek, és azokban csak Borbélyokra bizattatnak.

Ebben az állapotban egyébképpen segíteni nem lehet, hanem csak úgy, hogy a' Borbélyok annyi Orvosi Tudományra taníttassanak, a' mennyi arra szükséges, hogy a' leg-gyakrabb, és leg-közönségesebb Történetekben a' kőz Népek használhassanak.

Ez vala régtől fogva az én leg-szorgalmatofobb kívánságom: Hálá-is légyen a' mi FELSÉGS MONÁRCHÁINKNAK, a' kik, mihent megértették, azonnal KEGYESENN bé-is telyesítették.

Annak az Uj Tanító Széknek fel-állása, mellyből a' Borbélyok elsőben az orvosi Tudománynak leg-szükségesebb fondámentomira, és azután azoknak a' beteg-ágyokhoz való alkalmaztatására a' mi született nyelvünkön (A) taníttatnak, az EŐ FELSÉGEK' Munkája, Uj Bizonyysága annak a' nagy KEGYESSÉGNEK, mellyel EŐ FELSÉGEK még a' leg-kissebb Haza-Fiakhoz - is viseltetni méltóztatnak.

Mindazonáltal ebből a' Jo-Téreményből nem minden Borbélyok részesülhetnek; jöllehet minnyájon hasonló érdeműek: Némelyek ettől a' várostól (B) igen meszre laknak; másoknak egyéb akadályok vagon.

Ez a' gondolat iratra velem ezt az Orvosi Tanítást.

Pró-

(A) Németül.

(B) Bérszól.

Próbált orvosi Régulákat szedtem - őszve, mellyek azoknak-is hasznafok, a' kik valaha élő tanitást hallattak, mostan pedig elméjeket könyv' által fejiteni kívánják.

Azokat, a' kiknek számokra ezt a' munkát készítettem, még arra intem, hogy mindeneket a' könyvnek rendi szerént 's gyakran olvossanak, jól-is meg-fontalyanak: A' ki csak imittamott egy két levélbe bé-teként, az a' mit keres, azt meg-nem találja.

Mivel pedig magok mesterségeket jól értő Borbélyokat, midőn irtam, szemeim előtt forgattam, azért a' nyavalyáknak külső orvoslásokról semmit sem tanítok.

Az orvofságoknak mértékeket, kivéven a' gyermekek' nyavalyájokban jovosolt szereket, meg-állapodott idejű, és erős emberekhez szabtam: a' Borbély' okos ítéletére biztattatik, azokat mindenféle állapothoz alkalmaztatni.

Azzal-is, ugy vélem, jót tselkedtem, hogy egy rendből, és egy tzelra több orvofságokat jovosoltam: Gyakran a' beteg egy szert utál; mást pedig hasanló erejűt bé-vehet: Vagynak más kórnyúlallások-is a' mellyek az ilyen bővöldéft meg-kévánnyák.

A' Patika-munkával készítettett orvofságok fel-talátatnak az Auszriai Tartományok' Patikáros könyvében, melly már német nyelvre-is fordítatott.

Utólyára, hogy ez a' munka annál hasznosabb légyen, azokat az orvofságokat, a' mellyek ebben a' Tanításban jovosoltatnak, különös Rendekre osztattam, és minden emlékezetre méltó dolgokat rendes laistromba vettem.

Másokat, a' kiknek nem irtam, arra kérem, hogy az olvasásban arról a' fel-tett tzeíróól mindenkor meg- emlékezzenek, a' mellyet én az írásban szemem előtt tartattom.

Irtam tudni illik a' mi Austriai Német Tartományinkban lévő Falusi, és Hadi Borbélyoknak számokra. Ez az oka, hogy némely dolgokat igen röviden, másokat éppen nem-is emlegetek. Ebben vagyon az együgyű írás' és a' hazánkban meg- szokott szóllás' modgyának- is valóságos mentsége.

Azzal ugyan magamnak nem hizelkedem, hogy ennek a' könyvnek ki-adásával mindenkinek tanátsot adtam, de mégis hogy fokoknak használtom, azt valójában ugy gondolom.

A' Borbély ugyan ezzel a' Tanitással annyira soha sem mehet, mint a' Doktor; mert az orvosi Tudomány az eő elméjének erejét fokkal felyül haladgya; egy szóval: A' Borbély nem Doktor.

De mégis, ha elég okos, azt gyakoralhattya, a' miről itten tanitált talál, és hogy azonnal annak bizonyoson hasznát- is veszi, azt az én fokfele próbáim velem elhitették.

Leg- nemesebb jutalma az én fáradságaimnak, és leg- hathatófobb ősztón az tovább való munkálkodáfra- is az, ha a' mi **FELSÉGES MONÁRCHÁINK** várásoknak, és az én nyughatatlan kívánságomnak, az emberi nemzetnek meg- tartásában való foglalatofságommal eleget tehetek.

A Z

E L S Ó R É S Z N E K

T E K É N T E T E

B évez t's.	pag. 1
<i>Az</i> Hidegtelekről közönségesen.	13
<i>A'</i> Forró - hidegről.	19
<i>A'</i> Rothatt - hidegről.	43
<i>A'</i> Gyuladásról közönségesen.	49
<i>Az</i> Agyvelőnek Gyuladásáról.	54
<i>A'</i> Szemek Gyuladásáról.	59
<i>A'</i> Fülnek Gyuladásáról.	63
<i>A'</i> Torok - Fájásról.	63
<i>A'</i> Melynek Nyavalyáiról.	75
<i>Az</i> Óldal - Nyilallásról.	76
<i>A'</i> Tüdő - Gyuladásról.	87
<i>A'</i> Vér - Pökéről.	99
<i>A'</i> Fulladásról.	107
<i>A'</i> Mely - Víz Korságról.	113
<i>A'</i> Szív - Dobogásról.	117
<i>Az</i> Hurutról, és <i>a'</i> Nátháról.	121
<i>A'</i> Fullasztó - Hurutról.	123
<i>Az</i> Agyék - Hártyának Gyuladásáról.	128
<i>A'</i> Májnak Gyuladásáról.	130
<i>A'</i> Gyomornak Gyuladásáról.	133
<i>A'</i> Gyomor - Görtsről.	136
<i>Az</i> Émelygéről, és Húnyásról.	141
<i>A'</i> Vér - Okádásról.	142
<i>Az</i> Has - Fájásról.	145

<i>Az Has - Menésről.</i>	pag. 154
<i>A' Vér - Hasról.</i>	160
<i>A' Veséknek Gyuladásáról.</i>	170
<i>A' Nátha - Hidegről, Forró köszvényről, és a' Nátha- Folyásról.</i>	173
<i>Az Hojagos - Himlőről.</i>	183
<i>Az Himlő - Béoltásról.</i>	211
<i>A' Veres - Himlőről.</i>	222
<i>A' Skarlát - Himlőről.</i>	230
<i>Az Orbántzról.</i>	232
<i>A' Gutta - Útésről.</i>	244
<i>A' Szel - Útésről; Tag - el - eséről.</i>	256
<i>A' Nyauahya - rontásról; korságról; nehéz nya- uahyáról.</i>	260

B É - V E Z E T É S.

Minden, mind belső, 's mind külső résznek az emberi testben különös haszna, és csak egyedül magának tulajdon munkálkodása vagyon.

Ha ezek a' részek minnyájan tökéletes állapotban vagynak, és könnyen, szabadon, vígan, 's álhatatosan munkálkodnak, akkor az ember *egészséges*.

Az egészséges ember vidám elméjű, maga hivatására 's testének mozgására mindenkor kész; az ed részei minnyájon egyaránt és természet szerént melegék 's lágyok; ábrázattya tiszta és helységéhez képest jó szinű; szemei tiszták és frisek; ajakai pirosak; nyelve nedves, piros, és tiszta; minden külső 's belső érzékenységei épek és élesek; természet szerént való tisztulási rendcsék; lélekzése könnyű, tiszta és egyarányu; érverése (*pulsus*) szabad, erős, lassu, és egyszabálu; az álma pedig tiszta és elevenitő.

Ha az emberi testben valami munkálkodás maga' rendétől el távozik; ha könnyen, szabadon, vígan,

's álhatatosan nem gyakoroltathatik, tapasztalhatóképpen meg akadályoztatik, avagy meg-bomlik, akkor jelen vagy on a' *betegség*.

Tehát a' betegséget illendőképpen meg-nem esmérheti, az-az: helyesen meg nem értheti, hogy a' mi testünkben természet szerént való, avagy egészséges állapottjától mi távozott-el, avagy mellyik rész, és mi módon romlatt-meg, a' ki előbb az emberi test' részeinek természet szerént való, avagy egészséges állapotját jól ki-nem-tanúlya; a' ki pedig a' betegséget meg-nem esmeri, az helyesen orvosolni nem tud.

Annakokáért oktanul tselekednek azok, és mindenkor magokat nagy veszedelembe vetik, a' kik egészségeket tudatlan *majom-orvosokra* bizzák.

Mentől nagyobb az akadály és a' bomlás; mentől többek és az életre szükségesebbek azok a' munkálkodások, a' mellyek meg-bomlattak; mentől keményebbek az okok, és a' történetek (*Symptomata*); annál súlyosabb és veszedelmesebb a' nyavalya-is.

Igen súlyos és veszedelmes betegségek kemény-ségekből fokáig nem tarthatnak; rövid údon vagy jóra, vagy roszra el-változnak.

Annakokáért ilyenkor az el-nyomottatott természet' erejének segítségére mindgyárt kezdetben hatásos orvosságok kívántatnak: a' várokozás veszedelmes; a' gyenge orvosság haszontalan: Jobb-is a' veszedelmes környűállásokban kétszeges orvoslást-is meg-próbálni, mint-sem a' beteget szerentsétlenségiben vigasztalás nélkül hagyni, avagy haszontalan orvosságokkal csak gyötrödni.

A' gyenge nyavalyáknak orvoslását ellenben gyakran lehet 's kell-is egyedül a' természet-re bízni; csak akkor szükséges a' segítség, a' mikor a' természet

mészert az igaz utból ki-tántorodik, avagy elégséges erővel nem bír.

Mikor a' gyenge betegségek kemény orvossággal orvofoltatnak, és egyszerre fémivé tétetni, avagy leg-alább meg-rövidítettetni kévantatnak, akkor ellenkező dolog szokott történni; mert az erőszakos orvoslás által a' természet ei-tévelyedik; a' betegség meg-fulyosodik és meg-hozsfalbadik, avagy a' beteg olly veszedelembe esik, melly gyakran halállal végződik.

Az-is nagy és igen veszedelmes tévelygés, ha valaki azt hiszi, hogy minden betegségnek orvoslását hánytató-avagy hashajtó-orvossággal; izzasztó szerekkel, avagy ér-vágással kell kezdeni. Elsőben a' környülállásokat, és a' történeteket kell kitanólni s' meg-fontolni; azután az orvoslás azokhoz alkalmaztassék.

Semmiféle állapot ellen olly közönséges orvoslás nem-találtatik, melly mindenkor alkalmas, és hasznos volna: majd minden betegnél, vagy a' természetre, vagy a' környülállásokra nézván, valami különös dolog tapasztaltatik, melly különös figyelmeteliséget és gondvifelélt kíván, ha egyféle-is a' betegség.

Minden betegség vagy az *hig*, vagy a' *kemény* részeknek hibáitól különösen, vagy mind a' kettőnek romlásától egyetemben veszen eredetet.

Mert a' mi testünk hig, és kemény részekből áll.

Az hig részek keményekben tartatnak, azok által mozgattatnak, és illendőképven el-készítettnek; mindazonáltal a' kemény részeknek-is rendes mozgások főképpen az higanak tökéletes működéségtől függ.

Arra tehát, hogy a' mi testünk illendőképben munkálkodgyék, szükségesképpen meg-kévéntatik, hogy mind az hig, 's mind a' kemény részek jól el-készülve légyenek; mert ha valamelyikben, avagy mindenikbenn-is, valami hiba esik, akkor mindenkor valami betegség támad.

Valamint a' testnek edényei erőben, nagyságban, tágóságban, formában, és hajlóságban egymástól különböznek, ugy a' nedvességek-is, mellyek edő benne vagynak, 's folynak, egymástól különbözzenek, szükséges.

A' nagy edények, az-az: a' nagy erek, mellyek a' szivbe bé mennek, és a' szivből ki-jönnek, magokban tarttyák őszve-elegyítve minden-féle nedveségeit a' testnek. Mivel pedig ez az őszve-elegyítés a' szivtől minden részére a' testnek hajtatik, azért szükséges dolog, hogy azok, a' mellyek kisdud erekbe válnak, a' többitől, mellyeknek nagy edényekben kell maradni, könnyen el-válynak, és azután magok helyeket el-foglalják. Ha ez az elválás rendszeren nem történik, akkor a' vér fel-háborodik, és azonnal sokféle nyavalyák támadnak.

Mikor a' mi *big* részünk igen *vástagok*, *sűrők*, *sükerefek*, *taknyosok*, avagy *enyvesek* 's *ragadósfok*, akkor az őszve-elegyített nedvességek egymástól könnyen el-nem-válnak.

Ellenben pedig, ha a' mi *nedvességeink* igen *bigok*, *vékonyok*, és *feloldartottok* 's *fel-olvadnak*, akkor egymástól igen könnyen el-válnak és bőven a' kisdud erekbe-folynak, mert még azok-is által mennek, a' mellyeknek nagy edényekben kellene maradni. Illyenkor a' test' űreibe nedvességek öntődnek; mértékletlen izzadások támadnak; a' belső tagok vérrel meg-töltődnek 's fel-dagadnak; az erek bé-dugulnak 's meg-ke-

keményednek, mirigyos daganatokká válnak, utólyára gonofz indulatu gyuladások származnak, mellyek igen könnyen meg rothadnak, avagy fenévé válnak, és többire mindenkor halált okoznak; valamint a' gonofz indulatu rothatt hideglelésekben, a' pestisben, súlyben, és frantzban gyakran láttjuk.

Azért-is az emberi testnek nedveségei jól el-készüllyenek, és szelidek légyenek, szükséges; mert ha valamiben hibáznak, akkor a' telt illendőképben nem tápláltatik, és azonnal lassan-lassan a' nedveségek meg-vesznek 's meg-romlanak.

Ha a' mi nedveségeink nem szelidek, hanem inkább élesek 's tsipősek, akkor mind kívül, 's mind belől a' kemény részeket meg-rágják 's kirágják, és gyakran igen veszedelmes, avagy éppen orvosolhatatlan nyavalyákat okoznak.

De ha ez a' gonofz meg-nem történnék-is, mégis a' kemény részeket igen nagyon ősztöndzik 's izgattyák; azonnal keményfajdalmok, görtsők, in-rángatódások, nyavalya-törések, gyuladások, és különb-külömbféle hideglelések, avagy gonofz indulatu, és nehezen orvosolható betegségek támadnak.

Minden tsipőtség különös és tsak magának egyedül tulajdon móddal munkálkodik. Példának okáért: az hójagos himlős tsipőtség hideglelést és hójagot; más pedig veres himlőt; tsolyán-himlőt; skárlát-hideget; köls-himlőt; nátha-szeplőt; rühet; súlyt; frantzot; 's a' t. okoz.

Ebből nyilván ki-tettzik, hogy azok a' nyavalyák, a' mellyek a' mi hig részeinknek hibáiból származnak, számlálhatatlanak.

Azok a' nyavalyák sem kevesebbek, a' mellyek a' mi kemény részeinknek romlásától okoztatnak.

A' kemény részek olyan *eszközök*, mellyek által mindenféle *mozgásai*, és *munkálkodásai* az emberi testnek gyakoroltatnak. Ha ezek az *eszközök* igen *kemények*, avagy *lágysok*; igen *nagyok*, avagy *kisfinek*; igen *szorossak*, avagy *tágosak*; igen *éles*, avagy igen *tompá* érzékenységűek; ha *mozgattatbatatlanak*, *rossz formájúak*, avagy *meg-is-romlattak*; akkor a' test' munkálkodásai meg-akadályoztatnak, félben hagyattatnak, és igen fokféle veszedelmes betegségek kövötköznek.

Ez mellett: a' kemény részeknek nyavalyái gyakran orvosolhatatlanok, és községesen nehezebben gyógyulnak - meg, mint az *hig* részeknek betegségei.

A' betegség sullyának ki-tan' lására szükség minden jeleket és történeteket őszve - szedni, 's jól meg-fontolni; azután az egészséges munkálkodásokkal őszve-is kell-vetni. Ebből az őszve-hasonlításból tökélltelen meg lehet tudni, hogy a' betegség mennyire távozott-el az egészségtől, és hogy mekkora a' romlás, kövötközendőképpen a' veszedelem is.

A' *forró* nyavalyákban minden *jövöndöklés* bizonytalan; mert gyakran igen hirtelen és minden reménység felett való változások történnek: meg gyógyulnak azok, a' kikhez semmi reménység nintsen; meg-halnak ellenben azok, a' kiktől minden ember jót reméll.

Annak-okaért ilyenkor sem igen fokot remélni; sem tsalhatatlan ok nélkül kétségben esni nem kell.

Mikor *több* veszedelmes esetek együtt vagynak, akkor azt kell előbb meg-orvosolni, a' mellyik leg-veszedelmesebb; leg-veszedelmesebb pedig az, a' mellyik olyan munkálkodásokat akadályoztat, és fél-

félben hagyot , a' mellyek az életre leg-szüksége-
febbek.

Midőn olyan betegség adgya-elő magát , a' melly-
nek okai, és természeté még tökéletesen meg- hatá-
rozva és tudva nintsen , akkor az eseteket, és a'
környülállásokat más esméretes betegséggel őfzve kell
hasonlítani, és azután annak a' nyavalyának orvos-
lásával kell orvosolni, a' mellyikhez leg- hasonlóbb.

Valami a' mi testünknek hig, és kemény részei-
ben rendetlenséget, avagy természet rendén kívül
való változást gerjeszt, és az által a' testnek mun-
kálkodásait meg-akadályoztatya, fel-háboritya, avagy
félben hagyatya, az *betegítő oknak* neveztetik.

Mentől keményebbek, és gonoszabb indulatuk
az okok, annál keményebbek, és veszedelmesebbek
lésznek a' betegség' esettyei-is (*symptomata.*)

Mind-azonáltal némellykor gyenge okból-is or-
vosolhatatlan veszedelmes betegségek származnak,
ha vagy az orvos mindgyárt kezdetben, a' mikor
könnyű lett volna segiteni, a' betegséget meg-nem
esméri, vagy a' beteg magával semmit sem gondol.

A' *Levegő-ég*, melly nélkül semmiféle állat nem
élhet, mentől frissebb, és tisztább, annál alkalma-
tásabb az egétségnek fenntartására.

Az ődönnek hirtelen változásai igen veszedelmese-
k: midőn a' nagy, és már fokáig tartott meleget hirte-
len hideg, és nedves őd. fel-váltya, akkor fokféle
veszedelmes betegségek, ugymint: nátha; torok-
fajás; hurut; mely-gyulladás; tőd. gyulladás; kösz-
vény; forró hideg; 's a' t. támadnak: Mikor nagy
hideg után hirtelen meleg lesz, akkor ő-fajások; ő-
szedelgések; gutta-űtések; vér-pökések; 's a' t. szár-
maznak: A' nedves meleg meg-gyengitti a' kemény
részeket; fel-öldazza 's fel-olvoltya, és rothadásra

indittyá a' nedveségeket; azért-is gyakran gonofz indulatú rothatt hidegleléfeket, súlyt, 's a' t. támaszt.

A' melly emberek tós, és nedves helyeken laknak, azok többire nehezen orvosolható félben-hagyó hidegleléfeket; súlyt; vízkorságot; 's a' t. szenvednek.

Sokáig bé zárva tartatott, 's meg-romlatt levegő ég gyakran hirtelen halált okoz, a' mint azoknál tapasztalyuk, a' kik kriptákat, vermeket, pintzéket, kutákat, és csatornákat oktanul fel-nyitnak: hasonl'képpen a' pintzékben forró mustnak párája; a bűdös kö-fűst; és a' föld gyomrában lévő úreségeknek gőze-is gyakran nagy károkat téstzen.

Étel, és *ital* nélkül az egészség sokáig nem tarthat; mert a' test egyedül ezekből nyeri vízfíza azt, a' mit minden napi munkálkodása által el-vefzt.

Szükséges dolog tehát, hogy az ember maga taplálására minden nap eleget egyék és igyék.

A' leg jobb étel-is, ha a' gyomrot nagyon megtölti, könnyen meg nem emésztddik; azért-is fokféle nyavalyákat gerjeszt; ugymint: émelygést; hányást; gyótrórdést; fű-fájást; szédelgést, 's a' t.

Kemény és nehéz emésztd ételek azoknak mindenkor jók, és hasznafok, a' kik erős természetűek, és kemény munkát dolgoznak; ártanak ellenben azoknak, a' kik gyenge természetűek bűnak, és igen sokat ülnek.

Az eledelnek mértéke és minéműsége mindenkor a' testnek erejéhez; a munkához; és kinek kinek az ed természetéhez szabattasék.

Hideg, vizes, és taknyos természetű embereknek fű-szerzűamos és hevítű ételeket kell adni: a véres és meleg természetűek ilyenektűl könnyen meg-betegednek.

A' szokás gyakran második természet. A' ki valamihez fok idejg szokik; ha azt azután nagyon kívánja, és könnyen meg-emészti; ha attól még eddig egyszer sem lett rosszul; az néki illendő mértékkel ezután sem fog ártani.

Fris, tiszta, folyó víz leg-közönségesebb, és leg-egészségesebb ital; mindazonáltal ha igen hideg, kiváltképpen ha kemény mozgás, és meg-hevülés után hirtelen ivódik, gyakran tűdő, avagy gyomor-gyuladást, némellykor mely-avagy has-vizkorságot-is, 's a' t. támaszt.

Tűs, álló, bűdös, és rothatt vizek gyakran igen gonosz indulatu félben hagyó, és rothatt hidegleléseket gerjesztnek. Az ilyen víz, ha fel-forr, és egy keveset sárga vizi lilium-gyökérel (*Calamus aromaticus*) avagy fenyő maggal (*baccæ junperi*) fő, meghűlve meg-lehető ital, kivált ha egy kevés etzet-is belé elegyítettik.

Tizenegy rész víz egy rész égettboral azoknak igen hasznos ital, a' kik nagy munka, és fokáig tartott mozgás után bőven izzadnak, nagyon meg-faradnak, 's meg-bádogyadnak; mert az el-gyengült tagokat szépen erősíti; és a' testből sem a' vizellet, sem az izzadás által hamar ki nem mehet.

A' részegítő italak mértékletesen nem rosszak azoknak, a' kik hozzá szoktak, avagy hideg természetűek; ha igen bőv mértékkel ivódnak, akkor a' testet meg-gyengítettik; orvosolhatatlan mirigyos daganatokat, és gyakran halálos vizkorságokat okoznak.

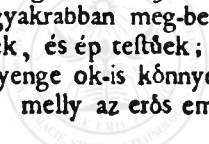
Sokáig nyugodni, avagy bonyélni mindenkor rossz, mert olyankor az étel jól meg-nem emésződik; a' nedveségek rendszeren nem forognak, illendőképven össze-sem-elegyítettnek, el-sem-készítettnek, egymástól el-sem-választatnak; a' kemény részek-is meggyengülnek, és el-lágyulnak; azért-is daganatok.

füz-nehézségek, compulziók, és természet rendén kívül való álmoságok kövötköznek.

Tehát a' mozgás, ha az erőhez alkalmaztatik, és igen sokáig egy végben nem tart; igen bőv és bádgyasztó izzadságot is ki-nem nyom, *minden embernek szükséges.*

A' testnek gyakorlási, ha kemények, és ha igen sokáig egy végben tartanak, az iffiabbaknak ártalmasabbak, mint-sem az meg-állapodott időknek, kivált ha lassan-lassan szoktak nozzá.

A' testnek, és az elmének munkálkodásai, ha merékletesekek, és ha egy huzomban sokáig nem tartanak; ha gyakran meg-változtatnak, az embert erősítik; ellenben pedig gyengítik.

Gyenge, beteges, és nyomorék személyek könnyebben, és gyakrabban meg-betegednek, min-tem a' jó egészségűek, és ép testűek; mert a' gyenge ember testében gyenge ok-is könnyen valami rendetlenséget gerjeszt, melly az erős embernek semmit sem árt.

Minden *rofszúl formált* tag, mellynek épsége az egészségre szükséges, magában-is betegség, és gyakran elkerülhetetlenül halált okoz.

De mégis a' *gyenge, beteges, és nyomorék* ember-is sokáig élhet, ha az ártalmas dolgokat kerüli, az hasznosakat pedig szorgalmasan követi.

A' ragadás, dögös, és gonosz indulatu nyavalyák ritkán ragadnak gyenge, és beteges emberre; többire csak erős, és véres természetűek körül kereskednek.

Sokféle *szakos* képzített a' természet, mellyeken a' rofsz, és igen bőv nedvességeitől, avagy az ártalmas materiáktól napoként *sífszúl.*

Illyen utak minden emberben: a' vizellet; az emésztet; és a' testnek láthatatlan gőzölgése; a' véres

természetű emberekben pedig az orr-vér, és a vérkorság; az afzszonyi rendben az hó-fzám.

Ha ezek a *tisztulások* meg-rekednek, avagy igen *bővön* folynak, akkor fok veszedelmes nyavalyák származnak.

Meg-állapodott idejű egészséges emberek közönségesen *minden* nap *egyszer* ülnek árnyék székre: vagynek olyanok-is, a' kik csak *minden másod*, avagy *barmad* nap végzik efféle dőlásokat.

Mikor egészségesek vagyunk, többire mindenkor annyit *vizellünk*, a' mennyit *iszunk*: a' vizellet természet szerént citrom, avagy szalma színű. Az étetnek, italnak, 's orvoságnak külömbisége, minéműsége; az üdö-járás; az elmének, és a' testnek gyakorlása, gyakran változtatták a' vizelletnek mértékét, színét, és szagát.

A' *test* természet szerént szünetlen, és láthatatlannul *gőzöl*: ez a' gőzölgés változik, az üdö járás, és kinek-kinek természete, 's élet' módgya szerént.

Egészséges emberek *éttzaka bat* vagy *bét. óraig* nyugadalmason *aluszna*; ha fel-ébrednek, frissék, vidámok, elevenek, hivatalyokra, és testek' mozgására készek, 's alkalmatások. Mind a' hofzszasáalom, mind a' hofzszas ámatlanság ártalmas.

Minden betegnél az ábrázatra, *erőre, szemekre, nyelvre, lélekzésre*, és a' *pulfusra* szorgalmatofon kell vigyázni; azután ki-kell tanólni, hogy minémű *munkálkodás* romlatt-meg a' testben, és mi *okból* romlatt-meg; azt-is meg-kell tudni, hogy valyon *tisztulé* a' test úgy, a' mint kell, vagy nem?

Ha az *ábrázat* mindgyárt a' betegség elein *bé-esik*, és el-változik; ha a' *beteg* azonban nagyon *megerőslenedik*, akkor nagy a' veszedelem.

Ha az *erő jó*; ha az érzékenységek *szabadok*, 's élések; a' beteg *eszén* vagy on, *könnyen*, és telyes melyel *lélekel*, akkor *nagy* a' reménység.

Halálos veszedelemben fekszik a' beteg, ha szűnetlen esze nélkül beszéll, igen nyughatatlan, sokat hánykalódik, a' térdeit fel-huzza, erőszakkal az ágyból ki-akar ugrani, az-áerben legyeket vadász, az ágy takaron pihéket szed, belől torró, kívül hideg; ha a' nyelv száraz, barna, fekete, és tserepes; a' lélekezés egyenetlen, szapora, rövid, nehéz; a' vizellet vagy igen kevés, vagy igen veres, vagy igen vizes; az eméltet híg és akarat nélkül az-ágyba menyen.

Égészes, és meg-állapodott idejű embereknél egy első minutum alatt *barvan*, avagy leg-tovább *hetven ér-ütést* számlálunk; étel után, és estve valamivel többet; a' *gyermek*ek' ér-verése-is *gyorsobb*.

Az ér-verés természet szerént való rendétől, és egyenlőségétől mentől inkább el-távozik, annál nagyobb a' veszedelem.

De mégis vagynak *emberek*, a' kik jó egészségűek, és még-is a' *pulsusok egyenetlen*, *gyors*, avagy *félben-bagyó*: Az ilyeneknél ha az ér-verés egyenlő, és náfokhoz hasonló lészen, akkor bizonyason betegség kövörtkezik.

A *pulsusnak* változásait, tudni-illik: hogy gyorsé, erőssé, nagyé, telyesé, feszülté, avagy el-nyomattatott, lassué, gyengeé, egyenetlené, félben-hagy'é, könnyebb gyakor tapagatásból, mint-fem magyarázásból, meg-tanólni.

A Z H I D E G L E L É S R Ö L .

(D E F E B R E .)

Nagyobb része a' betegségeknek vagy hidegteleléssel jár, vagy hidegtelelésből áll.

Midőn a' *pulsus* egy darab ideig szaporábban vér, mintsem az egészségben venni szokott, ha azonban az emberi testben valami *rendetlenség*, *alkalmatlanság*, avagy más természet rendén kívül való történet tapasztaltatik, akkor a' betegség *Hidegtelelésnek* nevezetik.

Vagynak *bidegtelelések*, avagy inkább hidegtelelés vér-feltorrásfok, mellyek igen gyenge okból származnak, éppen nem veszedelmesekek, egy napnál, avagy leg-felgyebb két napnál tovább soha sem-is tartanak: Azért *egy napi bidegeknek* (*febris ephemera*) neveztetnek, mert a' beteget rövid idő múlva egészfzen elhadgyák, 's az-után töbfszer vízfűz sem térnek.

Gyenge embereknél, és gyermekeknél *egy napi bidegek* gyakran láttatnak; közönségesen gyenge és könnyebbítő izzadással, avagy sűrű, vastag, és zavaros vizzellett végződnek. Némiellykor a' betegség végén a' vizzellet természet szerént valónak lenni láttzik, de még-is rövid időn az úveg' fenekére fok porond forma veres matéria száll-le.

Az ilyen hidegtelelések gyakran a' testnek gyenge meg-hivefedésétől, avagy hevülésétől; az elmének fel-háboradásától; a' gyomornak meg-terhelésétől, 's a' t. származnak.

Vagynak meg-állapodott idejű emberek, vagynak öbögék-is, a' kik többire minden tavaszszal, és őszszel egy vagy két nap bádgyadtak, 's lankattak; szomjuhozna; az étek nem-kéványák; nyugadalmason nem alhatnak; gyakran futó borzadást, és az-után

után réa-kövdötkezendő fel-váltó forróságot szenvednek; azonban a' vér fel-forr, és sebessen kezd forogni; de mihent a' test jól meg-izzad, akkor mindgyárt a' betegek jobban lesznek, és rövid időn fok sűrű bődös vizelletet vizelnek, azután előbbeni erejeket, és egészségeket szerentséfen vízfűzsa-nyerik.

Ezek az emberek az ilyen hidegtelelős fel-forrásokhoz már hozzá szoktak; nem-is szeretik, ha annak idejében megint elé nem jönnek; mert azt, 's igazán-is, hiszik, hogy ezek az hidegtelelős-források a' testet tisztítják, erősítik, és a' nyár' 's tél' alkalmatlanságainak el-hordazására illendőképpen el-készítik.

Az ilyen gyenge hidegtelelések többire, kiváltképpen ha belső okból származnak, hasznafok, és mivel a' történetek igen gyengék, azért ritkán kívánnak orvofságot. A' természetre bizattasék minden orvoslás: a' beteg tartsa magát mértékletes, és egyenlő melegben; keveset egyék; semmiféle részegítő italt ne igyék; A' gyenge tehát avagy tífirke-husleves, és a' Nro 13. le-irt vért vékonyító herbathé fokot használ.

Minek utánna ez a' hidegtelelés egészen ki-marad, ha azután a' száj enyves, és a' beteg gyomor-nehézségről, 's étel-nem-kévanásról panaszalkodik, akkor laxatívát Nro. 38. avagy Nro. 3. kell bé-adni.

Némellykor a' vért bősége-is *egy napi hidegtelelést* okoz, kiváltképpen azoknál, a' kik gyakran orr-vér-folyást, avagy folyó arany-eret szenvednek, ha tudni-illik, ezek az úrfesedések vagy rendetlenül folynak, vagy igen fokáig ki-maradnak: Illyenkor *eret* kell *vágni*.

A' *tovább tartó, és forró hidegek* mindenkor keményebbek, és veszedelmesebbek, mint az egy napi hidegtelelések, gyakran halálosok-is; ritkán orvosol-

tatnak-meg egyedül a' természetdől, többire mindenkor az orvostól-is segítségét várnak.

Mind-azon-által a' gyenge forró hidegek-is gyakran nem igen veszedelmesek, könnyen meg is gyógyulnak, ha gyenge okból származnak, ha olyan emberket ostromolnak, a' kik ennek előtte jó egészséggel bírtak, és ha gyenge történetekkel járnak.

A' melly hideglelés egynéhány napokon félbehagyás nélkül jelen vagyon, és tart, az *forró hidegnek* (*Febris continua*) neveztetik.

Mig a' forró hidegben a' történetek szaparadnak, gonoszodnak, avagy egy állapotban meg-maradnak, mind addig a' betegség' kimenetele kétséges, a' matériaja nyers, avagy emésztetlen.

Mihent pedig némely környűllások gyengűlni, és a' beteg könnyebedni kezd, és ha ez a' izcmlátomást való jobbulás szűnetlen nevededik, p. o. ha a' száraz nyelv meg-nedvesedik; a' pulsus nem olyan kemény, és feszűlt, a' mint előbb v. l. t.; a' forróság szűnik; a' száraz bőr nedvesedik; a' vizellet nem igen veres, és rövid úddön az űveg' fenekére valami matériát szálít, 's a' t. akkor mindgyárt a' betegség jóra fordul, a' nyers matéria emésztődik, és a' remenség nevededik. Mentől hamarább el-érkeznek, mentől inkább szaparadnak, 's nevedeknek, és mentől tovább tartanak az ilyen jó jelek, annál rövidebb lesz a' betegség-is.

Ellenben pedig ha a' betegség' folyása alatt a' történetek szűnetlen keményednek, avagy új, és veszedelmes esetekkel szaparodnak; ha az emésztésnek, és a' könnyebedésnek semmi jelei nem láttatnak, akkor a' beteg nagy veszedelemben forog, egészséget remélni nem-is lehet.

A' meddig a' történetek nevednek, avagy magok keménységekben meg-maradnak, és a' betegség' matériája emésztetlen 's nyers, addig tellyes tehetséggel azon kell igyekezni, hogy a' betegség könnyöbbedgyék, a' történetek gyengűlyenek, és a' természetnek el-nyomottatott ereje nevedgedyék.

Annak-okáért ha a' betegség ér-vágást, hánytatót, avagy laxatívát kíván, akkor mindent mindigárt clein, a' mikor még a' nyavalya a' természetet meg-nem gyözte, véghez-kell vinni.

Mihent a' történetek gyengűlnek, és az el-kezdet emésztésnek, avagy könnyöbbedülésnek jelei megjelennek, akkor mindigárt arra kell vigyázni, hogy a' természet kemény orvossággal fel-ne háborítsák, hanem tsak segitessék, és könnyöbbedtessék.

Ezek a' nyavalyák ha rendesen folynak, és a' természet sem a' beteg', sem a' beteggel dajkálkodó személyek' hibái, avagy a' rossz orvoslás, és rendkívül való gonosz történetek által maga rendes munkájában meg-nem gátoltatik, akkor bizonyos napokban hirtelen olyan változások történnek, mellyek által a' beteg tapasztalhatóképpen vagy meg könnyöbbedik, vagy meg-nehezedik.

Ez az údó, mellyben ezek a' változások történnek, *itélő údónek* neveztetik, mivel az ilyen változásokból többire mindenkor bizonyoson meg-lehet tudni, 's jóvondólni, hogy a' beteg meg-fogé élni, vagy nem.

Leg közönségesebb napok, mellyekben a' betegek jóra, vagy rosszra változnak, ezek: 4. 7. 9. 11. 14. 17. 21. 's a' t. Ugyan azért *itélő napoknak-is* (*dies critici*) neveztetnek.

Ezek a' változások majd mindenkor gyötrődéssel, és nyughatatlansággal kezdődnek: az hideglelés nevededik: a' történetek minnyájan keményednek, de
meg-

még is meg-nem-kell ijedni, mert az ilyen változás, mivel a' betegség' matériája' emésztenek jelei előre mentek, és az itélő napok kövötköznek, a' természetnek hasznos igyekezete, mellyel a' betegség eilen vioskodik; győzedelmet keres, és a' vézedelemtől meg akar-fzabadulni.

Annak-okaért ha a' történetek nem igen kemények, nem-is igen vézedelemesek, fokáig sem tartanak, a' betegségnek súlyához-is alkalmaztatva vagnak, akkor az orvosiást meg-nem kell változtatni, hanem csak arra kell vigyázni, hogy valami rendkívül való változás ne törtéanyék; a' többi bizattasék a' természetre.

Ha ezek a' történetek igen kemények lennének, avagy igen fokáig tartanak, és a' beteget valóságos vézedelembe vetnék, akkor az el-múlt, avagy előre ment környúl állásokra nem kell tekénteneni, hanem úgy, a' mint a' betegség' elein, illendő hasznos orvóságokkal, avagy úresítésekkel a' nyavalya igazgattasék.

Erre az igazgatásra rövid údon meg-láttzik, hogy mitsoda után akarja a' természet a' betegség' matériáját a' testből ki-hajtani.

Azután a' már meg mutatott ut szerént kell az orvosiást el rendelni.

A' betegség' matériája a' testből ki-fzokott hajtani vizelés; has-menés; izzadás; or-vér; aranyér; és az aszfzonyoknál hó-fzám által.

A' természet ritkán munkáskodik csak egy módon; többire mindenkor több utakan tisztul.

Mikor a' tisztulások rendesek, és a' beteget könnyebbitik, a' történeteket gyengítik, 's kevesítik, akkor semmit sem kell tselekedni, de ha igen bőven, avagy igen szűkőn mennének, és a' beteget meg-

gyengitenék, akkor segíteni, még pedig az első állapotban álitani, a' másodikban hajtani, kell.

Mégis mindazonáltal a' tisztulásnak bővségire nem annyit, mint a' betegnek könnyébségére vigyázunk, mert gyakran kevés, és t'ak alig tapasztalható tisztulás is a' beteget meg-könnyebbiti; ellenben pedig sokszor a' bőv tisztulás semmi jót nem hoz.

Az itélő változások gyakran bizonytalan időben történnek.

Illyenkor t'ak arra kell vigyázni, hogy előre menteké a' betegség' matériája emésztésinek jelei, vagy nem? könnyebbediké a' beteg, vagy nem? Ha jó jelekkel járnak, akkor jók, akarmitfoda nap történnyenek; ellenben pedig ha a' nyavalya súlyosodik, akkor mindenkor rosszszok.

Némellykor a' betegség matériája a' testből semmi rendes, és természet szerént való után ki-nem hajtatik, hanem hirtelen valami részbe vitetődik.

Ha már az a' rész az életre elkerülhetetlenül szükséges, ugymint a' fő, tüdő, 's a' t. akkor az állapot igen vézedelmes, gyakran a' beteg hirtelen meg-is hal.

Némellykor a' betegség matériája olyan részekbe vitetődik, a' mellyek az életre nem igen szükségesek, kiváltképpen a' testnek külső felén, ugymint a' fül' tővére, hónalyra, agyék-hajláfra, lábra, 's a' t. Illyenkor könnyű ugyan gyakran segíteni, de mégis némellykor ezek a' *másuvavitelek* hosszszas, és sarvasztó nyavalyákat *támofznak*.

A' külső másuvavitelek közé lehet rész] szerént a' kiütéseket-is számlálni.

Ha a' külső kiütések a' beteget meg-könnyebbitik, a' történeteket meg-gyengítik, avagy semmivé

teszik, akkor szintén olly halandók, mint a tökéletes úrfedtek.

Ha pedig a' kiütések a' betegséget nem könnyebbitik, sőt inkább lulyosítják, akkor ták történetek, ártalmasok, és vezedelmesek.

Mindazonáltal a' forró hidegekben gyakran a' betegségnek materiája a' testből ki nem hajtódik, sem más részbe nem vitetődik, és mégis a' beteg rövid úton, 's szerentséfen meg-gyógyul.

Ez akkor szokott meg történni, a' mikor a' betegség jól orvóztatik, a' nedvességek szelidek, a' történetek nem kemények, az erő jó, és a' betegségnek materiája ugy meg-emésződik, hogy a' mű nedvességeinkhez egészen halandó legyen, és semmi rendetlenséget többé a' testben ne okozhassan; gyakran a' láthatatlan gőzölés által is a' testből ki-menyen.

A' FORRÓ HIDEGRŐL.

(DE FEBRE CONTINUA ACUTA.)

A' Forró hideg többire borzadással, és hideggel kezdődik; rövid údó mulva az egész test meg-hevül. Némellykor minden elől-járó borzadás, avagy fázás nélkül a' test egybe hevülni kezd: azonban a' beteg fő-fájárról, lankatáságról, az egész testnek feszüléséről, és az élet-ereknek tűzes szökésekről panaszkodik; némellykor efze nélkül is beszéli; a' bőr meg-feszül, és meg-hevül; a' nyelv száraz, avagy fejer; a' izomjúság alkalmatlan; az álmom nyughatatlan, és félben-szakatt; a' lehellés nehéz, és gyors; a' vizellet veres, avagy lang színű; a' pulsus gyors,

erős, feszült, teljes, kemény, némellykor egyenetlen-
is, egészen el-nyomatta-ott-is.

Mentől többek az illeyn környülállások, és mentől keményebbek, annál súlyosabb, és veszedelmesebb a' nyavalya-is.

Ezek a' hideglelések vélsnek eredetet többire a' levegő égnek gyakor hirtelen változásaitól; hosszós és kemény hidegtől, avagy melegtől; nagy fáradástól; az ételben, és italban történt hibáktól; az elmének kemény indulatitól; a' bőv, és sűrű vértől; avagy valami csipődségtől, melly a' vért meg-heviti, fel-forrasztja, a' kemény részeket izgattya, a' pulsuft gyorsítja, és a' vért sebessen forgattya.

Minekutánna az okakat illendőképpen ki-tudokoztuk, és a' jelen való történeteket jól meg-fantoltuk, azután mindgyárt az okokhoz, és a' történetekhez kell az orvoslást szabni.

A' Gyenge egyes forró hidegek gyakran már negyed nap, leg-gyakrabban hetedik nap el-végződnek, és soha tizen-egy napnál tovább nem tartanak.

Az edő történetei csak kevesek, és éppen nem kemények: a' betegek csak gyenge fű-fájást szenvednek; a' szomjuság középserű; az hideglelés könnyen szenvedhető; a' nyelv fejt; a' szemek elég frissek; a' lehellés csak nem természet szerént való; a' bőr nedves; és a' test többire egészen egyenlőképpen meleg; az halmenés természet szerént való, és jó; a' vizellet veressetske; a' beteg az etelt ugyan nem kívánja, de azért nem-is utálja, nehézségről, nyomátról, avagy puffodástról sem a' gyomrában, sem az hasában nem panaszkodik.

Harmad, avagy negyed nap a' vizellet meg-zavarodik, és rövid időn fok taknyos materiát izálit az edény' fenekére; azután ha a' negyedik napnak vége felé taposztalható könnyebbitő izzadás, avagy

hafanló

hafanló has-menés, avagy or-vér-folyás támad, akkor gyakran még az nap ki-marad az hideglelés.

Ha ezen a' napon ilyen útfelédések nem történnek, és mégis az hideglelés gyengül, akkor a' betegség hasonló tisztulások által hetedik nap végződik.

Ha az hideglelés negyedik nap nem szűnik, és egy formán a' hetedik napig tart, akkor a' betegségnek vége tizenegyedik nap lészén.

Az ilyen gyenge környűállásokban nem kívántatik fok orvosság; elég a' betegnek naponként háromszor, avagy négyszer a' No. 1. le-irt port, és az mellet a' No. 13. fel-találándó herbathét gyakran bé-adni. Ezekkel, avagy ezekhez hasonló orvosságokkal élyen a' beteg, mig egészzen meg-nem gyógyul.

Mindazonáltal ha a' beteg egyszer-'s-mind köhö-gés, és mely-szorulásról panaszolkodnók, akkor lágyító, és gyengén hivelítő orvosságok No. 8 bőv mértékben jóvofaltatnak. Erre a' főtt vízre a' beteg pőkni kezd, és tökéletesen meg-gyógyul.

Annakokáért ezekben az egyes nyavalyákban fokot nem kell munkálkodni; de ha az hideglelés súlyos, és a' történeteket fokok, 's kemények, mint az égő, avagy *gyulafztó forró hidegekben*, akkor már nagyobb gond, okosság, 's tudomány kívántatik.

Ha a' pulsus mindgyárt kezdetben feszült, és telyes; ha a' forróság-is nagy, akkor azonnal eret kell vágni egyszer, kéttzer, avagy többszer-is, ha a' szükség ugy hozza.

De mégis minden érvágás közt elég üdöt kell hagyni, hogy meg-tudhassuk, vallyon használté valamit az ér-vágás, vagy nem?

Itten okos ítélet kívántatik, ne hogy a' gyakor ér-vágás által a' beteg el-gyengűlyen, avagy a' ritka ér-vágás, és kevés vér-ki-vétel miatt a' nyavalya meg-súlyófogdyék.

Oktalanul tfelekednek azok , a' kik fok ér - vá - gással az hideglelést , és a' betegséget egyfzerre sem - mivé akarják tenni.

Mert az hideglelés a' természetnek hathatós ef - kőze , melly által a' betegségnek matériája meg - emésztődik , és a' telthől ki - hajtatik : Annak - okáért az hideglelés az orvoslásra szükséges , csak se igen kemény , se igen gyenge ne legyen ; ezt pedig a' pulsusnak erőssége , és a' betegnek ereje nyilván meg - mutattyák ; azért is bátran lehet eret vágni akkor , a' mikor a' betegnek nagy forr'sága , 's jó ereje vagyon , és a' pulsus tapasztható oképpen tellye - sebb , feszültebb , 's erősebb , mint az egészségben lenni szokott.

Mihent pedig a' betegség gyengülni , és a' pulsus természet szerént való állapotjához erejében közöl - teni kezd , akkor többszer eret nem kell vágni , hanem - ha a' történetek megint újra meg - gonofzodnának , és a' pulsus meg - telne , meg - feszülne , 's meg - keményedne.

Mindenféle forró hidegléseknek igaz és szerentsés orvosiáfa egyedül csak az ilyen okos gazgatástól függ , mellyet a' ki véghez vitte , az igen sokat nyert , mivel a' betegséget meg - gyengítette , és a' természetet olyan állapotra vitte , a' mellyben azután maga - is ma - gán sokat fegethet.

Ha a' nyavalya nehéz emésztő , avagy meg - romlott eledelből , avagy a' gyomorn k terhétől származott ; ha a' beteg gyomor - émelygésről , hányásra való erőlkedéstől , száj - keserűségről , a' sziv' ver - metskéje' táján nehézségről , fő izédelgéstől , gyötrő - déstől , 's a' t. panaszolkodik , akkor mindgyárt kez - detben hánytatót No. 24. 25. 26. kell adni , de olly móddal , hogy , ha eret - is kell vágni , előbb ér - vágatódgyék , 's azután adódgyék hánytató . Minden hányá

hányásra egy pohár meleg vizet, avagy egy finnia gyenge herbathét itás, hogy könnyen hánnyan a' beteg.

Ha a' beteg gyomor - nehézségről, szelekről a' belekben, has puffadásról, ragadós enyves nyálóságról a' szájban, és el-vezett étel-kévánásról panaszolkozik, akkor a' belekben, valami ki-hajtandó matéria vagyon; annakokáért mindgyárt laxálni kell No. 3. 5. 14. 38.

Némellykor egy hánytató, avagy laxativa eleget nem használ: más nap a' nyavalya' történetei is, a' beteg' panaszai is olyanak, mint első nap; azért is megint hánytatni, avagy laxálni kell.

Ha a' beteg igen erőtlen, avagy ha más nap a' környüllások már sokkal gyengébbek vólnának, akkor a' belect lehet gyakor klystérrel No. 10. avagy gyenge laxatívával No. 11. 12. 39. 141. eléggé meg-tisztítani.

Ha a' gyomorban, és a' belekben semmi kihajtandó matéria nintsen; ha semmiféle jelek hánytatót nem kívánnak, akkor sem hánytatni, sem laxálni nem kell, hanem mindgyárt kezdetben más orvossággal orvóltatsék a' betegség.

Mivel pedig az ilyen égő forró bidegekben többire mindenkor a' vér igen sűrű; a' kemény részek igen feszültek; a' forróság, és a' szomjuság igen nagyok, 's igen kemények, azért a' betegnek fok hivesítő, vékonyító, és lágyító orvosságokat No. 1. 2. 6. 7. 8. 9. kell bé-adni.

Mentől nagyobb a' forróság, és a' szomjuság; mentől feszesebb a' pulsus; mentől sűrűbb a' vér, annál többet kell a' betegnek az ilyen italakból innya, de se nem igen forrón, se nem igen hidegen, hanem csak lágy melegen.

Arra-is jól kell vigyázni, hogy tisztulé a' beteg az eméztettől minden nap, avagy leg alább minden második nap, vagy nem' ha nem tisztul, akkor klystérel No. 10. kell segíteni.

A' lagyító, és gyengén hivesítő klystér a' forróságot is enyhíti, az hideglelést is igazgattya, kívántképpen akkor, a' mikor a' vér a' fő felé sebessen hajtódik.

A' ki a' klystértől irtózik, az vegye-bé napjában kértzer, vagy háromszor a' No. 3. készített port, avagy annak helyette a' No. 11. 39. 141. le-irt italakat: de mégis arra nagyon kell vigyázni, hogy ezek által igen bőv, és vizes has-menés, melly a' beteget minden erejétől meg folztaná ne okoztassék.

Illyen *gyengén hivesítő, vékonyító, és lagyító* orvosságokkal kell orvosolni mind addig, míg az hideglelés szűnni nem kezd, és utólyára egészen ki-nem marad. Ekképpen orvosoltatnak a' kemény forró hidegek, és többire mindenkor szerentséfen, ha tudni illik a' nyavalya rendkívül való történetekkel nem jár.

Ha pedig valami különös, és veszedelmes történetek nagyságokkal, és fokosságokkal az hideglelést fulyosíttyák, akkor ez az egyes orvoslás nem mindenkor elég hasznos, hanem más orvosságok-is mellette kívántatnak.

A' fő-fajas, ha kemény, és ha az űresítések után-is szűnni nem akar, akkor a' betegnek igen alkalmatlan, nagy nyughatatlanságot, és álmatlanságot okoz. Ebben az állapotban minden nap reggel és este a' láb-ikrára etzetes kovászt kötünk: Ha pedig azonban a' fő nehéz, és tompa, ha a' szemek merettek, és szikráznak, akkor ez az egyes etzetes kovász keveset használ; a' No. 291. le-irt kovász

kovász a' főből jobban le - huzza a' nedves-é-
gket.

Azoknál a' betegeknel, a' kiknek gyenge talpok
vagyon, ugmint az aszfonnyi rendnél, a' talpra az
erzetes kovász helyet minden nap egyszer galban-
flastromot kötünk.

A' kemény fő - fájás ellen igen hasznos az ágy-
ban, avagy az ágyon kívül gyakran fel - űlni, és
a' lábakat minden reggel, és este fereszteni.

A' lágyító klystérek - is igen jók.

Ha ezekre a' fő - fájás nem szűnik, akkor a' nyak-
tűgára hólyag - huzó flastromot kell kötni; a' beteg
gyakran szagolyan erzetet, és vele a' vak szemcét
mosassa. Hasznos a' No. 15. le - irt orvosságba - is
ruhát mártani, és azután az homlokra kötni.

Ha ezek után - is a' szemek mégis vereffek, és
szikrázók vólnának; ha a' fő forró vólna; a' beteg
szüntelen zugáfról, szédelgéről, 's a' t. panaszokod-
nék, akkor a' föl' tővére vér - szípót kell tenni,
és egynehány löt vért ki kell botsátani.

Mindazonáltal jól' lehet ezek, avagy más ezek-
hez hasonló orvosságok szorgalmatoson, és illendő-
képpen meg - próbáltatnak, de mégis nemelлыкor a' fő-
fájás addig meg - nem szűnik, mig a' beteg - ég meg -
nem gyengül, és or - vér - folyás, avagy más
valami tisztulás nem támad, avagy mig a' beteg-
ség matériája valami különös részbe által nem
vitetődik.

Ha az ilyen beteg esze nélkül kezd beszélni;
avagy ha nagyon meg - álmosodik, és meg - tom-
pul, akkor - is az erzetes kovász egyedül elégtelen,
mellette a' láb ikrára hólyag - huzó flastrom - is
szükséges; a' seb sokáig folyon, ha a' környul-
állások kívánni fogják.

Ha ezek-is eleget nem használnak, akkor a' zomokra, és a' karakra használó hólyag - huzó flastromokat kell kötni.

Akkor-is hólyag - huzó flastromok kívántatnak, a' mikor az ábrázatnak, karoknak, avagy láboknak inai szemlátomást rándogódnak; de még akkor-is hólyagot kell huzatni, a' mikor a' beteg gyötrődésről, mely-szorulásról, nehéz lélekzétről, és alkalmatlan hurutról panaszkodik, ha ezek a' történetek nem a' vérnek bővségétől származnak.

Gyakran a' beteg értzaka igen nyughatatlan, és semmit sem a'ulzik. Ha ez az álmatlanság három, avagy négy napnál tovább tart, akkor minden este a' No. 41. le-irt orvofságot kell bé - adni.

Az ilyen orvofságok igen hasznosok, kiváltképpen a' kitchinhitűeknek, és azoknak, a' kik igen érzékenek, avagy görtseket gyakran szenvednek.

Ha a' fő nagyon szenved, nehéz, és tompa; ha a' beteg szüntelen alharnék, és semmit sem érez, akkor az álom hozó orvofságok ártalmasok.

Ezekben az állapotokban mindenkor a' beteg erejére kell vigyázni, melly ha még elég jó; a' pulsus - is ha még érős; a' beteg - is ha minden orvofságot könnyen, és örömmel bé - veszen, akkor a' remétség jó, nem - is kell az eddig jovo-folt orvoslást meg - változtatni, hanem inkább a' vékonyító, gyengén bivefitő, és lágyító orvofságokat mind addig bőv mértékben kell adni, míg a' beteg jobban nem lesz. Ha a' nyavalya valamiben gyengül; ha a' szomjuság szűnni kezd; ha az álom nyugadalmos, és elevenítő lesz. ha a' fő megszabadul; ha az hideglelés, apad; 's a' t. akkor a' beteg rövid időn meg - gyógyul, kiváltképpen ha a' jó jelek meg-maradnak, és napról napra szaporodnak.

Némellykor a' beteg nagy bádgyodságot, gyakran nagy fájdalmat - is érez, nihent a' nyavalya gyengől, es jóra változik, de ez az érzékenség semmi rozfzat nem jelent, sőt inkább igen jó jel, mivel a' belső részek már szabadobbak, és azért a' testnek terheit - is jobban érzik.

Ha már az ilyen jó jelek jelen vagynak, akkor a' beteget annyi italokkal, és orvóságoikkal, mint eddig, nem kell gyótróni, hanem inkább jobban tápláló ételekkel kell éltetni.

De mégis az orvoslást mindgyárt el nem kell hagyni; addig vegyen mértékletesen orvóságot a' beteg, míg az hidegteleés egészfen el - nem mulik, és a nyavalyának minden történetei el - nem tűnnek.

Mert ha az ember hirtelen el - hagyja a' szükséges orvóságoikat, akkor a' betegégből még valami a' testben marad, a' mi az előbbeni nyavalyát fokkal veszedelmesebb történetekkel megint vízfzáz hozhattya.

Annakokáért ha a' természetnek ereje álhatarolon meg marad, és a' vér meg - nem rothad, avagy fel - nem óldoztatik, akkor az eddig jovofoolt gyengén bivefító, vért vékonyító, és lágyító orvoslás egyedül elégséges a' leg veszedelmesebb forró hidegeknek - is orvoslására.

Ellenben pedig ha a' kemény történetek szüntelen tovább tartanak, avagy meg - gonofzodnak, és ha azomban a' természetnek ereje - is el - kezd fogyni, és ha a' pulsus igen meg - lágyul, meg kitlinül, és meg - gyengől, 's a' t. avagy ha a' vérben valami fel - óldazás, avagy romlás tapasztaltatik, mint a' rothatt forró hidegekben; akkor az bivefító orvoslást mindgyárt el - kell hagyni, és azonnal annak helyette más :
erd-

erősítő, gyengén izgató, és a' rothadásnak hatalmasan ellent álló, orvosságokhoz kell fogni, mert különben a' természet a' veszedelmet el - nem távoztathattya, a' vérnek romlását meg nem akadályoztathattya, a' betegségnek matériáját-is meg nem eméltzheti, és a' testből ki - nem hajthattya.

Ilyenkor adgy-bé a' No. 16 17 18. 19. 20. 22. 23. le - irt orvosságokból. A' kámfora akkor leg hasznosabb, a' mikor az inak rángatódnak.

Ebben a' betegségben szabad bort-is innya, kiváltképpen ha a' beteg egészséges korában hozzá szokott vólt, avagy ha most igen nagyon kívánnya. A' bor erőt ad, és a' természetet felébrefzti; annakokaért a' No. 17. 18. 19. javosolt orvászhoz lehet két, vagy három uncia jó bort elegyíteni, avagy mást adni No. 31.

Igen erőssen hevítő, és izgató, avagy igen spiritusos orvászok többire mindenkor ártalmatok.

Ha ezekre az orvászokra a' pulsus emelkedik, a' beteg elevenedik, és erőssedik, a' gonosz történetek - is szűnni kezdenek, akkor a' reménség jó, hasznalóképpen - is kell mind addig orvosolni, mig a' szűkség kívánnya.

Ellemben pedig ha erre az orvoslásra a' beteg semmiben jobban nem lesz, és ha a' történetek inkább gonoszodnak akkor el - kerülhetetlenül halál kövötkszik.

Ha a' gyulaftó forró hidegben az or - vér meg - indul, és általa a' beteg jobban lesz, akkor, ha bőven foly - is, mégis meg - nem kell akadályoztatni, avagy álitani; kivévén ha igen sokáig tartana, és ha a' beteg nagyon el - erőtlenednék, meg - halaványodnék, meg - hülne, a' pulsus meg - kiünnéne, meg - gyengülne, reszkene, és a' gyomor émelygenni kezdene.

Az or-ból hogy fok vér folyan, nem szükséges; gyakran csak egynehány csepp-is a' beteget megkönnyebbiti.

Mindazonáltal némellykor az or igen megdugodik, avagy az erek igen kemények; ilyenkor csak egynehány csepp vér láttatik; a' beteg is meg nem könnyöbbedik, hanem fő-feszűéfről, alkalmatlan ér-veréfről, szédelgésfről, és szünetlen való ortliklandásról panaszoikodik.

Ebben az állapotban meleg vízbe spongiát kell mártani, és az or alá tartani, hogy a' meleg víznek párájától az ornak erei meg lágyuljonak, és azután a' vért ki-botsáfsák.

Ha az or-vér azért illendöképpen nem folyhatna, hogy a' vér igen lürú, akkor rólz a' jel.

Szintén olly rólz jel az-is, ha az orból fok, hig, felöldaztatott vér foly, és a' beteget nem csak meg-nem könnyebbiti, sőt inkább egészízen el-erőtleníti, és a' környűállásokat meg-gonoszittya. Ez akkor szokott meg-történni, a' mikor a' nedvességek igen csipősek, és meg-rothadnak.

Minekutánna az hideglelés egynehány nap tart, és az emésztfének valami jelei előre mennek, gyakran a' beteg egybe a' szivnek vermetskéjiben valami alkalmatlanságot, a' gyomorban nehézséget, és valami különös émelygést mindenféle ételtől érez, azonban az hányásra-is gyakran erőlkedik, akkor a' természet hányás által akar magán segíteni.

Ha a' beteg ilyenkor önként háyni kezd, akkor igyék fok lágy meleg mézes vizet, hogy könnyen hányhassan.

Ha az erő az hányásra nem elégséges, akkor hánytatót No. 24. kell adni; nem-is kell semmit félni, mert az hánytató akkor soha sem árt, a'
mikor

mikor a' szükség kívánnya, és azonban semmi ellenkező környúlállás jelen nintsen.

Ez ugyan ritkán, és csak akkor történik-meg, a' mikor a' betegség' elején az hánytató, avagy a' laxativa szükségés volt, és mégis a' beteg se nem hánytottatott, sem nem laxáltatott.

Ha a' fellyebb le-irt jelek mellett a' beteg egyékképpen - is igen roszizul vagon, és fok megromlat, sárga, avagy fekete rothatt, bűdös matériát hány, akkor az halál nints megszfe.

Sokkal gyakrabban tisztul a' beteg has-menés által; annakokáért ha az has illendőképpen nem menne, akkor segiteni kell; meg-álitani nem jó, kivéven mindazonáltal ha az has-menés igen sokáig tartana, a' beteget nagyon meg-gyengítené, avagy egyéb alkalmatlanságot okozna.

Ha hirtelen nagy has-menés támad; a' betegnek ereje el-vész; a' pulsus meg-kitsínül; a' lélekzés meg-nehezül; az has fel puffad, és fáj; az eméztet bűdös, és rothatt, akkor a' beteg nagy veszedelemben vagon.

A' nyavalya' folyása alatt gyakran a' beteg mely-szoruláiról, és nehéz lélekzéről panaszolkodik, hurut, és fok nyálos matériát pök.

Illyenkor ha a' betegség könnyőbbedik, semmit az eddig jovesolt orvoslásban meg-nem kell változtatni.

Ha pedig a' beteg nem pökhetne, és ha égést a' mellyiben érezne, akkor lágyító, és pöktető orvoságok No. 8. 32. 33. jovesoltatnak.

Ebben az állapotban ha hortyagni, avagy a' melyiben herregni kezd a' beteg, ha nehezen lélekzel, bőven izzad, a' külső részeiben meg-hűl, és az orvoságokra elégséges pökés nem következik

kezik, avagy könnyebbitő has-menés nem támad, akkor rövid údon el-érkezik az halál.

A forró nyavalyáknak elein fokot izzadni nem jó; mert a' beteg meg-gyengül, a' vérnek higabb része a' testből ki-menyen, és a' többi igen meg sűrűedik; avagy az ilyen izzadás által az jelentődik, hogy a' vér már meg-romlott, fel-öldasztott, avagy jól őszve nem elegyítettett, hogy az erek el-lágyultak, 's igen nagyon meg-gyengültek, 's a' t.

Mégis mindazonáltal az izzadás a' forró nyavalyák' kezdetében - is hasznos lehet, ha a' betegség meg-hivesedéstől, avagy a' test' gőzölgésinek vízfűa verődésitől, avagy valami ragadós tisztóségtől származik, melly tisztóság még a' vérrel tökéletesen őszve nem elegyedett, azért - is még a' testből izzadás által könnyen ki-mehet, minekélőtte a' vér meg-romolyék, és gonosz környűllások kövörtkezzenek.

Az izzadás többire mindenkor jó, a' beteget meg-könnyebbiti, ha a' betegség' matériája' emész-tésnek előre ment jelei után valami bizonyos jó ítélő nap történik, kiváltképpen ha mérték-letes, és az egész testben egyenlő.

Illyenkor igyék a' beteg gyakran ősztvér tehénhus levest, avagy lágy meleg vékonyító italakat No. 13. Azonban magát az hidegtől óltalmazza, de mégis erőssen bé ne takarja, meg - ne hevítse, nagyon hevítő orvosságokat - is bé - ne vegyen.

Ha igen fokáig tartana az izzadás, és a' beteget nem csak nem könnyöbbitené, sőt inkább gyengitené, akkor tovább hajtani nem jó, hanem lassan lassan azon kell igyekezni, hogy megszőnnyék, és meg ályon.

Annakokáért a' beteg, ha lehet, az ágyban gyakran őlyen - fel, az ágyból - is ki - kelyen, avagy leg

leg alább a' takarót lassan lassan változtassa, hogy gyengén meg-hivefedgyék.

A' No. 35. le-irt orvtság gyakran meg-szűnteti az ilyen gyengítő izzadást; mely ha elégséges nem volna, akkor a' kina No. 70. bizonyoson használ, a' beteget-is erősíti, ha az izzadás a' gyomorban és a' belekben meg-romlott matéria-tól, kemény daganatoktól, fekélyektől, avagy a' vérnek rothadásától nem származik.

Ha a' testnek külső részein valami lágy, nedveléggel telyes daganatok támodnak, akkor illetve ki kell vágni, hogy folyhassan ki a' betegségnek meg-eméztett matériaja.

Ha pedig kemények az ilyen daganatok, akkor illetve lágyító, és izgató szerekkel érelni kell, 's mihent meg-lágyulnak, és hig matériaival meg-te'nek, akkor mindgyárt ki-kell vágni.

Az ilyen ítélő daganatok némellykor a' testnek valami külső részzeit el-foglalják, rövid időn megint el-tűnnek, és más helyen meg-jelennek.

Gyakran az a' matéria, a' melly ezekben a' daganatokban vagyon, a' vérbe vízfsza menyen, és vagy vizellet, vagy eméztet által minden alkalmatlanság nélkül a' testből ki-hájtódik.

Ollykor a' bőrre-is ki-út, és a' beteget meg-könnyebbiti.

Ha a' külső részekből a'belső tagokba bé-vérődik, akkor mindenkor nagy a' veszedelem.

Valamint azok az úrefedések, mellyek orvér-folyás, has-menés, pökés, izzadás, 's a' t. által történnek, avagy valamint a' külső daganatok a' forró nyavalyáknak folyások alatt gyakran hirtelen, és nagy könnyöbbülést szereznek, gyakran a' nyavalyát hamar' és egézszen semmivé teszik, kövörtkezendőképpen jők, és ítélők;

pedig

pedig semmi könnyebséget magokkal nem hoznak, főt inkább a' beteget meg-badgyasztyák, a' kőrnýúlállásokat meg gonofzittyák, kővőtkézendőkép-pen hafzontalanak, és csak történetűek, avagy gonofz indulatuak; szintén ugy a' *kása-himlő-is*, és a' *petess* némellykor jó, és *izéld*; némellykor pedig *rosz*, és csak *történetű*, avagy *gonofz indultu*. Gyakran az ilyen ki-űtések által hirtelen meg-kőnyebbedik a' beteg, gyakran hamar meg-is gyógyul; ilyenkor jók, és itéők; Némellykor ellenben a' mikor a' ki-űtések meg-jellennek, akkor a' beteg magát jobban nem érzi, avagy rövid űddő: réa *roszszobbul-is* lesz; ilyenkor *roszszak*, csak *történetűek*, hafzontalanok, és gonofz indultuak.

A' ki-űtéseket előre meg-jővőndőlni nem lehet, ha csak azonban valami e méretes hafonló kőz betegség a' népen nem uralkodik, mert kőlőmben mindgyárt kezdetben semmi bizonyos jelei nincsenek.

Mikor a' bőrré valami ki-akar űtni, akkor a' beteg a' melyiben szorulást, és *csiklandazást*, az haj-lásokban, kiváltképpen pedig az ágyékban, és a' far-csontban valami fájdalmat érez, és gen nyug-hatatlan; némellykor a' bőr száraz; némellykor pedig valami gyeage izzadás előre menyen. A' kiken *kása-himlő űt-ki*, azok az ábrázattyokban, és a' nyakokban igen bőven izzadnak, gyakran meg-borzadnak, szűntelen kőhéndelnek, és a' melyek-ben nagyon meg-szorulnak; az izzatcság lavanyó szagu.

Ha már a' *kása-himlő*, avagy a' *petess* ren-defen, és könnyen, valami jó itéld napon ki-űzi, akkor többire mindenkor szem-látomást meg-kőnyebbedik, a' beteg. Ilyenkor az eddig jővőolt orvoslást meg-nem kell változtatni.

Ellenben pedig ha az ilyen ki-ütések csak imitt-amott, mélyen a' bőr alatt látnak, és ha azonban a' beteg - is igen erőtlén, és nagyon gyötrődik akkor izűbséges valamivel jóban hevítő izzáltúkat adni No. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 30. 31. mihent jól ki-jön a' ki-ütés, és a' beteg valamennyire meg-könnyebbedik 's erősebbnek laticzik, akkor a' ki-hajtó orvolságokat mindigárt el-kell hagyni, és csak azon kell igyekezni, hogy gyenge móddal a' ki-ütések künn tartassanak.

Ezek a' ki-ütések gyakran negyedik, hetedik, kilencedik, avagy tizenegyedik nap jelennek - meg, gyakran elsőben tizenhetedik nap, avagy későben - is mennek a' bőrre; ha tudni illik a' természetnek arra fok üdö kívántatik, hogy a' betegségnek materiáját meg-emélszze, és a' vérből a' bőrre ki-hajtsa.

Ebben az állapothan ha az orvoslás fiertetik; ha a' beteg, és a' betegnek dajkáji a' hékéséges túrést férre téven nagyon hevítő szerekkel, és igen meleg tartással a' ki-ütéseket ki-nyomják, akkor a' nyavalya nagyon meg-sulyosodik; a' ki-ütések nem könnyebbitnek, hanem inkább gyengitnek, és a' beteget bizonyoson meg-ölik, ha csak a' természetnek annyi ereje nem lesz, hogy nem csak a' betegséget, hanem az oktalan orvoslát - is meg-gyózhette.

Annakokáért ha mindigárt kezdetben illendö, és izűkséges úresítések, 's gundvifélélek ötettek, akkor a' forró nyavalyáknak orvoslásában fietni nem kell; az orvolságokat - is elégséges ok - nélkül meg-nem kell változtatni, hanem bátran és áhhatoson kell mind addig bé-adni, míg vagy a' betegség meg-gyengül, vagy más jelek elé jönnek.

A' betegségnek könnyebbedése nem a' ki-ütéseknek fokosságától függ, hanem attól, a' mi azokból következik: gyakran a' kása himlő, és a' petets többet könnyebbít, ha kevés, mintsem ha sok.

Ha tehát a' ki-ütések kevesek, és azonban a' beteg könnyőbbedik, 's a' környüállások rendszeren folynak, akkor igen ártalmas, nagyon hevítő szerrekei, avagy igen meleg tartással a' ki-ütéseknek izamát szaporítani.

A KÁSA HIMLŐRŐL, ÉS A' NÁTHA-SZEPLŐRŐL.

(DE MILIARIBUS, ET PETECHIIS.)

Kása-bimlőnek neveztetnek kisdud, kerek, fel-emelkedett köldök-szemekhez hasonló hólyagotkák, mellyek ha veresek, *veres kása bimlőnek*, ha vizes, világos nedvességgel teli vagynak, *fejér kása-bimlőnek* neveztetnek.

Nátha-szeplőnek, avagy *petetsnek* mondatnak piros, kerek, bolha-típéshez hasonló fűtök, mellyek mentől jobb formájuk, és szinűek, annál jobb indulatuaknak tartatnak.

Ellenben pedig mentől rozszabb formájuk, mentől fetétebbek, mentől inkább a' bársonyszinhez hasonlítanak, mentől feketébbek, annál gonoszabb indulatuak, kiváltképpen ha egyszer-'s-mind a' fűtök között szederjes, avagy fekete barázdák-is láttatnak, mellyek azt jelentik, hogy a' vér már nagyon meg-romlott, 's meg-rothadott.

Mégis mindazonáltal gyakran tapasztaltatott, hogy a' rozsz formájú, és a' rozsz szinű petets-is a'

betegét gyakran meg-könnyöbbitette; azért - is az ilyen rosz nádha - Izeplőktől igen nagyon meg-nem kell ijedni, ha a' több környülállások törhetőek, és rendefek.

Némellykor a' betegnek, avagy a' beteg körül állóknak hibáitól, hirtelen meg-hűléstől, haragtól, ijedéstől, avagy titkan meg-ettártalmas eledeltől a' *kiűzés* hirtelen vízfza verődik, és azonnal a' beteg igen nagy veszedelembé esik.

Illyenkor a' vízfza verő okoknak, és a' vízfza veretett kiűtéfekből származott történeteknek különbözőségek szerént az orvoslás - is különbözőzzék, mert ebben az állapotban ha semmire nem nézván hevítő izzasztókat adunk, akkor a' beteget gyakran meg-ölyük, mivel a' vízfza ütött kiűtéfekre gyakran igen kemény égő forró hideg támad; a' pulfus meg-keményedik, meg-feszül, 's megtelik; a' beteg nehezen lehell, és nagy szomjuságról, 's nagy forróságról panaszokodik. 's a' t. Ebben az állapotban *ér-vágással*, *büvesítő*, és *vékonyító* orvolságokkal, valamint a' forró hidegnek kezdetében jovofoztatott, kell orvosolni; mert ez az eset valóságos új forró hideg, mellyben minden meleg hajtó szerek ártalmasok.

Ha gyenge meg-hűléstől verődtek vízfza a' kiűtéfek, és ha azonban a' forró hideg semmitsem sulyosodott, akkor igyék a' beteg fok meleg gyengén izzasztó herbathét No. 13. 21. és tartsa magát egyenlő melegben; ezekre többire mindenkor a' betegség rövid üdön meg-könnyöbbedik, és a' kiűtéfek megint a' bőrön meg jelennek.

Ha pedig a' természetnek a' ki-hajtásra elég ereje nem volna, és ha a' gyenge izzasztók eleget nem használának, akkor a' lábikrára hólyag-huzó flastromot kell kötni, és hathatósabb szereket
keli

kell bé-adni No. 16. 17. 18. 20. 22. 23. Mihent illendőképben kiűtnék a' kiűtések, akkor mindgyárt a' beteget megint a' maga ereje, és a' nyavalya' történeti szerént kell orvosolni.

Ha valami kemény elme-indulatból verődött volna vízfűza a' kiűtés, akkor a' beteget meg kell engeztetni, és mértékletes melegben kell tartani; fok gyengén izzasztó italt-is kell bé-adni; és mivel az álom ilyenkor igen hasznos, azért a' No. 37. le-irt orvoság is igen jó; mindazonáltal ebben az állapotban is, ha kemény forró hideg támadna, és ha a' beteg nagy gyötrődéssel lehellnes, akkor ilyen orvoságot No. 37. nem kell adni, hanem ér-vágással, vékonyító, és hivelítő szerekkel kell orvosolni.

Ha meg-ett ártalmas eledelektől verődnek vízfűza a' kiűtések, és azonban ha a' beteg gyötrődik, nehezen lehell; az údallagok, és a' gyomor fel puffadnak, meg-feszülnek; a' beteg az ételt újra utálya, szűnetlen az hányásra erőlkedik, akkor mindgyárt hánytatót No. 24. 25. 26. avagy laxatívát No. 3. 5. 14. kell adni, avagy hasonló klystért kell bé-venni.

Mihent a' gyomor, és a' belek meg-tisztulnak, akkor mindgyárt minden más orvoság nélkül a' kiűtések megint ki-jönnek, melly ha meg-nem történnék, és a' pulsus mégis igen kemény nem volna, a' forró hideg-is meg nem sulyosodnék, akkor megint, mint előbb, vékonyító, és gyengén izzasztó szerek javasoltatnak.

Gyakran minden oknélkül vízfűza őtnek a' kiűtések; azonban a' beteg nagy mely-szorulást érez, és majd meg-fullad. Ilyenkor a' kezeket, és a' lábakat, mellyek hidegek, meleg posztókkal dörögni, és mindgyárt minden várakozás nélkül

eret kell vágni. Ekképpen hirtelen lehet a' betegesen segiteni; és gyakran egyedül csak az ér - vágás tartja meg az életet, de mégis mindazonáltal az ilyen kétséges környülállásokban az ér - vágás nem mindenkor hasznos, némellykor az ér - vágás alatt, midőn a' vér foly, a' beteg meg - hal, de azért mégis ebben a' veszedelmes állapotban az ér - vágást, ha kétséges kimenetelű - is, el - nem kell hagyni; mert jobb csak egyet - is meg - tartani, mintsem minnyájokat segítség nélkül el - veszni egyedni.

Ha a' vizsza ütött kiütések a' főbe vitetőknek, és szenvedhetetlen fő - fájást, álmoságot, bódulást, in - rángatódást, s a' t. okoznak, akkor a' tejet meg - kell nyírni, és olzató fővekből készített meleg kötésekkel szüntelen kell kötni; a' fül' tövére egynehány vér - szipókat kell tenni, hogy folyonki egynehány uncia vér; avagy a' fő körül lévő részekre köppelyeket rakván, és kemény izgató klystiréket bé - vervén, próbálni kell a' főből lehuzni a' nedvességeket; egész tehetséggel azon kell igyekezni, hogy a' felyebb jóvoslat gyengén izasztó italokkal a' testből vagy a' bőrre, vagy más után ki - hajtásék a' vizsza - ütött matéria.

Ebben az állapotban az or - vér, ha bővön foly, gyakran igen hasznos.

Mikor a' vizsza ütött kiütések kemény történeteket támasztanak, akkor a' lábikrára, avagy a' testnek más részeire hólyag - huzó daltromot; a' talpokra pedig erős etzetes kovált No. 291. kell kötni.

Jollehet a' vizsza ütött kiütések a' beteget többire mindenkor halalos veszedelembe vetik, mégis mindazonáltal némellykor a' kiütések hirtelen vizsza ütnek, és semmi rozszac nem okoznak, ha tudni illik azonban a' betegségnek matériaja a' testből valami más után ki - kezd hajtódni.

Ez az űrefedés leg-gyakrabban a' vizelletnek, és az eméztetnek uttyain; némellykor gyenge hurut, és pőkés által-is, szokott meg-történni: az afzsonyi rendnél a' hószám által, kivált ha az űdb jelen vagon, szintén ugy meg-történhetik.

Ezek a' tisztító űrefedések ha rendszeren, és minden alkalmatlanság nélkül folynak, akkor az orvoslásban semmit meg-nem kell változtatni; ha szűkőn mennek, akkor gyengén hajtani, ha pedig igen bővőn folynak, akkor okoson álitani kell.

Minden forró nyavalyában rosz, és veszedelmes jel, ha a' beteg belől ég, kívül pedig hideg, kiváltképpen ha az ábrázat-is egyszer 's-mind bé-esik, és el-változik, és ha azonban a' pulsus-is gyenge, 's nagyon rezket.

Kezdetben mentől nagyobb az hideg, avagy a' bo-zodás, annál súlyosabb lesz az hideglelés is, annál gonoszabbak lesznek a' történetek-is.

Jó jel, ha a' forróság az egész testben egyenlő, és mértékletes.

Ellenben nagy a' veszedelem, ha az ábrázat gyakran meg-változik, és a' beteg hól piros, hól halavány, föld színű, avagy szederjes.

Az-is jó jel, ha a' pulsus, a' melly kezdetben kitűn, el-nyomottatott, s' gyengye völt, a' bé adott orvoságokra emelkedik, erőssedik, szabadobban kezd verni, és azonban a' beteg-is erőssedik.

Ha hószas, és kemény bódulás után a' beteg meg-tompul, meg-álmosodik, és az inák erőssen rangatódnak, avagy ha nyavalya-rontás kővőc-kezik, akkor nagy a' veszedelem.

Ellenben pedig ha az ilyen bódulás, azaz: el-nélkül való létel után, a' fő meg-tisztul, meg-szabadul, és valami nyugadalmos elevenítő álom kővőc-kezik, akkor jó a' reménység.

Ez akkor gyakran szokott meg-történni, a' mikor az orból vér foly.

Akarmitfoda jól, és rendszeren folyan a' forró nyavalya, de mégis semmi szerentsés kimenetelt bizonyosan ígérni nem lehet, ha a' nyelv, a' száj, az ornak belső részei, a' szemek, és a' bőr szárazon maradnak: Illyenkor többire mindenkor még valami a' testben vagyon, a' mi gyakran hirtelen nagy veszedelmet támaszt.

Ha a' betegek igen nyughatatlanok, magokat az egyik oldalokról a' másikra forgatják, szüntelen fel-akarnak kelni, avagy ha a' tőrüeket felfelé huzzák, a' kezeket az ágy-takarón szerte szélyel jártatják, avagy az aerben legyeket vadásznak, semmit, sem orvoiságot, sem ételt bé-venni nem akarnak, akkor az halál nints meszse.

Ellenben pedig ha a' betegek nyugadalmoson, és természet szerént fekúfznak, minden orvoiságot örömdölt bé-veznek, és az orvoiságtól könnyöbbednek, akkor jó a' reménység.

Minden forró nyavalyában az eledelt a' forró hidegnek keménységihez, hosszú vóltához, és a' környállásoknak változásokhoz kell szabni.

Mentől keményebb az hideglelés, és tisztáranobb a' test, annál gyengöbбек, és vékonyobbak légyenek az eledelek-is; a' könnyen rothadó, és nehezen emésztdó ételket el-kell kerúlni

Födt árpa-kásából, zabkásából, riskásából ki-nyomotott vékony lév, kevés citrom-lével, avagy etzettel meg-lavanyitva; vékony liszt, avagy kenyér-leves, és pép, leg-jobb étel a' forró nyavalyában.

Valameddig az hideglelés tart, mind addig huft, hevítö, avagy igen nagyon tápláló eledelt a' betegnek adni nem kell; mégis mindazonáltal öftövért

hús-

Hús-levest lehet enni, kiválképpen ha a' beteg hozzá szokott, és fok tavanyótska italokat iszik.

Főtt gyömbörs, főtt paré, főtt endivia, főtt faláta, 's a' t. mind ételnek, 's mind orvolságnak szolgálhatnak.

Ha egyszer a' gonosz történetek szünni kezdenek, és a' beteg magát jobban érzi, az ételt-is kívánnyá, akkor már lehet jobban tápláló eledelt-is adni gyakran ugyan, de mindenkor egyszerre igen keveset, ne hogy a' gyomor meg-terheltesék.

Minekutánna az hideglelés egézfizen ki-marad, ha a' beteg az ételt nagyon kívánnyá, akkor lehet gyenge huft-is, ugymint: apró túrke-, bárány-, és bonyu-huft, enni adni, de még bort-is annak, a' ki ilyenkor kívánnyá, szabad innya, tsak tölle meg-ne tébolyodgyék, avagy meg-ne részegedgyék.

Ha az hideglelésnek el-mulása után a' száj izetlen, 's ragadós, és a' beteg az ételt nem kívánnyá, akkor addig huft enni nem kell, míg a' No. 38. le-irt porral a' gyomor, és a' belek jól meg nem tisztittatnak.

Ha a' beteg meg-erőssedik, és az ételt könnyen meg-emészti, akkor lassan lassan lehet az megszokott ételeket elé venni, és az előbbeni életmódgya szerént élni; tsak a' kemény, és hofzizas munkát a' gyógyuló addig kerülje, míg el-veszett erejét megint egézfizen vízfzá nem nyeri, mert külömbön magának kárt teszen, hamar meg-sem gyógyúl, fokáig-is gyengén, 's lankattan marad.

Ezekben a' nyavalyákban a' beteget sem igen melegen, sem igen hidegen tartani nem kell; a' gyenge mértékletes meleg leg jobb.

A' levegő-ég a' mennyiben lehet, ujjitafsék, és tisztitafsék; nyárban, mikor az hévség nagy, a' ház'

ház' földét, a' hól a' beteg fekszik, három rész tiszta hideg vízzel, és egy rész hozzá - elegyitet etzettel gyakran meg - kell öntözni.

A' szobában, avagy a' betegnek ágya körül őszve gyűlt लोक nép - is nagyon rontya az aert, és fullatztóvá teszi, melly miatt a' beteg nagyon gyötrődik, és nyughatatlankodik: annakokáért a' betegnek atyafiai, és baráttyai igen okatlanul tselekednek, mikor egész nap a' betegnek ágya körül ülnek, és igen nagy szorgalmatosságokkal, 's haszontalon tsátfogásokkal szüntelen alkalmatlan - kodnak.

A' forró hidegben fekvő betegeket, a' mennyiben lehet, mindenkor tisztán, és szárazon kell tartani; ha a' beteg valami fájdalomról azon a' felén, a' mellyen fekszik, panaszkodik, akkor kéttzer, vagy háromszor napjában a' fájós helyet bé - kell kenni *tojás - irral*, melly kézítettik tojás - fejből, és egy kevés pálinkából: végy tojás - fejért, amennyi tettzik; jó erős égett bőrt avagy pálinkát egykevelet. Föld - édenyben gyenge tűz - nél veszfővel, avagy kalánnal addig verd kever - vén, mig irrá válik.

Ez az egyűgyű orvofság igen gyakran el - távó - tattya a' *ki - sebesedést*, melly a' betegnek fokkal alkalmatlanobb, mint sem maga a' nyavalya.

A' ROTHATT HIDEGRÓL.

(*De Febre putrida.*)

Az égő forró hidegekben a' vér, kivált kezdetben, igen sűrű, és vastag; a' külső ereknek szoros végeken könnyen által nem folyhat, és azért a' gyuladásra igen hajlandó, az egész testbenn-is, mind kívül, 's mind belől égető forróságot okoz; az igaz rothatt hidegben ellenben a' vér csipős, avagy lankatt, gőróngyós, és feloldasztott, igen könnyen - is meg - romlik, 's meg - rothad.

Az igaz rothatt hidegek mindenkor veszedelmesebbek az égő forró hidegeknél; gyakran - is ragadófok.

Ezek a' nyavalyák igen gyakran származnak a' gyomorban, és a' belekben meg - gúlt, meg - avasodott, 's meg - romlatt sárviztől, kiváltképpen a' kemény, és sokáig tartott nyári hévségek után; az eledelektől, avagy az hosszúas koplalástól; a' roz kenyértől, melly süttetett régi, penészes, avagy úszeges, roz gabonából őrlt lisztből; a' félig meg - rothatt, avagy a' marha - döghen fekvő marhának meg - ett husától; a' meg - döglött halaktól; a' rothatt, avagy férges vizektől; a' rothatt, bűdös, lankatt, és tisztátalan levegő égtől; leg - könnyöbben attól az áertől származik, a' melly olyan szobában vagy on, a' mellyben sokan rothatt hidegben, avagy rothatt vérhasban feküsznek, és az aer szorgalmatosan nem tisztítatik, 's nem ujjírtatik. 's a' t.

A' rothatt hideg kezdetben magát jelenti egymást gyakran felváltó borzadással, és hévséggel; a' főnek nehézséggel, és tompa fájdalmával; a' beteg nyughatlanul aluszik, és az álom után lankatobb, mintsem az álom előtt; a' tett lagy, és enyves izzadással

bé-borittatik; a' forróság nem igen nagy; a' nyelv nedves, és ón színű, avagy sárga - zöld matériával bé-vagyon borítva; a' száj keferű; a' gyomor éme-lyeg; a' pulsus lágy, gyenge, kicsin és igen gyakran mindgyárt kezdetben lassubb, mint az egélségben; a' betegek bádgyattak, sokat nyughatatlankodnak, igen kicsin hűdnek, mindent könnyen szenvednek, semmivel sem gondolnak, ritkán szomjuhozna, akár fenn legyenek, akár az ágyban fekégyenek, fennmire sem - is alkalmazotok.

Ez a' betegség minekelötte tapasztalhatóképpen kiűt, gyakran igen sokáig a' testben rejtve vagyon; a' betegek semmi bizonyos itűlő változatról nem panaszkodnak, nem is hiszik, hogy betegek, nem-is éreznek egyebet, hanem csak valami szokatlan *bádgyadást* és *meg - bomlalt ételkűvűnást*.

Ha tehát az előbb elé - beszűlt okokból valamellyik előre ment, és ha a' most meg - nevezett környűlűlű-űokból valamellyik jelen vagyon, akkor könnyű kűvűrkeztetni, hogy a' beteg rothatt hidegben fekézik, annál - is inkább, ha azonban a' népen-is hasonló dűgűűség uralkodik.

Ebben a' nyavalyában igen ritkán szűksűges az érvágás, hatsak nem igen bűv vűrű, és nem igen meleg természetű a' beteg; de ilyenkor - is elkerűlhetetlen ok nélkül egyszűrnél töbűzer eret nem kell vűgni.

Sűt inkább mindgyárt kezdetben azon kell igyekezni, hogy a' természetnek *ereje meg - tartasűk*, *nevekedgyűk*, és a' vűrnek *felbűdűsa*, *meg - bigulűsa* meg - akadályoztasűk, és a' *rothadűsa* el - távoztasűk.

Műgis mindazonűl a' kik ennek a' nyavalyűnak mindgyárt a' kezdetűn *bűnytasűt* vettek, azok könnyebben meg - gyógyultak, mivel töbűire mindenkor a' gyomorban, és a' belekben sok romlalt matériűk
vűgy -

vagynak, és mivel a' nyavalya-is igen gyakran rosz eledeltől származik.

Annakokáért az orvoslást mindenkor *bánytatás* No. 24. 25. 26. kell kezdeni, kiváltképpen ha a' beteg émelygéről; hányásra való erőlkedéről, rothatt, bűdös, avagy kelérő bőfögről; és a' szívnek vermetskéjében valami nehézségről, panaszkodik. Soha ki ne maradjon a' hánytató, ha bizonyoson ki-tudódik, hogy a' beteg valami rothadó, avagy romlott matériát a' gyomrába le-nyelt.

Ha a' most le-irt környűállások jelen nintsenek-is, azért mégis leg alább valami gyenge *laxatívát* No. 3. 5. 14. 38. csak kell adni, hogy a' gyomor, és a' belek ki-tisztulyanak: Az ilyen szerekre nem csak *meg-nem gyengűlnek*, sőt inkább szemlátomást *meg-könnyűbbednek* a' betegek.

Ha a' beteg mindgyárt kezdetben olly gyenge volna, hogy az ember az őrelítő szerektől méltán félhetne, akkor mégis leg alább gyakor *klystérrel*, a' mennyire lehet, a' beleket tisztítani kell.

Minekutánna az első utak, azaz: a' gyomor, és a' belek ekképpen ki-tisztultak, azután mindgyárt a' No. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. le-irt orvoságokkal kell orvosolni.

Ha azonban az eméltet, és a' vizellet igen bűdös, és rothatt szaga volna; ha bűdös rothatt tojás izű matéria gyakran fel-bőfög; ha a' pus pus igen lágy, és igen gyenge, következendő képpen a' vér igen *big, feloldoztatott*, és a' rorbadásra már *kész* volna, akkor elégséges *gálitzkő-spiritusst* kell minden orvoságba elegyíteni, hogy jó izű savannyók, és határozottabbak legyenek.

A' No. 29. 177. fel-találendő szerek közönséges *italnak*, és gyakran egyszer-'s-mind orvoság-nak-is szolgálhatnak.

Ezek-

Ezekkel, avagy más hasonló szerekkel, addig kell orvoslolni, míg a' nyavalya nem gyengül, és a' beteg tapasztalhatóképpen jobban nem lesz: Ha azonban a' pulsus emelkedik, és az erő nevedik, akkor lehet kevesebb orvóssággal, és több eledellel a' beteget éltetni.

Ha a' beteg rövid údon jobban nem lesz, avagy ha a' gonosz történetek szaporodnak, akkor a' No. 30. 31. le-irt szerekhez kell folyamodni.

A' *kina-béj* igen gyakran mindgyárt a' rothatt hideg' elein jó kimenettel adatik, kivált ha az első utak eléggé meg-üresedtek. Ez a' *béj* elient áll a' vérnek tovább való *felöldoztatásának*, és *romlásának*; az inaknak *rángatódáfokat* meg akadályoztattya; az *erőt* meg-tartya, 's neveli, és a' beteget az *bulálnak torkából* vízszá huzza: annakokáért mikor a' történetek veszedelmefek, akkor mindenkor bőven kell adni a' *kina-béjt*, és ha a' beteg a' szájján eleget bé-nem vehet, akkor klystéren-is bé-kell vetni. A' kintat lehet öszve-elegyíteni a' felyebb jovoított orvósságokkal-is, avagy egyszer azokból, egyszer pedig ezekből No. 31. 70. 145. 146. 147. 148. 149. 150. kell a' betegnek szorgalmatoson bé-adni.

Eppen olyan hathatós orvósság a' *jó bor-is*, ha a' beteg vele mértékletesen, és olly móddal el, a' mint az égő forró hidegekben jovoítottatik.

Az izgató szerek és az *bólyag-buzó flastromok-is* szintén olly hasznosok, ha a' lábikrára költötnek, mint az égő forró hidegekben.

Gyakran már harmad, avagy negyed nap az illyen rothatt hidegekben *kása-bimlók*, avagy *nádba-szeplők* láttatnak. Ha a' beteg általak valamennyire meg könnyöbbedik, akkor az jót jelent; de ha ezek a' kiütések gonosz indulatnak, és sem
mikép-

miképpen fel - nem emelkednek , avagy rosz színűek , és igen bőv , bűdös , és bádgyasztó izzadással edgyűt vagynak , akkor a' betegek közönségesen az hatodik napnak vége felé meg - halnak. Ha pedig a' környülállások negyedik nap még nem igen roszszak , a' hetediken pedig meg - gonoszodnak , akkor a' beteg vagy a' tizenegyedik , vagy a' tizenharmadik napon hal - meg.

Gyakran a' gonosz történetek egészben a' negyedik napig szüntelen nevednek , és akkor magok keménységeiben változhatatlanul meg - allnak : már ha az hetedik napon valamelyik környülállás könnyöbbedik , és szüntelen jobbul , és ha ez a' könnyöbbedés a' kilencedik , avagy a' tizenegyedik napon nevededik , 's jóságában áthatatosan megmarad , akkor jó a' reménység , gyakrann - is azután tizenegyedik nap a' bőrre valami kiűt , és a' beteg szemlátomást jobban lesz ; némellykor kiűtés nélkül - is a' tizenegyedik , avagy a' tizenhetedik napon vége szokott lenni a' nyavalyának.

Ha ez a' nyavalya negyedik nap meg - fulyosodik , és a' vizellet , melly előbb sürű és zavaros volt , hirtelen meg - vizeledik , és ha hetedik nap semmi jobbulás nem láttatik , űt inkább a' történetek meg - gonoszodnak , akkor az többire mindenkor halálos jel.

Az hideg , tiszta , és fris levegő ég a' rothatt hidegekben gyakran hirtelen , és nagy könnyöbbséget okoz : annakokáért a' rothatt hidegben fekvő betegeknek mindenképpen hideg , tiszta , és fris levegő eget kell szerezni.

Ebben a' nyavalyában a' betegnek szabad fris hideg vizet - is innya adni , ha nagyon kívánnya.

A rothatt és gonosz indulatu hidegekben a' pulsus gyakran igen csald ; mivel sokszor lassabban vér ,

vér, és jobban menyen, mintsem a' gonofz és a' veszedelmes könnyűállásokra nézvén verni, 's menni kellene; a' beteg egészen gondatlannak lenni láttzik, nem - is igen fokot panaszolkodik: A' ki ilyenkor egyedül a' pulsusban remévén jót jövöndöl, az többire mindenkor nagyon meg tlatkozik.

Mégis mindazonáltal a' rothatt hideg nem kezdődik mindenkor a' felyebb le - irt gonofz történetekkel: némellykor a' pulsus gyorsabb, és nagyobbban felvagon emelkedve, valamennyire feszis - is; a' beteg nem igen badgyatt, szomjuságkról - is, és forróág-ról panaszolkodik; a' vér még elég sürü és fel-nem oldoztatott; egy szoval: a' rothatt hideg némellykor olyan történetekkel kezdődik, mellyek az égő forró hidegben láttatnak: annakokáért némellykor (tudniilik a' most le - irt állapotban) a' rothatt hidegben fekvő betegeket szintén úgy kell orvosolni, mintha égő forró hidegben fekünnének.

Az ér-vágással, mindazonáltal és az hivesítő orvosságokkal okolon kell bänni, ne hogy általak a' beteg elgyengölyen; mert gyakran a' nyavalya kezdetén az égő forró hidegnek jelei minnyájon jelen vagnak, de egynehány napok mulva az erő egészen el - vész, és az igaz rothatt hidegnek könnyűállásai meg - jelennek: mihent el - érkezik a' rothatt hideg, azonnal mindgyárt az orvoslás meg - változtaték, és a' jelen való történetekhez szabattasék.

Ha a' történetek meg - nem gonofzodnak, és mégis az hetedik, avagy a' tizenegyedik napon káshimlő, avagy nátha - szeplő üt - ki, és a' beteg arra szemlátomált meg - könnyöbbedik, akkor az egészség közel vagon.

Ez igen gyakran szokatt akkor meg - történni, a' mikor a' rothatt hideg egészséges emberekre esik, kiknek vérek jó, és a' rothadásra nem igen hajlandó;

mégis

mégis mindazonáltal gyakran hideg, és nyálos természetű embereket - is ekképpen elé - fog.

A' G Y U L A D Á S R Ó L.

(*De Inflammatione.*)

A' mű testünk' nedveségeinek azokhoz az edényekhez szabattatott *hígságoknak* kell lenni, a mellyeken által - hajtatnak.

Ha ebben az hígságban valami hiba történik, és ha a' nedveségek igen nagyon, 's igen keményen *öszve - ragadnak*, akkor az egész vér meg - sűkerezedik, és azonnal valami *vér - sűrőség* támad.

Az igen sűkeres, és sűrű vér által nem folyhat szabadon, 's könnyen az élet - ereknek szoros végeken, és hegyeken; annakokáért az élet - ereknek belső oldalokat dörgölik, 's izgattják, melly dörgölés, és izgatás által az egész test *meg - bevűl*, és mivel a' vérnek forgása meg - nehezedett, azért a szív, és az élet - erek ennek a' nehézségnek meg - győzésére erejeket meg - kettőztetik, mozgásokat meg - gyorsítottják, és azonnal valami *Hideglelést* gyerjeltnek, melly hideglelés a' nagy *forróság*, és a' kemény indulat miatt *Gyulafzó Hidegnek* neveztetik.

Már ha az *igen sűrű vér* az élet - ereknek *végekben meg - szorul*, 's *meg - akad*, akkor ezekben a' részekben valami *Dugulást* okoz, mellyet ha az utánjövő vér mindgyárt fel - nem szabadíthat, akkor a' vérnek folyása ezekben a' részekben meg - gátoltatik; azért - is a' szív, és az élet - erek még többet izgatgatnak, az *hideglelés* nevezedik: Ez a' lebecsebb, és fokkal keményebb folyása a' vérnek a' már jelen való *Dugulást* nevei; a' meg - dugult

ereket ki - feszíti, és azzal a' körül lévő erekskéket meg - nyomja 's őlzve - szorítja, es a' nedvességeket azokban szabadon folyani nem hagyja: melly miatt a Dugulás lok erekben egyszer - 's - mind, 's szüntelen nevededik, és az hideglelés folyosodik, mig utólyára *vilagos piros, igen fájdalmas, feszült, forró égő, és lékterő Dugulat* nem támad, melly *Gyuladúsnak* neveztetik.

Az ilyen gyuladás minden, mind belső, 's mind külső részein az emberi testnek támadhat: a' belső gyuladás mindenkor vézedelmesebb a külsőnél

Mindenféle gyuladás háromféleképpen végződhetik: elsőben gyengén *feloldasztarbatik*, 's *el - ofzolbatik*; azután *meg evesfedhetik*, 's *genyettséggé* válhatik; és utólyára, ha el - sem ofzlik, genyettséggé - sem válik, többire mindenkor *rúzes* avagy *hideg Fene* kóvdtkezik; némellykor az hideglelés, a' fájdalom, a' verefség, és a' forrótság el - mulnak ugyan, de mégis valami *keményység* hátra - marad, ha tudni illik a' sűrű nedvességek az edényekkel őlzve - fornak, 's nőnek.

Az első ki - menetel leg - könnyebb, és leg - jobb; az harmadik leg - vézedelmesebb, és a' belső részekben mindenkor halálos.

Az evesfedésnél gyakran a' természet, és leg - gyakrabban a' mesterség legithet; mégis, ha a' belső részekben történik, gyakran kóvdtkezéseivel halált okoz.

Ha a' *mirigyos* részek gyuladnak - meg, akkor gyakran kemény csomók maradnak - hátra, mellyek némellykor meg - fájdalmasodnak, és meg - *Rák - fenéfednek*.

Ha a' gyuladás nem igen kemény, és nem igen nagy; ha a' vér nem felettéb sűrű, avagy valami különös túpófség által még meg - nem romlott; ha

az hideglelés mértékletes; és ha a' bé-adott orvofságok rövid údon tapasztalható, és állandó könnyebbülést szereznek, akkor lehet remélni, és egyszerűs- mind előre által látni, hogy a' gyuladás *gyengén fel-fog oldoztatni*, és *el-fog oszlani*.

Ellenben pedig az *Evesedéstől*, avagy, ha a' veszedelmes történetek szünetlen szaporodnak, 's nevedednek, a' *Fenétől* kell félni.

Minden igaz gyuladásban *bivesítő*, és *vért-vékonyító* orvoslás szükséges: a' hevítő orvofságok gonozirttyák a' gyuladást, és legittik a' fenét.

Az ér-vágás leg-első és leg-szükségesebb orvofság, mellyet az Hidegleléshez, a' beteg' erejéhez, és a' gyuladásnak keménységéhez alkalmaztatva gyakran elé-kell venni.

Az első ér-vágásban, ha a' gyuladás kemény, és ha a' betegnek ereje meg-engedi, bőv mértékkel kell vért bortsáttani, tudni illik 12. uncziától 20. uncziáig.

Ha valami nagyon érzéken, és az életre elkerülhetetlenül szükséges rész gyulad-meg, ugymint az agyvelő, a' tüdő, a' szív, 's a' t. akkor az első érvágásban a' vért addig kell bortsáttani, míg a' beteg meg-nem lankad, avagy el-nem kezd ájulni.

A' több, ujjanon elé-vett, ér-vágásokkal olly vigyázva kell bánni, hogy a' beteg igen nagyon meg-ne gyengűlyen, az Hideglelés pedig olly mértékre hozattassék, a' mint fellyebb a' forró hidegben mondattatott.

Az ér-vágás mellett a' betegnek bővön kell adni *bivesítő*, *lágylító*, 's *vért vékonyító* italakat, és más halanló orvofságokat, mint No. 1. 2. 6. 7. 8. 9.

A' *lágylító*, és *bivesítő klystérek*, avagy a' *gyengén laxáló* szerek No. 11. 39. 's a' t. akkor szükségesek,

gefek, a' mikor a' forróság, és az Hidegtelelés nagy; az has meg - vagyon szorulva, avagy leg - alább nem elég higan menyen.

Kivül a' meg - gyuladott részre szűnetlen meleg lágyító *kötésfekez* kell kötni.

Ha ezek az orvosságok semmit sem használnak; ha a' fájdalom maga keménységiben egynéhány napokban meg - marad; és azonban a' beteg valami futó borzadált gyakran érez, akkor közönségesen az jelentődik, hogy a' gyuladás többé el - nem oázlik, és hogy az *evesedés* már kezdődik.

A' fájdalom, és az Hidegtelelés, melly az *evesedésnek* kezdetén mindenkor nevededik, az *evesedést* segítik; annakokáért oktanul, és ártalmason tselekednék az, a' ki ebben az állapotban, a' hól az elofzláshoz semmi reménység nitsen, kéntelenítők nélkül fok ér - vágással, igen nagyon hivelítők, és bádgyasztók szerekkel, a' beteget nagyon meg - gyengitené, és az által a' természetet maga munkájában meg - akadályoztatná.

Az *evesedésnek* idején, az - az: akkor, a' mikor a' genyettség készül, fok lágyító italokat No. 8. 40. 88. kell adni, és azonban kívül az *evesedő* helyet szorgalmason kell lágyító meleg kötésekkel kötni. Ha az *evesedés* igen fokáig tartana, akkor a' *lágyító kötések* közé *izgató*, és *érelők* szereket - is lehet elegyíteni, hogy hamarébb végződgyék az *evesedés*.

Az *evesedés* mihent végződik, azonnal mindgyárt többire mindenkor a' fájdalom, és az Hidegtelelés *izemlátornást* szűnik: Illyenkor, ha a' természet magán nem segít, és a' genyettségnek utat nem nyit, illetve, a' mennyire lehet, mesterfég által a' genyettségnek utat kell nyitni, az az: a' meg - ért *dagasztat* vagy *fel - kell vágni*, vagy *ki - kell rágatni*.

Ha

Ha az elkezdett evfedésnek femmi jelei nem láttatnak, és ha a' történetek szűnetlen gonoszodnak, a' fájdalom égető, és szenvedhetetlen lesz, akkor a' *Fenétől* kell félni.

A' fene mihent kezdődik, akkor mindgyárt a' fájdalom szűnik, gyakran egészzen el - is mulik, a' beteg mind magának, 's mind másoknak, jobban, és veszedelem nélkül lenni láttzik, de mégis erőtlen; a' pulsuissa reszket, kitűn, egyenetlen, és felbent-hagyó; a' külső tagok hidegek; az ajakok szederjeselek; a' szemek bé - esnek; a' lélekezés egyenetlen; és az egész testet valami ragadós enyves izzadás bé - boritja. Ezekből, és más tsalhatatlan jelekből, nyilván ki - tettzik, hogy az ilyen hirtelen lett *jobbulás* inkább *tsalárd*, és halált *jelentő* posta, mintsem jó hír hozó követ.

Mihent a' fenének valami, ambár leg - küssebb, jelei meg - láttatnak, azonnal mindgyárt az *bivefitő*, és *lágýtő* orvofságokat el - kell hagyni, és olyan italakat, 's szereket kell bé - adni, a' mellyek a' *beteg' erejét meg - tartják*, 's *nevelik*, és a' romlásnak, 's a' *rotbadásnak ellent állanak*, mint No. 16. 18. 19. 20. 22. 23. 28. Illyenkor gyakran a' *kina* leg - hathatóbb, és tsak egyedül hasznos orvofság No. 31. 's a' t. mellyből, akár mi módon, ha a' beteg eleget lenem nyelhet, akkor klystérben kell bé - vetni.

Ez az orvofság arra gyakran egyedül - is elégséges, hogy a' következő fene el - távoztalsék, avagy a' már jelen való az eleven részekből el - válatztalsék.

AZ AGYVELŐNEK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Phrenitide.*)

Ha az agyvelő, avagy, a' mi leg-gyakrabban történik, az agyvelőt *bé-borító bárryák* meggyuladnak, akkor többire mindenkor ilyen jelek láttatnak:

A' beteg mindgyárt kezdetben szenvedhetetlen fő-fajáfról, égető forróságról, és ólthatatlan szomjúságról panaszolkodik; az ábrázat letéc veres; a' szemek fényesek, és tűz forma pirossak: azután a' beteg rövid idő múlva efze nélkül kezd beszélni, a' kérdésre szokatlan kedvetlenüléggel, és komor tekintettel felel; nagyon nyughatatlankodik; az ágyból szüntelen fel-akar kelni; magát, semmit állá nem tudván, meg-meziteleníti; a' levegő égben a' kezeivel tévelyeg, mintha legyeket akarna fogni: azonban szüntelen dühösködik, senkit nem esmér; a' körül állókat veri, 's pökdöli: ha szűnik a' dühöség, akkor szüntelen halkal morgolódik, és magával beszélget, fogait tikorgatya, az eméltetet és a' vizelletet hirtelen az ágyba ereszti, avagy krispány színű fárvizet okádik. Néhanéha az ilyen betegek dühöségekből észre térnek, és egézszen észeken lenni láttatnak, minden embert esmérnek, barátságosan beszélgetnek, és nevetnek, de azért nékiek hinni nem kell, mert gyakran hirtelen a' környékállókra ütnek, és egy szempillantásban megint igen veszedelmes dühöségbe esnek, 's gyakran azután hamar meg-halnak. A' pullus közönségesen igen gyors, reszkető, egyenetlen, és el-nyomottatott; a' vizellet gyakran veres, és tűz-színű; roszszat jelent, ha világos, és vizes talál lenni.

Némellykor az harmadik, negyedik, avagy az ötödik napon hal-meg a' beteg.

Ez a' nyavalya a' legveszedelmesebb, és legkeményebb gyuladások közül való: azért-is mindigárt kezdetben serényen kell orvosolni, és a' mi a' közhímséges gyuladásokban jóvofoltatott, az a' jelen való könnyűállásokhoz szabattasék.

Leg-szükségelebb ebben a' nyavalyában a' bőv-ér-vígás, a' lágyító, és *bivésítő klystér*, avagy a' No. 11. 12. 39. 141. le-irt orvofságokkal az hasát nyitva tartani, a' vérnek sebes folyását csendesíteni, hogy a' főbe keményen, és igen bőv mértékben fel-ne mehessen.

Erre a' tzelra sokat használ, ha a' beteg gyakran fel-ül, a' lábait minden reggel, és este fél óráig fereszti, és ha szünetlen erősített kovászt No. 291. a' talpaira köttet.

Hafanlóképpen használnak a' vér szipók-is, ha vagy a' sül, tövére, vagy a' vég-hurkának vér-ereire akkor tétettetnek t. i. a' mikor a' beteg vérkorságos (*hæmorrhoidarius*), és az arany-erek-fel-dagadnak, melyet mindenkor szorgalmatolón ki-kell tudokozni.

Ha erre az ovosláfra az Hideglelés, és a' Dühöség szónik; a' fő könnyöbbedik, a' beteg cse-tesedik, az ábrázat halaványodik, a' szemek tüzes vereségeket, és fényeségeket el-vezzik, akkor jó a' reménység; de mégis a' könnyűállásoknak mivóltak szerént, ugyan azon orvofságokkal tovább-is kell orvosolni.

Ha ezek az orvofságok semmit sem használnak, és ha azonban a' nyavalya, 's a' történetek súlyosodnak, akkor a' beteggel ugy kell bánni, a' mint a' forró hidegben lévő fő-fajásban, a' vízíza, és a' főbe-ütett ki-ütés (*Exanthema*) ellen,

avagy a' betegség' matériájának a' főbe való vitélekor tanítottott.

Ez a' nyavalya gyakran nagyon meg - könnyöbedik, ha az or - vér, avagy az arany - er megindul, 's bővön foly.

Ha az agyvelőnek gyuladása genyettséggé válik, akkor ugyan az Hideglelés szűnik, a' beteg - is kevesebbet beizéll ezze nélkül, de mégis ennek az evesedéinek kövötkézései gyakran igen roszszak; mert a' koponyában szorult genyettészes matéria a' meleg által meg - tőpősedik; a' körül lévő részeket meg - rágja; izünetlen jelen való és izenvedhetetlen fő - fajalt, álmatianságot, félben hagyás nélkül való szédelgést, némellykor gutta - ütést, avagy fok tagokban el - lágyulást vagy - is inkább szél - ütést, igen gyakran orvofol - hatatlan nyavalya - rontást, avagy hóltig való bolondulást okoz 's a' t.

De mégis a' genyettéség néha magának utat keres, és a' füleken, orran, a' szemnek szegéletén, ki - foly, avagy a' nyakan valami daganatot, és fekélyt támoszt.

Ez a' genyettéség - folyás leg - gyakrabban a' füleken, és az orran történik - meg.

Mikor a' genyettéség a' füleken akar ki - folyni, akkor a' beteg, ha ezzen vagon, igen alkalmatlan fül - zugáfról, avagy fájdalomról panaszolkodik; gyakran egészízen megis süketül.

Ez a' környülállás nem rosz jel; azonnal meleg lágyító, és ofzlath füvekből készitetett kövélekkel mind a' két fület, és a' fülek körül lévő részeket szűnetlen kövözni kell; ez által gyakran az véghez vitédők, hogy az egyik, avagy mind a' két fülen valami genyettészes, avagy vizes matéria ki - folyon, és azután mind az hallás, mind az egészég helyre jöjjen.

Vala-

Valamig a' fűlek, ha csak valamennyire-is tsengnek 's zugnak, avagy mig a' fűlekben valami alkalmatlanság tapasztalatik, mind-addig ezeket a' kötésekkel szűnetlen kell kötni, és gyengén izgató fetskendezésekkel a' genyettséges, avagy vizes matériát egézfzen ki-kell folytatni.

Mikor ez a' matéria a' fzemekbe vitetődik, akkor közönségesen orvosolhatatlan vakság kövötkszik.

Ellenben pedig jó jelnek kell tartani, ha a' beteg az hajló tagokban, avagy más részein a' testnek valami fájdalmat érez; ez a' fájdalom igen sokszor azt jelenti, hogy ezekre a' részekre a' betegségnek matériája már által kezdett vitetődni: Illyenkor a' fájós helyre erzetes kovászt, avagy a' No. 291. le - irt téztát kell kötni.

Ha erre az által - vitelre a' beteg könnyöbbedik, és a' nyavalya gyengül, akkor ugy kell vele bánni, a' mint fellyebb a' forró hidegben mondatott.

A' túl' tövén lett daganat ritkán hoz állandó jobbulást.

Gyakran ez a' matéria a' főből hirtelen a' mellybe vitetődik; rövid időn réa a' beteg hurutni, 's pökődődni kezd, és nagyon meg - könnyöbbedik; ez jót jelent, ha azonban a' több környülállások - is tapasztalhatóképpen jobbulnak.

De mégis ez az által - vitel ritkán szerentsés; többire mindenkor halállal végződik.

Az - is jót jelent, ha az ilyen betegek fok, sürű, zavaros vizelletet botsáttanak, melly hamar az edény fenekére valami genyetség forma matériát bövön le - szálitt, avagy ha valami has - menés támad, és ha ezek az úrfedések által a' fő meg - szabadul, 's meg - könnyöbbedik.

Ellenben pedig nagy a vézedelem, ha a' vizellec benn-reked, avagy világos, tiszta, és vizes; ha a' beteg vér-hasba elik; ha szüntelen, és nagy fájdalommal tsuklik; gyakran fekete, és meg-rothat-torhat, avagy krispán színű sár-vizet okádik.

Az álmolitó szerekkel igen okofon kell bänni; mert ebben a' nyavalyában az álmolitó szerek akkor mindenkor ártalmasok, a' mikor az Hideglelés, és a' gyuladás jelen vagynak.

Ha pedig az illendő orvoslás után mind az Hideglelés, mind a' gyuladás egeizzen ki-marad, és a' fő tökéletesen meg-fzabadul, 's meg-tisztul, és mégis a' beteg nem alhatik, akkor eltvénként a' No. 41. le-irt orvofságot bé-kell adni mind addig, míg a' környülállások kívánni fogják.

Minekutánna a' gyuladás, és az hideglelés szerentséfen el-mulnak, gyakran a' fő olly *gyenge*, és azok a' *részek*, a' melyek meg-vóltak gyuladva, olly *éle érzékenységuék*, hogy azután az ember akkor-is gyakran minden ok nélkül *esze nélkül beszéll*, a' mikor már a' test a' jó eledelek által eléggé meg-erősödett. Illyenkor igen sokat használ a' No. 37. kézfitetett orvofság, ha a' beteg vele egymásután egynéhány nap él. Ha erre a' beteg jobban nem lesz, akkor a' kinához No. 70. 's a' t. kell fogni.

A' kik ebből a' nyavalyából fel-gyógyulnak, azok a' kemény tanulást, és a' főnek munkálkodását; a' sok olvasást, és gondolkodást sokáig kerülyék, mert különbön az elméjeket nagyon meg-gyengittik, avagy meg-tompittyák.

A' SZEMNEK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Ophthalmia.*)

A' Szemnek gyuladását könnyű meg-ismerni, mert a' szemekben égető forróság, nagy szárazság, nyilalló fájdalom, és veretség vagyon, az ér-szökés hideglelés, és a' betegek a' világóságot kerölik, a' sötétséget pedig kerefik.

Szármozik vagy a' gyuladásnak közőnséges okai-ból; vagy valami külső erőszaktól; avagy valami tőpős matériától, melly a' belső részekből a' szemekbe vitédett.

Ha az agyvelőnek gyuladása, avagy valami hósz-fzas fő-fájás', avagy valami más forró és gonosz indulatu nyavalya' után támad, akkor mindenkor felettébb veszedelmes; mivel ezekben az állapotokban mindenkor a' szemekbe valami tőpős matéria vitédik, melly igen sokszor nem csak a' szemnek nedveségeit meg-sűrűíti, és meg-homályosítja, hanem egyszer-'s-mind a' kemény részeit-is megkapja, 's elpusztítja, és ekképpen igen nehezen gyógyuló, avagy éppen orvosolhatatlan vakságot okoz.

Szintén olly veszedelmes akkor-is, a' mikor gonosz indulatu orbántzából, himlőből, rühből, avagy frantznak, sülynek, kőszvénynek tőpőséigiből 's a' t. avagy végre oktalanul, és külső szárazító, 's vízszá-verő szerekkel bé-gyógyított régi fekélyből, és bé-forratt fontánellából származik.

Annakokáért ezt a' tőpőséget a' szemről mindgyárt el-kell huzni, és a' testből ki-kell hájtani.

A' fájdalmoknak környőlállásokhoz; a' gyuladásnak nagyságához; és a' beteg' erejéhez képest minden várokozás nélkül eret kell vágni annyiszor, a' mennyiszor a' szükség fogja kívánni; Illyenkor szükség a' beteg-

betegnek gyakran erős laxatívát adni No. 4. 5. 42. 43. 44. 47. Kivül a' lágyító meleg kötések, mellyek ebben az állapotban vezedelmes *evjedést* szereznek, egészszén el-távoztassanak. Szintén olly vezedelme-
fek a' külső vízfizta- verő, és őszve- huzó szerek is: Ellenben pedig felettebb szökségelek az ofz-
lató, tele borban, 's fele vízben, avagy valami
gyenge veres borban, főtt-fűvekből készített meleg
kötések: Hasánlóképpen az ilyen fűvek zatskóban- is
varratnak, és lágy meleg borba mártatnak, 's szű-
netlen, a' szemekre köttötnek.

Az ilyen betegek igyanak sok vért- vékonyító,
és tisztító italokat No. 6. 7. 8. 40. 45. 46. mellyek
által a' tífótség szelidedik, és gyengén a' vizellet
által a' teltebből ki- hajtódik.

Ha ezekre az orvofságokra a' nyavalya meg-
könnyöbbedik, akkor tovább- is kell velek éltetni a'
beteget.

De ha rövid idő alatt a' beteg jobban nem lesz,
akkor vagy a' fül- tövére, vagy a' nyak- tligára hólyag-
huzó flaitromat kell tenni, és sokáig folytatni. A'
véres, avagy a' (záraz kőkppoly- is ebben az állapot-
ban sokat használ.

Azokra a' részekre- is, a' mellyekből a' tífós
matéria a' szemekbe vitetődött, ha lehet, izgató
kötést, és hólyag- huzó flaitromot kell tenni, hogy
huzódgyék vízfizta a' tífós nedveség. Az oktalanul
bé- gyógyítottatott fekélyeket rágó szerekkel megint
ki- kell ujítani; a' fontánellával- is ugy kell bánni.

Ha erre az orvoslátra a' fájdalom, és a' gyuladás
szűnik ugyan, de mégis a' szemek veressék, ho-
mályosok, és fetétek maradnak, akkor élyen a'
beteg a' No. 48. 49. le- irt orvofságokkal. Ebben
az állapotban a' No. 50. fel- találandó külső szerek- is
igen hasznosok.

Sokkal

Sokkal könnyöbber meg-lehet azt a' szem-gyuladást gyógyítani, a' mellyik nem más előre ment nyavalyától, sem a' vérnek csípőségitől, hanem a' gyuladásnak közönséges okaiból származik.

Mikor a' szemnek belső részei gyuladnak-meg, és a' beteg a' szemnek üregében mélyen benn valami kemény, nyilalló fájdalmat érez, és a' világosságot semmiképpen nem szenvedheti, akkor a' nyavalya fokkal veszedelmesebb, mint mikor csak a' külső részek egyedül szenvednek.

Ha az Hideglelés erős, és a' történetek kemények, akkor az orvoslást mindgyárt érvágással, és hivesítő szerekkel kell kezdeni, 's folytatni, valamint a' közönséges gyuladásokban javasoltatott. A' láb-feresztés itten különösön hasznos, de leg-inkább szükséges az hasát mindenkor nyitva tartani, azért-is minden második, avagy harmadik nap a' betegnek laxatívát No. 3. 5. 14. kell adni, avagy a' No. 11. 12. 39. 141. le-irt orvosságokkal, avagy klystérekkel kell a' betegen segíteni.

Ezekben a' gyuladásokban, ha szárazok, forrók, felettébb kemények, és fájdalmasok, akkor kezdetben a' szemekre lehet lágyító meleg kötések tenni, de mihent szűnik a' gyuladás, és a' fájdalom cűrhető lesz, akkor mindgyárt inkább ofzlató meleg kötésekkel kell kötélni, mellyek gyakran az egész nyavalyát hirtelen el-hajtyák. A' No. 54. készíttetett kötés igen hasznos, ha a' beteg vele szűnetlen él.

Minekutánna a' fájdalom, és az hideglelés egészen el-mulnak, ha mégis az ofzlató kötések arra elégtelenek, hogy az el-lágyult edényeket meg-erősítsék, és az által a' gyuladást egészen el-ofzaltsák, akkor bátran lehet *viszfa-terő*, gyengén *öszve-buzó*, és *erősítő* szereket-is No. 51. 52. 53. kívül a' szembe eresztetni.

Ha elegendő ér-vágás, hivesítő italok, és laxatívák által az hideglelés mértékletes lett, és mégis a' beteg éttzaka nem alhatik, akkor minden este a' No. 41. le-irt orvofságot kell elé-venni.

Mikor a' szem gyuladás valami külső erőszaktól, avagy ütéstől származik, ha azonban mégis, semmi edények meg-nem szakadtak, akkor mindgyárt elcsin-ten minden lértődés hamar meg-gyogyul, ha szűnetlen fris hideg vízbe mártott ruhával a' szem köttetik. Ilyenkor a' lágyító meleg körtések ártalmatosok.-

Ha a' gyuladás genyettséggé vált, és a' genyetség a' szemnek hártýái, avagy első kamarájában vagyon, akkor okos metzés által a' genyetséget ki-kell botsáttani.

Gyakran hófzvas szem-fajást okoznak azok a' tífós nedvelségek-is, mellyek, a' szem körül, kiváltképpen pedig a' *szem-héjban* magoknak fézfket vernek, ezeket a' részeket izgattyák, és az által vízfketős verefséget, szűntelen való kónyvezést, és égó fájdalmat gerjelztnek, és gyakran a' szem-héjnak széleit-is ki-febelítik.

Ebben az állapotban igyék a' beteg fokáig olyan italakat, a' millyenek No. 40. 46. vagynak; az elsővel lágy melegen napjában gyakran kell a' szemeket mosni, 's ferefszteni; avagy az' helyet más-fokat No. 55. 56. kívül réa kötni, de mégis ezek mellett minden néten egyszer, vagy kéttzer laxálni kell No. 4. 5. 14.

Minekutánna a' vér a' tífófségtől egéfszen megtisztul, és az égerő forróság meg-szűnik, azután lehet a' No. 51. kézfzetett orvofságal élni.

A' FŰLNEK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Inflammatione Aurium.*)

A' *Fül-gyuladás* jelen vagon, ha a' beteg szenvedhetetlen, nyilalló, égő fájdalmat vagy az egyik, vagy mind a' két fülében érez, és ha azonban a' pulsus - is hidegclős.

Az ilyen betegek felettébb nyughatatlanok, és álmatlanok; gyakran eszek nélkül - is kezdnek beszélni, és néha igen kemény 's igen veszedelmes történetekről ostromoltatnak.

Azért - is ez a' nyavalya gyakran szintén olly veszedelmes, mint az agyvelőnek gyuladása; éppen ugyis kell orvosolni, a' mint ottan mondatott.

A' T O R O K F Á J Á S R Ó L

(*De Angina.*)

A' *Torok-fájás* alatt közönségesen azok a' *történetek* minnyájan értődnek, mellyek a' *le-nyelést* vagy meg - nehezitik, vagy fájdalmossá teszik, vagy egészszenn - is meg - akadályoztatják.

Mivel ezek a' történetek, és az elő okai egymástól nagyon különböznek, azért a torok-fájás - is, és az elő orvoslása igen sokféle.

A' Torok-fájás leg - gyakrabban a' nyakban lévő belső részekenek, vagy - is a' toroknak gyuladásától származik.

Ebben az állapotban, a' beteg, mikor nyel, nyilalló égő fájdalmat érez, azonban a' forró hidegtől - is ostromoltatik.

Valaminthogy ez a' gyuladás keményebb, avagy gyengébb; több, avagy érzékenyebb részeket foglal el; színtén ugy a' történetek - is, és az hideglelés keményebbek, avagy gyengébbek.

A' Toroknak meg - gyuladott részeit többire mindenkor meg - lehet látni, néha pedig a' gyuladás a' torokban igen mélyen vagon, avagy a' beteg a' száját eléggé ki - nem nyithattya, vagy - is a' nyelvet okádás nélkül le - nem lehet nyomni. Illyenkor a' gyuladásnak nagyságáról, és veszedelmes vóltáról egyedül csak a' fájdalomból, az hideglelésből, és a' több történetekből kell itélni.

Gyakran meg élik, hogy valaki előbb hirtelen meg - hűlyen, azután meg - borzadgyon, rövid idő múlva egész testében meg - hevűlyen, és a' hajlú tagjaiban meg - lankadgyon, azonban nehezen, és fájdalommal nyelyen, a' pulsus - is hideglelős légyen.

A' ki magát, midőn illyen történeteket tapasztal, mindgyárt kezdetben tsendesen tartya, az hideg levegő égtől, és az hideg italaktól oltalmazza, a' nyakát melegen bé - kórti, és fok vékonyító, 's lágyító italakat No. 13. 40. 88. melegen ifzik; reggel és este egy port No. 1. bé - veszen; és ezek által magát igyekezik gyengén meg - izzasztani; az fokszor ez az együgyü orvoslás által az illyen nyavalyától hamar egészízen meg - menekedhetik, és gyakran nagy, 's veszedelmes betegségeket el - távoztathat.

A' bőv vérűeknél fokszor egyetlenezgy ér vágás - is végtelenül használ, ha mindgyárt eleinten elik, míg a' gyuladás bé - nem gyökerezik; avagy ha a' betegek nem bőv vérűek, akkor gyakran csak egy laxativa - is No. 4. 5. 14. elégséges az egész nyavalyának el -
űzésire,

üzéfire, ha azonban a' beteg magát tsendefen tartya, és az hideget szorgalmatosan el - kerüli.

Ha pedig a' gyuladás már nagyon el - harapzott volna, és a' beteg igen nehezen, 's fájdalommal nyelne; ha az hideglelés - is igen keményen fogná, akkor az orvoslás olly hamar, 's olly könnyen meg - nem esik, hanem mindgyárt minden tovább való várokozás nélkül a' beteg' állapottyához képest az erekből vért bőven kell botsáttani, és két, vagy leg - tovább három óra mulva megint eret kell vágni, még pedig annyiszor, a' mennyiszor a' történetek, és a' pulsus fogják kívánni, és a' betegnek ereje meg - engedi.

Szintén olly szükséges az ilyen betegeknek, a' mennyire lehet, fok lágyító, és hivesítő italakat - is No. 6. 8. 40. adni, kiváltképpen pedig ebben a' nyavalyában a' laxátiva szükséges, azért - is mindgyárt első nap az ér - vágás után egyet a' No. 5. 14. le - irt szerekből bé - kell adni, a' második, avagy az harmadik napon ha a' környülállások kívánni fogják, megint ugy tfelekedvén. Ezek, és a' fellyebb emutett orvolságok, helyet lehet másokat - is No. 11. 39. 139. 141. venni, és addig velek élni, mig a' test eléggé meg - nem tisztul, és a' nyavalya meg - nem könnyöbbedik.

Ha a' betegek ezekből a' szerekből eleget le - nem nyelhetnének, akkor az hasat gyakor klystérezés által kell meg - indítani.

Kivül az egész nyakot lágyító meleg kótéffel bé - kell borítani, és valamedig a' torok száraz, fájós, és feszült, mind addig a' beteg szünetlen lágyító meleg italokat No. 40. 88. tartván a' szájában, avagy gyakran valami ideig a' meg - gyuladott rész - ket meleg viz - gözzel párolya. Ha a' meg - gyuladott rész - ket valami sűrű takonnyal bé - vagynak borítva,

akkor a' torokban gyakran, de csak gyengén, valami lagyító meleg italt No. 8. kell rottyogatni, avagy a' torokba bé-fetskendezni.

Ha ezekre az orvosságokra a' gyuladás szűnik, és a' beteg könnyöbben nyelhet, akkor a' fellyebb említett hüvelőt, és lagyító szerekkel egéltzen a' nyavalyának vége-ig kell é'ni; eítve pedig a' lagyító kötések, helyet lóhere-flastromot lehet a' nyakra kötni.

Ha pedig az eddig jövofolt orvoslás semmit sem használ, ha a' gyuladás mégis kemény, és a' nyelés, elegendő ér-vágás, és laxálás után-is, még szűnetlen fájdalmas, és alkalmatlan volna, akkor kívül az egész nyakat izgató kötéssel bé-kell borítani: A' fekete mosni való szappan, vízben sűrű káfa formára olvasztva, ha a' nyakra köttetik, gyakran igen jól, és hamar használ; színtén olly hasznos az etzetes kovász-is egyedül-is, erőltve-is.

Ha ezek a' szerek-is tizenkét óra alatt semmit sem használnak, akkor az egész nyakat hólyog-huzó flastrommal bé-kell kötni: ez által közőnségesen mindgyárt, mihent az hólyagok emelkedni kezdek, a' betegek nagy könnyöbtséget éreznek, és mikor a' bőr már jól fel-hólyogzott, akkor többire mindenkor könnyen, és jól nyelhetnek.

Gyakran mindgyárt kezdetben, a' beteg nem csak nehezen, és fájdalommal nyel, hanem egyfzer-'s-mind nehezenn-is lélekel. Illyenkor a' védelem nagyobb, és fokszor azzal-is nevedik, hogy minden, a' mit a' beteg le-akar nyelni, az orran, és a' szájján vízfűa vetődik; mert ekkor belső orvossággal semmit sem lehet legíteni, azonban az ábrázat hamar fetét-veres, avagy szederjes lesz, a' szemek ki-dőllednek, és a' nyelv gyakran a' szájból ki-buvik, 's fel-dagad.

Ebben

Ebben az állapotban mindgyárt bőven eret kell vágni, leg tovább, minden második órában egyszer, valameddig a' betegnek ereje meg - engedi, szintén oly gyakran klystért - is kell bé - vetni, és kívül a' nyakra szűnetlen lágyító kötéfekeket kell tenni, a' szájat - is belől azonban meleg víznek gőzivel szűnetlen párolni kell; száraz köppölyt - is szoktak ilyenkor a' nyakra, és a' nyak, körül lévő részekre tenni. Ha ezekre - is a' beteg tizenkét óra alatt semmit sem könnyöbbednék, akkor mindgyárt az egész nyakat hólyag - huzó flastrommal bé - kell borítani; ez gyakran a' beteget hirtelen meg - menti az haláltól. Mihent a' beteg nyelni kezd, akkor mindgyárt a' felyebb említett italakat, és orvosságokat bőven kell bé - adni.

Ha az hólyag - huzó flastrom sem halználna semmit, akkor attól méltán lehet félni, hogy a' beteg meg fullad, és mivel az ilyen veszedelmes történetekben má - képpen segiteni nem lehet, azért a' gégét ki - kell *mettzeni*, hogy lélekzelhessen a' beteg: a' mettzéssel nem - is kell várokozni.

Ha a' gyuladás semmiféle orvosságra el - nem oázik, akkor gyakran genyettséggé válik. Ilyenkor nagy szűkség nélkül eret nem kell vágni, ne hogy az *evesedésre* szűkséges erő el - gyangúlyen; szintén ugy kell kerülni a' más úretitékeket - is és csak a' lágyító italakkal kell a' betegten segiteni, mellyeket szűnetlen lágy melegen a' szájban kell tartani, kívül - is a' nyakat szűnetlen lágyító kötéfekekkel kell kötözni.

Mert ekképpen az évesedés siettetik, és érelődik: mihent elég genyettség gyűl - őszve, ha a' tályog magára ki - nem fokod, akkor mindgyárt ki - kell vágni.

Minekutánna a' tályog ki - nyilik, a' betegek mindgyárt nagyon meg - könnyöbbednek, és gyakran

mindgyárt könnyen - is nyelnek : Illyenkor meg - kell vizsgálni , hogy a' genyettség jóé , vagy roz' t'pös , és bűdös? Ha jó , akkor a' No. 57. le - irt orvofsággal a' beteg hamar meg - gyógyul , csak a' torkában gyakran rotyogtassa , avagy bé - fetskendezteffe. Ha igen t'pös , roz' színű , bűdös , és ha azok a' részek , a' mellyek előbb meg vóltak gyuladva , barnák , avagy feketék , akkor mindgyárt tisztító , és rothadáfnak ellent álló orvofságokat No. 58. 59. kell a' fekélyekbe fetskendezni , és azonban jól meg - kell vizsgálni , hogy valyon a' körül lévő részek nem rágódtak - é bé mélyen , és nem sebefedtek - é - ki , avagy valyon az a' t'pös matéria magának nem t'lnálté valamerre valami utat?

Ha a' körül lévő részek ki - rágottak , 's ki - sebefedtek , akkor ugyan azon orvofságokkal No. 58. 59. gyakran kell tisztítani , és gyógyítani.

Ha pedig ez a' t'pös matéria magának valamerre utat t'lnált , és ha a' körül lévő részek közé magát bé - furta , akkor gyakran igen nagy roz' kövörtkezik : Ha kifelé , az az : a' nyaknak külső részére furta magát ez a' t'pös matéria , és ha ottan ki - fokad , 's ki foly , akkor gyakran lehet segiteni , és a' beteget szerentséfen meg - gyógyítani ; de ha bé - felé a' belső részekre rág magának utat , és ha a' gyomorra , a' gégére , avagy a' mellybe , és a' t'udóbe bé - furódott , akkor igen nehezen lehet segiteni , mivel a' külső szerekkel , és a' gyakran szűkséges Borbély - kézzel hozzá férni nem lehet , a' belső orvofságok pedig igen sokszor elégtelenek , mégis mindazonáltal a' No. 59. kézfiterett szerrel való fetskendezés , és a' No. 60. avagy 61. le - irt orvofságok az illyen régi , 's meg - rögződtt fekélyekbenn - is gyakran jól használják ; lehet a' No. 61. föl - találandó szert bé - is fetskendezni.

A' valóságos, és jó indulatu torok-gyuladás, ha felettéb kemény-is, és igen veszedelmes, mégis ritkan válik fenévé.

De ellenben gyakran más gonosz indulatu torok gyuladás - is támad, melly csak a' toroknak színében helyeztetik, és olly nagy, 's olly fefzes daganatot nem-is csinál, mint az igaz torok-gyuladás: Illyenkor a' fájdalom inkább égető, mintsem nyilalló; a' meggyuladott rész fetét-veres, avagy barnás; ritkan terjed - ki egyenlőképpen, hanem csak főtönként, avagy barázdánként; a' nyelés kezdetben nem igen alkalmatlan; a' pulsus-is nem sokkal gyorsabb, mint az egészségben. Az illyen betegek arról panaszkodnak, hogy az elő hajló tagjai bádgyattak, mintha meg-verettettek volna, hogy a' fejek nehéz; és nem fokot szomjuhozhatnak.

Ez a' torok-gyuladas azokat szokta ostromolni, a' kiknek tífós, súlyos, lankatt, és rothadásra hajlandó vérek vagyon.

Ha ez a' gyuladás felettébb gonosz indulatu, akkor az elő színe hamar meg-változik, és fekete kékké, az-az: szederjessé válik: Imitt amott tífós hig matéria-val telyes húlyagotskák támadnak, mellyek rövid időn fekélyekké válnak, mellyek mind a' körül lévő, mind az alatt való részeket ki-rágják, és gyakran a' nyelv-gégében, a' gyomorban, és a' mely-tsont alatt kemény égést okoznak, azonban a' lélekzés meg-bűdösödik: Némellykor ezek a' fekélyek valami szalonna-forma béjjal bé borítottak, avagy bellemek valami gomba-forma, fetét veres, és feketés bus nő-ki; végre az illyen fekélyek az egész torkat, a' nyelvnek némelly részeit, és a' fog-húst, gyakran az egész szájat - is el-foglalyák, melly' miatt a' beteg igen nehezen, és égő fájdalommal nyel; néha a' szájnak bőre egészben fel-válik, és valami rothatt

higsággá változik, azonban a' betegek el-gyengülnek, a' pulsus meg-lágyul, és meg-kitűnül, végre gyótródás és gyakran hirtelen halál kövötkszik.

Az ilyen torok fájásokban szintén olly okoson, és visszta tartva kell a' beteggel bánni, mint a' rothatt hidegben; ok nélkül sem laxatívakkal, sem gyakor klystérekkel a' beteget meg-bádgyláztani nem kell; hanem szintén azokkal a' gyengén erősítő, és rothadásnak elent álló szerekkel, a' mellyek a' rothatt hidegben jóvosoltatnak, igyekezni kell a' romlást meg-akadályoztatni, és az erőt meg-tartani. Annakokáért ebben az állapotbann-is minden lágyító száj-és rotyogtató-vizek felettébb ártalmalok; csak a' gyengén *hivesítő*, és *ofzlató* No. 62. 63. hasznosok. Ha pedig már setéveres, avagy fekete kék főrok támadtak, akkor azokat gyengén *izgató*, és *tisztító* szerekkel No. 64. kell gyakran bé-kenni. A' No. 64. 65. le-irt szerek akkor-is igen jók, a' mikor a' torokban, és a' szájban fekélyek, szalonnás fekély héjak, avagy fekélyből ki-nőt gombás hufak láttatnak. Ha ezek a' szerek égető fájdalmot okoznak, akkor a' fájdalmat a' No. 66. 67. le-irt *enybitő* szerekkel meg kell tündesíteni.

Néha a' szájban különös apró kelésetskék támadnak, mellyeknek közópök fejer, kerületek pedig felettébb veres. Egészséges személyeknél nem sokat jelentnek, könnyenn-is a' No. 57. 63. 64. le-irt szerekkel el-hajtatnak, avagy magokra-is el-mulnak.

Azoknál ellenben, a' kiknek csipős vérek vagy on, gyakran igen gonolz indulatuaik; a' torkat, és a' szájnak nagyobb részét el-foglalyák; és gyakran ugy ki-terjednek, hogy az egész nyelvet, a' posának belső rézeit, és a' torkat valami fejer kásaforma bőr bé-borittya. Illyenkor igen sokat használ a'

No. 62. és 63. le-irt orvosság: Belső orvosságnak pedig jól szolgálnak a' No. 68. 69. készített szerek; a' No. 69. fel-találandó szer ugy - is sokat használ, ha lágy melegen fokszor egyegy darab ideig a' szájban tartatik, és ha a' száj vele gyengén ki-mosottatik, avagy ha a' torokban gyengén rotyogtattatik.

Ha pedig ez a' fejer bőr igen vaitag, avagy ha a' szájból csunya bűdöség jön, és ha a' szájban, és a' torokban imitt amott barna, avagy feketés fűtok, avagy barazdák láttzanak, akkor kívül a' 64. 65. készített szerekkel kell élni, belől pedig kina-héj-tött vizet No. 70. kell a' beteggel itatni.

Mihent a' bőr fel-válk, a' száznak bűdösége mulik, a' barna, és feketés fűtok elveznek, a' keléleknek feneke világos - piros, és a' No. 64. 65. le-irt orvosságok égő fájdalmat gerjesztenek, akkor azok, helyet lehet a' No. 66. 67. avagy 69. készített szereket elé-venni. Gyakran sokáig, valamint a' könyöklállások változnak, hól ezekkel, hól a' fellyebb való orvosságokkal kell segiteni. A' kina-héj-tött vízzel pedig No. 70. addig kell a' beteget éltetni, mig eléggé meg nem erősedik, és a' szájban semmi fenéség, avagy rothatság nem tapasztaltatik.

Minekutána az ilyen betegek meg-gyógyulnak, azután igen jó, ha a' No. 68. 69. avagy 45. le-irt szerek, közül valamelyikkel hofszu ideig élnek, ne hogy a' nyavalya megint vízszá térjen.

Némellykor a' nyeldeklőnek részei valami *vizes bideg daganattal* fel fuódnak, melly' miatt a' *nyelés* igen meg-nebezedik és felettéb *alkalmatlan* lesz: Az ilyen betegek ritkán hideglelőiek, ritkán - is szomjuhozna. Ebben az állapotban *ofzlató* italok No. 17. 18. 21. avagy *vízeltető* szerek No. 71. 72. avagy *laxatívák* No. 4. 5. 14. 42. 47. jovofoztatnak. *Rotyogtatni* pedig különösön szolgálnak a'

No. 17. 21. 35. le-irt szerek. Szintén úgy lehet kívül- is bab- lisztet, és bodza- virágot egy kevés kánforral ófzve - elegyítve, 's akóltkában ízárason a' nyakra kótni.

Ha ezek a' szerek hamar nem hafználnak, akkor a' nyak - tligára, avagy kórdskóruól az egéiz nyakra hólyag- huzó flastromot kell kótni.

Ez a' vizes daganat gyakran úgy fel- puffad, hogy általa nem csak a' nyelés, hanem a' lélekzés- is meg- akadályoztatik. Illyenkor a' daganatot fok helyen fel- kell metezni (*Scarificare*), és azonban a' nyakat kórdskóruól hólyag- huzó flast- ommal bé- kell borítani, hogy meg ne fulladgyon a' beteg.

Gyakran a' meg- gyuladott, avagy a' gyuladás nélkül való torok - fájás után- is a' mandolák, avagy a' *torok- mirigyek nagyok*, és *kemények* maradnak, melly' miatt a' nyelés telettébb meg- akadályoztatik, avagy leg- alább meg- nehezedik. Ebben az állapotban igen fokszor segít, avagy leg- alább nagy kónnyóbb- séget ízerez a' No. 59. le- irt orvótság, ha a' beteg napjában gyakran a' ízájában melegen tartya, és ha azon felyül a' No. 49. avagy 91. fel- találódo szerekkel fokáig él. Ellenben pedig a' *rágó* orvósa- gokat kerúlni kell, mert azok az illyen kemény daga- natokat meg gonofzittyák, és rák- fenéssé teszik.

Ha az illyen keményedések a' torokban igen mélyen vagynak, avagy ha igen nagyok, akkor nem csak a' nyelést, hanem a' lehellést- is meg- aka- dályoztattyák, és azért igen veszedelmefek, mégis mindazonáltal illyenkor- is a' most említett szereket meg- kell próbálni, mert azok igen fokszor hafznál- nak.

A' *Lépes Férfiaknak* (*Hypochondriaci*), és a' *Nádragórtós Afzszonyoknak* (*Hystericae*) torkok gyakran úgy ófzve- buzódik, mintha a' *torokban* vala-

valami *golyóbis* volna, melly' miatt mind a' nyelés, mind a' lélekzés meg- akadályoztatik: Ez a' *görtsők-től* származik. Ha már az ilyen betegeknek orrak alá valami nehéz bűdös szagu szert tartunk, ugymint: égő tollat, égő marha- kőrmőt, avagy szarvat, hód - tetemet, szarvas- szarv- (spiritust, őrdög- szart, avagy szalamiák- (spiritust, akkor valami szelek felbűdögnök, és az egész nyavalya igen hamar elmulik, de gyakran megint vízfűz tér; annakokáért a' beteget sokáig olyan szerekkel kell éltetni, a' melyek az ilyen torok- fojtást el-távoztattyák No. 73. Ha az ilyen betegek igen erőtlenek, és ha a' görtsők az *érző inaknak* gyengeségektől lúggnek, akkor sokáig kell erősítő orvosságokkal élni No. 74. avagy 75.

Gyakran a' torokban *szél- ütés* támad; ilyenkor a' beteg nem csak semmitile- nem nyelhet, hanem egyszer- 's- mind az orrán, és a' száján mindent vízfűz- is vét.

Ez az állapot igen veszedelmes, gyakran halálos- is de mégis sokokat meg- lehet gyógyítani, ha az orvos szorgalmatosan hozzájok lát.

A' *bőv vérűeken* erejéhez képest *eret* kell *vágni* egyszer, avagy többször- is: Azoknak, a' kik *nem bőv vérűek*, az *ér- vágás* felettébb *ártalmas*; de mégis mindenkor szükséges, gyakor *klystérezés* által a' beleket ki- űrefíteni, és ki- tisztítani. Mihent meg- tisztulnak a' belek, akkor mindgyárt mind az eledelt, mind az orvosságot klystér által kell beadni.

Annakokáért minden második órában, egyszer tápláló, mászszor pedig orvosságos klystért kell bevetni, de egyszerre mindenkor keveset, soha hat uncziánál, többet nem, hogy maradhasan a' testben, és hogy a' *bé- szivő* edények által fel-

vétetődhefsék. *Tápláló* klystérnek szolgálnak: jó tehén - hus.-lév; tojás - sárgával öszve - elegyített tej; árpa - zab - avagy riskála - sűrű főtt lév, 's a' t. *orvosságos* klystérnek jők a' No. 76. 77. le-irt szerek.

Kivül erősített kovász No. 291. avagy helyette hólyag - huzó flastromot kell az egész nyakra köröf-körül kötni; a' nyelvet pedig, és a' toroknak hátulsó részeit a' No. 78. kézízített szerrel gyakran kell nedvelíteni.

Lkképpen néha meg-történik, hogy két vagy három napok mulva a' betegek valami kevelet nyelni kezdgyenek; illyenkor lehet nékiek a' szájja-kan egy kevés ételt és orvosságot bé - adni, de mégis a' klystérezés ki - ne maradgyon.

Annakokáért minden második órában egy vagy két kalánnal kell bé - adni a' No. 17. 18. 19. 22. 23. le - irt szerekből; Ha ezekre a' betegek könnyöbben kezdnek nyelni, akkor nem szükséges tovább olly gyakran klystérezni, mivel már a' száj-ja-n több orvosságot lehet bé - adni. Ha pedig már egyszer a' nyelés alkalmafon helyre áll, akkor a' klystéreket egészfzen el - lehet hagyni, és a' No. 73. le - irt pilulákat kell elé venni. Ha a' test igen erőtlen, és az érző - inak igen gyengék, akkor az erősítő orvosságok No. 74. 75. 's a' t. igen jól szolgálnak, mert a' betegek edő általak elvezett grejeket, és egőségeket megint tökélléte-fen vízfzáznyerik.

A' MELYNEK NYAVALYÁIRÓL.

(*De Morbis Pectoris.*)

A' melynek nyavalyáin azok a' betegségek minnyájon értődnek, mellyek vagy a' melynek külső részeiben, és külső kerületiben, vagy a' melynek üregében lévő tagokban támadnak, és az eő munkálkodásokat meg - nehezitik, avagy megakadályoztatják.

Ezek a' nyavalyák minnyájan, kiváltképpen pedig azok, a' mellyek a' melynek üregiben vagynak, mindenkor vezedelmefek; némellyek közzül: k kezdetben tapasztalhatatlanak; illyenkor a' beteg velek semmit sem gondol, mivel eők néki nem sokat alkalmatlankodnak. Ez az oka, hogy a' melynek nyavalyái községesen meg - nem efmértetnek, és végre hogy, mikor már kemény 's meg - gyökerezett történetekkel magokat meg - jelentik, akkor nehezen orvosoltatnak, és leg - gyakrabban lassu, és gyötrő halált hoznak.

Annakokáért mindenkor minden betegségben a' melyre, és a' lélekezésre különösön kell vigyázni; mert mindenkor jót jelent, ha a' beteg tökéletesen szabadon lélekel, az áért minden alkalmatlanság nélkül mélyen bé - szivhattya, és fokáig benn - cARTHATTYA, ha mindenik oldalán könnyen feketik. 's a' t.

Ha pedig a' tüdőben, avagy más körül lévő részekben valami alkalmatlanság tapasztaltatik, akkor arra különösön kell vigyázni, és a' mennyire lehet, mindgyárt el - kell hajtani, avagy leg - alább nevekedeni nem kell hagyni.

AZ ÓLDAL - NYILALLÁSRÓL.

(*De Pleuritide.*)

Az *oldal - nyilallás* abból esmérzik - meg, ha a beteg gyakran köhög; a pulsus gyors, és hideglelés; azonban valami vagy külső, vagy belső részeiben a mely - kerületnek szurdaló, vagy - is inkább nyilálló fájdalom vagyon, mely fájdalom minden bé - lehelésre és köhögésre meg - keményedik, a ki - leheliésre pedig meg - könnyöbbedik, 's meg - gyengül.

Ez a nyavalya közdönsegelen hirtelen borzadással kezdődik; azután kövötkszik forróság, szomjuság, és valami kemény fő - fájás; majd réa köhögnek az ilyen betegek, és a melynek hól edgyik, 's hól a málik résziben valami szurdaló, vagy nyilálló, de mégis nem állandó, hanem futó fájdalmot éreznek; végre ez a fájdalom valami bizonyos helyben magának fészket vér, 'és keményedni kezd; a szomjuság - is, és a forróság nevednek; a nyelv meg - szárad, avagy valami fejét bőrrel bé - boritódik; Illyenkor a fő - fájás néha szűnik, de mégis többire mindenkor ugy marad, a mint előbb volt, és még minden köhögésre neveddik.

Mikor a fájdalom felette kemény, akkor a betegek lélekezni nem mernek, a köhögést - is, a mennyire lehet, meg - fojtyák; Ez által a vérnek forgása a tüdőben meg - akad, a lélekezés meg - nehezedik, végre a betegek szék nélkül kezdnek befélzni, és gyakran azonban a tüdő - is meg - gyulad, melly' miatt a veszedelem nagyon neveddik.

Ha már egyfzer a tüdő vérrel meg - telik, és kövötkkezendőképpen ed benne a vérnek forgása egézf -

egészízen meg-áll, akkor a' pulsus, melly előbb erős, kemény, és feszült volt, meg-lágyul, 's egészízen meg-kitünül, és a' veszedelem felettébb nagy.

Annakokáért az igaz mely-gyuladásban, avagy oldal-nyilallásban sietni, és a' betegen mindgyáre legíteni kell, minekelötte ezek a' veszedelmes történetek erőt nem vesznek.

Az ilyen betegeknek nagy csendességben kell fekünni, és mindgyárt a' történeteknek környül-állásokhoz, és a' testnek mivóltához szabva abból a' karból, a' melly' felől az oldal nyilallik, bőven kell vért bocsátani. Lehet a' más karan-is, avagy a' lában erez-vágni.

Egy ér-vágás ritkán elégséges, kivéven mindazonáltal azokat, a' kiknél egyedül csak a' vérnek bővségitől, a' kimaratt or-vér-folyástól, a' megrekedett arany-értől, avagy hószámától származott az oldal-fajás, melly állapotban igen sokszor mindgyárt kezdetben csak egy bőv ér-vágás által-is mind az hideglelés, mind a' fájdalom egészízen el-mulik.

Ha pedig már a' vér igen sűrű; a' gyuladás erős feszket ver; a' fájdalom kemény, és szüntelen jelen vagyon; a' pulsus feszés, és kemény, akkor gyakran kell erez-vágni: Az ér-vágást, kivált a' nyavalyának kezdetén, minden harmadik, avagy leg-tovább minden negyedik órában, ha a' veszedelem nagy, elé-kell venni, míg a' pulsus meg-nem lágyul, és a' fájdalom szenvedesé nem lesz.

Mégis mindazonáltal arra szüntelen kell vigyázni, hogy a' fok ér-vágás által a' beteg felettébb meg-ne erőskenedgyék, avagy el-ne gyengülyen; mert ez az erőtlenség a' nyavalyát meg-hozszab bithat-

bithattya, de még halálofsá - is teheti, ha már egyfel: a' természetnek arra elég ereje nintsen, hogy a' betegségnek matériáját meg - emészthesse, és a' testből ki - hajthassa.

Azért - is minden ér - vágás előtt a' pulst, a' történeteket, és a' természetnek erejét jól meg - kell vizsgálni, minnyájakat egymással ózve kell vetni, és azután az ér - vágással okoson kell bánni.

Belső orvóságnak, valamint más gyulafzító nyavalyákban, sok *lágysító, fel - öldő,* és *bivesítő* italakat, 's orvóságokat No. 1. 2. 6. 7. 8. 9. 13. 32. 40. kell a' betegnek bé - adni; kívül pedig a' fájó helyre szünetlen lágysító meleg kötéfekeket kell tenni, és azonban az hafat - is hafanló lágysító klystérekkel nyitva kell tartani.

Ha valami bizonyos jelek azt mutatnák, hogy a' gyomor nagyon meg - vagyon terhelve, avagy hogy a' belekben sok ki - hajtandó tsunya materia ózve - gyült, akkor mindgyárt kezdetben az ér - vágás után valami *gyenge laxatívát* No. 3 5. 14. avagy hafanló italakat No. 11. 39. 141. kell bé adni, és minekutánna a' gyomor, és a' belek ekképpen meg - tisztulnak, azután a' fellyebb jovesolt *lágysító, fel - öldő,* és *bivesítő* szerekkel a' beteget mind addig kell éltetni, (ha csak azonban valami más, új orvoslást kívánó környu - állások nem történnek), míg az hideglelés és a' fájdalom nem szűnnek.

A' nyilálló fájdalom közönségesen a' negyedik napig sokat szűnik; a' hetedik napon többire mindenkor el - mulik; igen tickán tart tizen - egy napnál tovább.

Az hideglelés pedig néha az hetedik, tizen - egysedik, avagy tizen - negysedik napig, gyakran tovább -

tovább - is tart, minekutánna már a' fájdalom egészízen el - mult.

Minden *itélő ürefedések*, és *által-vitelek* ebbenn - is, és a' több gyulafzró nyavalyákban, valamint fellyebb a' forró hidegben, halznotok, és egészégek lehetnek.

Kiváltképpen pedig az *ór - vér - folyás*, avagy a' *folyó arany - er*, ha midgyárt az első napokan történnék. De még - is az óldal - nyilallas legközönségelében *Pökés* által gyógyul - meg.

Némellykor a' fájdalom el - mulik, az hideglelés - is szűnik, és remélyük, hogy a' betegségnek majd vége lesz, de mégis rövid öddö mulva az hideglelés újra nevededik, és a' fájdalom más részekben hasonló, avagy még nagyobb keménységgel - is meg - jelenik. Ilyenkor mindenkor ugy kell a' beteggel bánni, mintha a' nyavalya éppen csak akkor kezdődnék.

Az hurut néha a' betegség kezdetén felettébb száraz, nehéz, és bádgyalzó; némellykor pedig mindgyárt elein a' betegek valami nyálas matériát pöknek, és ez igen *jó jel*, mert akkor a' nyavalya igen ritkán tart hét napoknál tovább; igen fokozor az ilyen pökés által még negyedik nap - is el - végződik, kivált ha azonban a' vizellet - is hamar meg - zavarodik, és fok, nyálas matériát szállit az edény' fenekére.

De ha már az hideglelés olly idején el - mulik - is, és a' fájdalom meg szűnik - is, mégis közönségesen még valami hurut vízfza - marad, és a' pökés tovább - is meg tart. Ebben az állapotban a' pökést segiteni kell No. 8. 32. 33.

Ha pedig az hurut kezdetben száraz, és igen nehéz volna, akkor ez a' nyavalya hosszabb lesz. Valameddig az hurut száraz, és a' beteg a' nyilallas

allás mellett valami egéft -is. a' melyiben érez, mind addig csak egyedül lágyító italakat No.8.40. 88. kell a' beteggel itatni. Ha már az harmadik, avagy az negyedik napon valami könnyöbbitő pökés meg-jelenik, akkor az jót jelent, mert a' betegségeknek matériája eméltődni, és ki-indulni kezd.

Nem kell meg-ijedni, avagy rosz jelnek tartani, ha eleintén a' ki-pökött matériában *véres barázdák* láttatnak, mert ez igen fokszor, és többire mindenkor a' betegnek könnyöbbségivel szokott ebben a' nyavalyában meg-történni; azért-is felette ártalmos volna, ilyenkor más ok nélkül, egyedül csak ezekért a' véres barázdákért eretvágni, avagy, a' mi még veszedelmesebb, mindgyárt tsendefítő és őszve-huzó orvosságokat a' vérnek meg-állítására adni.

Közönségesen, minden pökés jó, és egészséges, ha a' betegnek könnyöbbséget hoz.

Mikor a' beteg berregve köhög, akkor a' tüdőben elég ki-pökni való materia vagon, de az könnyen ki-nem mehet, azért-is mindgyárt a' No. 33. 34. le-irt pökítő szerekhez kell folyomodni. Ha ezek a' szerek eleget nem használának, és ha a' lélekzés az őszve-gyült matériának fokosága' miatt meg-nehezednék, akkor azok mellett a' lábikrára holyog-huzó flaktomot-is kell kötni. Ilyenkor fokot használ, ha meleg vízbe és etzetbe, egyenlő részre őszve-egyítvén, mártott spongia az or, és a' száj alá tartatik, hogy a' beteg azt a' meleg vizes, és etzetes gőzöt szűnetlen bé-szivja.

Némellykor ugyan a' beteg keveset pök, de azonban valami gyenge, taknyos, epés, és nehéz szagu *basmenés*, támad, avagy a' *vizellet bővön menyen*, és fok, genyettségek forma matériát szállit az edény

az edény fenekére: Ez által gyakran az egész betegség szerentséfen meg-gyógyul, ha fokot nem pök-is a' beteg.

Ez az oka, hogy gyakran ez a' nyavalya nem csak pökés, hanem egyszer-'s-mind *vizellet* és *bás-menés* által-is a' telthől szerentséfen kitisztul. Illyenkor a' beteg közdönségen hamarobb fel-épül, és könnyen ugyan azon nyavalyába többszer vízfűz-fem esik.

Ha az elegendő ér-vágás, és a' meg-próbált mind belső, 's mind külső orvofságok után-is az hurut mégis szároz, fájdalmos, és kemény maradna, és ha általa a' beteg éjjel nappal nyughatatlankodtatik, és el-bádgyaasztatik, akkor az fellyebb jovofalt italok, és orvofságok közdött fájdalmat és hurutot enyhítő szereket-is kell adni No. 80. 81. 82.

Szintén olyan szerek kívántatnak estvéneként-is, ha nappal a' beteg valójában ugyan bőven pök, de éttzakánként csak szárazan hurut, és az hurut miatt semmit sem alhatik. Gyakran ezek a' szerek semmit sem használnak, azért-is illyenkor jobb az olyan orvofságokat egyszerre elegendő mértékben estve bé-adni No. 83. 84. 85. mert ekképpen a' beteg gyakran több órak-ig nyugszik, és megint erőt kap, azonban a' ki-pökni való matéria-is emésztdődik, és más nap könnyen, 's a' nyavalyának nagy enyhülésivel ki-pökődik.

Ha az első három, avagy négy napokon tett *ér-vágások*, és a' bé-adott *bivefítő*, *lágysító*, 's *fel-öldő* szerek után az *bidegletés* ugyan, és a' *forróság* szűnt, de azért a' kemény nyilálló fájdalom éppen semmit sem gyengül, akkor a' fájó helyre *bótyag-buzó* flastromot kell ködni, melly gyakran nagy könnyöbséget szerez.

Néha a' gyuladás igen kemény, és sem a' belső, sem a' külső orvosságokra el-nem *ofzlik*; a' betegségnek *matériája*-is úgy meg-nem *emésződik*, hogy vagy *pókés* vagy más *ürefedés* által a' testből ki-tisztulhassan: Illyenkor méltán lehet félni, hogy a' gyuladás *genyettséggé* ne-vályék, és *mely-tályogat* ne okozzan.

A' mely-gyuladásnak evesedését akkor várjuk, a' mikor láttyuk, hogy az orvosságok keveset, avagy éppen semmit sem könnyöbbitettek; az údó el-múlt, a' mellyben az ilyen gyuladás közönségesen el-mulni, avagy nagyon enyhülni szokott; azonban a' fájdalom valamennyire keményedik, és az hideglelés, kivált este felé, valami gyenge borzadással nevededik; a' beteg napjában gyakran meg-borzad, és nagyon szomjuhozik; az ajakok és a' pofák gyakran meg-pirosodnak; a' nyelv száraz; a' szomjuság nagyobb; az köhögés gyakrabban; az álom nyughatatlan, és hogy azután bádgyasztó izzadás kövötkszik.

Mihent az ilyen jelek elé-fordulnak, azután a' beteget tovább sem ér-vágással, sem más üresítő szerekkel erőtleníteni nem kell, ne hogy az evesedés meg-akadályoztassék: Inkább fok lágyító italakkal, és külső meleg kötésekkel érelni kell.

Ez gyakran olly szerentséfen meg-történik, hogy a' beteg akkor mindgyárt, mihen el-végződik az evesedés, valami jó meg-emészített genyetteséges *matériát* kezd *pókni*, a' gyötrődés, az hideglelés, az izzadás, és a' más történetek megszűnnek, a' beteg az által hamar és nagyon meg-könnyöbbedik; Illyenkor lehet remélni, hogy ez a' ki-fokadott tályog, vagy-is már fekély, *pókés* által ki-ürül, annakokáért ekkor lágyító és *pók-*

és pöktető szerekkel, valamint fellyebb mondatott, szintén úgy tovább-is kell a' beteget éltetni.

Ha azonban egyfzer-'s mind a' vizelletenn-is valami genyettség forma matéria bőven takarodik, a' melly hamar az edénynek fenekére száll, avagy ha valami gyenge, és az hurutot különödsön könnyöbbitő has-menés támad, akkor nagy a' reménység, hogy ezen úrfedések által a' nyavalya, egészfen és hamar el-mulik.

Estvére mindenkor Izükséges, kivált ha a' gyakor hurut miatt a' beteg nem alhatik, a' fellyebb jovofojt orvofságokból No. 83. 84. 85. valamelyiket bé-adni.

Ha a' pökés lassan-lassan apad, és vele edgyütt az hurut-'s szűnik; ha az hideglelés apródonként el-vélz; ha a' beteg alunni, és ételt kívánni kezd; ha az erő nevededik, akkor a' beteg hamar egészfen meg-gyógyul, nem-is kell töbfszer az orvoflást meg-változtatni.

Minekutánna a' genyettség pökés által eléggé ki-úrfedett, ha mégis valami száraz tiklandazó hurut hátra-marad, akkor a' fellyebb dicsért szerek No. 80. 81. 82. avagy gyenge balsomok No. 86. kívántatnak. Ezek hamar meg-szüntetik az köhögést, a' fekélyből-is a' mi még hátra-vaygon, azt egészfen bé-gyogyitják.

Ha az evesfedének előre ment jelei után, sem pökés, sem más úrfesülés által a' genyettség ki-nem tisztul, ha az hideglelés estvé nevededik; ha a' beteg éttzaka bővön lzzad, és ha semmi-képpen, avagy leg-alább nagy alkalmatlanság nélkül, kemény és száraz hurut nélkül az egészséges óldalan nem feketik, akkor az jelentődik, hogy a' genyettség valami hólyagban zárva vaygon, és hogy szűnetlen szaparodik.

Ha már annak az genyettséges hólyagnak az helye, és állála bizonyosan ki-tudódik, akkor közönségesen más orvosság nintsen, hanem csak a' metzés, és a' ki-fokasztás, ha külömbön az hely meg-engedi, hogy a' Borbély bátorságon és könnyen fel-vághassa.

Ha ellenben ennek a' *tályognak ki-fokasztása sokáig balad*, akkor az hólyag izünetlen nevededik, a' lélekzés nehezedik, és a' genyetség a' körül lévő részeket meg-rágja, a' beteg sárvadni, és kimondhatatlanul erőtlenedni kezd; végre a' már *meg-tsipódott genyetség a' vérrel öszve-elegyedik*, és közönségesen orvofolhatatlan *sarvasztó bideglelést okoz*.

Ha a' genyettséges hólyag olyan helyen áll, a' hól a' Borbély alkalmatosan nem vághat, avagy ha a' beteg a' vágást meg-nem engedné, akkor, ha semmi ellent nem áll, arra az helyre, avagy legalább a' mellette való részekre valami *rágó* szert kell tenni, avagy *finórt* kell rajta által-huzni, és így a' genyetséget ki-felé kell vezetni; De mégis ezek a' módok nem olly bátorságozó, nem-is olly hasznosok, mint a' vágás, kivált ha a' genyetség mélyen benn a' melynek ürege felé tekintik.

Néha a' melynek külső részein valami daganat támad, és a' benne lévő, genyetség magának utat keres. Ha már ez a' daganat a' lágyító és izgató kórtételekre magától ki-nem fokad, akkor ki-kell vágni, és azután külső tisztító fetskendezésekkel, és belső seb-gyógyító 's gyenge balsamumokkal No. 86. a' fekélyt gyógyítani kell.

Némellykor ki-fokad az ilyen genyettséges hólyog, és a' genyetség a' melynek üregibe bé-öntögik. Ezt észre lehet venni valami különös mozgásból, melyet a' beteg érez; közönségesen a' betegek el-ájulnak; erre a' gyótró-
dés

dés el-mulik; az hideglelés szűnik, az hurut gyengül, és azonnal a' beteg fokkal jobban lenni láttatik; de ez a' jobbulás nem igen fokáig tart: A' genyettség napról napra szaporodik, a' köhö-gés, a' gyötrődés, a' forróság, az hideglelés ne-vekednek: A' beteg, ha fekszik, nagyon gyötrö-dik, és az ágyban fenn ülni, 's ülve alunni kén-szerítettik: Minden étel és ital gyötrődést, és az ábrázaton, a' fejen, 's a' mellyen bőv izzadást okoz: Az éttzakák nyughatatlanok és álmatla-nok: Estve mindenkor meg-fázik 's meg-bor-zad a' beteg, azután nagyon meg-hevül, és az egész testen égető szárafság kövörtkezik, kiváltkép-pen pedig a' markokban, és a' lábakon; éjszél felé a' forróság szűnik, a' beteg meg-bádogad, és rendkívül kezd izzadni, és ha ezeken a' környül-állásokon hamar legíteni nem lehet, akkor lassan lassan egészzen el-sarvad, 's el-szárad: Végre a' lábok, és az egész test fel-dagadnak; azon fellyül kö-zönségefen valami has-menés-is támad, melly az halált magával hozza.

Mihent a' bizonyos jelek meg-mutattyák, hogy a' genyettséges hólyag a' melynek űregibe bé-fokadott, akkor mindgyárt minden várakozás nél-kül egészzen a' melynek űregibe bé-kell vá-gni, és a' genyettséget azonnal ki-kell folytatni.

Néha az evededésnek jelei minnyájan meg-jelennek, de azonban a' betegek valami különös ízorulást, és nyomást éreznek a' melyekben, melly által a' lélekzés tapasztalhatóképpen meg-neheze-dik; a' vizellet nyers; a' nyak, és a' fő fokot izzad; az 'köhéntselés gyakor és kiváltképpen való; végre azután hamar az egész testen *kása-bimló* út-ki: Ilyenkor apadnak, avagy egészzen-is el-mulnak az előre-ment rósz jelek. Annakokáért *soba sem*

lehet a' fellyebb említett jeleknek kezdetén bizonyosan előre-mondani, hogy a' gyuladás bizonyosan genyettséggé válik.

Az ilyen kása-bimlő leg-gyakrabban akkor szokott ki-útni, mikor az oldal-gyuladás valami nátha-bideggel (*Febris Rheumatica*), avagy inas-kőlvénnyel (*Arthritis*) edgyútt jár.

Ha ezen ki-útés mellett a' beteg jól-is pökik, akkor fokkal hamarább, és tökéletesebben meggyógyul.

Az ilyen ki-útés az orvoslást semmiben sem változtattya; a' mi addig használt azzal tovább-is élni kell, ki-vévén mindazonáltal, ha a' betegnek a' ki-hajtásra elég ereje nem vólna, ilyenkor a' fellyebb jövofolt szerek mellett gyengén erősítő orvofságok-is kívántatnak, valamint a' forró, avagy rothatt-hidegben.

Ha az ilyen ki-útésekre a' beteg jobban nem lesz, akkor az roszfzat jelent, kivált ha azonhan a' betegek fokot izzadnak, és el-erőtlenednek, avagy ezek nélkül-is kezdnek beszélni. Gyakran réa hamar fene, és végre halál kővőtkszik.

Ezek a' veszedelmes ki-útések igen sokszor szoktak akkor meg-jelenni, a' mikor a' nyavalya mindgyárt kezdetben nem orvofoltatott, avagy ha a' beteg hevítő orvofságokat vett, és igen nagy melegben tartatott.

Az oldal-nyilallásban a' fenétől majd mindenkor kell félni, ha a' gyuladás fellette kemény, és ha az illendőképpen meg-próbált orvofságokra semmi kőnnyőbbülés nem kővőtkszik, főképpen ha azonban a' vér tőpős.

Midőn a' fenétől félünk, akkor a' beteggel szintén ugy kell bänni, a' mint a' fenés torok-fajásban mondatott.

De mégis ebben az állapotban többire mindenkor az orvosságok haszontalanok, és a' beteg meg - hal.

A' T Ű D Ő , G Y U L A D Á S R Ó L .

(*De Peripneumonia.*)

A' Tűdő - gyuladás igen veszedelmes Betegség; közönségesen bőv vérű, és erős embereket ostromol; leg - inkább az ősznek vége felé, télben, és gyakran tavaszal - is szokott, járni, és leg - gyakrabban kemény, 's hirtelen hidegtől származik.

A' Tűdő - Gyuladás meg - ismerzik, ha előrement hófúvás borzadás, és réa kövötközött forróság után a' betegek gyakran hurutnak; felletőbb gyótródnak és szorulnak; nehezen lélekeznek; szomjúságról, forróságról, és fő - nehézségről, avagy tompulástól panaszolkoznak; néha ezek nélkül - is beszélnek; az ábrázat többire mindenkor piros; a' lehellés forró; a' nyelv száraz; a' vizellet tűz színű.

Ezek a' betegek igen gyakran a' melyekben, kiváltképpen pedig a' szívnek vermetskéje' táján, valami nyomást éreznek; azonban valami szelek fel - bőfőgnők, és akkor a' nyomás valamennyire szűnik, de megint rövid idő múlva visszafá tér, és azután fokáig tart.

Ez a' beteget igen sokszor meg - tsalya, kiváit ha a' Tűdő - gyuladás kezdetben nem igen kemény, és kövötközendőképpen ha a' beteg nem igen nagyon gyótródik, avagy nem igen erőtelen. Ilyenkor

kor a' betegek azt gondolják, hogy az egész nyavalya a' meg - rekedett szelektől származik, azért - is vele semmit sem gondolnak, avagy, a' mi még veszedelmesebb, hevítő, és fűél - hajtó szereket vesznek, meg - sulyosítják tehát a' betegséget, nevelik a' gyuladást, és ekképpen igen sokszor sokan magok magokat meg - ölik.

A' Tűdő - gyuladásnak kezdetén közönségesen gyors, tellyes, és kemény a' pulsus; de ha a' gyuladás nevededik, ha több részeit a' tűdőnek elfogja, akkor a' győtrődés sulyosodik, a' vérnek turgása a' tűdőben jobban - jobban meg - akadályoztatik, végre a' vérnek sűrű része a' tűdőben meg - reked, és csak az higja foly a' testnek más részeibe; Azért - is mentől többet szenved a' tűdő, annál gyengébb lesz a' pulsus - is, annál nagyobb veszedelemben forog a' beteg - is.

Ekképpen a' kemény tűdő - gyuladás gyakran igen hamar meg - fojthatja a' beteget.

A' Tűdő - gyuladás nem fájdalomos, avagy ha érez - is a' beteg fájdalmat, az mégis csak tompa, és inkább szorító, 's győtrő, soha nem - is olly kemény, mint az oldal - nyilallásban: Ugyan azért a' betegek - is sokat nem panaszkodnak, de mégis mindazonáltal a' meg gyuladott résznek művöltábol a' veszedelmet könnyű által - látni.

Ha az első napokon az hurot száraz, nyughatatlankodtató, és bádgyasztó, akkor a' nyavalya - is veszedelmesebb, és mindenkor tovább tart.

A' Tűdő - gyuladás szintén ugy orvosaltatik, a' mint az oldal - nyilallás, de mégis itten arra jól kell vigyázni, hogy mindenkor bátoroságosabb mindgyárt kezdetben eret - vágni, ha gyengének lenni láttzik - is a' gyuladás, és ha a' történetek nem veszedelmesek - is, mert az ilyen gyengének láttza-

látzó gyuladás gyakran csak hamar meg-súlyosodik, és azonnal gonosz, avagy hószász nyavalyákat cámalzt, melyeket kezdetben csak egy érvágással is könnyen el-lehetett volna távoztatni.

Az ilyen állapotok gyakran akkor történnek, a' mikor sebes furás, tántzolás, lovoglás, kemény, elme-indulatok után a' test nagyon meg-hevül, és azután hirtelen meg-hűl, avagy ha az ilyen személyek hideg italt isznak; ilyenkor gyakran izületlen köhéntselnek, egyébről semmit sem-iszanalzolkodnak; az erő jó; a' *pulsus*, természet szerint való: annakokáért ezzel az *köhéntseléssel* semmit nem gondolnak, és remélik, hogy magától el-fog-mulni; néha valójában el-is-mulik, de mégis leg-gyakrabban fokáig szokott tartani: végre az köhögés nyughatatlan, az étel-kévanás véz, a' betegek estve gyengén meg-borzadnak, azután hól gyengébben, hól keményebben meg-hevülnek; reggel felé pedig közhőségelen meg-izzadnak.

Ekkor kezdik előbb a' betegek esmérni, hogy ezek a' környölállások nem meg-vertők, ekkor-is előbb keresnek segittséget, de gyakran már késő a' segittség, gyakran-is gyógyíthatatlan sarvadás, vagy-is el-szaradás kövörkezik.

Annakokáért szükséges dolog, hogy az ilyen emberek mindgyárt, mihent a' fellyebb meg-nevezett okok után gyakran, ámbár gyengén, köhéntselni kezdenek, magokat tsendelen tartsák, és fok lágyító italokat No. 8. 13. 40. 88. igranak. Ha erre az hurut nem szűnik, minden tovább való várakozás nélkül eret kell vágni vagy egyszerű, vagy többszer-is, ha a' szükség kévanni fogja. Így a' gonosz kövörkezések bizonyosan el-távoztatnak.

Az ér-vágás tehát a' gyenge tűdő-gyuladásoknál-is mindenkor igen hasznos, hanemha mindgyárt kezdetben valami könnyöbbitő pökés magát elé-adna, és a' pulsus éppen nem volna teh, avagy ha a' beteg azonkívül-is gyenge lágy tellő volna. Ilyenkor lágyító, és gyengén pökterő szerekkel No. 8. 32. az egész nyavalyát meg-lehet orvosolni.

Az ér-vágás mellett minden hivesítő, fel-öldő, vagy-is belső ofzlató, és kiváltképpen a' lágyító szerek No. 6. 7. 8. 13. 32. 40. 88. hasznosok,

Minden *bevitő, hánytató, és erőssen laxáló* szereket a' tűdő-gyuladásban egészízen el-kell kerülni.

Es ha mindgyárt a' *meg-vesztözöttség*, avagy *meg-terhelt gyomornak bizonyos jelei-is* láttatnának, mégis csak *vékonyító és gyengén laxáló* szerekkel No. 3. 11. 12. 39. 141. kell segíteni.

Lágyító klystéreket, ha a' nélkül a' betegnek elegendő has-menése nintsen, minden nap egytzer, vagy kéttzer bé-kell vetni.

A' tűdő-gyuladás pökés nélkül igen ritkán ofzlik-el.

Néha már az első, avagy a' második napon kezdnek ezek a' betegek könnyen pökni, gyakrabban pedig az harmadik, avagy negyedik napon kezdnek leg-előbb pökni; a' ki-pökött matéria kezdetben közönségesen véres barázdákkal elegyítve vagy, mint az oldal-nyilallásban.

Ha a' pökés könnyen megyen, akkor nem szükséges a' fellyebb jovosolt orvosságokat meg-változtatni, ha pedig nehezen, és sűrűn menne, akkor a' belső ofzlató, és lágyító italak mellett más orvosságokat is No. 33. avagy 34. kell adni.

Ha a' beteg eleget, és genyertség-forma matériát pök; ha az által a' lélekzés könnyöbbedik, és az hideglelés gyengül, akkor az jót jelent.

Ha pedig a' ki - pókótt matéria csak vizes, és habos, avagy barna, feketés, búdós, avagy rothatt vérrel elegyes, és ha általa a' beteg meg nem könnyöbbedik, akkor nagy a' vézedelem.

Ez a' nyavalya gyakran a' testből ki - takarodik rész szerént valami sűrű vizellet, melly az edény fenekére rövid údon valami vereffes, gennyettséges séprőt szállit, avagy has - menés által; Gyakran a' bőv ór - vér folyás leg - hamarébb könnyöbbit.

Ha a' betegség' folyása alatt, eléendő ér - vágás, és meg - próbált más illendő orvofságok után - is, a' lélekzés mégis nehéz vólna; ha a' ki - pókótt matéria igen sűrű, 's enyves vólna; ha a' fő egészen el - kábult, avagy ha vagy a' beteg cize nélkül befzél, vagy az inak rángatódnak, akkor mindgyárt kovászt No. 291. kell a' lábok' talpaira kötni; Ha ez eléendő nem vólna, akkor egyizer - 's - mind a' lábikrára - is hólyoghuzó flastromat kell tenni.

Ebben az állapotban sokat használ, ha a' beteg meleg vízbe, avagy meleg lágyító italba mártott spongyiát a' szajja eleibe, avagy az orra alá tart, és a' meleg gózt fel - szívja; mert az által mind a' gyuladás könnyöbben el - ofzlik, mind a' torha hamarébb ki - pókódik, Ez a' páralás sokkal hathatósobb, ha a' viz, avagy a' lágyító italok közé etzer - is bőven elegyítettik.

Mikor a' tádó - gyuladás, rendszeren és jól megyen, akkor a' betegek mindgyárt a' negyedik napon tapasztalhatóképpen meg - könnyöbbednek; könnyen póknek; és az hideglelés azután az hetedik, kilentzedik, avagy a' tizen - egyedik napon el - végződik.

Ha pedig a' gyuladás tapasztalható *apadástól* kívül sokáig tart, és azért ha sem a' gyenge el - ofzolásból reménység nem vólna, sem *pókés által* a' nyavalya jóra

jóra nem fordulna, akkor az ilyen gyuladás közönsé-
gelen *genyettséggé* válik.

Ezt az állapotot meg - lehet eismérni a' még szű-
netlen jelen való hideglelésből, melly kiváltképpen
estvéneként uj borzadással, és azután réa kövörtkező
forrósággal nevededik, és mégis a' pullus azonban
valamennyire gyenge és lágy; a' mely szűnetlen szo-
rulva vagyon; a' betegek könnyű, futó, és gyakran
nyilván való ok nélkül vízta ré-ő borzadásról pana-
szolkodnak; fokat szomjuhozna; a' pofák és az
ajokok pirosak, 's szárazok 's a' t.

Ha már a' gyuladás a' tüdőnek nagy részét foglal-
ta - el, akkor az evedéskor *nagy tályog* támad,
mellyben gyakran igen sok genyetség vagyon. Illyen-
kor megint lágyító italakat kell a' beteggel itatni; a'
mint fellyebb az óldal - nyilallásnak evedésékor mon-
datott.

A' tüdőben történt evedésnek kimenetele fokfé-
le, és gyakran igen veszedelmes.

Ha a' tüdő - tályog hamar és a' gégének valamel-
lyik részébe aprónként bé - fokad, ha a' beteg azután
valami jó genyetteséges matériat kezd pökni, és ha
az ilyen pökés által a' lélekzés könnyöbbedik; az hi-
degelés és minnyájon, a' fellyebb meg - nevezett
történetek gyengülnek 's fogynak, avagy egészzen-
is el - vesznek, akkor lehet remélni, hogy a' ki - fo-
kadott tályog, vagy - is már *fekély* pökés által ki-
tisztul, és azután a' beteg tökéletesen meg - gyógyul.

Ebben az állapotban is lágyító mely - italokat, és
gyengén pökrető orvosságokat bőven kell adni mind
addig, mig a' beteg bőven és könnyen nem kezd
pökni; Ha pedig a' pökés meg - akadna, akkor meg-
int, a' mint fellyebb mondatott, erősebb szerekkel
No. 33 34. a' genyetteséges torhat a' tüdőből ki - kell
hajtani.

Ha

Ha a' pökés lassan szűnik, és a' beteg semmi nehézséget avagy semmi tapasztalható bajt a' melyiben nem érez, akkor az azt jelenti, hogy a' fekély már nagyobb részre a' genyettségtől meg-tisztult. Illyenkor, kivált ha a' pulsus nem hideglelés, gyengén erősítő, és seb-gyógyító orvosságok No. 86. 89. 90. kívántatnak

Ha a' kemény és száraz hurut miatt az éttzakák nyughatatlanak vólnának, akkor minden este álmosító szereket No. 41. 83. 84. 85. kell be-adni.

Ekképen gyakran fok betegek ismeretséfen és tökéletesen meg-gyógyulnak.

Ha pedig a' genyettséges hólyag - vagy - is *a'tályog nagy*, és *hirtelen* a' tüdőben meg-fokad, akkor gyakran *hirtelen meg-fulladnak* a' betegek.

De ha a' tályog a' tüdőnek külső részei felé fokodik, akkor a' genyettség a' melynek üregibe be-foly.

Ezt az esetet szintén úgy, és szintén azon jelekből, lehet meg-tudni, a' mint fellyebb az oldal-nyilallásban a' genyettségnek a' mely - üregibe való be-öntődéskor mondatott.

Mihent valami bizonyos jelek azt mutatták, hogy már a' genyettség a' mely - üregibe be-öntődött, és egyszer-'s-mind ha más valami jelek azt-is ki-mutatták, hogy a' genyettség mellyik üregében a' melynek vagyon, akkor mindgyárt a' melyet ki-kell lyukasztani, hogy folyan-ki a' genyettség.

Ha arra az hideglelés szűnik, a' lélekzés könnyöbedik, az erő nevededik, akkor lehet egészséget remélni, és szintén úgy kell a' beteggel banni, a' mint fellyebb az oldal-nyilallásnak hasonló állapottyában tanittatott.

Némellykor az ilyen genyettséges hólyag avagy zatsko vagy toha sem, vagy igen későn fokad-ki, mikor tudni-illik a' genyettség már meg-tűpödött,
és

és több részeket a' tüdőben kőrűskörűl meg - rágott , a' vért meg - rontatta , a' beteget egészízen el - erőltet - nitette. Ebben az állapotban ha ki - fokad - is a' genyettséges hólyag ; és ha a' genyetség a' melynek üregibe bé - öntődik - is , avagy ha pókés által a' tüdőből ki - menyen - is , mégis mindazonáltal eléggé , és áthatatosan majd semmit sem lehet segíteni. Ezek a' betegek el - sarvadnak , 's el - száradnak , és meghalnak , kivált ha a' No. 89. 90. 102. le - irt szerek semmit sem használnak , mellyek az ilyen környül - állásokban gyakran sokat használnak.

Mentől kűssebb a' genyettséges hólyag , annál kűssebb a' veszedelem - is , és ha az ilyen tályogok a' lélekző gégebe bé - fokadnak , 's a' genyettséget bé - öntik , akkor gyakran igen könnyen meg - gyógyulnak a' betegek , kivált ha a' test kűlőmben egésés - ges , és a' nedveségek nem tűpűsek.

Néha a' *gyuladás* a' tüdőnek több részeit *fűltan - ként* fogja - el : Ha ilyenkor a' meg - gyuladott részek meg - *evefeldnek* , akkor sok *tályogok* támodnak ; Néha ezek a' tályogok igen *kitűsnek* , és minekutánna egészízen meg - *érnek* , azután az hideglelés egészízen el - mulik ; a' beteg könnyen lélekzel , újra meg - nyeri megint az előbbeni étel - kűvánált , jól - is aluszik , és rövid időn tőkélletesen meg - erőűsedik.

Az ilyen felettűbb kűtsűn tályogok vagy kele - vények , kivált ha a' tüdőnek kűlsű résziben vagy - nak , gyakran magoktól - is el - mulnak , semmi kű - lűndűs bajt nem szerevűn ; neha pedig meg - *szűrad - nak* , és valami keműny *tsomorsűkűkkű* vűlnak . Ha már ezek a' tsomok nagy részt nem foglal - nak , akkor a' betegeknek semmit sem alkalmatlan - kodnak.

Néha apró kelevények a' tüdőben fokáig rejtve vagynak, és mégis az elő jelen - léteket semmi bizonyos jelből meg - tudni nem lehet. Az ilyen betegek ugyan, mikor magokat nagyon mozgatják, fel - szóval fokáig beszéllnek, avagy valami más alkalmatóságban, mellyben a' tüdő fokát munkálkodik, *tapasztalják*, hogy a' lélekzés valamennyire meg - nehezedik, de mégis, mivel egyébképen magokat jól érzik, azért az ilyen tsekéllységekkel semmit sem gondolnak, és gyakran ineltek nagyon meg - örögednek, az az: felettébb fokáig élnek.

Némellykor ugyan az ilyen tályogok fokáig tsendesen maradnak, lassan - lassan a' bennük lévő genyettségek meg - *tsípősedik*, a' tályognak belső oldalait *izgattya*, és meg - *gyulafszttya*: azonban a' beteg a' melyiben nyomódik, gyakran hurut, forró hidegbe esik, és gyakran borzadoz; Ezek által az ilyen *tályog* közbőségesen *ki - fokad*, a' beteg *genyettséges* matériát kezd pökni, akkor az hideg - lelés megint el - *mulik*, és a' beteg megint rövid üdö - *mulva* szépen fel - *épül*. Ha pedig több *kelevények* jelen vagynak, mellyek egyszer - 's - mind gyuladnak - meg, akkor a' gyuladálnak nagysága szerént az állapot - is keményebb, és veszedelmesebb: Néha ezek a' kelevények nem egyszerre, hanem egyik a' másik után, gyuladnak - meg, ez által a' beteg nagyon meg - bádgyasztatik, de mihént a' kelevények ki - *űrtülnek*, akkor mindgyárt minden meg - *tsendeledik*.

Ekképpen néha az ilyen fekélyek egészen meg - *gyógyulnak*, és el - *vesznek*; néha pedig megint újra meg - *genyettségesednek*, 's azután újra megint meg - *is gyuladnak*, és az előbbeni környül - *állatok* kövötköznek.

Némelly betegeknel ez az állapot gyakran az éstendőnek bizonyos idejiben szokott meg - történni, tudni - illik *őszszel*, és *tavaszszal*; ezek az emberek végre hozzá - is *szoknak*, minekutánna belőlle gyakran szerentséfen fel - épülnek, ugyan azért - is vele nem lokat gondolnak: Némellyeknek ez az állapot egy éstendőben lokszor elé fordul; másokban pedig az ilyen kelevények lok éstendően meg - nem fokadnak.

Ha az ilyen tályogok, 's fekélyek meg - *gyuladnak*, akkor arra kell vigyázni, hogy *nagyé* felettébb az *hideglelés*; Ha nagy, akkor a' beteggel éppen ugy kell bánni, a' mint a' tűdő - gyuladásnak kezdetén, a' *lágylító*, és a' gyengén *bivefitő* italok No. 8. 40. 88. leg - alkalmatalobb orvofságok. Tsak az ér - vágással kell jobban vigyázva bánni, ne hogy a' természetnek az evedéfre, éréfre, ki - fokoltáfra, és a' bé - gyógyítáfra szükség esereje el - veltszen.

Ha az hideglelés nem igen kemény, akkor eret nem kell vágni; a' lágylító italok magokra - is elégségefek. Ha már a' beteg könnyen kezd pökni; akkor az orvofságokat meg - nem - kell változtatni, de ha a' pökés szemlátomált szünni kezd, és ha azonban a' beteg - is magát lokkal könnyőbben érzi, akkor seb - gyógyylító belső orvofságokat No. 86. 89. 90. kell adni.

És ha az hurut éttzaka felettébb kemény, akkor estve álmosító orvofságot kell bé - adni.

Néha a' tűdő - gyuladás után a' tűdőben valami *keménység* marad, melly ha nagy, akkor a' beteg a' melyiben valami nehézséget érez, nehezen lehell, minden mozgásra hamar el - bádgyad; fulladoz, és közönségefen tsak az hátán, avagy tsak az egyik oldalán fekketik; gyakran semmiképpen nem - is fekketik, és egyszer - 's - mind ülve kéntelenitetik

tik alunni; a' pulsus kicsin, égyenetlen, és soha sem olly hideglelés, mint a' nagy tüdő - tályognak jelenlétekor szokott lenni; az estvéli borzodás-is, avagy fazás nem olyan nyilván való, az izzadás - is nem olyan bőv, és nem olyan tapasztalható, mint a' genyettségnak jelenlétekor.

Gyakran több meg - keményedett *rossók* vagnak a' tüdőben, és szünetlen való száraz köhéntse - léft okoznak: Ebben, és a' fellyebb le - i: t állapotban a' lágyító szerek mellet gyakran igen szépen használ - nak a' No. 60. 91. 135. készítettett orvoságok.

Ha a' *tüdő-gyuladás* mindgyárt *kezdetben* felettebb *kemény*, avagy ha vagy *semmit* sem orvosoltatik, vagy *bevitő* orvoslással meg - *súlyosittatik*, akkor többire mindenkor *fenévé* válik.

Illyenkor a' pulsus rendkívül kicsin, gyors, gyen - ge, és égyenetlen; az ábrázat halavány, és bé - esett, avagy fetét - kéken fel - puffatt; minden tfunyaság a' beteg' hire nélkül az ágyba menyen; a' külső tagok, és a' lehellés meg - hidegednek; és a' ki - pökött matéria barnás, avagy fekete, és büdös; gyakran a' melyen, és az egész testen fekete fültak - is támadnak, és az - után csak hamar meg - halnak a' betegek.

Akkor - is szintén ugy majd mindenkor *balálos* a' *tüdő - gyuladás*, a' mikor valami előre ment *rothatt* - avagy *gyulafző* - hidegből szármozik, midőn már a' *természet* felettebb meg - *erőtlenedett*, avagy a' *ned - vességek* igen *sűrők*, avagy már *fel - öldasztatok*, meg - *tsípősedtek*, és *rothadni* kezdettek: Ugyan azért - is a' frantzban, és a' sülyben mindenkor felette vesze - delmes a' tüdő - gyuladás.

Ha a' *tüdő-gyuladás* valami *nátha - hideggel*, a - vagy *kőszvényyel* egyútt vagon, akkor gyakran az hetedik, kilentzedik avagy a' tizen-egyedik napon

vagy valami *bőv izzadság*, vagy valami könnyöbbitő *Káfa - bímő* által el - végződik,

Gyakran a' tánd - gyuladás elég rendesen, és jól kezd végződni; a' beteg jól meg - eméltetett, és könnyöbbitő matériát bővön pök; az hideglelés szűnik; az erő nevedik; de egyszerre a' pökés csak meg - reked; a' beteg nagyon kezd gyótródni, és nehezen lélekel, gyakran meg - is álmóodik nagyon, avagy efze nélkül kezd beszélni. 's a' t.

Ez akkor élék - meg, a' mikor a' beteg meg - hál, nagyon meg - haragzik, meg - ijed, hideg italt íszik, avagy valami egyéjően hibázik.

Ha már ilyenkor az *hideglelés* meg - keményedik, és a' *gyótródás* nagyon meg - nevedik, akkor mindgyárt újra *eret* kell *vágni* annyiszor, a' mennyiszor a' szükség fogja kívánni, és azonban sok *lágýtó*, 's *vékonyító* italakat, kiváltképpen pedig olyan *orvoságokat* kell adni, a' millyenek No. 33. 34. vagnak; és ha ezekkel rövid időn eleget nem lehetne segíteni, akkor egyszer - 's - mind a' lábikrákra, és néha a' karakra - is *bólyag - buzó* flastromat kell tenni; azonban meleg *erzetben* mártott spongiát a' száj előtt, és az or alatt szűnetlen kell tartani, hogy a' beteg az erzet - páráat a' tándőbe bé - lélekezelye, és azután köhögésre izgattassék.

Ez által közönségesen a' pökés megint helyre áll; a' gyótródás lassan - lassan el - vész; és a' beteg nagyon meg - könnyöbbedik; Akkor megint csak az előbbeni lágýtó, és gyengén pökterő szerekkel kell orvosolni, addig azután el - sem kell hagyni, míg a' beteg tökéletesen meg - nem - gyógyul.

A' VÉRŐKÉSŐL.

(*De Hæmoptoë.*)

Midőn valaki gyakran köhög, és az köhögés által sok habos piros vért ki - pök, akkor ez az állapot *véropkésnek* neveztetik.

Minden kemény és hosszú mozgás; hirtelen meg - hevülés, avagy meg - hűlés; kemény, és hirtelen harag, avagy ijedés; nagy terhének hirtelen emelése; esés; dőlés; gyors és hosszú magas helyre való fel - menés; erős kiáltás, és éneklés; igen szoros ruhák; sokáig tartó nyári, avagy szobában lévő meleg; igen meleg feredők. 's a' t. ilyen nyavalyát gerjeszhetnek.

Vért igen sokszor *pöknek* a' bőv vérű, és meleg természetű személyek, avagy azok, a' kiknek valami meg - szokott és rendszeres vér - folyások, úgy - mint: az or - vér, arany - er, avagy a' hószám, kimarad, avagy hirtelen meg - áll; mindenekeftt pedig a' véropkésre hajlandók azok, a' kiknek *gyenge* tödők, *hosszú* nyakók, *ki - álló* vállak, *keskeny* melyek és egyszer - 's - mind *szűk*, *beves*, és könnyen fel - forró vérek vagyon.

Minekeftte a' véropkés el - kezdődik, a' betegek közönségesen előbb nagy gyöttrődést, és szüntelen jelen lévő, 's alkalmatlan nyomást a' melynek valamelyik űregében, avagy a' mely - tsont alatt érznek; néha igen alkalmatlan feszítő, nyilálló avagy szaggató fájdalomról panaszolkodnak, mely fájdalom a' mely - tsonttól a' melynek közepén egészen az hát - gerintzig terjed, és a' lélekzést felettébb meg - nehezíti, avagy a' betegek vagy a' jobb, vagy a' bal *oldal - lágyban*,

az - az: az alsó oldal tfontak alatt, valami fájdalmas feszítést avagy őszve - huzást tapasztalnak; azonban gyakran köhéntseinek, és végre vért kezdnek pókni, mellyre a' leg - több környülállások közönségesen elveznek.

A' gerjesztő okok mentől keményebben, és birtelenebb illetik a' beteget, annál veszedelmesebb a' vérpókés - is; mivel akkor a' tüdőben gyakran nagy erek szakadnak - meg, melly' miatt sokszor hirtelen meg - hal a' beteg, avagy ha ez meg - nem - történnék - is, ha a' vérpókés meg - állana - is. mégis ilyenkor majd mindenkor nagy tüdő - tályogok támadnak, mellyek azután többire mindenkor a' Tüdő - rothadást magok után huzzák.

Ha pedig az okok se nem olly keményen, se nem olly birtelen illetik a' beteget, akkor nem szakadnak - meg mindenkor az erek, hanem csak az eő végei rágasúlnak meg, és ki - nyílnak, és azután a' vért ki - hotsáttják. Ez a' vérpókés nem olly veszedelmes, kivált ha a' test külömböñ egészséges, és a' nedveségek szelidek; ilyenkor a' vér sem menyen olly bőven, és olly sebessen, hanem a' beteg csendesen köhög, és könnyen pók: Azért - is az a' vérpókés soha sem olly félelmes, és ritkán kövötkezett valamj roszszat, a' mellyik minden erőszakos ok nélkül akkor történik, a' mikor vagy az or - vérnek, vagy az arany - ernek, vagy a' hószáunnak elé kellene érkezni, avagy ha a' vérnek vagy bővségétől, vagy rendkívül való fel - forrásától származik.

Leg - veszedelmesebb, és leg - roszszabb vérpókés ellenben az, a' mellyik a' testnek rosz típus nedveségeitől származik, mert ekkor a' vér vagy egészízen meg - romlatt, és fel - öldasztatott, vagy a' tüdő ki vagyon rágva, és a' beteg erőtlen, kövötkendezendőképpen az illyen vérpókést igen nehéz avagy

avagy éppen lehetetlen-is előtet meg-gyógyítani. A' gonofz indulatu rothatt nyavalyákban, a' gonofz indulatu himlőben, a' meg-rögzett frantzban, és súlyben, a' vérpökés, közönségesen halált jelent.

Mivel tehát a' vérpökésnek *okai külömb-küldömbfélék*, azért *azokat* szorgalmasan *ki-kell keresni*, és jól meg-kell-*vizsgálni*, és azután az orvoslást *azok* szerént kell *rendelni*.

Mindenféle vérpökésben mindgyárt kezdetben a' beteg tartsa magát tsendefen, és ha a' pulsus gyors, tellyes, kemény 's feszült, akkor a' környűllállásokhoz, és az erdőhez szabva *egyszer*, avagy *többszer-is*, még pedig rövid üdö alatt, mikor a' nyavalya sulyos, *eret* kell *vágni*, kivált ha a' vérnek bővségítől, erős forrásától, avagy valami külső kemény okból származott a' vérpökés; ebben az állapotban szabad, szűkséges-is a' beteget ér-vágás által okofon meg-lankasztani, hogy a' vér a' tüdőbe olly sebessen ne rohanhassan, és következendöképpen hogy az erek őszve-huzódhassanak; roszszat jelent, ha a' vérpökés, az ér-vágásokra semmit nem szűnik.

Azonban a' beteg semmit ne beszélyen, egyéb-képpen-is magát ne mozgassa.

Mindgyárt kezdetben gyengén hivesítő szereket No. 9. 41. 92. kell adni; minden ital, és étel, a' mit a' beteg bé-veszen, kevés, csak lágy meleg, és soha forró, ne legyen; ha azonban az has meg-vagyon szorulva, akkor lágyító klystéreket kell bé-venni.

Ha már a' vérpökés tapasztalható, és állandó-képpen szűnni kezd, akkor hasonlő szerekekkel tovább-is kell élni.

Ha pedig mind ezek az illendöképpen meg-próbált orvosságok után-is a' vérpökés semmit

fem szűnnék, akkor gyengén őszve-huzó szereket No. 94. 95. 96. 97. kell bé-adni.

Ha azonban valami igen alkalmatlan, szüntelen jelen való, és tiklandazó hurut tapasztaltatnék, melly a' vérpókést szüntelen nevelné, és tovább tartatná, akkor ezek mellet, fel-váltva, tsendefítő szereket-is No. 80. 81. 82. 188. kell jovofozni; lehet egy órában őszve-huzó, más órában pedig tsendefítő orvofságot adni.

Az őszve-huzó szerek gyakran felettébb veszedelmefek, ha mindgyárt kezdetben avagy ha igen bőv mértékben adattatnak, annakokáért mindenkor gyengéken kell kezdeni, és azután lassan-lassan lehet, 's néha kell-is erősebbekre lépni.

Midőn a' vérpókés a' vérnek igen kemény fel-forrásától, és meg-ritkulásától ízarmozik, melly szokszor a' nagy hévségtől, avagy az elmének kemény fel-hábaradásától meg történik, akkor *jeges hideg vizet* itatni igen hasznos; de mégis, ebben az állapotban-is előbb eret kell vágni, és az említett hivesítő szereket meg-kell próbálni.

Mihent meg-szűnik a' vérpókés, akkor mindgyárt az őszve-huzó szereket el-kell hagyni, és nyugadalom, 's gyengén tápláló tejes; árpakásás, avagy riskásás ételekkel a' beteget eróliteni kell; mégis mindazonáltal még egy darab idejig a' No. 98. lévő italt lehet a' beteggel itatni, melly ital, ha harmad rész réjjel őszve-elegyitetik, gyakran fokot használ.

Gyakran a' vérpókés után a' beteg még egynéhányszor valami to'hával őszve-elegyitetett göröngyös sűrű vért pók-ki; ez roszszat nem jelent, meg-se-álittasék, mert különbödn a' tüdőben meg-rothad, meg-típófedik, a' tüdőt rágni kezdi, és az által gyakran veszedelmes állapotat kővőtkeztet.

Ha

Ha a' beteg ennek a' matériának ki-pökésire elég erős nem volna, akkor gyengén pöktenni kell No. 99. 100.

Illyenkor-is mindenkor szükséges, kivált ha a' beteg éttzaka nyughatatlanul aluszik, és fokot hurut, elve valami álmosító izert adni No. 41. 84-85.

Ha már ezekre a' köhögés egészízen el-mullik; a' beteg eléggé meg-erőssedik; ha a' pulsus természet szerént való, és a' lélekzés szabad 's könnyű lézen, akkor a' beteg hamar meg-gyógyul; és ugyan ezekből a' jelekből tudgyuk, hogy a' tüdőben semmi erek meg-nem szakadtak, hanem hogy a' vér csak az ereknek ki-tágult, 's ki nyilt végeken folyt által.

Mégis mindazonáltal az illyen betegek még egy darab ideig tsendefen maradgyanak, hevitő italakat, és kemény ételeket ne egyenek: Ebben az állapotban a' tej leg-jobb étel; ha pedig a' beteg a' tejet meg-nem ízenedhetné, akkor más gyenge tápláló eledeleket kell adni, de soha egyfzerre fokot nem kell enni, hanem gyakran, és mindenkor csak keveset.

Ha a' betegek a' vérpökés után nem hurutnak ugyan, de mégis nagyon erőtlenek maradnak, akkor egy ideig minden harmadik órában a' No. 70. leirt orvofságból egy kávés findfiával kell bé-adni.

Szintén olly szorgalmatoson kell az okakat-is távoztatni, mellyek ezt a' nyavalyát újra fel-gerjeszhetnék: Ezeket a' betegeken azután gyakran kell eret vágni, mihent a' vér fel-kezd-forni, az ábrázat meg-pirossodik, a' mely meg-szorul, avagy a' lélekzés nevededik, és ha ezek a' történetek, a' gyengéa' hívelítő orvofságokra meg-nem-ízűnnek.

Ha a' vérpökés után, a' beteg szűnetlen köhén-tsel, és valami tompa fájdalmat avagy égést érez a' melyiben, ha azonban a' pulsus-is hideglelés, és

ha az hideglelés estve mindenkor sulyosodik, akkor a' tüdőben valami meg - fertődött, és következendőképpen a' *tüdőben* valami *seb* vagon.

Ennek az állapotnak kezdetén a' beteg közönségesen valami sűrű nyálos matériát pökik, melly néha egy kevés vérrel - is elegyítve vagon, és egynéhány napok mulva meg - genyettségesedik. Ilyenkor a' *tüdőnek sebei* már *fekélyekké* váltak.

Ha ez a' *fekély* nem *nagy*, és ha a' *beteg* azon kívül jó *egészes*, akkor egészséget lehet remélni; ha pedig a' *fekély nagy*, avagy ha a' *tüdő* természet szerént *hibás*, avagy ha a' *nedveségek tőpősek*, akkor naponként sulyosodnak a' környülállások; a' *fekély* kördő - kördül a' tüdőt rágja, és tovább - tovább *terjed*, végre gyógyíthatatlan *farvadást* okoz.

Néha a' vérpökés által támadt tüdő - sebeknek felső 's külső széléi őszve - fornak, akkor a' beteg semmit ki nem pökik, hanem csak szünetlen szárazon köhéntsél: és végre a' sebeknek őregiben a' genyetség meg - gyúl, és a' *fekélyből tályog* lesz. Már ha ez a' tályog nem *nagy*, és ha a' nedveségek különben jók, akkor gyakran fokáig ki - nem fokad, a' betegnek - is fokot nem alkalmatlankodik. Néha az ilyen tályog, valamint a' tüdő - gyuladásban, meggyulad, meg - érik, 's ki - fokad, és valami könnyőbbítő genyettséges pökés által ki - ürül, 's azután bé - gyógyul.

Ha az ilyen tályog *nagy*, avagy ha a' nedveségek *tőpősek*, akkor a' beteg a' melyiben nehezséget érez, az egyik, vagy a' jobb, vagy a' bal oldalán, nagy alkalmatlanság nélkül nem fekhetik, keményen hurut, de mégis semmit ki - nem pökhet, szünetlen hideglelésben vagon, melly estvénként valami borzadással sulyosodik, azután nagy forróság, nyughatatlan álom, és végre bádgyasztó izzadás kövötközik.

zik. Ha már ez a' tályog ki - tokod, akkor a' betegek közönségesen valami bűdös, és zöldes genyettséget bőven póknek, és azután a' fellyebb meg - irt gonofz környűállások többire mindenkor bizonyosan kövörtkeznek; Ha pedig ez a' tályog ki - nem fokad, akkor szűnetlen nevededik, a' köhögés erősedik, az erő fogy, és közönségesen valami gyötrő, 's lassu halál kövörtkezik.

Ha a' vérpökés után valami égető, izáraz, és fűklandazó hurut tapasztaltatnék, és ha az hideglelés kemény nem vólna, akkor lehet a' betegnek enyhítő, és nedvesítő orvosságokat adni No. 40. 41. 90. 92.

Ha pedig azonban az hideglelés kemény, és a' pulsus tellyes, és feszült vólna, akkor ér - vágással, és hivesítő szerekkel No. 6. 8. 9. kell segíteni.

Ha ezekre az hideglelés, és az égés szűnik; ha a' beteg genyettséges matériát kezd pókni, akkor a' No. 89. 90. 101. avagy a' No. 86. 87. estve pedig mindenkor a' No. 41. 84. 85. fel - találándó szereket, avagy más ezekhez hasonlókat, kell elé - venni.

A' tiszta, fris mezei levegő - ég; a' lovoglás, és kofizás által tett gyenge mozgás, az ilyen betegeknek mindenkor igen hasznos, mert eők az által gyakran hamar meg - erőssednek, és meg - gyógyulnak, kiváltké ha azonban a' fellyebb meg - nevezett orvosságokkal - is élnek: Némellyeknek ilyenkor a' No. 70. le - irt orvosság, avagy a' *felteri* bor - kutak téjjel elegyítve sokat használnak.

Ha a' *rűdő - fekély* igen nagy, és ha azonban az hideglelés nem csak nem szűnik hanem inkább súlyosodik; ha a' ki - pókott genyettséges matéria barnás, zöldes, és bűdös lesz, akkor a' betegek veszedelmes állapotban vannak, mégis mindazonáltal némellyek

a' No. 89. 90. 102. le - irt orvofságokkal gyakran meg - gyógyultak.

Ha pedig ezen rendelen meg - próbált orvofságok semmit sem könnyöbbitnek, akkor az egétséghez kevés reménység vagyon, *nem - is* kell ilyenkor a' beteget sok orvofsággal gyötröni, hanem csak az *enybitő* orvoslással kell gyógyítani: a' felettébb kemény *burutat* a' tel'yebb jovosolt *nedvesítő* szerelkel, a' mennyire lehet, *tsendesíteni*, *estve* pedig a *forrósgot*, és az *bideglelést* gyengén hivelítő és tsendesítő orvofságokkal No. 41. 92. küssebbíteni, és az által a' beteget könnyöbbiteni kell.

A' bádgyasztó, 's igen bőv *izzadás*, és *bafmenés* ezeknek a' betegeknek felette veszedelmes.

Az igen bőv *izzadás* a' No. 35. avagy 70. le - irt szerekre gyakran apad; az hasmenés ellen gyengén *tsendesítő* orvofságok No. 94. 95. jovosoltatnak.

Ha a' betegnek lábai, avagy az hafa fel - kezdnek dagadni, akkor gyengén *vizeltető* szereket No. 71. 72. kell adni, és fenyő mag - füsttel meg - füstelt ruhával gyengén dörgölni kell.

Szintén ugy lehet néha valami gyenge *laxatívát* is adni No. 38. kivált ha az étel kívánás meg - bomlott, ha a' gyomor nyálos *matériával* meg - vagyon terhelve, és ha egyszer - 's - mind az erő még a' *laxatívát* meg - bírja.

Néha a' *sarvasztó*, avagy száraz nyavalyában fekvő betegek igen *tsipős* *matériát* *póknak*, mely belől a' torkat ki - rágja, 's ki - *sebesíti*, és a' *le - nyeléskor* valami égő fájdalmat okoz; Ilyenkor *enybitő* orvofságok kívántatnak No. 62. 66. 67. valamint a' torok - fájásban.

A F U L L A D Á S R Ó L.

(*De Astmate.*)

A' *Fulladás* ottly. melybeli nyavalya, mellynek leg-főbb jele a' *nehéz lélekzés*, mert az ilyen betegek nagy munkával és gyótródéssal lélekzelnek, a' meg-fulladástól izünetlen félnek, fel-nyitott szájjal és ki-tágosított or-lyikokkal keresik a' levegő-eget, az egész melyeket, vállakat, és karakat, mikor lélekzelnek, mozgattyák, és minden bé-lehelléskor valami sípolás, avagy herregés hallatik.

Mikor ez a' nyavalya igen kemény, akkor az ábrázat fel-dagad; az ajakok meg-szederjefednek és meg-vastagodnak; a' szemek meg-veressfednek és ki-nyomódnak; az egész testen valami enyves ragadós izzadás üt-ki; a' külső tagok meg hűlnek; a' gyótródés és a' meg-fulladástól való félelem fellettébb nevededik.

A' pulsus ilyenkor gyakran hideglelés, egyenetlen és gyenge, néha pedig tellyes és feszült, némellykor ki-is marad, és egyenetlen.

Ez a' nyavalya nem jár mindenkor huruttal, gyakran köhögnek a' betegek, de csak szárazon és nagy fáradsággal; gyakran bővön-is pöknek.

A' Fulladás mindenkor felette veszedelmes, és gyakran orvosolhatatlan; néha izünetlen-is jelen vagyon, és estvénként mindenkor súlyosodik.

Vagynak betegek, a' kik nappal könnyen lélekzelnek, de mihent le-feküsznek és el-alusznak, akkor mindgyárt ijeszto és gyótró álmokat látnak, hirtelen fel-ébrednek, az ágyból ki-ugranak, az ablakot fel-nyittyák, hogy frís levegő-eget kapjanak

nak, és meg-ne fulladgyanak, és ekképpen magoknak könnyöbbséget Izeréznek.

Ez a' nyavalya némelly betegekre csak néha, és valami bizonyos időben, véletlenül, 's hirtelen jön; egynéhány óráig tart, 's azután megint elmúlik.

Valami a' lehellő gégét a' tūdőben vagy keményen őfzve - huzza, őfzve - nyomja, vagy be - dugja, és kövőrtkezendőképpen a' bé - és ki - léhellésre el-kerülhetetlenül szükséges levegő - égnék bé - és ki - mentelét meg - nehezitti, avagy meg - akadályoztattya, az mind ennek a' nyavalyának okat ad.

Azok, a' kiknek igen gyenge, avagy felette érzékeny érző inai vagynak, és gőrtőket gyakran szenvednek, ettől a' nyavalyától gyakran őstromoltatnak: Illyenkor a' torok nagyon őfzve - buzódik, és a' benn - rekedett levegő - ég a' torokban valami golyóbisá válik, melly' miatt a' lélekzés meg - nehezedik, és a' beteg nagyon győtrődik.

Ha már a' betegnek különős természetből ki - tudódik, hogy a' fulladás egyedül csak a' gőrtőktől származott, akkor mindgyárt, Mihent a' fulladás meg - jelenik, a' beteggel valami Spiritust No. 104. 105. 106. kell szagoltatni; lehet a' No. 105. avagy 106. le - irt szerekből egynéhány cseppeket - is egy kalán vízben bé - adni. Ha ezek nem elegendők, akkor a' No. 107. fel - találandó orvóság közönségesen a' nyavalyának őstromát hamar el - űzi. Jó erős szék - fő - virág - klystérek egy kevés nádmézzel és olajjal őfzve - elegyítve itten különősdőn használók, avagy azok No. 76. 77.

Hogy pedig az ezután kövőrtkezendő őstomat - is a' beteg el - kerőlye, azért élyen sokáig a' No. 73. avagy 218. le - irt pilulákkal. Ha ezek - is a' gyenge érző - inaknak erősitésire, és kövőrtkezendőképpen a' gőrtő -

tsóknek el-távoztatására elég erősek nem vólnának, akkor elegendő mértékben a' No. 70. 74. 75. kézfitteszt szereket kell bé-adni.

Vagynak olly személyek-is, a' kik küldömben egészen felekednek lenni láttatnak, de mihent az údó meg-mévededik avagy meg-üdődedik, akkor mindgyárt gyötrődnek, és nehezen lélekeznek. Ennek gyakran a' tüdőnek erőtlensége, és el-lágyulása valóságos oka.

Illyenkor erősítő orvosságokat No. 86, 108. avagy ha ezek eleget nem használnak, erősebbeket No. 70. 74. 75. kell adni. Kiváltképpen pedig az illyen betegeknek *hatszós tavaszszal*, és *nyárban begyes* helyeken lakni, a' hól a' levegő ég frís, tiszta, 's erős, és a' testet vagy *lovoglással*, vagy más, de nem bádgyasztó, mozgással gyakorolni.

Másoknál a' tüdő hirtelen *vérrel* meg-telek, és akkor *véresfulladás* támad; Ez könnyen meg-elik a' bőv vérű személyeken, ha nagyon meg-haragudznak, meg-ijednek, 's a' t. avagy ha a' folyó arany-er, a' húszam, a' szülést követő vér-folyás, vagy-is a' *gyermekágy-folyás*, avagy az or-vér hirtelen meg-áll.

Ezek a' betegek az ágyban egészen el-erőtlenedve fekszenek, telette nehezen lélekeznek; az ábrázat és a' szemek veressék s' ki-dagadtak; a' kezek és a' lábak hidegek; a' pulsus egyenetlen, és el-nyomattatott.

Illyenkor gyakran csak egy ér-vágás-is az egész nyavalyát el-úzi; ha pedig az első ér-vágás eleget nem segítne, akkor megint eret kell vágni annyiszor, a' menyiszor szükséges lesz: Azonban a' beteg igyék sok *vékonyító* és *bívesítő* italokat, mint a' tüdő-gyulladásban; a' *klystérek-is* használók:

fok: a' kezeket - is , és a' lábakat meleg posztókkal, avagy ruhákkal dörögölni kell.

Ha már ezekre a' beteg könnyen kezd lélekzeleni, akkor még egynéhány napokon olyan orvosságokkal kell orvosolni, mint No. 11. 12. 39. hogy a' test gyengén meg-űrefedgyék; ha pedig mindgyárt kezdetben a' vég-hurkának vér-erei fel-vólnának - dagadva, akkor az ér-vizás' helyett jobb vér-szipókat az arany-erekre tenni.

Szintén ugy történik azoknak - is, a' kiknek enyves és taknyos vérek vagyon, mert a' vérnek enyves és taknyos része a' tüdőben meg-gyül, és azután hosszúas taknyos fuladást támaszt; az ilyen betegek igen sokat köhögnek, 's gyótródnak, és némellykor valami taknyos, sükeres matériát bővön ki-póknak.

Ebben az állapotban ofzlató, vékonyító, és póktető, hashajtó, avagy vizelteső orvosságok No. 109. 110. 111. 112. 113. javasoltatnak.

Némellyek az ilyen betegek közül ezen orvosságoknak hosszúas bé-vételek által gyakran szerentséfen és tökéletesen meg-gyógyulnak; mások ellenben ezekre a' szerekre magokat egy darab ideig elég jól érzik, de a' gyótró lélekzés, és a' melynek herregése *ostromanként* megint hirtelen vízfűzjön, és gyakran olly keményen, hogy valójában a' meg-fulladástól félni kellyen.

Az ilyen *ostrom'* alatt az előbbeni szereket el kell hagyni; és azok' helyett a' betegnek frís levegő-egyet kell szerezni, a' No. 107. avagy 114. le-irt szereket - is bé-kell-adni. Ha pedig az ostrom igen sokáig tartana, akkor ezen orvosságok mellett hólyag - buzó flastromot - is kell a' lábikrára kötni, és izgató *klystérs* bé - vetni.

Ha a' kemény ostrom egyszer - el mulik, azután a' feliebb jovoított orvosságokat megint elé - kell - venni, és az hólyag - huzó hasstrommal tisztált sebet sokáig kell folytatni; Ekképp n vátoztatván az orvoslást kell a' beteggel tovább - is banni, mellyre azután az *ostromok* ritkábban 's gyengébben térnek vissza, utólyára gyakran egészfén ki - is marad - nak.

Mégis mindazonáltal a' beteg ekkor - is többire még erőten, és minden valamennyire keményebb 's tovább tartó mozgásra szív - dobogást érez, és ne - hezen léekzel.

Hogy tehát ezek a' környülállások - is egészfén meg - orvosoltatsanak, azért a' beteg élyen a' No. 74. 75. le - irt szerekkel, és keressen tizta mezei le - vegő - eg. t, 's magát gyenge mozgással gyakoralya.

Gyakran a' betegek arról panaszkodnak, hogy a' *szíjéből* valami *tsipős* és *vizes nedvesség* lefelé szí - váróg, melly valami tiklandazó hurutot, a' melly - ben kemény égést, gyótró és fullasztó lélekzést okoz.

Ebben az állapotban sok nyálas, lágyító italokat kell adni No. 40. 88, 's a' t. még pedig sokáig; sok - kal hathatósobbak léznek ezek az italok, ha harmad rész - téjjel ószve - elegyitetnek. Ha ez a' *szívárgás* igen bőv, és szünetlen jelen vagyon, akkor az or - vosságok mellett *bólyag - buzó* hasstromat - is kell a' nyak - tágára kötni.

Ha már a' *tsipős nedvesség* a' főből le - szívárogni meg - szűnik, és mégis valami tiklandazó, száraz hurut még hátra maradna, akkor a' No. 80. 81. 82. 92. le - irt szerek bizonyoson haszná nak.

Gyakran a' *podágrának*, a' *kőszvénynek*, avagy a' *uátba - folyásnak* (*Rheumatismus*) *tsipős nedvessége* a' *melybe* verődik, és azután *fulladást* okoz.

Az ilyen környülállásokban *vékonyító*, *lagyító*, és gyengén *vizeltető* orvosságokat No. 8. 13. 40. 46. 72. bőv mértékben kell adni mind addig, míg a' nyavalya meg - nem könnyöbbedik ; a' *külső részeket* pedig, a' melyekben ez a' melybe verődött csiptős matéria előbb vólt, mindgyárt külső szerekkel, és *bólyag - buzó* flastrommal úgy kell izgatni, hogy ez a' csiptős matéria rész szerént megint oda vízfizmennyen.

Midőn a' *fulladás* rofiszul orvofoltatott, avagy vízfiz - veretet *Rútból* szármozik, akkor kimondhatatlanul használnak a' No. 49. le - irt *pilulák* a' No. 61. le. irt *berbarbével* edgyütt, avagy valamellyik a' No. 110. 115. 116. fel - találandó szerekből.

Lehet az ilyen betegeknek *lagyító*, *vékonyító*, és vért tisztító italakat is sokáig adni No. 8. 45, 46, 72. Erre gyakran a' beteg hővön kezd pökni, és az egész nyavalya el - mulik.

Mind ebben, 's mind más állapotban, mikor a' *fulladás* a' tüdőben más helyről által vitetett csiptőségtől származik, a' karakra, avagy a' lábokra *fontá, nellát* tenni, és azt azután sokáig folytatni igen jó.

Gyakran a' *fulladás* a' tüdőnek *tályogjaitól*, avagy *kemény ismóitól* ered; ilyenkor a' betegek községesen szárazon és sipolva hurutnak.

Ha tehát már ez az állapot az előre ment okokból, az előtt, és a' jelen való történetekből ki-tudódik, akkor a' beteggel színtén úgy kell bänni, a' mint a' tüdő - gyuladálnak hasonló állapottyában jovo-foltatott.

Gyakran a' *fulladás* a' gyomornak *terbétől*, avagy az hasznak *puffadásától* szármozik. Az első történetben segítnek az hánytató avagy a' laxáló szerek; a' másokban pedig hasznosok a' No. 117. 130. 160. készítettett orvosságok.

Annakokáért a' fulladó emberek arra mindenkör szorgalmatoson vigyázzanak, hogy a' gyomrok megne-terhelődgyék, avagy hogy nehéz emészto 's puffasztó eledeleket ne egyenek, és hogy az hasok mindenkör nyitva legyen.

Ha a' fulladás igen sokáig, és keményen tart, akkor közönségesen orvosolhatatlan *mely - vizkorság* kövötkszik.

A' MELY - VIZKORSÁGRÓL.

(*De Hydrope pectoris.*)

A' Mely - vizkorság akkor támad, a' mikor a' melynek vagy csak egyik, vagy mind a' két űregiben - is valami vizes nedvesség őszve - gyúl.

Ezt a' nyavalyát kezdetben ritkán lehet meg-es-mérni; közönségesen csak lopva, tapasztalhatatlanul, és igen lassan csúsz - bé, és végre a' mikor magát ki - mutattya, akkor már többire felette meg - rög - zött, és igen sokszor gyógyithatatlan, kivált ha egy - szer - 's - mind a' tüdőben - is valami hiba vagon.

Ha valaki, midőn bőven, és az egész testiben izzad, magát hirtelen meg - hivesíti, és az izzadást hirtelen vízfűza - veri, akkor gyakran mely - vizkorság - ba esik, de mégis a' mely - vizkorság leg gyakrab - ban a' tüdőnek, avagy a' melynek hosszias nyava - lyait követi.

A' *mely - vizkorságban* fekvő betegek szünetlen szárazon köbéntselnek, avagy ha valamit ki - pöknek - is, az mégis csak vizes, és habos; ha sokáig avagy valamennyire keményen beszéllnek; ha valamennyire

tovább sétálnak, avagy ha csak kitűn magofságrais fel-hágnak, avagy valami más nevezetes mozgást tesznek, akkor a' lélekzés mindgyárt el-áll, és azért az el-kezdet környűl állásokban tovább nem haladhatnak; soha mélyen és szabadan bé-nem lehellhetnek; szintén ugy néznek-ki, 's ugy-is lélekelnek szűnetlen, mint az lok futás, avagy kemény mozgás által egészízen el-bádgyant emberek; ha lefeküsznek, és alunni kezdenek, akkor hamar és hirtelen fullasztó gyótródésbe esnek, fel-ébrednek, gyorsan fel-kelnek, az ablakot ki-nyittyák, levegő-eket, és enyhülést keresnek; és ha a' melynek mind a' két űregiben lok viz vagyon, akkor soha egyenesen nem fekehetnek, hanem űlni, avagy a' fejeket, és a' melyeket magofszabban, mintem szokások vólt, helyhez-tenni kényszeritetnek; ha pedig a' viz a' melynek csak az egyik űregiben gyólt, akkor a' beteg űdalan elég könnyen fekeüsznek, de ha az egészséges űdalra fordulnak, akkor mindgyárt valami gyótródés, és kemény hurut támad; Néha az ilyen betegeknek a' lábok meg-dagad, és akkor a' lélekzés nagyon meg-könnyöbbedik, de ha ez a' dagadás megint el-apad, akkor mindgyárt a' lélekzés-is meg-nehezedik; némellykor a' karok vagy különösen, vagy mind a' ketten-is egyfzer-'s-mind fel-dagadnak, gyakran el-is-lágyulnak, erzetlenek avagy fél-űrttek-is lesznek; néha a' melyben a' viz locfog, és ha az ilyen betegek egyenesen fel-álnak, akkor az ágyék-hártyában valami nehéz terhet, és feszülést éreznek; az űdal-lágyok fel-dagadnak, és az egész has fel-emelkedik, kivált a' felső felén; ilyenkor a' lélekzés könnyöb, de azonban a' hátban, és mely-táblának a' alsó végin valami feszítő fájdalom támad; gyakran a' beteg, midőn áll, a' melynek középén valami telfelé ható nyil-
álló

álló avagy keményen feszítő fájdalmat érez, és azonban roszul lesz, mintha el-akarna ájulni, avagy a' szivrefszketn kezd, és a' pulsus el-tűnik.

Ebben a' nyavalyában a' beteg többire mindenkor keveset vizellik; a' vizellet tiszta, és vizes; néha zavaros-is, és valami egyenetlen veres seprőt szállít az edénynek fenekére.

A' pulsus igen sokszor gyenge, kitsin, egyenetlen, és ki-maradó; néha az egyik karon elég erős és egyenlő, a' másíkan pedig gyenge, és egyenetlen.

Mikor a' nyavalya még nagyon meg-nem gyökerezett, és a' tüdőben semmi hiba nintsen, akkor igen sokszor a' pulsus erős, szabad, egyenlő, és egészséges.

Az *izzasztó* szerek a' mely-vizkorságban hamar, és elegendő könnyöbbséget *ritkán* szereznek, annakokáért, ha az erő jó, minden második avagy harmadik nap valami *erős laxatívát* No. 42. 43. 47. 110. kell bé-adni; a' közb üdőben pedig *vizellető* szerek No. 71. 72. 79. 89. 113. 118. 119. jövesoltatnak.

Ha ezen szerek által a' testből sok viz ki-takarodik, és a' lélekezés lassan-lassan meg-könnyöbbedik, akkor ezekkel az orvosságokkal tovább is kell a' beteget éltetni, de mégis ha a' beteg tapasztalhatóképpen jobban lesz, akkor a' laxatívát ritkábban kell elé-venni.

Gyakran ezek az hashajtó szerek sok vizet hajtnak-ugyan ki, de azonban mégis a' lélekezés meg-nem könnyöbbedik; a' beteg a' melyiben valami égést, gyötrődést, és száradást érez; az hurut is nevedik; az erő pedig fogy.

Ebben az állapotban az hashajtó szereket el kell hagyni, és csak egyedül a' vizeltető orvosságokkal kell orvosolni.

Ha ezek - is semmit sem könnyöbbitnek, akkor közél vagyon az halál, nintsen - is egyéb semmi hátra, hanem csak a' *melynek ki - metzése*, mellyel sokáig várni nem kell, mivel az-is nem sokat használ, ha már a' beteg felette erőtlen, és a' nyavalya maga' keménységiben már igen sokáig tartatt; akkor sem használ semmit a' *melynek ki - metzése*, a' mikor a' vizkorság a' tudónek valami hibájától eredett.

Azoknak, a' kiknek lélekezések akkor meg - könnyöbbedik, a' mikor a' lábok fel - dagadnak, gyakran igen hasznos a' meg - dagadott lábakat napjában egyszer, vagy kéttzer meg - gyújtatt égett - borral párolni, és erőssen meg - izzasztani.

Erre a' párolásra néha mindgyárt kezdetben a' daganat hirtelen el - vész, és azonban a' beteg nagyobbban látczik gyötrödni, és a' melyiben szorulni, de azért mégis ezt az orvoslást el - nem kell hagyni, hanem egynéhány napokon egymás után kell folytatni, mert eképpen gyakran nagy könnyöbbség szereztetik, némelleyek egészízen meg - is gyógyulnak.

Ezeket a' daganatokat jó kimettel lehet meg - is *köppölyezni*, avagy a' karakon és a' lábakan *foyló sebet* (*fontanella*) csinálni.

A' *melynek inás - husán* (*musculus*), jó méllyen, kereltül - vont, és sokáig folyásban tartotatt, *finór - is* néha sokat használ.

A' SZIV - DOBOGÁSRÓL

(*De Palpitatione Cordis.*)

Ha a' sziv gyorsobban és keményebben vér, mintsem természet szerént verni szokott, és ha a' betegnek gyötrődést, bádgyadást, és a' maga' munkálkodásában valami akadályt okoz, akkor ez az állapot *Sziv - Dobogásnak* neveztetik.

A' *bőv vér - folyások'*, avagy más *mértékletlen irtedések'* után, mellyek által a' test szükséges nedveségekről meg - foszratik, és kövörtkezendőképpen felette el - erőtlenedik; gyakran a' kemény, forró, és holzszas nyavalyák' után - is olly *gyengeség* támad, hogy a' *sziv* a' testnek, avagy az elmének leg - kűssebb mozdulására - is igen keményen kezd verni, és a' beteget megint újra el - bádgyasztja, melly' miatt az egészség hamar helyre nem áthat.

Már ebben az állapotban, mivel a' testnek nedveségei ki - folytak, 's el - fogytak, azért roszszul tselekednék valaki, ha hevítő italok, avagy fok fűszerzamos ételek által a' beteget erősíteni akarná.

Kezdetben csak azon kell igyekezni, hogy tápláló levelek, tejes italok, főtt arpa - zab - avagy riskása - lév által a' test tápláltasék, és a' nedveségek szaporodgyanak; a' beteg magát csendesen tartsa, és fokot alügyék: Ha azután már egyszer a' test nedveségekkel megint meg - telik, akkor a' beteg egy kevés bort ihatik, fűszerzamos ételt - is ehetik; szép időben ki - is mehet sétálni, avagy kocszizni; leg - hasznalobb tiszta mezei levegő - égben ló - hátan csendesen sétálni, és minden munkás gondolkodást, 's szorgalmatóságot azonban el - távoztatni.

Ezen egyes, de mégis bátorságos, mód által az ilyen betegek gyakran csak hamar fel-épülnek.

Ha pedig ezek után-is a' sziv-dobogás még meg-maradna; a' beteg-is még nagyon gyenge volna, és az ételt nem igen kívánná, akkor lehet erősítő szereket No. 70. 74. 75. adni

A' *gőrtseket* gyakran *szenvedő Férfiaknál*, és *A' szfzonyi személyeknél* gyakran hirtelen felette kemény, és hosszúszas *sziv-dobogás* támad, melly egyedül csak a' *gőrtsektől*, többire valami haragból; ijedésből, félelemből, órdóm, avagy más, csak gyenge elme indulatból-is, vészén eredet. Ebben az állapotban *Gőrts ellen* való orvosságok No. 23. 92. 106. 107. 114. javasoltatnak.

Az ilyen sziv-dobogás gyenge, és külömbön ártatlan okból-is, gyakran megint elé-kerül: Ennek el-távoztatására sokáig kell élni a' No. 73. 's a' t. le-irt szerekkel.

Ha pedig már az *érző inak* igen gyengék vólnának, és az azért eddig javasolt orvosságok eleget nem használnának, akkor egyet a' No. 70. 74. 75. le-irt szerekből meg-keil próbálni.

Néha a' sziv-dobogás a' *vérnek bővségítől* származik: Itten az betegnek erejéhez szabattatott *ér-vágás* leg-bizonyosabb orvosság; ha erre a' sziv dobogni meg-nem szünne, akkor egy darabig hivesítő, vért-vékonyító, és gyenge hashajtó orvosságokkal No. 9. 11. 12. 39. 45. 121. kell a' beteget éltetni.

Hasonlóképpen kell akkor-is orvosálni, a' mikor a' *sziv-dobogás* vagy a' meg-rekedett *aranyértől*, vagy a' benn-maradott *bővsámtól* származik.

Gyakran, az egyébképpen egészséges emberek-nél-is, a' felette kemény, és hirtelen történt *elme-indu-*

indulatok után mindigárt renklivül való, és erőssen gyótró *sziv-dobogás* támad, melly gyakran ájulást-is okoz. Ha az ilyen betegek nyugadalmoson maradnak, és a' fel-háboradott el-méjeket le-tesendefítik, akkor az egész nyavalya többire mindenkor magától el mulik.

Mégis mindazonáltal ha a' sziv-dobogás erre meg-nem-szólnne, és ha azonban a' beteg forró, a' pulsus pedig teli, és-feszült volna, akkor mindigárt eret kell vágni, klystért-is kell bé-vetni, és olyan orvosságokat, a' millyenek No. 1. 2. 7. 9. 12. vagynak, kell bé-adni.

Ha ezek elégtelenek, és ha a' betegek álmatlanak-is és nyughatatlanak, akkor minden második órában egy kávés findliával kell bé-adni a' No. 41. le-irt orvosságból, avagy annak helyette No. 92. 93. kell elé-venni. Ekképpen gyakran tökéletelen el-mulik a' sziv-dobogás.

Ha az eddig jövofolt orvosságok semmit sem használnak; ha azonban a' pulsus egyenetlen és félben-hagyó; ha a' sziv-dobogás minden mozgás után nevededik, és a' beteget nagyon gyótri, 's ha majd meg-fullaszttya; akkor közön-égeten vagy a' szivnek üregében *vérpalánt* (*Polypus*) vagyon, vagy a' sziv, avagy a' szivnek nagy edényei természet telet ki-rágafodtak.

Ez az állapot tellettébb veszedelmes, és, ha mindigárt kezdetben meg-nem gyógyittatik, mindenkor orvosolhatatlan.

Az ilyen betegek nagy tsendőségben maradgyanak, magokan gyakran eret vágassanak, hogy a' vér a' szivre igen sebessen ne folyhassan; azon feltyül minden harmadik órában a' No. 12. le-irt orvosságból egy kalánnal vegyenek-bé, és mindenkor réa egy vagy két kávés findliával igyanak

a' No. 45. fel - találándó italból, avagy ez' helyet mást vegyen No. 121.

Ha ezekre a' sziv-dobogás szűnik, akkor lehet egészséget remélni, de mégis az orvosságokkal még fokáig kell élni, és ha szintén már a' nyavalya egész - zen meg - gyógyultnak lenni láttatnék - is, mégis a' beteg minden erős mozgást, és munkálkodást el - kerülyen.

Ha pedig a' sziv dobogás semmit sem gyengül, akkor a' nyavalya gyógyíthatatlan; egyedül - is csak a' történeteket kell ilyenkor enyhíteni, hogy a' beteg a' nyavalyát könnyöbben szenvedhesse.

A' fellyebb jövofolt vért - vékonyító orvóságokat ekkor - is lehet szűnetlen bé - adni; mihent pedig a' sziv - dobogás megint sullyosodik, a' pulsus tellyesedik, a' gyötrődés örögbedik, akkor mindgyárt minden halasztás nélkül eret kell vágni: Mivel pedig ebben az állapotban ér gyakran vágatódik, azért egyszerre soha fok vért ki - nem - kell bocsáttani. hanem mindenkor éppen csak annyit kell ki - ven - ni, a' mennyire a' környülállások meg - könnyöbbed - nek.

Ha a' beteg a' gyötrődéstől, és a' sziv - dobo - gástól nem alhatna, akkor minden estve álmosítani kell No. 41. 84. 85. Lehet nappal - is tsendesíteni. No. 82. 92. 126. 127. ha a' gyötrődés és a' sziv - dobogás fo - káig tart, és kemény, és ha egy - lizer - s - mind a' fellyebb jövofolt orvóságok a' nyavalyát nem enyhítik.

Ekképpen kell azokat - is orvosolni, a' kik ke - mény mozgás után, avagy valami küldő erőszakos okból, dőfésből, esésből, emelésből, felhágásból, 's a' t. Kemény, 's hosszú sziv - dobogásba eínek.

Az ilyen okok, és a' belőlek kövötkezett környülállások mindenkor gondolatra méltók, mert igen fokszor vagy sziv - vagy étes - er - szakadást
(aneurisma)

(*aneurisma*) okoznak, és ha szintén kezdetben a' nyavalya igen súlyos nem-vólna - is, mégis a' gondatlanság', avagy az reftség' miatt hamar gyógyíthatatlanná válhatik.

Annakokáért igen rofszul tselekednek az ilyen betegek, ha azonnal mindgyárt magokat csendesen nem tartják, és az ilyen tsekélysegeket megvetvén, az orvosnak tanátsát nem kövörik.

AZ HURUTRÓL, VAGY NÁTHÁRÓL.

(*De Tussi, seu Catarrho.*)

A' Nátha közönségesen valami *Főfolyással* (*Coryza*) kezdődik; a' főben valami tompa nyomó fájdalom tapasztaltatik; a' beteg az orrán valamennyire nehezen lélekez, és igen sokszor pírúszzent, az orból valami tőpős vizes nedvesség foly, melly gyakran a' torokban és a' melyben valami égést és gyótródést okoz; végre a' beteg hurutni kezd' és azonban meg - bádgyad, 's gyakran valami futó borzadást érez; a' bádgyadás és az hurut közönségesen estve nevednek, a' pulsus többire mindenkor hól többet, s' hól kevesebbet, hideglelés; néha a' szomjuság - is nagy; és a' beteg az ételt utálja.

Ez a' nyavalya leg-gyakrabban a' testnek meg-hidegüléstől származik, kivált ha az údó hirtelen meg - hidegzik, avagy a' levegő-ég ködös, és hideg.

Jóllehet az *burus* alkalmatlanobbnak, mintsem veszedelmének lenni látassik, mégis mindazonáltal, ha nem orvosokatik, vagy údó-gyuladást, vagy valami más bőszes údó-nyavalyát, vagy végre

orvofolthatatlan *tűdő-rotbadást*, avagy *el-farvadást*, száradást okozhat.

Ha valami *hideg*, kivált jéggel meg-hidegített *italról* a' mely *szorulni*, és a' beteg *kőbénfélni* kezd, melly nyárban azoknál gyakran megtörténik, a' kik a' testnek kemény mozgála által nagyon meg-hevültek, és azonban hideg italc íznak, akkor az *hurut*, ha nem nagy-is, mégis *orvoslást* kíván, mivel gyakran igen könnyen *tűdő-gyuladúfsá válik*.

Minden hurutban, kivált ha kemény, és ha a' beteg nagy bádgyadást és gyakor borzadást érez, igen hasznos nyugodni, az hideget el-tavoztatni és fok meleg, oázlató 's lágyító italokat innya No. 8. 13. 40. 88.

Erre közönségesen mind a' toroknak, mind a' melynek égése hamar el-mulik; az orból folyó tiszta viz-is azonban meg-szelidül, és meg-sűrűdik; és azután könnyöbbitő pökés kövöckezik, mellyre az hurut csak hamar ki-marad.

Néha az hurut valami kemény hidegleléffel edgyütt vagyon; a' betegek nagyon szomjuhozna, nagy forróságot, és mely-szorulást, 's nehézséget éreznek.

Ebben az állapotban az ér-vágás szükséges, még pedig gyakran élé-véve, ha a' pulsus feszülve, és a' mely szorulva, 's terhelve marad.

Illyenkor a' lágyító italok mellett napjában háromszor, avagy négyszer a' No. 1 le-irt port-is bé-kell adni, avagy az' helyett a' No. 32 készített mixturát kell élé-venni.

Ha már egyszer a' beteg pökni kezd, és ha a' ki-pökött torha igen sűrű, avagy ha a' betegnek a' melye herreg, 's a' pökésre elég ereje nintsen, akkor a' No. 33. avagy 34. le.irt szert, kell bé-adni.

Ha az

Ha az éttzaka a' kemény hurut' miatt nyughatatlan vólua, akkor estve nyugtató orvofságot kell adni No. 83 84. 85.

Néha a' náthás ember hideg levegő-égre kimenyen, és azonnal mindgyárt hirtelen hurutni meg-szúnik, 's azután azt gyondolya, hogy már egézfzen meg-gyógyult.

De hijaban hizelkedik magának, mert ez a' könnyőbség tsalárd, az hurut tsak hamar megint fokkal keményebben vízfza-tér, és azután fokkal tovább-is tart.

Ha az hurut vízfza-nem jön, akkor a' torha a' tődőben gyakran meg-sűrűedik és meg-keményedik, és azután mely szorulást, tődő-fulladás, avagy mely - vízkorságot okoz.

Annakokáért mindenkor okofabban tselekedünk, ha a' kicsinynek tettző nyavalyákban-is magunkra vigyázunk, edket békéséges tőréssel vífelyük, 's orvofolyuk, és töllek tőkélletesen megmenekedni igyekezünk.

Mikor az hurut valami más nyavalyával őszvefoglaltatik, akkor a' történetek ed általa folyofodnak.

A' F U L L A S Z T Ó H U R U T R Ó L.

(*De Tussi Convulsiva.*)

A' Fullasztó hurut igen gonofz és veszedelmes nyavalya; leg-inkább tsak gyermekeket, és nevedékeny ifiakat, *ritkábban* meg-állapodott idejű embereket, őstromol.

Leg gyakrabban tavaszszal, és őszszel tapasztal-
tatik; igen sokszor egy helységben egyszerre 's hir-
telen sok személyeket elé-fog: ilyenkor *júraváay*,
és gyakran *ragadós-is*.

Ha hólyagos, avagy veres himlőben, és fog-
jövésben kénlódó gyermekekre esik, akkor a' ve-
szedelem annál nagyobb.

A' Fullasztó hurut kezdetben a' más közönsé-
ges huruttól tapasztalhatóképpen nem különbözik,
és így gyakran sokáig, két vagy három hétig-
is el-tart, és mikor, már azt gondoljuk, hogy
az hurut majd el-mulik, gyakran elsőben még
csak akkor kezdődik a' nehéz lélekzés; az hideg-
lelős pulsus, és a' mely szorulás.

Ez a' nyavalya a' betegek közönségesen ostrom-
monként győtri; az az: ezek a' betegek egy,
két, avagy három óráig-is csendesen és jól vagy-
nak; végre pedig a' melyben és a' torokban va-
lami szorító 's győtrő fel-forrást, és tiklandozást
éreznek; gyakran a' szívnek veremskéje fájdalmason
őszve-huzódik, a' betegek meg-ijednek, és telyes
tehetőségekkel azon igyekeznek ugyan, hogy a'
közölitő hurutat meg-akadályoztassák, de
mégis sokáig ellent nem állhatnak, és izánetlen
kőhéntfelnek; utólyára minden erőszakkal, és *szá-
már kiáltásboz basanló bangu pibeksediffel* vesznek
lélekzetet; mindgyárt rék addig hurutnak, míg a'
lélekzet egészen ki-marad, azután megint, nagy-
győtrődéssel, mint a' fulladók, lélekzetet vesznek; így tart
ez felváltva gyakran sok minutáig, néha fél,
avagy egész órá-ig-is, míg a' betegek egészen
el-bádogyadnak, és az ostrom el-mulik.

Az ilyen ostromok alatt többire mindenkor,
a' melyben valami szorongató, 's győtrő herregés
hallatik; az ábrázat fel-dagad, és eleint meg-
piroffo-

pirossodik, azután pedig fetét-kék lesz, vagy-is inkább meg-szederjefedik; a' szemek ki-dőllednek; a' mely-szorulás, és a' gyótródás felette nagyon meg-nevekedik; a' nyelv a' szájból mezsze kitaszitódik; a' leg-kül-öbbs tagok meg-hulnek; a' pulsus el-vész; és a' betegek minden szempillantásban majd-meg fulladnak: Gyakran a' vér az orran és a' szájban ki-út; gyakran valami sűrű taknyos matéria a' gyomorból okadás által bőven ki-vetődik, és azután csak hamar el-mulik az ostrom.

Ezek az ostromok, magok rendes idejeket a' vizsgálta térésben gyakran tökéletesen meg-tartják.

Mentől gyakrabban, mentől hamarabb, mentől keményebben vizsgálta térnek, és mentől tovább tartanak, annál nagyobb a' veszedelem.

Ez a' nyavalya közönségeten két, gyakran három hólnapig-is, avagy tovább-is el-tart, kivált ha kezdetben nem orvosoltatatt, avagy ha a' beteg az orvolságot bé-nem akarta venni.

Az orvolsásban leg-inkább a' történeteknek keménységekre kell vigyázni, azért-is ha a' lélekzés nehéz; ha a' mely szűnetlen, kiváltképpen pedig az köhögés közben, herreg; és ha azonban valami sűrű matéria pökődik-ki, akkor a' tüdő sűrű torhával, vagy-is taknyos nedvességgel teli vagyon.

Illyenkor a' taknyot, avagy a' torhát fel-vágó, meg-vékonyító, és ki-póktető orvolságok No. 8. 32. 33. 34. 122. 123. minnyájon hasznafok.

Mivel pedig az illyen betegek sok taknyot nyelnek-le, avagy mivel a' taknyos nedvességek illyenkor a' gyomorban, és a' belekben azonkívül-is meg-gyúlnak, és ezt az hurutot vagy okozák, vagy leg-alább folyosíttyák, azért minden második, avagy harmadik nap hashajtó szert, még pedig

pedig meg-nótt személyeknek a' No. 4 §. 14-38. le-irt szerekből valamellyiket; a' gyermekeknek pedig a' No. 124. avagy 125. készített orvofságo., kell bé-adni:

Az sem árt semmit, ha az ilyen betegek a' fellyebb jovosolt szerekre No. 34. 122. 123. okádnák, mert az által gyakran fok taknyos matériát vetnek - ki, és azután magokat könnyöbben érzik.

Igy kell ebben az állapotban a' beteget orvofolni mind addig, mig a' takony meg-kevesedik, avagy a' testből egészen ki-takarodik.

Ha a' takonymak ki-takaradása után az hurut ettzánként telette kemény volna, és a' beteget alundi nem hagyja, akkor minden este tündesítő orvofságot kell adni.

Szintén ilyen tündesítő orvofságok kívántatnak nappal is, ha a' takony egyszer már meg-higul, vékonyul, 's nagyon meg-kevesedik, és ha az hurut többre csak górsós ólzve-huzásoktól függ: azért is mihent észre-véteődik, hogy az hurutnak ostroma közelit, akkor minden fertály, avagy félóraban egy, vagy két kalánnal kell bé-adni a' No. 82. avagy 126. 127. le - irt orvofságból. Ez által gyakran nagy könnyötség szerződik; gyakran az közelítő hurut - is egészen el-nyomattatik, 's el-fordittatik.

Mihent pedig az ostromnak, ideje el-mulik, és ha megint a' tődőben, a' gyomorban, avagy a' belekben valami taknyos nedveségek jelen jelenni tapasztaltnak, akkor az ostromak közt lévő szabad időben a' fellyebb jovosolt taknyot vékonyító, és ki-póktető orvofságokat kell megint elé venni.

Ha pedig az fullasztó hurut nem annyira a' takonymtól, hanem inkább a' vérnek bővségétől. tőgne, akkor eret kell vágni egyszer, avagy többszer - is, ha a' betegnek ereje meg-engedi, és a' környőlállások ké-

kévánni fogják, de mindazonáltal a' gyakor ér-vágás által a' beteg meg-ne erőtlenedgyék, mert akkor az ér-vágás a' fullasztó hurutot súlyosítaná: Az ér-vágás mellett ebben az állapotban olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek No. 2. 6. 8. 32. 33. vagnak.

Gyakran azoknál - is szükséges az ér - vágás, a' kiknek igen sok vérek nintsen, avagy leg - álbáb szükséges a' fölnek' töveire vér - szípókat tenni, ha az hurut oly kemény, hogy a' tüdőben könnyén valamit el - szakaszthatna, avagy meg - gyulaszthatna, avagy ha a' tífendefító szerek semmit sem akarnának segiteni.

Néha a' fullasztó hurut mindenkor csak száraz, hangzó, és fájdalmas; a' testben sem sok vér, sem taknyótság nem tapasztaltatik; ebben az állapotban leg inkább használnak a' lagyító, nyálos, olajos, nedvelítő, és a' gyengén tífendefító szerek No. 40. 41. 80. 81. 88. 188. Ha azonban az has eléggé nyitva nintsen, akkor gyenge klystérekkel ki-kell nyittani.

Mikor a' fullasztó hurutnak ostroma felette kemény, igen sokáig tart, és a' beteget majd megfojtja akkor gyakran nagyon és hirtelen lehet a' nyavalyát meg - könnyöbbiteni, ha az hátanak az a' része, a' hól az ágyék - girintzek kezdődnek, ökölilel gyakran, és tífendesen útegettetik, és az által az ágyék - hártya (*Diaphragma*), és a' tüdő más mozgásra izgattatik.

Gyakran semmiféle orvoslás nem használ; a' fullasztó hurut maga' keménységiben csak meg marad: Illyenkor néha a' No. 270. 175. le-irt szerek jól szölgálnak, és hamar könnyöbbitnek.

A' No. 275. le - irt orvoslás leg - inkább azoknak a' gyermekeknek hasznos, a' mellyek a' fullasztó hurutan kívül *angliai nyavalyában* - is (*Racbitis*)
vagy -

vagynak a' kiknek mirigyei vagy - is inkább *Ikrásbuisai* (*glandula*) külömb-külobmbféle részein a' testnek egyfzer - 's - mind meg - is keményedtek.

Ha pedig a' fullasztó hurutnak ostroma minden nap valami bizonyos órában meg - jelenik, kiváltképpen pedig ha a' betegek az ostrom előtt valamennyire mindenkor meg - borzadnak, avagy ha az hurutnak ostroma után valami zavaros vizellest bocsátanak, melly csak hamar valami *reglu forma seprós* szálitt az edény' fenekére, akkor a' *kina-béj* No. 70. 150. 's a' t. leg - bizonyosobban segít.

AZ ÁGYÉK - HÁRTYÁNAK GYULADÁSÁRÓL

(*De Inflammatione Diaphragmatis.*)

Az Ágyék - hártjának gyuladása igen veszedelmes, és többire mindenkor halálos, kivált ha tífós vérű, és külömbenn - is meg - romlatt testű személyekre esik: Ha pedig valami más előre ment forró betegség után támad, melly a' beteget meg - bádgyasztatta, és a' nedveségeket meg - veztegette, akkor halált jönni jelent.

Ha egészséges, bőv vérű, és külömben ép testű emberekre esik, akkor gyakran lehet segiteni ha a' beteg mindgyárt kezdetben szorgalmatolon orvosoltatik.

Ebben a' nyavalyában a' betegek valami égő, és igen kemény fájdalmat éreznek a' szívnek vermetskéjiben (*Scrobiculus Cordis*) és a' mely - tsont (*osternum*) alatt; az oldallágyok (*Hyocho dria*) erőszakoson és nagy gyótródéssel bé - huzódnak, melly'
miatt

miatt a' lélekzés meg - akad , és csak a' melynek felső felével, igen gyorsan, aprón, gyötrődéssel, felette nehezen, az agyék - hártjának, és az halznak mozgása nélkül, gyakoroltatik; a' betegek azonban izünetlen tsuklanak; az ábrázatnak inashufai (*musculi*) rángatódnak, avagy fel ugranak, kiváltköppen pedig az ajakoknak inashufai úgy húzódnak, mintha a' betegek nevetni akarnának; a' kik akkor egyfzer - s - mind ezek nélkül - is befzélnek, és végre hófzszas dühbbségbe einek; azután az agyvelő' gyuladásának története minnyájan meg - jelennek. Ezekből a' jelekből könnyű meg - esmérni az ágyék - hártjának gyuladá - át.

Ha a' gyuladás nem igen kemény, és ha az ágyék - hártjának nem felette érzékeny résziben legyen, akkor a' környűállások - is túrhetőbbek, és a' pulsus gyors, tellyes, és kemény.

Ellenben pedig ha a' gyuladás az ágyékhártjának igen érzékeny részibe elik, akkor a' fellyebb említett környűállások hirtelen meg - nevednek; a' beteg el - gyengűl és úgy kezd gyötrődni, mintha mindgyárt meg - akarna halni; az ábrázat meg - halaványodik; a' külső tagok meg - hulnek; a' pulsus részket, kintlín, és ki - marad.

Ha illyenkor az orvos ezt a' nyavalyát meg - nem esméri, akkor csak hamar fene és halál kövőtkezik.

Annakokáért ebben az állapotban mindgyárt fok vért kell bősáttani, ha igen gyengének, és erőtlennek lenni láttatnék - is a' beteg, mert ekkor egyedűl csak az ér - vágásban legyen a' reménység; addig - is kell a' vért bősáttani, míg a' pulsus szabadabb, és erőfseb nem lesz; Melly ha meg - történik, és ha a' környűállások valamennyire enyhűlnek, akkor lehet egéséget vární, kivált ha ez a' könnyűbbedés állandó kézen.

Az orvoslásnak egyéb része ugy rendeltetésék, a' mint az oldal - nyilallásban, és az agyvelőnek gyuladásában mondatott.

A' MÁJNAK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Inflammatione Hepatis.*)

A' Májnak gyuladásában a' betegek nagyon gyötrődnek, és fájdalom nélkül méljen bé - nem lehellhetnek; a' job oldal - lágy fájdalmason meg - feszül, és ez a' feszülés gyakran a' melyen keresztül egész - szen a' nyakig fel - hat; a' bal oldalan nagy alkalmatlanság nélkül fekünni nem lehet, és ha a' beteg bal - oldalra fekszik, akkor a' jobb oldal - lágyban valami nehézséget, és gyakran nyilalló fájdalmat - is érez; szüntelen - is hurútra, okadásra, avagy tsuklásra ösztönöztetik; a' pulsu: hideglelés, tellyes, és feszes; a' szomjuság kemény; a' vizellet sáfrány - színű; az eméztet fejéres; a' betegek minden ételt utállnak, néha az egész has - is fel - puffad, és meg - feszül.

Ez a' nyavalya szintén ugy orvosoltatik, mint az oldalnyilallás, és gyakran pókés által, gyakrabban pedig valami gyenge epés hasmenés által szokott elvégződni; azért - is mindgyárt kezdetben lágyító klystérek által a' testet szünetlen nyitva kell tartani, és ha már egyszer az ilyen könnyöbbitő hasmenés megjelenik, akkor, ha szükséges lesz, lehet azt gyenge savanyócska hashajtó szerekkel No. 11. 12. 39. gyengén segíteni.

Kivül mindgyárt kezdetben a' májnak tájára lágyító meleg kötéseknek kell kötni; kiválcképpen pedig az el - özlés siertetik, ha a' No. 128. le - irt lágyító és özlátó irral ezek a' részek napjában gyakran gyengén

dör-

dörgöltötnék, és azután mindgyárt a' lágyító meleg kötésekkel bé - köttötnék.

Ha a' gyuladás a' májba mélyen bé - hat, és ha nagy részt fog - el, akkor az epe közönségesen az egész testet el - futtya, és sárgaságot okoz; mégis mindazonáltal ebben az állapotban - is a' fellyebb jovoított mód szerént kell orvosolni, hanemha a' nedvességek igen roszszak, tífödlék, és gonosz indulatuak volnának, avagy ha az erő hirtelen veszni, és a' vér rothadni kezdene, 's a' t. Ilyenkor erősítő és rothadásnak ellent álló orvofságok kívántatnak, mint a' rothatt hidegben mondatott, de még - is ez az állapot többire mindenkor *balúlos*.

Néha a' májnak gyuladásában nagy könnyöbbség tapasztaltatik, ha az arany-erek fel - dagadnak, azért - is, ha a' betegek azon kívül - is ebben a' nyavalyában szenvednek, és ekkor az allfelen valami erőltetést éreznek, akkor meleg lágyító kötésekkel, avagy meleg viz - gözzel ezeket a' részeket lágyítani, és a' fel - dagadást segiteni, 's azután edeket folytatni kell; Ha pedig ezekre a' vér folyani nem akarna, és ha a' beteg - is magát könnyöbben nem ézené, akkor vér - szipókat kell a' vég - hurkának fel - dagatt vér - ereire tenni.

Szintén olly nagy könnyöbbséget, és gyakran csak hamar, szerez az or - vér - is, kivált ha a' jobb felöl való or - lyikból foly.

Néha a' májnak gyuladása bőv és bűdös izzadással, avagy az egész testet el - fogó rűhhez hasonlú kiütéssel végződik, és akkor az hideglelés minden történetekkel együtt egészízen el - mulik.

Ez a' ki - ütés gyakran sok hetekig tart, de mégis mindenkor sok vért - tisztító italokkal No. 45. 46. 72. 116. és gyenge laxatívakkal No. 47. 110. 115. szerentséfen meg - gyógyittatik.

A' Májnak gyuladása igen könnyen *genyettséggé* válik, kivált ha kezdetben nem orvosoltatik, avagy ha felette kemény; ebből azután gyakran igen nagy *tályog* támad, mellynek genyettsége a' májnak több részeit - is meg - rágja, és valami sarvasztó hideglelést okoz; az ilyen tályogtól gyakran gyógyíthatatlan sárgaság - is származik.

Néha a' genyetség az epének uttyain a' belekbe foly, és azután valami gyenge genyetséges halmenés által Egészízen ki titatul; azonban minden történetek lassan - lassan meg - tűnnek, és az hideglelés egészízen el - mulik. Hafanló könnyűdhség tapasztaltatik akkor - is, a' mikor az hasmenés' helyett bőv genyetséges ki - pökés kövötkszik.

Némellykor ezek a' tályogok ki - fokadnak, és a' genyetséget az hasnak úregibe bé - öntik; mivel pedig a' genyetség onnét ki - nem folyhat, azért megtűpődedik, a' béleket meg - rágja, és gyakran orvosíthatatlan *szélkorságot* (*Tympanitis*) támaszt.

Néha ez a' tályog, ha tudni - illik a' májnak külső részében vagon, az *basbártyával* (*peritoneum*), és a' *külső takarókkal* (*Integumenta communia*) öszve - forr, és a' külső részeken valami daganatot tinal.

Mihent meg - jelenik, és genyettséggel meg - telik ez a' daganat, akkor eötet mindgyárt fel kell vágni, és mind addig nyitva kell tartani, míg a' környűállásokból ki - fog tetzteni, hogy a' tályognak belső részei már gyógyulnak, és hogy már több genyetség benne nintsen.

A' Májnak gyuladása után gyakran sok apró tályogok maradnak a' májban; és mégis az hideglelés egészízen el - mulik, az egészízenben - is leg - külfőbb hiba sem tapasztaltatik. Az ilyen tályogok gyakran sok esztendőken a' májban tapasztalhatatlanul rejtve

ve vagynak, és leg-előbb csak az hólt testben látatnak - meg.

Igen ezefen, és böltsen tfelekedünk, ha a' több-kelltetesen el-mult májgyuladás után a' jobb údallágyot szorgalmatoson meg-vifgályuk, hogy lágyé, 's szabadú, vagy kemény.

Ha kemény, avagy feszült, akkor felúldú szereket No. 46. 72. 132. 134. 135. 144. 174. kell a' betegnek adni.

A' jobb údallágyot - is minden nap kéttzer kell a' No. 128. le-irt irral jól meg-dörgólni, míg természet szerént meg-lágyul.

Ha ezt a' vigyázált el-mulattjuk, akkor gyakran a' májgyuladás után nehezen gyógyítható máj-keményység (*Induratio hepatis*), avagy hófzszas sárgaság támad.

A' Fekete sárvizes, avagy frantzós, avagy súlyós embereknél, a' kiknek igen tífós, és megromlatt vérek vagon, ez a' nyavalya többire mindenkor *fenévé* válik; az egéiz máj meg-rothad; a' betegek hirtelen el-erőtlenednek, gonofz indulatu fenés vérhasba esnek, és gyakran hirtelen meghalnak.

A' GOMORNAK NYAVALYÁIRÓL, ÉS GYULADÁSÁRÓL.

(*De Morbis ventriculi, & ejus Inflammatione.*)

A' Gyomornak gyuladásában a' beteg a' gyomrában szúnetlen valami égő, és keményen nyilálló fájdalmat érez, mindent, a' mit le-nyel, szenvedhe-

tetlen fájdalommal, és tsuklással megint ki - okádik, nagyon gyótródik, nagy szomjuságról panaszolkodik; az eo pulsuifa kemény, gyors, gyakran pedig egész - zen el - nyomottatott.

Gyakran a' fájdalom olly kemény, a' sziv' ver - metskéjinek gyótró őszve - huzódása olly hosszú, hogy a' bereg miatta egészzen el - halványodik, az egész tettiben meg - izzad, és az ed külső tagjai meg - hűlnek; ilyenkor a' *pulsus* olly *kitfin* és *gyors*, mintha csak *refzketne*, nem - is lehet semmi ér - sző - kést észre venni.

Ez a' betegség éppen ugy orvosoltatik, mint az ágyékhártyának gyuladása, és más gyulázto nyavalyák; mivel pedig ebben a' nyavalyában a' beteg mindent, a' mit bé - veszen, avagy leg - alább annak nagyobb részét megint ki - okádgya, azért a' szájján vagy semmi, vagy igen kevés orvofságot lehet bé - adni, és ezért a' nyavalya annál vezedel - mesebb.

Ebben az állapotban mindgyart elein bőven kell eret - vágni; még pedig, a' hól a' gyuladás és a' történetek kemények, ottan addig kell a' vért botsá - tani, mig a' beteg egy kevésbé el - ájul; erre közönsé - gesen okádnak, és azután majd jobban kezdik ma - gokat érezni a' betegek; A' Gyenge hus - avagy hig lótt árpakása - levét egy néhány grán salétrommal őszve - elegyítve, ritkán, és csak kalánanként bé - adva, a' gyomor leg - könnyűbben meg - szenvedi, ritkán - is okádtattya - ki. Néha a' No. 2. 9. le - irt orvofságból - is egy vagy két kalánnal, avagy a' No. 40. kézfite - tett főtt vízből egy keveset hányás nélkül bé - lehet adni: kívül a' meleg kötések gyakran fájdalmat, és gyótródeft okoznak, azért - is csak vékonyok 's könnyűk légyenek, gyakran meg' - is ujjittassanak.

Gyakor klystérezés által leg - jobban lehet segíteni: Eleintén gyengén laxáló klystérek No. 10 224. jovatnak; minekutánna pedig az has jól meg - tisztul, azután minden második, avagy harmadik órában egyedül csak lágyító klystérek ditsértetnek, melyek ha sokáig benn - maradnak, többet használnak. A' Len - mag - olajból készített klystérek ilyenkor leg - jobbak.

Ha már az elegendő ér - vágás után a' forróság, és az hideglelés mértékletes lett, és a' gyakor klystérezés által a' fájdalom 's a' gyótródés szűnnek, az hányás pedig semmit sem enged, akkor szabad, szükségés - is a' betegnek gyenge tsendefítő szereket No. 80. 81. 82. 92. 126. 127. kalánanként adni; ezekre gyakran a' görtstől származott okadás meg - tsendefedik, a' több környűlállások - is enyhűlnek, és végre a' beteg - is a' több szükségés orvoságokat bé - veheti, 's ki - nem okádgya, mégis mindazonáltal nagyon kell vigyázni, és kezdetben egyfzerre igen keveset, de annál gyakrabban kell adni.

Ha már egyfzer a' beteg az orvoságokat jól meg - tarttya, ha a' meleg kótféket - is a' gyomrán gyótródés nélkül meg szenved; és ha a' pulfus - is azonban szabadabb 's erősebb lesz, akkor már jól vagyon a' beteg, ugy - is orvosaltsék azután, a' mind a' más gyuladáfokban mondatott, csak arra kell nagyon vigyázni, hogy a' gyomor soha meg - ne terheltésék,

Néha a' gyomornak Gyuladáfá genyetttséggé - is válik, de mégis leg gyakrabban, ha kemény, hirtelen halálos fenévé változik; Ebben az állapotban minden fájalmok egy szempillantatban el - mulnak, a' beteg sokkal jobban érzi magát, de mégis azonban az ábrázat halavány; a' szemek bé - élnek; a' pulfus refket, ki - marad, és igen gyenge; a'

külső tagok meg-hűlnek, és azután csak hamar az halál el-érkezik.

A' gyomornak egyéb nyavalyait a' gyuladástól, mellyhez néha nagyon hasonlítanak, jól meg-kell kólombóztatni, mert azokat egészen másképpen kell orvosolni.

A' GYOMOR - GÖRTSRŐL.

(*De Cardialgia.*)

Gyomor - görtsnek a' gyomornak kemény, fájdalmas, és nagy gyötrődést okozó, őszve-huzódása neveztetik. Ilyenkor a' betegnek szájába szünetlen fok, gyakran sós, avagy savanyó, víz foly, és ébret gyakran hányásra erölteti. Ezt a' nyavalyát némellyek szív - fájásnak, szív - szorulásnak avagy felzúlélinek, szív - féregnek, 's a' t. nevezik. **A' magyarok nádra - görtsnek - is hívják.**

A' gyomor - görts fokszor fokáig tart, és igen nehezen gyógyul - meg.

A' Lepes férfiaknál, és a' nádra - görtsös aszfzonnyoknál, a' kik gyenge érző inuak, és görtsöket gyakran szenvednek, ez a' nyavalya igen fokszor egyedül csak a' gyomornak, és a' gyomor' körül lévő részeknek görtsös őszve-huzódásoktól származik.

Hogy ez a' nyavalya egyestül csak a' görtsöktől származott, azt abból lehet meg-tudni, ha a' beteg azonkívül - is másfzor - is görtsöket, léptől avagy nádrától eredendő bajokat gyakran szenvedett; ha a' nyavalya minden kemény elme-indulat után kövökezik, avagy nevekedik; ha semmi olyan jelek

jelek jelen nintsenek, a' mellyek a' gyomrat valami sárvizzel, tífóds avagy más nedveséggel, és emésztetlen materiával, 's a' t terhelve lenni jelentik.

Illyenkor a' görts ellen való orvofságok No. 106. 107. 126. 127. leg hamarébb használják: hogy pedig a' nyavalya többszer vízfűz - ne térjen, azért gyengén erőfitő szerekkel No. 21. 73. 117. fokáig kell élni, hogy így a' gyenge rézek meg - erőssedgyenek, és az ok semmivé - tétetődgyék.

Ha a' betegek nem csak a' gyomornak győtrő és fájdalmas ölzve - huzódásáról, hanem egyszer - 's - mind el - veszett, avagy rendkívül való étel - kívánás - ról - is, és keferő, bűdös, savanyó, avagy avafos bőfőgéről panaszolkodnak, akkor ez a' nyavalya a' gyomorban lévő *isfődségektől*, avagy *emészteslen* ételektől *szármoztott*: Némelylek azonban szűnetlen arról panaszolkodnak, hogy a' gyomrak rágódik és ég; ez az állapot magyarul *Gyomor - rágás*; Déakul *Soda*; Németül pedig *das Sodbrennen*.

Mikor a' száj keferő, és a' gyomorból a' torokba valami keferő iz fel - bőfög, még pedig ha olly szagu, mint a' rothadni kezdett záp - tojás, avagy a' meg - avafadatt olaj, akkor savanyótska, és gyengén laxáló szerek No. 3. 12. 39. 167. kívántatnak.

Ha a' beteg minden ételt utál, és az okádásra erőltettetik, akkor mindgyárt kezdetben hánytatót No. 24 25. 26. kell adni; ez által gyakran a' nyavalya egészízen meg - gyógyul; ha pedig erre egészízen meg - nem szűnne, akkor a' fellyebb jovofoit szerekkel kell a' gyomrat és a' beleket őresíteni.

Az illyen betegek, ha a' gyomorban valami rothatt, ' avagy avafos matéria vagon, a' savanyó éte-

jeleket és italakat nagyon kívánnyák, mellyeket néktek meg - is lehet engedni.

Ha pedig a' gyomorból a' torokba etzet - iz bőfőg - fel, akkor a' savanyúság ellen való szerek a' gyenge laxatívakkal No. 103. 129. 130. 131. edgyütt hasznólok.

Az ilyen beteg az ételt gyakran természet' rendin kívül kívánnya, de mihent a' savanyúság elvéfz, akkor mindgyárt a' felette nagy étel - kívánás is szűnni kezd.

Néha a' gyomor - görtsöt szenvedő személyek a' gyomrakban valami hideget, és nehézséget éreznek; az ételt nem kívánnyák, és ha valamit esznek, akkor mingyárt réa' szorulás és gyötrődés támad; a' felbőfőgött szeleknek semmi szagok nintsen; a' vizellet eméiztetlen, halavány - színű, és taknyos pihéket usztat, avagy az edény - fenekére valami taknyos seprőt szálitt; a' betegek néha tiszta vizet, avagy sűrű nyálot okádnak.

Ezek a' jelek bizonyoson azt jelentik, hogy a' görts a' gyomornak meg - taknyasodásából származott.

Ha az ilyen betegek szűnetlen okádásfra erőltetnek, akkor leg - hamarébb az bánytató segitt; különböbn pedig az egész nyavalya taknyos - fel - vagdaló, és gyenge bashajtó szerekkel. No. 3. 5. 38. 109. 110. könnyen meg - orvosoltatik és azután vékonyító, 's gyengén erősítő orvolságokkal No. 21. 143. 257. leg jobban meg - gyógyul.

Néha a' gyomor - görts a' fok meg - ivutt borsól, sertól, avagy más forratt részegítő italaktól származik, kivált ha a' hozzá nem szokott személyek töllek meg - részegednek.

Illyenkor mindgyárt fok lágy - meleg vékonyító italakat, ugymint: gyenge herbathét, avagy lágy - meleg vizet, kell a' beteggel itatni; erre gyakran
oká-

okadás kővörtkezik, melly' után a' betegek el - aluſznak, és azután magokat jól érzik.

Ha ezek' után - is a' kővörtkezendő napon a' beteg bádgyadságról, ű-fájásról, és űzedelgésről panaszkodnék, ha az ételt - is nem kívánna, és az hányásra erőlkednék, akkor még egy hánytatót, avagy hashajtót vegyen, és gyenge őűztővér huslevelen kívül semmit egyebet ne igyék. Ha mégis ezek után - is a' gyomor estve nehéz és hideg vólna, akkor a' No. 140. le - irt orvoűságot kell bé - adni; erre a' betegek egész étzaka jól aluſznak, és más nap kőzönségesen frissek, 's egéűségek.

A' forró must, avagy a' forrásnak idején *béfojtatt*, avagy a' jól meg - *nem - forrat* italak; a' *puffasztó*, eléggé avagy semmiképpen meg - *nem költ* tőűztás, és más *kemény* és *sűkeres ételek*, gyakran a' gyomrat nagyon fel - puffaszttyák, és igen lökőűor kemény győtrő *Gyomor - gőrtstő* támalztnak.

Mikor a' gyomor - gőrts forrásban lévő italtól űzarmozik, akkor a' vékonyító és a' űzeleket gyengén hajtó orvoűságok No. 21. 72. 117. 133. egyedűl eleget segitnek. Mikor pedig puffasztó sűkeres és nehéz eméltő ételtől űzarmozik, akkor ezek' helyett másokat No. 3. 109. 132. kell elé - venni, mellyek a' sűkeres matériákat el - őűzlatttyák és alúll a' teltől ki - hajtyák; valahányűor pedig a' gyomor - gőrts puffadástól támad, akkor mindenkor a' klyűtőrek leg - többet használnak.

Minden gyomor - gőrtsben, kivált ha már űkőig tartott, ha gyakran és igen könnyen csak gyenge okból - is elé - került, akkor kőzönségesen a' gyomor gyenge és erőtlen; és ha a' gyomor gőrts űzűnik - is, mégis a' természet űzerént való étel - kívánás ritkán jön - meg mindgyárt, és a' beteg, ha csak keveset eűzik - is, mégis miatta győtrődik, és a' gyomrában valami nehézséget érez, melly

melly, valameddig a' gyomorban valami étel vagy
gyon, addig el-nem mulik, mihent pedig a' gyomor
meg-úról, akkor mindgyárt a' beteg-is mag-
gát jobban érzi.

Annakokáért az ilyen betegek minckutánna
a' gyomor-görts el-mulik, azután fokáig keferő
és gyomor-erősítő szerekkel No. 133. 143. 150.
éllenek, szükséges, hogy a' gyomor illendőkép-
pen meg-erősödjék, és többszer azután a' görts kön-
nyen elé-ne-kerőlyen.

Ezen erősítő orvosságokkal való élés alatt az
hasat mindenkor nyitva kell tartani.

Gyakran a' gyomor-görts a' gyomornak, avagy
a' gyomor' körül lévő részeknek keménységekről
erod.

Ezt közönségesen tapogatás által lehet meg-
tudni.

Az illy gyomor-görts gyakran felecte hofzfas,
és az orvoslásnak igen nehezen enged; gyakran
meg-sem gyógyíttathatik.

Ebben az állapotban hasznosok a' fel-öldő ita-
lok No. 46. 72. 136. és orvosságok No. 109. 132.
134. 135. 174. a' külső meleg kötésekkel, és gyen-
ge dörgelekkel egyetemben. Ezen szerekkel félben-
hagyás nélkül fokáig kell élni. Gyenge és meg-nom
bágyasztó mozgás, járás, kivált, ha lehet, ló-há-
tan, igen sokat használnak az illyen keménységeknél
fel-öldására, 's el-öfzetésére.

Ezek a' keménységek gyakran igen kitűnek, vagy
igen mélyen vagynak, azért-is tapogatás által, meg-
nem éreztetnek; Annakokáért minden meg-átalka-
dott hofzfas gyomorgörtsben, ha külömbön semmi
nyilván való ok nem tapasztalatik, az illyen fel-
öldő szereket meg-kell próbálni; ezek igen sokszor
ha-

hamar tapasztalható könnyöbbséget szereznek, és gyakran a' beteget tökéletesen meg - gyógyíttják.

Végre ha az ilyen orvofságokkal való hólfzas élés' után a' nyavalya szűnik, a' keménység meg - lágyul, és meg - külfebbedik, akkor lehet egéfséget remélni; ha pedig a' gyomor - gyórtts nem szűnik, a' keménység nem lágyul, 's nem apad, avagy ha még inkább nevededik, akkor a' nyavalya gyógyíthatatlan, és gyakran halálos viz - kországot támalzt.

AZ ÉMELYGÉSRŐL, ÉS HÁNYÁSRÓL.

(*De Nausea, & Vomitu.*)

A' Gyomorgórttsnek okai, midőn gyengék, az *étel - kívánást* meg - bonthattják, és az ételtől *émelygést*, avagy *okádást* - is okozhatnak.

A' *felek*, és az *orvofságok* itten - is olyanak, mint a' *gyomorgórttsben*.

Gyakran a' *gyomornak*, *beleknek*, avagy a' *kőrál* lévő *részeknek gyuladása* - is étel - utálást, emélygést, avagy hányást - is okoz. A' *felek*, és az *orvofságok* ezen említett *nyavalyákban* fel - találtak: másképpen orvosolni veszedelmes.

Mikor az embernek feje meg - úrdodik, meg - úrdodik, bétörök, vágó eszköz által meg - sebesítetik, avagy az agyvelő meg gyulad, akkor gyakran a' beteg valami krispány forma zöldes matériát nagy erőszakkal okádik, és azonban felette meg - erőtlenedik. Illyenkor minden hányást csendesítő orvofságok mind addig haszontalanok, valameddig a' főben lévő okok meg - nem orvosoltatnak.

A' VÉR-

A' VÉR - OKÁDÁSRÓI

(*De vomitu Cruento.*)

A' Vérokadás a' Vérpökéstől jól meg - különböz - tetsék: A' *vérpökés* a' tödből jön, és mindenkor köhögéssel jár; a' vér - is ilyenkor habos, és közönségesen szép világos piros; a' *vérokadás* ellenben köhögés nélkül, és gyomor - nyomással, émely - géssel, 's nehézséggel jár.

Minelötte a' vérpökés meg - jelenik, előbb a' betegek a' szivnek vermetskéjiben valami gyöt - rő huzódást, a' fattyu - oldal - tsontok' alatt pedig vala - mi nehézséget és feszülést éreznek, még pedig töb - bire mindenkor bal - felől a' lép' táján, avagy jobbfelől - is, a' hól a' máj fekszik. Végre a' be - teg roszszul lesz, és valami fekete sűrű göröngyös vért kezd okádni.

Ezután a' betegek csak hamar nagyon meg - könnyöbbednek, a' gyöt - rődés, és a' feszülés meg - szün - nek és ha a' vér - okadás igen bőv nem völt, akkor az erő - is tapasztalhatóképpen el - nem vész.

Ez a' vér - okadás töb - bire a' gyomornak ereiben, a' lépben, avagy a' májban meg - győl, 's meg - reke - dett vértől származik: A' *Lép* a' vért magából a' *rövid vér - erek* által a' gyomorba; a' *máj* pedig az *epének uttyán* a' tizenkét ujnyi hurkába, bé - önti, ebben az utolsó környulállásban áll a' vég - hurkán töb - bír vér cakaradik - ki, mintsem fellyül a' szájján.

A' vérnek ezen öszve - gyűlése, 's meg - reke - dése néha a' vérnek sőrúségitől avagy bővségétől; gyakran pedig a' meg - állatt aranyer - avagy hószám - tolyáitól származik.

Ha

Ha a' pulsus tellyes és feszült, akkor egyfzer, avagy többfzer - is, ha szükséges fog lenni, eret-kell vágni; a' beteg nyugodgyék, és magának gyakran lágyító klystért vetteffen-bé; azonban gyenge laxativák, savanyótska, és fel-öldó, ofzlató szerek által No. 2. 6. 7. 9. 11. 12. 39. a' meg-sűrűdett, 's meg-göröngyösödött s' meg alutt vért fel-kell öldani, 's el-kell ofzlatni, és gyengén az eméztetnek uttyán a' testből ki-kell hajtani.

Mindenek előtt pedig jól meg-kell vizgálni, hogy vallyon kívül avagy belől nem dagadatté fel az arany ér. Ha fel-dagadott, akkor meleg viz-párával legíteni, avagy metzés, avagy vér-szipó által a' vért ki-kell botsátani: Ez a' ki-úrités gyakran hirtelen nagy és állandó könnyöbbséget szerez, és néha a' nyavalyának minden üdöre eleitvefzi.

Ebben az állapotban *tsendefitő*, kiváltképpen pedig *ószve-buzó* szereket soha adni nem kell, ki-vévén mindazonáltal ha a' vér igen bővön avagy igen sokaig menne, és az által a' beteg felette el-erőtlenednék; Illyenkor a' No. 93. 94. 95. le-irt orvofságokat meg-lehet próbálni; kívül hideg etzetbe, avagy jeges vízbe mártott ruhákat a' gyomor' tájára, és az öldallagyokra kötni, avagy láraz köppölyeket tenni, igen hafznos.

Mikor a' tsendefitő orvofságok nem szükségesek, akkor a' fellyebb meg-nevezett szerekkel a' beteget addig kell éltetni, mig a' gyomorba és a' belekbe bé-folyc, 's ottan *meg-alutt* vér egézfzen ki-nem tisztul.

Ha a' beteg minekutánna ezek zendefen megtörténtek, mégis még az okádásra szünetlen eröldkednék, avagy az elmének nyughatatlansága' miatt

nem

nem alhatnék, akkor, kivált estve, gyengén álmafitó szereket No. 41. 92. 93. kell bé-adni.

Gyakran a' bőv, és sokáig tartott vérokádás után az erő egészen el-vész; a' betegek halaványok és puffattak, és minden gyenge mozgásra kemény szív-dobogástól gyötröttenek; Illyenkor a' gyengén tápláló eledlek' mellett minden harmadik órában egy kávés findsiával, egy kevés téjjel elegyítve, kell bé-adni a' No. 70. le-irt orvósból.

Ha pedig ez elég erős nem volna, akkor a' No. 74. 75. készített szereket kell meg-próbálni.

Leg-veszedelmesebb neme a' vér okádásnak az, a' mellyik csipős nedveségektől, a' gyomornak, avagy más belső tagoknak ki-rágattatásától származik, a' mint a' meg-rögzött súlyban, a' gonosz indultu himlőben, avagy más hasonló rothatt nyavalyákban gyakran meg-történik, és többire majd mindenkor halálos.

Akkor-is a' vérokádást gyakran nagy rossz követi, a' mikor külső erőszaktól, ugymint: eséstől, döféstől, ütéstől, 's a' t. származik.

Mert ha az ilyen ok kemény; avagy ha igen gyenge belső tagot érdekel, akkor nem csak okadás, hanem halmenés által-is a' testből sok vér foly-ki, avagy egyszer-'s-mind az hálnak úregibe-is bé-öntődik: Illyenkor az has hirtelen felpuffad; az ábrázat bé-esik, és el-halaványodik; a' lélekzés meg-nehezedik; a' pulsus meg-kicsinöl, és reszketni kezd; a' külső tagok meg-hűlnek; utólyára az inak rangatódni kezdenek, avagy a' beteget a' nyavalya ki-ronntya, és azután csak hamar az halál el-érkezik.

Ha pedig a' nyavalya nem olyan súlyos, akkor az ilyen betegek gyakran szerentséfen meggyógyulnak.

De magokat mindgyárt kezdetben felette tsendesen tartsák; gyakran eret vágassanak, és vért bőven vegyenek; lágyító klystéreket vettessenek-bé; és fok vékonyító, 's fel-öldő szereket No. 9. 12. 121. 187. vegyenek-bé mind addig, míg tökéletesen meg-gyógyulnak.

Azután egy vagy két hétig minden nap valami erősítő feredőben, kivált olyanban, a' melyben fél font *olasz urt-fű* (*Arnica*) főzve vagyon, feredgyenek.

A Z H A S - F Á J Á S R Ó L.

(*De Colica.*)

Az Hasfajás gyakran a' *beleknek gyuladásából* származik: és akkor az has többire mindenkor meg-felzúd; a' beteg szenvedhetetlen égető fájdalmat érez, ha valaki csak gyengénn-is az hasához ér; még a' lélekzés-is neveli a' fájdalmat; az hányás gyakran erőltet; az has-menés meg-áll, 's meg-szorul; a' nyelv száraz, avagy valami fehér bőrrel bé-vagyon borítva; a' szomjuság és a' forróság nagy; a' pulsus hideglelős, kemény, és tellyes; vizellet egyfzerre igen kevés menyen, és veres, néha a' vizellet-tsóvben valami kemény égetést avagy szaggatást-is okoz.

A' fájdalomnak helyéből, és a' beleknek helyzetésekből alkalmasint meg-lehet tudni, hogy a' beleknek melyik részek gyuladott-meg.

K

A' Gyu-

A' gyuladásból eredett fájdalom mindéig egy helyben marad, jóllehet a' betegek mellette még valami rágást-is, az hasnak hól egyik, hól málik résziben éreznek.

Ez a' nyavalya szintén úgy orvosoltatik, mint a' gyomor - gyuladás, de mégis nem olly veszedelmes, mint az, ha kemény okádással együtt nintsen, és kövötkézendőképpen ha az illendő orvosságokat bé - lehet adni.

Mindgyárt kezdetben *eret* kell *vágni*, és vért bővön kell venni egytzer avagy többtzer-is, ha a' pulsus kívánni fogja, és az erő meg-engedi.

Kiváltképpen pedig ebben a' nyavalyában mindgyárt eleinten sok *lágyszó* italokat No. 8. 40. 88. és *gyengén hivesítő* szereket No. 1. 2. 9. kell adni; azonban *lágyszó klystérek* által az hasmenést - is kell gigiteni.

Ha ezekre az has eléggé meg - nem nyílnék, akkor helyettek másokat No. 11. 12. 39. 141. kell bé - adni.

Kivül az hasat minden harmadik órában valami *lágyszó* és *gyengén ofzlató* irral No. 128. *gyengén dörgölni*, és szünetlen meleg *lágyszó köctéfkkel* bé - kell borítani.

Ha az hasnak feszülése és keménysége szűnik; ha a' beteg az hasnak tapogatását könnyebben szenved; ha a' gyötrődés - is mulik; és ha a' több környölállások - is jobbulnak, akkor a' gyuladás szűnik, és a' veszedelem kőssebbedik; Illyenkor csak a' *lágyszó*, és *gyengén hivesítő* orvosságokat, és *klystérekkel* kell tovább - is orvosolni.

Ha pedig az elegendő ér - vágás; a' külső *o-belső* illendő orvosságak, és az általak lett őrefítés, a' *fajdalmat* meg - nem enyhíthetnék, akkor az hasnak *külobb - külobb - féle*, részeire *száraz köppelyeket* kell

kell rakni, avagy a' fájós helyet hólyag - huzó flastronnal lehet bé-borítani; ezek által a' fájdalom gyakran hamar meg - szűnik, és a' közzöltő vézedelem elhajtatik.

Ha az has keményen szorulva maradna, és ha sem a' fellyebb jövofolt belső orvofságokra, sem a' lágyító klyttérekre meg - nem indulna, akkor *izgató* klyttéreket No. 137. 138. 224. kell bé - vetni, lehet valamivel *erősebb* laxatívákot - is No. 5. 14. 139. béadni.

De mégis ezeket soha addig elé nem kell venni, mig előbb elég vér ki - nem bortsáttatik, az hideglelés nem szűnik; és a' fellyebb jövofolt orvofságok eléggé meg - nem próbáltatnak; mert különben általak csak a' gyuladás, és a' vézedelem nevedeknék.

Mikor ez a' nyavalya a' beteget szűnetlen okádattya, és azért mikor vagy igen kevés, vagy éppen semmi orvofságot bé - adni nem lehet, akkor a' vézedelem igen nagy.

Gyakran az elegendő ér - vágásra, a' klyttérekre, és a' külső meleg kötésekre az okadás meg - szűnik, és akkor a' betegek a' szükséges orvofságokat illendőképpen bé - vehetik; gyakran pedig az okadás mégis meg - általkodva meg - marad, és akkor csendésíteni kell No. 80. 81. 82. 92. 126. 127. Az okadás mihent meg - szűnik, akkor mindgyárt a' beteg a' szükséges szereket könnyebben bé - veheti, 's meg - tartattya, mellyek közzónségesen az hafát meg - inditják, és az által a' beteget nagyon meg - könnyöbbitik; mégis mindazonáltal ha a' laxatívakkal, és a' lagyító szerekkel való élés alatt az okadás megint élkerülne, akkor fel - váltva, egyszer laxatívát, mászor pedig csendésítő orvofságokat kell adni, mert különbön a' nyavalya újra meg - súlyosodik.

Mikor az hányást semmiképpen meg - nem lehet állítani, akkor közönségesen fokáig tartó tsuklás kövötkézik; az has fel - puffad; az erő el - vész; a' pulsus meg - kitsínül és meg - gyengül; a' külső tagok meg - hűlnek; a' beteg efze nélkül kezd beszélni, a - vagy valami mély álomba esik, és többire mindenkor meg - hal.

Annakokáért az has - rágás, hasfajás mindenkor felette vézedeimes, kivált ha a' beleknek gyuladásától származik.

Az Hasfajás gyakran *bidegről-is* ered, még pedig többire mindenkor akkor, a' mikor a' meleg nyári napokat hideg éttzakák követik; az emberek igen hideg italt isznak, avagy ha kemény téiben nyári módra öltöznek, kivált ha mezitelen lábbal hideg, nedves, avagy kövös helyen állnak, avagy járnak, 's a' t. Illyenkor a' fájdalom nintszen szünetlen jelen, hanem majd el - mulik, majd megint felváltva élékerül, és többire a' köldök körül kereskedik; gyakran olly kemény, és ollyan gyötrődést okoz, hogy a' beteg el - ájul, és az egész testen hideg izzadás üt - ki, mihent pedig a' fájdalom meg - szűnik, azonnal a' beteg - is meg - könnyöbbedik, és sem szomjuságról, sem forróságról, sem émelygésről avagy étel - utálásról nem panaszkodik; a' pulsus jó, és nem hideg - lelős; az has - is a' tapogatást és a' nyomást könnyön minden alkalmatlanság nélkül el - szenvedi.

Ebben az állapotban a' beteg tartsa magát jó melegen, és igyék gyakran egy vagy két findsia meleg herbathét No. 13. 21. 257. az hasra szünetlen melegített, és szeretsfendió - virággal, édes kömény - maggal, a - vagy közönséges köménnyel meg - fűtelt ruhákat kell rakni. A' székfű - virágból készített herbathé egyenlő rész len - mag - olajjal ószve - elegyítve illyenkor klystérnek igen jó. Ha ezekre az has - rágás meg - nem
 izú-

szűnik, akkor gyengén melegítő, és csfendefítő orvof-
ságokat No. 107. 126. 140. kell adni; ezek többire
hamar és bátorságon segítenek.

Ekképpen orvofoltatik az a' has-fajás-is, a' melly
a' lépes férfiakban, és a' nádragórtós afzfzonyokban
egyedül csak a' beleknek górtós ófzve-huzódáfoktól,
avagy fel-puffadáfoktól származik.

Mikor ez a' nyavalya meg - gyúlt, avagy meg-
romlatt epétől; rothatt, avagy savanyó csfipósfégtől;
súkeres és kemény avagy puffasztó etedeltől; tor-
rásban lévő italtól, okoztatik, akkor olyan úre-
fítő szerekkel kell orvofólni, a' millyenek fellyebb a'
gyomor - górtósnak hafanló állapottyában jovofol-
tattak.

Ha már minekutánna a' gyomor és a' belek meg-
tisztulnak, az hafrágás mégis meg - nem szűnik, ak-
kor megint csfendefítő szereket kell adni No. 107.
126. 140.

Gyakran meg - esik, hogy külömbön egéfséges
emberek - is fok napokan ne ganéyanak; azonban
fok gané gyúl - ófzve. és meg - keményedik: végre
a' beteg az hasában valami gyótró nehézséget és tom-
pa fajdalmos rágást érez, a' ganélláfra ízünetlen eről-
kedik, és minden erőfzakkal iparkodik, de mégis
semmit ki - nem nyomhat.

Ebben az állapotban az has gyakran ófzve - huzó-
dik, és a' betegben a' meg - keményedett 's golyóbis
forma ganét kézzel, kívül az hafat tapagotván, lehet
érezni; néha pedig az has fel-puffad, és meg - felszúl,
de ez a' puffadás nem egyenlő, hanem az hasnak
egyik résziben nagyobb, a' másban pedig küfsebb.

Illyenkor rofz vólna mindgyárt izgató, és a' ga-
nét erőfsen hajtó orvofságotadni; inkább lágyító olajos
klystérek, lágyító és fel - oldó italok No. 39. 46. 141.
és az hasnak gyenge dörgölése által a' ganét el - kell

oflatni, meg - kell lágyítani, és úgy lassan - lassan az hasat meg - kell indítani.

Ha már egyszer a' gané meg - lágyul, és ha ezek az orvolságok a' meg - lágyult ganénak ki - hajtására elégtelenek, akkor lehet erősebbeket - is adni No. 5. 14. 38 139.

Gyakran valami hófázás háfmenés, avagy kemény vérhas után égető hasfájás tapasztaltatik, melly többire mindenkor ganéllásra való erőlkedéssel ózve foglaltatik. Ebben az állapotban az olajos, nyálos, és gyengén tsendelítő szerek No. 80. 82. 83. 85. 126. leg - hathatósobbak.

AZ ÓN - , AVAGY BÁNYA - KÓLIKÁRÓL.

(*De Colica Saturnina; metallica; aut Pistonum.*)

Leg - gonofzobb neme az Hasrágásoknak, avagy kólikáknak az *Ón*, avagy *Bánya - kólika*.

Ez a' hasrágás közönségesen a' gyomor' körűl, és a' köldöknek felső részeiben kezdődik; a' fájaldalmok kezdetben tompák, és nem igen kemények, egy végben nem - is igen sűrűig tartanak, de lassan - lassan fellette meg - keményednek, és azután egy huzomban tovább kezdenek tartani; a' beteg az ételkévánást elvezti, puffadásról, és bőfűgésről panaszolkodik, gyakran okádik: az has menés meg - áll, 's keményen meg - reked; az has ózve - huzódik, és a' köldök úgy bé - vonódik, hogy egészzen a' hátgirintzeken fekünni látsásék. A beteg el - bádgyad, és el - sarvad, azonban a' nyavalya szűnetlen folyosodik; a' vizellet meg - reked; az alfel úgy ózve - szorul, és úgy az hasba fel - 's bé - vonódik, hogy gyakran klistért bé - vetni lehet-

hetetlen legyen; végre külömb-külobb részek, kiváltképpen pedig a' felső tagok szélütésbe esnek, és egészen el-száradnak.

Ez a' nyavalya többire csak azokat ostromalya, a' kik ónnal, kénesóvel, avagy egér maszlaggal (Sindriç) bajlódnak; Ez az oka, hogy ez a' betegség a' Bányászok, Arannyázók, Fazakosok, és képirók között igen közönséges. Gyakran azokra is esik, a' kik ónnal meg-édesített bort isznak, avagy ónat orvosságban avagy ételben a' testekbe bevisznek; forrásban lévő italt isznak, avagy éretlen keferő gyümölcset esznek.

A' Fájdalmok gyakran el-hadgyák a' beteget, de megint ostromonként visszaternek; az ostrom gyakran egy, vagy két nap ki marad, gyakran minden nap elé-kerül és egy huzomban egynéhány órákig el-tart; némelyeknél napjában gyakran elé-kerül, a' beteget kimondhatatlanul kénozza, és úgy el-erőtleníti, hogy minden szempillantásban az haláltól kellyen félni.

Ha ez a' betegség mindgyárt kezdetben az előre ment okokból meg-esmértetik, akkor igen szokszor a' gonosz kövötkézéseket el-lehet távolztatni: Az egész mesterség abban van, hogy a' test mindgyárt ilendő orvosságok által No. 39. 141. gyengén úresíttessék. Ez ha használ, akkor a' nyavalya ritkán fúlódhatik-meg.

Annakokáért azok, a' kikre az ilyen betegeknek egészegek bizattatott, mindgyárt kezdetben minden történeteket szorgalmasan meg-vizgályanak, és ha csak leg-külsőbb jel-ből-is ezen nyavalyának jelenlétiről gyanakodnak, azonnal mindgyárt a' leg-alkalmasabb orvosságokhoz fogjanak.

Ezekkel, avagy más ilyenekkel egynéhány hetekig szüntelen egymásután kell élni, ha a' beteg magát jobban - is érezné.

Gyakran ezek a' gyenge szerek semmit sem használnak; ilyenkor edket meg - kell erősíteni, avagy más erősebben laxálókat kell bé - adni No. 4. 5. 14. 47. 110 139.

Kiváltképpen pedig gyakor klystérekkel kell segíteni; eleintén olajos, és lágyító klystérek javasoltatnak; ha pedig ezek eleget, nem használnak, akkor izgatókat No. 137. 138. 224. kell bé - vetni. Néha ezek - is haszontalanak; ilyenkor dohány - füstel kell klystérezni, melly végre sokszor az hasat meg - indítja, és könnyöbbséget szerez.

Ha már egyszer az has meg - indul, azután lágyító, 's gyengén laxáló szerekkel, és klystérekkel tovább - is szüntelen kell orvosolni; a' beteg - is azonban kemény, sükeres, és puffasztó ételeket, ne egyék.

Ha erre az orvoslásra a' köldöknek bé - vonódása, és az alfelnek ószve szorulása szűnik; ha az has meg - lágyul; ha az ostromok ritkulnak, 's gyengülnek, akkor lehet egészséget remélni.

Ekkor sokáig kell a' beteget olyan szerekkel életetni, a' millyenek No. 18. 61. 72. 73. 91. 119. 134. 142. vagynak; Ezek által a' betegek elveszett erejeket megint vízfűza kapják; az el - száradott tagok újra meg - telnek, és a' szélütés egészen elmúlik.

Ha pedig ezen szerekre a' tagoknak szélütések el - nem múlnék, akkor a' kénkövös feredők, avagy az elektricitás - is használnak.

Valameddig még az eméztet ketske - ganéhoz hasonló, avagy golyóbis forma, és kemény, mind addig a' nyavalyának vízfűza - téréstől kell félni; azért - is lágyító és gyengén laxáló szerekkel mind addig kell élni,

élni, míg az hasmenés meg - nem könnyöbbedik, az eméltet meg - nem higul, avagy pép - forma, és lágy nem lesz.

A' ki az olajat meg - szenvedheti, az igyék minden nap reggel és este, avagy napjában háromszor, és mindenkor egyfzerre, három avagy négy untzia lenmag - avagy valami más jó olajot; Ez az hasmenést kimondhatatlanul szabadon tarttya, és a' fájdalmot enyhíti.

Mikor ez a' nyavalya *forró savanyó mustól*, avagy *éretlen keferű gyümöltstől támad*, akkor kezdetben szintén ugy kell orvosolni, a' mint fellyebb mondatott, azután pedig olyan szereket kell jó darab ideig adni, a' millyenek No. 93. 110. 135. vagynak és olyan italakat, mind No. 116. Ezek által az ilyen betegek majd mindenkor szerentséfen meggyógyulnak.

Ha a' bányá - kolikának ostroma felette fájdalmas, és igen sokáig tart, és ha sem a' klystérek, sem a' több szerek, mellyek különbözn igen hasznos orvoságok, a' fájdalmat nem enyhítik, akkor mindenkor tündesítő szerekkel kell segiteni No. 80. 82. 83. 126. mellyek gyakran csak egyedül enyhítik meg a' fájdalmat, egyedül úzik - el a' szörnyű nagy gyótródést, és a' jelen lenni láttzató vézedelemből csak egyedül szabadítják - ki a' beteget.

Minekutánna a' betegek ebből a' kemény betegségből fel - épülnek, azután az okakat, a' mellyekből a' nyavalya támadatt volt, szorgalmatosan el - kell távoztatni, és a' ganét hogy a' belekben sokáig, 's nagyon ószve - gyűllyen, meg - nem kell engedni; mert különbben ez a' has - fajás megint hamar visszafér - tér.

Hogyha pedig valakinek hivatalya, avagy kézi mestersége azt meg - nem engedné, hogy az okok eltávoztassanak, akkor ennek a' nyavalyának el - tá-

voztatására, és a' vizfza - térésnek meg - akadályoztatására igen jó, reggel, a' munka' előtt, egynéhány untzia olajot, avagy más kövérséget, vagy vajt enni.

A' Zab - kása, vagy - is darált zab, kivált téjben főve; fok sittal elegyítve, az ilyen munkásoknak igen alkalmas, és hasznos főlőttököm, vagy - is reggeli étel.

A Z H A S - M E N É S R Ő L.

(*De Diarrrhea.*)

Midőn valaki gyakrabban, mintfen szokott, árnyék - székre ül, és fok, vékony avagy hig materiát ganéllik, akkor ez az állapot *Hasmenésnek* neveztetik.

Az Hasmenés nem mindenkor betegség; sőt inkább igen szokszor a' természetnek hasznos munkája, melly' által a' telette bőven meg - gyűit nedvességek, avagy csipősségek a' testből ki - hajtának, és kövőtt - kezendőképpen az egéség őltalmaztatik.

Közönségesen az a' hasmenés hasznos, a' mellyik nem igen kemény, nem igen fokáig tart, és a' beteget nem csak meg - nem erőtleniti, hanem inkább meg - könnyöbbiti.

Ha pedig felette keményen kezdődik, avagy igen fokáig tart, és a' beteget el - bádgyasztya, akkor ártalmas.

Annakokáért a' különbönből hasznos hasmenés - is ártalmas lehet, avagy ártalmassá válhatik, ha mind - gyárt

gyárt keményen kezdődik, avagy ha igen sokáig tart, és a' beteget el - erőtleníti.

A' Forró nyavalyákban ha az emésztésnek (*Coctio materiae morbosae*) e öre menti jelei után, és valami ítélő - nap (*dies criticus*) hasmenés támad, akkor az többire mindenkor jó, kivált ha nem igen kemény, és ha a' nyavalyának történetét kevelíti. Illyenkor az hasmenés ellen semmi különös orvosság - hoz nem kell fogni, hanem csak az eddig jóvolt szerek' mellet kell maradni, és a' többit a' természet - re kell bízni.

Ha pedig az hasmenés mindgyárt kezdetben igen bőv volna, és a' beteget nagyon bádgyasztaná, avagy ha igen sokáig tartana, akkor lassan - lassan tsendíteni, de soha egyszerre 's hirtelen meg - nem kell állítani. A' No. 80. 94. 188. le - irt orvosságok ebben az állapotban majd mindenkor igen jó kimenettel adatnak. Mihent az hasmenés úgy meg - tsendesedik, hogy már többé a' beteget ne - bádgyasztza, akkor mindgyárt ferre kell tenni ezeket a' szereket.

A' Rothatt és gonosz indulatu hidegekben ellenben, a' hól a' betegek azon kívül - is el - erőtlenednek, és a' hól erősítő szerek azon kívül - is szükségesek, azok' helyet No. 80. 94. mást kell adni No. 189.

Ha a' fellyebb való gyengén állító szerek az hasmenésnek meg állítására elégtelenek vólnának, akkor a' No. 95. 96. 97. le - irt szereket vigyázva lehet meg - próbálni.

Ha pedig a' test az hasménes által eleget nem ürefednék, az has fel - puffadna, a' beteg árnyékszékre úlni gyakran kéntelenitetnék, és vagy semmit, vagy csak keveset ganéllanék, akkor lágyító klystérekkel, avagy illendő orvosságokkal No. 3. 11. 12. 38. 39. 141. az hasmenést fogítani kell,

A' Hofzszas nyavalyákban szintén úgy, mint a' forró betegségekben, az hasmenés halznos, ártalmas is lehet.

Minden, mind forró, 's mind hofzszas, nyavalyában az hasmenés ártalmas, ha akkor történik, a' mikor már a' betegség fokáig tartott, a' beteg azonban - is el - erőtlenedett, a' nedvelségek meg - romlaltak, avagy fel - is öldasztattak, vagy - is *fel - olvadtak*.

Ugyan azért a' gonosz indulatu rothatt hidegekben, a' vizkorságban, a' farvadásban, a' súlyben, a' rákfenében az hasmenés halálnak elől - járó postája.

Mégis mindazonáltal ebben az állapotban - is a' No. 80. 94. 189. le - irt szerekkel edtet lehet szelidíteni, és szenvedhetővé tenni, avagy meg - is állítani.

Az Hasmenés gyakran előre - ment betegség nélkül - is, egyedül csak az *bidegtől* támad, kivált ha a' napok melegek, és az éttzakák hidegek, avagy ha valaki a' nagy nyári melegben sok hideg italt iszik, és az által a' gyomrat, és beleket felette nagyon meg - hivesíti, és meg - gyengíti.

Mikor az hasmenés egyedül csak a' meg - hivesedéstől származik, akkor a' betegek majd mindenkor, minek előtte árnyék székre ülnek, valami *baszágásról* panaszkodnak, de mégis nem igen szomjuhoz - nak, nem - is igen forrók, az ételt sem utályák.

Az ilyen hasmenést könnyű meg - gyógyítani, ha a' beteg magát melegen tartja, gyakran egy kávé *findsia székfű - virág*, avagy *fodorminta* - meleg - *berbatbét* iszik, és az hasra fűtelt meleg ruhákat rakat; ha ezekre a' beteg bővön meg - izzad avagy ha a' vizellet bővön menyen, akkor a' rágás, és az hasmenés közönségesen szűnik, avagy egézsízen - is ki - marad, melly ha meg - nem történék, akkor estvére a' No. 140. le - irt orvofságot kell bé - adni: Ha erre a' beteg jól aluszik, és más nap semmi baja nintsen, akkor

kor tovább semmi orvosságot ne vegyen, hanem csak tartsa magát még mértékletes melegben, és néha a' fellyebb jovofolt herbathéből egy kávé s findfiával igyék.

Ha pedig az hasmenés még más nap-is váltazhatatlanul meg-maradna, akkor reggel a' No. 140. leirt orvosságot megint bé-kell adni; estve - is ugy kell tselekedni, ha a' környűállások kívánni fogják.

Ekképpen többire mindenkor meg-gyógyul, az a' hasmenés, a' mellyik meg - hivesedéstől származik és a' mellyben sem a' gyomor meg - romolva nincsen, sem más történetek nem tapasztaltatnak.

Ha az hasmenésben egyfzer - 's - mind a' gyomor is meg-vólna romolva, avagy ha mindgyárt kezdetben a' száj nyálas ragadós, a' gyomor nyomódik, és az has fel-fuvódik, akkor mindgyárt lágyító klystérrel, avagy, a' mi még - jobb, a' No. 38. le-irt orvossággal kell segíteni.

Minekutánna a' gyomor és a' belek ki-tisztulnak, azután a' No. 140. le-irt orvosság, mint fellyebb, ugy itt-is, az hasmenést meg-állítja.

Sűkeres, kemény, avagy emészthetetlen ételek; forrásban lévő italok; fellete *sok gyűmölcs*, kivált, ha azonban a' gyomor hideg és gyenge, és az ember egyfzer - 's - mind *sok vizet* - is *iszik*; penészes kenyér; rothatt tójás; meg-romlott hus; 's a' t. végre az hasnak akarmelley terhe, *Hasmenést* gerjeszthet. Az ilyen hasmenések nagyon meg-veszedelmefedhetnek és valami nehezen orvosalható vérhása, avagy más gonosz indulatu nyavalyává válhatnak, ha mindgyárt kezdetben jól nem orvosoltatnak.

Ha a' beteg meg-valya, hogy valamit efféléc ett, vagy ivutt, avagy ha a' gyomrát meg-terhelte; ha egyfzer - 's - mind émelygésről, étel - utalásról, szájkeferuségről, szűnetlen való puffasztó bőfűgésről, és hányásra való erőlkedésről panaszolkodik, akkor
mind-

mindgyárt hánytatót No. 24. avagy No. 190. kell adni; gyakran az hányás, és hasmenés által a' testből fok tsunyaság takarodik - ki; estvére az hányás után a' No. 85. avagy 140. le - irt orvofságot kell bé - adni.

Ha az éttzaka nyugadalmas lesz, és a' beteg más nap semmit sem bötög, az ételt - is nem felette nagyon utálya, az hányásra - is nem igen erőlkedik, és ha az hasmenés - is tapasztalhatóképpen szűnik, akkor nappal a' gyakor székfü - virag - avagy fodor - minta - herbathén kívül semmi orvofságot nem kell adni; estvére pedig megint a' No. 85. avagy 140. le - irt orvofsághoz kell folyomodni.

Ha ez által a' nyavalya apad; a' beteg az ételt kívánni kezdi, akkor hafanlóképpen még - egy - néhány napokan kell orvofolni, míg az hasmenés egézfizen el - nem mulik.

Ha pedig a' beteg az harmadik napon még az ételt nem kívánná; ha a' szájja még keferű avagy ragadós vólna; ha még a' gyomorban nyomásról, a' belkben pedig puffadásról pánafozokodnék; akkor reggel a' No. 38 le - irt port, estve pedig a' No. 140. fel - találandó szert kell bé - adni.

Ha ezekre sem akarna az hasmenés szűnni, akkor a' No. 80. 94. 188. 191. le - irt szereket kell meg - próbálni; ha ezek - is rövid időn eleget nem használnának, akkor másokat No. 95. avagy 192. ke l élé - venni.

Mihent pedig ezek a' szerek állandó könnyöbbséget szereznek, akkor mindgyárt az eő mértékek külfebbitefsék, vagy helyettek más gyengébbek vétessenek - elé, és, ha ujra valami más uj orvoslást kívánó történetek élé - nem fordulnak, akkor a' beteg mind addig szűnetlen éljen - völek, míg az hasmenés egézfizen el - nem mulik.

Vagynak emberek, a' kik kemény harag, nagy ijedés - avagy más hirtelen elme - indulat után hasmenésbe esnek: Illyenkor közhönségesen fok sárvizes gané menyen - ki az alfelen.

Az ilyen hasmenés többire mindenkor hasznos; azért - is, ha mértékletes, és igen fokáig nem tart, soha meg - ne állitassék; de mégis az ilyen betegeknek - valami gyenge hashajtót No. 193. adni kell, ha a' gyomrok nehéz, az ételt utályák, és az hafok puffatt; azután estvére a' No. 85. le - irt tsendesítő por igen hasznos. Ha ezekre az hasmenés meg - nem szűnik, akkor a' No. 94. le - irt orvofsághoz kell fogni.

Vagynak olyanak - is, a' kik minden elztendőben tavaszszal, avagy őszszel önként hasmenésbe esnek.

Ezek a' személyek az hasmenés előtt közhönségesen egy vagy két nappal előbb az oldal - tsontak alatt, és a' szivnek vermetskéjiben valami feszülést éreznek; az ételt nem igen kívánnyák; gyakran az hasakban valami tompa rágást és fel - fuvódást, az agyékban huzódást, a' térdekben pedig bádgyadságot és reszketést, tapasztalnak; végre hasmenés kövötkezik, mellyre minden környülállások rövid időn el - vesznek, és a' beteg egészszén megint meg - frissül 's megerősedik.

Mikor ezek a' kö - nyülállások olyan rendszeren folynak, akkor orvofság által a' természetet az igaz utból ki - nem kell tántarítani, ne hogy a' beteg kártvalyan; mégis mindazonáltal a' beteg néha csak győtrődik, és elegendé meg - nem tisztul; illyenkor a' No. 193. le - irt orvofságot kell hé - adni; ha pedig az hasmenés igen fokáig tartana, és a' beteget meg - bádgyalztaná, akkor a' No. 94. le - irt szert kell élvezenni.

Minden kemény, és fokáig tartó has-menés, kivált ha fok takony menyen - ki, gyakran az hasban kemény égést, és a' ganéllásra erőszakos fájdalmas erőlkedést okoz: Jlyenkor jól szólnak a' No. 80. 83. 94. 188. le - irt szerek, és a' No. 194. 195. fel-találандó klystérek.

A' VÉR - HASRÓL.

(*De Dysenteria.*)

Vérhafnak az a' hasmenés neveztetik, a' mellyben a' beteg nem csak gyakran ül árnyék székre, hanem egyszer - 's - mind kemény, hófzszas, és kimondhatatlanul fájó hasrágást - is szenved.

Ha az eméztet egyszer - 's - mind vérrel - is elegyítve vagyon, akkor *veres* vérhafnak neveztetik.

Minden hasmenés, ha fokáig tart, avagy ha felette kemény, igen könnyen vérhafsá válhatik.

A' meg - gyült tífós epe; rozsz eledel; meg - nem költ, penézes; meg - penézedett lisztből, avagy úszógős gabonából készitetett kenyér; félis; meg - rothatt, avagy beteg vagy döglött marhából vett hus; bűdös, avagy férgekkel 's appro állatokkal bővölkedő viz; tisztátalan, rothatt, és egyszer - 's - mind nedves és meleg levegő ég; és minden okai az hasmenésnek, gyakran gonosz indulatu vérhást - is támaszthatnak.

Ez a' nyavalya gyakran járovány és ragadós, és gyakran rövid idő alatt sok embereket öl - meg.

Mindenkor az Hasmenésnél fokkal veszedelmesebb.

Mikor a' vérhas a' gyomorban, és a' belekben meg-gyúlt romlott, avagy tífós matériák okozzák, akkor gyakran könnyen meg-gyógyul.

Ha pedig a' tífós matéria már a' vérbe bé - hótta, és a' nedveségeket meg - rontotta, fel - óldazta, fel - olvasztatta, avagy meg - tífósította, avagy ha a' vérhas valami más nyavalya által, akár mi módon meg - romlott nedveségektől származott, avagy más - ról ragadt - el, akkor mindenkor telette veszedelmes, az orvoslásnak nehezen enged, gyakran orvofolthatlan - is.

Mert ha a' vérhasnak támadásakor a' beteg olly erőden, hogy a' természet már semmit nem munkálkodhatik, avagy ha a' nedveségek úgy meg - rothattak, elolvodtak, és meg - romlottak, hogy semmiféle orvosság által meg - ne jobbittathatsanak, akkor mindenkor halál kövötkszik.

Mikor a' vérhas *meg - romlott vértől* ered, akkor mindgyárt kezdetben főképpen arra kell vigyázni, hogy a' nedveségek illendő szerek által meg - jobbittatsanak, és a' betegnek felette gyenge ereje fel - állítsák.

A' Vérhasban fekvő betegek az egészségektől és a' több betegektől mindgyárt elválasztassanak, mert eők a' szobának és az isporálnak levegő egit úgy meg - vesztegetik, hogy tölle más betegek, és az egészségek ugyan azon vérhasba, avagy valami gonofz indultu rothatt hideglelésbe esnek.

Annál - is inkább egészségek, avagy más betegek arra az árnyék - székre ne üljenek, a' mellyen vérhasnak ültek.

Ebben a' nyavalyában különösön arra kell vigyázni, hogy a' levegő ég szűnetlen ujjitassák, frissítsék, és tisztítsák, mert ez végtelenül segiti az orvoslást.

A' Vérhasban mindgyárt kezdetben az okokra - is szorgalmasan kell vigyázni.

Azután azt-is meg-kell vizsgálni, hogy kezdetben vagyóné, avagy már fokáig tartott?

Azt-is ki-kell tanólni, hogy hidegleléssel kezdődötté, avagy hideglelés nélkül jelent-meg?

Továbbá arra-is kell vigyázni, hogy mindgyárt kezdetben kemény, veszedelmes, és bádgyalztó volté? avagy hogy elég erőssé még a' beteg, és hogy a' történetek félelmeseké, vagy nem?

Ha a' vérhas a' fellyebb említett okokból hideglelés és nevezetes erőtlenség nélkül kezdődik, akkor mindgyárt kezdetben reggel a' No. 24. avagy 190. le-irt port; estve pedig a' No. 140. fel-találандó szert kell bé-adni.

Ha a' kövörtkezendő napon a' vérhas nem szűnik, és mégis azonban ha a' beteg még elég erős, akkor megint úgy kell orvosolni, a' mint az első napon.

Ha pedig a' második napon a' beteg már igen gyenge vólna, akkor ezek' helyett mást No. 94 kell adni; ha erre az erő meg-jön, és mégis az ételutálás el-nem mulik, a' fő még faj, az has keményen rágódik, és ha az hasmenés felette bűdös, akkor az harmadik napon reggel megint egy port No. 24. avagy 190 és estve a' No. 140. le-irt szert kell bé-adni.

Mert a' vérhasban semmi hasznosabb nintsen, mint okadás és gyenge hashajtás által mindgyárt kezdetben a' túpós materiát a' testből ki-hajtani, mivel különben a' jó indulatu vérhas-is gonosz indulatuvá válhatik.

A' No. 24. 190. lé-irt orvosság a' beteget keveset bádgyalztva, sőt inkább kezdetben könnyöbbiti.

Minekutánna az ilyen szerek által a' vérhasnak oka a' testből jó formán kihajtók, azután a' No. 80. 94. 188. 191. le - irt szereket kell bé - adni, hogy, ha talám még a' testben valami típódség volna, az meg - tompittasék, az rágás és a' beleknek érzékenysége csendefedgyék 's szelidedgyék.

Ha ezekre a' nyavalya könnyöbbedik, az hálménés ritkábbadik, nem annyira búdós, és természet szerént valóbb, mint eddig vólt, akkor csak ezekkel a' szerekkel kell mind végig orvosolni.

Ha pedig az hasrágás nem szűnne; ha a' beteg mégis még pu tádásról, bőfőgésről, és ételutálásról panaszolkodnék, akkor az jelentődik, hogy az eddig bé - vett orvosságok a' testben lévő típós matériákat meg - nem orvosolhattyák; azért - is az ilyen környúlálásokban még minden harmad nap reggel egy port No. 193. elve pedig mindenkor a' No. 85. avagy 140. le - irt orvosságot kell bé - adni; a' köz napokon éljen a' beteg az eddig jovosolt szerekkel.

Ha már a' gyomorban és a' belekben többé semmi idegen avagy meg - romlatt matéria nintsen, és mégis a' vérhas szűnni nem akar, akkor gyenge has - szorító szerekkel No. 95. 192. kell a' beteget éltetni.

Hasztorító szereket addig soha sem kell adni, míg a' gyomorból és a' belekből a' típós matériák egész - fzen ki - nem takarodnak; mert különbön a' testben benn - rekednek, és azután gyakran igen gonosz nyavalyákat okoznak.

Mégis mindazonáltal ha a' vérhas felerte kemény és nagyon bádgyasztó volna, és a' fellyebb jovosolt szerek semmit sem könnyöbbitenének, akkor az has - szorító szereket - is meg - kell próbálni; mihent pedig a' történetek állandóképpen meg - apadnak, akkor

mindgyárt edöket el - kell hagyni , és csak az előbbi gyenge szerekkel kell orvosolni .

Ha mindgyárt kezdetben a' vérhassal *hid-glelés-* is, vagyon, akkor meg - kell vizgálni, hogy *tellyesé,* *keményé,* és feszülté a' pulsus? Ebben az állapotban mindgyárt eret kell vágni, és azután az orvoslást a' beteg ereje, és a' jelenvaló környülállások szerint kell el-rendelni: Azonban azt-is ki-kell tanólni, hogy valyon a' belek, avagy valami más részei a' testnek, nincseneké meg - gyuladva? Ha valami gyuladást jelentő jelek tapasztaltatnak, akkor kiváltképpen azon kell igyekezni, hogy a' gyuladás leg - előbb meg - orvosoltassék, mert külömbön ilyenkor az előbbi szerek majd mindenkor ártalmasok lennének; mégis mindazonáltal a' gyuladást úgy kell orvosolni, hogy az által a' vérhas ne nevedgyék, hanem inkább, a' miko- lehet, külfebbedgyék.

Annakokáért ilyenkor sok *lágysító* és *nyálos italokot* kell a' betegnek adni No. 8. 40. 88. mellyek nem csak a' gyuladás ellen hasznasok, hanem egyszerű - 's - mind a' vérhast okozó típdségeket - is bétakarják, és kövdökezendöképpen az ed keménységeket szelidítik.

Ha pedig a' beteg száj-keferúségről,gyakor és émelygő bőfögről, gyomor - nehézségről, kemény haspuffadásról, és hasragásról panaszkodnék; ha az eméltet, vagy - is a' gané igen büdös és rothatt volna, avagy ha valami más jelek azt mutatnák, hogy a' gyomor és a' belek sok típds materiakkal teli vagnak, akkor az előbbi szerek' helyett másokat No. 11. 12. 39. 141. kell adni, hogy általak az első utak gyengén ki - tisztítsanak, ki - ürfedgyenek, és kövdökezendöképpen hogy a' vérhasnak oka-is fodgyan, avagy egészfen el - is veszfzen.

Minekútánna az hideglelés és a' gyuladás elégséges érvágás, és illendő orvosságok által annyira szűnnek, avagy szelidülnek, hogy már többé veszedelmek ne legyenek, akkor csak egyedül a' vérhasst kell orvosolni, ha még kemény vólna; ha pedig apadatt vólna, és ha az eddig bé-adott orvosságok az eő orvoslására elégségeseknek lennilátatnának, akkor az eddig jovosolt orvoslást meg - nem kell változtatni.

Ha pedig a' vérhasnak kezdetén a' pulsus ugyan hideglelés, de mégis sem kemény, sem tellyes, és sem feszült nem vólna; ha a' testben sem gyuladás, sem igen sok vér nem vólna; akkor eret soha sem kell vágni; és ha ebben az állapotban a' beteg elég érős, akkor ahoz az orvosláshoz lehet fogni, a' melly fellyebb akkor jovosoltatott, a' mikor a' vérhas hideglelés nélkül kezdődik; mégis mindazonáltal azonban azokat az italakat, és orvosságokat bé - kell adni, a' mellyek a' forró hidegben jovosoltatnak.

Ha pedig ellenben a' beteg mindgyárt a' vérhasnak kezdetén igen bádgyatt vólna; ha azonban a' pulsus - is gyengye 's lágy, kitűn, és reszkető, avagy gyakran lassu, és egyenetlen vólna, akkor mindenkor *gonofz indulatu* a' vérhas.

Annakokáért szorgalmatosan meg - kell vizsgálni, hogy valyon vagyoné még a' betegnek annyi ereje, hogy egy hánytatót, avagy hashajtót veszedelem nélkül meg - bírassan? ha meg - bírhat, akkor mindgyárt egy szert No. 24. 190. avagy leg - alább No. 193. bé - kell adni.

Mihent ezen szereknek munkálkodások meg - szűnik, akkor mindgyárt csendesítő szereket No. 80. 94. 188. 191. kell bé - adni; estve pedig olyan klystéereket kell bé - verni, mint No. 194. 195. és azonban egy findia herbathét No. 21. 251. 257. gyakran kell a' beteggel itatni. Más nap ugyan azon szerekkel kell

orvosolni; lehet reggel és este az ilyen klystéreket is bé - vetni. Ha azután a' pulsus emelkedni kezd, az erő nevededik; ha a' beteg egy vagy két órát nyugadalmosan aluszik; ha az has többé nem olyan vizefen és bűdösön menyen, 's a' t. akkor már fokot nyerték, az egészséghez is jó reménység vagyon.

Ebben az állapotban szintén azon orvosságokkal kell orvosolni; Ha pedig azonban, mikor már a' betegnek több ereje vagyon, valami jelek azt mutatnak, hogy a belek még valami tűpődséggel teli vannak, akkor az orvoslás közben szükséges egytzer vagy kéttzer - is a' No. 193. le - irt port bé - adni; így az orvoslás gyakran szerentsélen el - végződik.

Ha pedig ezek a' szerek arra elégtelenek vólnának, hogy a' vérhasnak keménylégit gyengítsék, és a' felette bőv úrfedéleket meg - állítsák, akkor olyan szerek kívántatnak, mint No. 95. 96. 97. 192. de olly vigyázással, a' mint fellyebb mondatott.

Mikor a' beteg mindgyárt kezdetben olly erőtlen, hogy semmitéle úrfesítő orvosságot meg - nem birhat, akkor azt kell ki - tanólni, hogy valyon az úrfedéleknek foksa, és bővsége miatt erőtlenedetté meg a' beteg? avagy valyon nem valami gonosz indulatu ragadós októl nyomotrattott vagy pufztitattott - el olly hirtelen a' természetnek ereje.

Az első állapotban állító szerek No. 95. 97. 192. kívántatnak; de mihent a' vérhasnak keménysége állandóképpen szélidül, akkor mindgyárt vagy ezeket az állító szereket nagyobb vigyázással kell bé - adni, vagy helyettek más gyengébb, fellyebb jóvő - solt, orvosságokat kell elé - venni.

A' Második környűllásban ellenben *izgaró* és erősítő szerekkel kell segíteni No. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 27. 28. 30. 31. 177. 189. Lehet mindgyárt a' lábikrákra, és a' nyaktfogára hólyag - huzó flastromot is kötni.

Ha

Ha ezekre a' pulsus emelkedni kezd ; ha az erő nevededik , akkor közönségeten a' vérhas - is szünni kezd ; Ebben az állapotban csak ugyan azon szerekkel kell tovább-is orvosolni, és a' beteggel ugy kell bánni, mintha valami gonosz indulatu rothatt hidegben fekünnék.

Ha pedig a' betegnek ereje nevedednék ugyan , de mégis a' vérhas nem szünnék , akkor ugy kell orvosolni , a' mint fellyebb mondatott.

Ellenben pedig ha az erő semmiképpen nem nevededik , akkor mindenkor igen rofízul vagy on a' beteg.

Mikor a' zavaros és bűdös vizelletről ; a' rothatt és utálatos bűdös , avagy fel - olvadt vérrel elegyített hasmenésről , avagy más jelekről , nyilván ki - tettyik , hogy a' felolvadt nedvességek már rothadnak, akkor kiváltképpen olyan szereket , mint No. 29. 93. 166. 196. kell a' betegnek bé - adni.

Ha az ilyen betegek fokaig nem alhatnak , és ha a' ganéllásra való erőlkedés , avagy az hasrágás állandó és kemény , akkor a' fellyebb való szerek' mellett minden nap kéttzer vagy háromszor a' No. 197. le - irt orvoságból tiz cseptől tizen - ötig kell bé - adni.

Ez által gyakran a' történetek szünni kezdnek ; a' beteg meg - frísül , 's meg - erősedik : a' pulsus fel - emelkedik ; és valami elevenítő álm kövötkszik.

Ebben az állapotban gyakran az egész testen petets, avagy káfahimlő üt ki.

Ha ez a' betegnek rapasztalható és állandó könnyöbbségivel történik , akkor lehet remélni , hogy a' beteg hamar meg - gyógyul.

Ha pedig ezek a' szerek semmit sem használnak ; ha valami káfahimlő hideg izzadátsal üt - ki , avagy ha valami ón színű , és fekete fókok jelennek - meg ;

ha azonban a' pulsus szűnetlen külsőbbedik és gyengül; a' lélekzés nehezedik; a' vizelet barna, feketés, és bűzös; az emésztet rothatt, avagy rothatt vérrel elegyítve vagyon; ha az has fel - puffad; ha a' kezek, és a' lábok meg - hűlnek; az ajakok halavanyok, és szederjések; ha az inak rángatódnak, és a' beteg efze nélkül veszel, akkor a' beteg ei - vész, mert ezek halalt jelentnek.

Mikor a' vé-has után a' belekben valami *éges és ganéltató erőlkedés (Tenetimus)* hátra marad, akkor a' beteggelugy kell bánni, a' mint az hasmenésben mondatott.

Ha az hasmenés, avagy a' vérhas igen idején, és oktanul állító szerekkel meg - állítatik, akkor az has közönség-fen keményen marad, és a' betegek az ételtől emelyegnek, és sárga, vagy föld - színűek.

Ez k min en második avagy harmadik nap a' No. 38. le-irt port, és hogy megint az előbbeni nyavalyájokba újra belé - ne efsenek, azért mindenkor azon a' napon, mellyen laxatívát vesznek, estve a' a' No. 85. avagy 140. le - irt szert vegyék - bé.

Ha az *hasmenéshez*, avagy a' *vérhashoz* valami *kemény okádás* magát adgya, és kövörtkezendőkép-pen a' beteg mind *alól*, 's mind *fellyúl* erószakoson, és bővön *ki - úresíttetik*, akkor a' nyavalya mindenkor felette *veszedelmes* (és köldök - Tsómórnek neveztetik *Cholera*). Az ilyen betegek gyakran kevés órak alatt egészfen el - fogynak, bé-esnek, meg - hitvánkoznak, és el - erőtlenednek, néha csak hamar meg - is hainak, ha mindgyárt segítéséget nem találnak.

Ez a' nyavalya gyakran a' meg - gyúlt - és meg - tíföldett *sárviztől* támad, avagy ha a' *győmor* és a' *belek rothatt*, *kövér* avagy *avasós*, avagy más *emészt - betetlen* matériákkal teli vagynak; A' *Must*, és más *forrásban* lévő italak - is ilyen nyavalyát gyakran gerjelztnek.

Ha

Ha már valami ilyen környüállás tapasztalatik, és egyszer - 's - mind ha a' beteg még elég erős, azért is ha az *üresítő* szereket még *veszedelem nélkül megbirbattya*, akkor az okoknak külömbségek szerint, mint a' *gyomor - görtiben*, vagy *bánytatót*, vagy *basbajtót*, vagy *vékonyító* és *savanyótska* italokat, és *klystéreket* kell adni, addig - is kell velek orvosolni, míg a' történetek kívánni fogják, és a' betegnek ereje engedni fogja.

Ezek által gyakran mind az okok, mind maga a' nyavalya egyszer - s' - mind semmivé - tétetnek, a- vagy leg - alább úgy meg - felidítetnek, hogy miattak többé a' gonosz kövötközésektől félni ne kellyen.

Gyakran mind a' gyomor, 's mind a' belek ezen orvoslás által a' magok terhektől meg - szabadulnak ugyan, de mégis a' nyavalya nem gyengül; sem az *bányás*, sem az *gyakor hasmenés* nem szűnik, és a' beteg szünetlen nagyobbban erőtlenedik: Ebben az állapotban minden halasztás nélkül a' No. 126. avagy 192. le - irt orvosságból minden fél órában két kalánnal kell bé - adni mind addig, míg a' nyavalya nem szűnik.

Ha pedig a' beteg már egészen bé - esett, holt - színű, sovány, és olly erőtlen volna, hogy néki halálós *veszedelem nélkül* csak gyenge *üresítő szert* - is adni nem lehetne, akkor mindgyárt a' No. 199. le - irt szerből minden fél fertály órában két kalánnal kell bé - adni mind addig, míg a' beteg tapasztalhatóképpen meg - nem könnyöbbedik; melly ha megtörténik, azután ezt az orvosságot ritkábban, és mind addig, míg minden meg - nem tündesedik, vegye bé a' beteg.

Ha ezen, avagy más hasonló orvosságok semmit sem használnak, akkor a' betegek el - ájulnak, a' kezek és a' lábak meg - hűlnek, 's görtis módra *őzve-*

huzódnak, és végre nagy gyótródés' közt az *balál* el - érkezik.

A' VESÉKNEK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Inflammatione Renum.*)

A' Vese - gyuladás mind a' két vesében egyszer - 's mind meg - történhetik, de mégis gyakrabban csak az egyikben egyedül, még pedig leg-gyakrabban a' bal vesében tapasztalatik.

A' betegek panaszolkoznak kemény, égető 's nyilalló fájdalomról mélyen az ágyékekban, vagy - is vékonyokban, a' hól a' vesék fekszenek; ha ezek a' részek tapagattatnak, akkor felette forrók és fájdalmasok, és az ágnak melegit, kivált ha tollas, avagy gyapjas az ágy, nem szenvedhetik; a' fájdalom többire az ágyék-hajlásra és a' vizellet - hójagra ki-terjed, gyakran abban a' tőzomban, a' melly' felől a' gyuladás vagyon, valami fájdalmas huzódást - is, és meredést okoz; a' férfiaknál a' tőkök fájdalmasan fel - huzódnak; a' betegek nagyon szomjuhoznak, és nagy hideglelésben vagynak.

Ha mind a' két vese meg - vagyon gyuladva, akkor a' vizellet többire meg - reked, avagy gyakran igen szűkőn, felette vereffen, és nagy égetéssel menyen, gyakran pedig halovány, és olyan, mint a' viz.

A' Vizeltető orvosságok ebben az állapotban felette ártalmasok, mivel a' gyuladást nevelik, és csak hamar *balálos fenét* támaszthatnának.

A' Lágyító 's hivesítő italak No. 8. 40. 88. kívül lágyító meleg kőtések; lágyító irral No. 128. való gyenge dörgölések; lágyító klystérek, és az hideglelésnek, a' fájdalomnak, és a' beteg' erejének mivóltához izabatott gyakor ér-vágás, valamint más hasonló gyuladásokban, ugy ebben- is leg jobban használ-
nak.

Gyakran mindgyárt kezdetben a' folyó arany- er csak hirtelen el- oízlattya a' vese- gyuladást, avagy leg- alább nagyon meg- könnyöbbiti; szintén annyit használ az alízfonyi rendnek meg- indult hófzama- is.

Ha az harmadik avagy a' negyedik napon valami vastag, zavaros, barna, avagy sötét veres vérrel elegyített vizellet menyen; ha a' fájdalom és az hideglelés szűnnek, akkor gyakran az által a' vese- gyuladás egészfen el- oízik.

Gyakran a' negyedik, avagy az hetedik napon valami sűrű, zavaros vizellet láttatik, melly az edény fenekére csak hamar valami genyettség forma seprőt szálit- le, és ha ilyenkor a' történetek tapasztalhatóképpen jóbúlnak, akkor általa a' nyavalyának matériája mind ki- takarodik.

Ha pedig a' vese- gyuladás maga keménységiben fokáig tart, és ha semmi könnyöbbitő úrfedés nem tapasztaltatik, akkor a' vesékben közönségesen valami *tályog* támad.

Ezt éppen azon jelekből lehet meg- tudni, a' mellyek a' *tályog- gyuladásnak evésedésiben* elé- befzelltettek, szintén ugy- is kell orvosolni, a' mint ottan mondatott; mégis mindazonáltal ebben az állapotban ha a' vese- tályog a' vizelésnek uttyán kezd ki- takarodni, ha az huyas úvegnek fenekén valóságos genyettség láttatik, akkor egyfzer- 's - mind gyengén vizeltető szereket- is No. 46. 72. lehet adni: Ezen könnyűállalokban, a' vizelletre jó gondot kell visel-
ni;

ni; azt-is jól meg - kell vizsgálni, hogy mi legyen benne. Ha az hideglelés lassan-lassan el - vész, és a' vizelletnek genyettséges seprője apad, akkor a' No. 86. avagy 108. készítettett pilulákhoz kell fog-
ni, hogy a' vese-fekély egészízen meg - tisztulyan, és bé-gyógyulyán.

Néha a' vese-tályog az agyéknak külső részén va-
lami daganatot támaszt; erre mindgyárt lágyító me-
leg kóciókat kell tenni, és minent észre-véteődik,
hogy már genyettséggelteli vagyon, akkor mindgyárt
ki-kell fokasztani, és azután mind addig kell nyitva
tartani, míg a' belső részek tökéletesen helyre-áll-
nak; de mégis ebben az állapotban igen sokszor gyó-
gyíthatatlan portzogós fekély (*fistula*) marad hátra.

Ha az ilyen tályog sem ki-felé, sem a' vizellet-
nek uttyára ki-nem fokad, akkor a' genyetség bőv
mértékben meg-gyúl, gyakran az egész vesét el-
emészti, és orvofolthatatlan száraz betegséget támaszt;
gyakran pedig a' genyetség az körül lévő részekre
maganak utat tűnál, azokat meg-rágja, új fekélye-
ket támaszt, úres utakat (*Sinus*), és portzogós
fekélyeket okoz, és az által fájdalmas, és lassu ha-
lált hoz. Gyakran a' vese - tályog ki-fokad, és a'
genyetséget az hasnak üregibe bé-önti, és abból
végre gyógyíthatatlan szélkorság, avagy más szintén
olly veszedelmes nyavalyák származnak.

A' NÁTHA-HIDEGRŐL, AVAGY FORRÓ KÖSZVÉNYRŐL, ÉS NÁTHA-FOLYÁSRÓL.

(*De Febre Catarrhali, five Arthritis Acuta, & Doloribus Rheumaticis.*)

Ha az emberi testnek egy vagy több részein hirtelen valami daganat támad, melly forró és fájdalmas, akkor az *Forró - Folyásnak* neveztetik; ha pedig ez a' daganat nem forró, nem - is igen fájdalmas, akkor *Hideg-Folyásnak* hivattatik.

Az Hideg Folyások közönségesen tovább tartnak, minsem a' forrók, de ellenben ezek mindenkor valami hidegleléssel járnak, melly hideglelés azért a' forró folyásért *Nátha-Hidegnek* neveztetik.

Mikor ezek a' Folyások az *bajló Tagokban*, avagy azoknak *Hajlásokban* vagynak, és ottan valami szaggató 's égető fájdalmat okoznak, akkor *Köszvénynek* (*Arthritis*) neveztetnek; Ha pedig a' testnek akarmelley részin az *Fűszbusoknak* ki-terjedett *szijaszinaiban* (*expansio aponevrotica musculorum*) félszkeltetnek, akkor *Náthafolyásnak* (*Rheumatismus*) hivattatnak.

Ezen különböző nevezések az orvoslásban semmit sem változtatnak; mert az okok majd mindenkor egyfélék; ugyan azért a' Náthafolyásban gyakran éppen olyan orvosságokat kell adni, a' miyenek a' Köszvényben hasznosoknak lenni tapasztaltatnak.

Leg-nevezetesebben csak arra kell vigyázni, hogy ezek a' folyások hidegleléssel együtt vagynaké, és forróké, vagy pedig csak hideglelés nélkül járnak, és tokáig tartanak, vagy-is hófázis nyavalyák.

Mikor az údó hirtelen meg - hidegedik, avagy mikor a' levegő - ég fokáig ködös, nedves, és hideg, akkor gyakran sokan esnek forró köszvénybe.

A' Betegek eleinten meg - borzadnak, meg - fáz - nak, 's meg - bádgyadnak; és a' pulsus hideglelés lesz; azonban a' fő fájni kezd; a' forróság és a' szomju - ság nevednek; a' vizellet pedig meg - zavarodik.

Egynéhány óra mulva, gyakran mindigárt kez - detben - is, a' betegek valami szaggató fájdalmat érez - nek, melly egy helyről a' mátra menyen, és a' test - nek majd ebben, majd más részében tapasztaltatik. Közönségesen pedig az ilyen fájdalmak egyik haló tag - ból avagy *izból* a' másikba által - mennek; néha a' mely - nek oldalába - is által vitetődnek, és ottan kemény oldalnyilallást okoznak.

Minekutánna ez a' fájdalom egy vagy két nap egyik helyről a' másikra bujdasott, azután végre egy vagy több helyekenn - is magának kemény fézket vér, és egyszer - 's - mind ottan többire valami *fejé - res*, néha *veres*, *forró*, *fezült*, és felette nagyon *fájó daganatot* támaszt; Ha már ez a' daganat egy - szer - 's - mind több *izeket* foglal - el, akkor az egész test mozdíthatatlan, a' fájdalom szenvedhetetlen és ifzonyu, kivált ha az ágyékba, forgo - tsontba, és a' vállakba veszi magát. Néha a' *köszvényes részben* vagy *semmi*, vagy csak igen *kevés* daganat tapasz - taltatik, de mégis mindenkor azon rész *forró*, és csak gyenge tapagatásra - is felette nagyon faj.

Ezek a' fájdalmok estve mindenkor nevednek, a' beteget alunni nem hadgyák, nagy nyughatatlan - ságot okoznak, és gyakran a' beteget efze nélkül - is beszéltetik.

Gyakran a' fájdalom hól a' külső, hól a' belső részeket ostromolya, és végre a' belső részeket el - foglalya, 's ottan keményen meg - áll; azért - is néha felette

felette kemény hurut, és igen nehéz lélekzés; gyakran szenvedhetetlen fő - fájás, kemény gyomorfájás okádással együtt, hasrágás, vesefájások, a' vizeletnek meg - rekedése, 's a' t. támadnak.

A' Veszedelem nagyobb, ha a' kőszvény magának a' belső, kivált az életre szükséges, részekben fészket vér.

Gyakran a' fájdalom mindgyárt kezdetben, minden ide 's tova való keringés nélkül, egybe valami bizonyos helyben meg - áll.

Ez a' nyavalya néha kevés napokon szerentséfen meg - gyógyul; néha pedig igen vakmerő, és lok *betekig tart*, avagy valami *boszszas* nyavalyát, és gyakran *tag-sarvadást*, avagy *szúraz* betegséget következtet.

Ha az első ostrom nem felette kemény, és ha a beteg magát mindgyárt minden hidegtől óltalmazza; ha gyenge ágymeleg, fok vékonyító, és gyengén izzasztó italok által a' testet gőzöltetni igyekezik, akkor gyakran két vagy három nap az egész nyavalyától meg - menekedhetik.

Ezen gyenge környúlállásokban elegendő napjában háromszor egy port No. 1. bé - adni, és mindenkor réá két findlia meleg herbathét No. 13. itatni, avagy a' No. 8. 40. 46. 72. 116. le irt szerekekkel orvosolni.

Mégis mindazonáltal az ilyen betegek magokat még egy darab ideig az hidegtől szorgalmason óltalmazzák, és kiváltképpen a nedves hideget, és lyukon, avagy hafadékon bé - fuvó levegő - eget kerültyék, mert külömben megint csak hamar ugyan azon kőszvényes nyavalyába vízszá - esnek, és ez a' vízszá - esés azután többire mindenkor sokkal vakmerőbb, és keményebb lesz, mintsen az első nyavalya volt.

Ha

Ha pedig mindgyárt kezdetben az Hideglelés, és a' Fájdalom felette kemény, akkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint a' gyulázító Hideglelésekben mondatott.

Illyenkor a' betegen az erőhez és a' történetekhez szabva *eret kell vágni*, fok *lágyszó*, *feloldó*, és *bivefitő* italakat, és orvosságokat No. 6. 7. 8. 9. 121. kell adni. A' fájó helyeket, a' hól hozzá lehet férti, szüntelen *lágyszó*, és *ofzlató kötésekkel* melegíteni kell, de jól kell vigyázni, hogy a' kérés meg - ne húlyen, mert ha meg-húl, akkor mindenkor árt.

Ha azonban a' beteg eleget nem ganéllik, akkor klystérek által az hasat meg-kell nyitni, avagy olyan orvosságokat kell adni, a' mellyek az hasat eléggé meg-űrefítik No. 11. 12. 39. 141. avagy minden *barmad nap valamibashajtó* kell be-adni. No. 3. 5. 14. 167.

Ha a' vizellet bővön, sűrűn, és zavaroson menyen, akkor általa a' beteg nagyon és hamar meg-könnyöbbedik; ha pedig halaványon és vizefen marad, akkor a' nyavalya közönségesen fokáig tart.

Ha a' fájdalom már egyszer enyhül, az hideglelés szűnik, a' daganat lágyszó 's tágul, akkor többé az hasat olly gyakran hajtani nem szűkség, de mégis még az előbb jövösolt orvosságokkal és italokkal tovább - is szorgalmatosson kell élni.

Az ilyen betegek gyakran fok éttzakákan nem alusznak, mivel a' fájdalom estvénként mindenkor nevededik, és leg-előbb csak éjfélt után kezd szűnni.

Ha egynéhány napokon illendő orvosságok, és ér - vágás által az Hideglelés már *meg-gyengült*, és a' szűkséges *űrefítések* meg - történtek, akkor szabad a' betegeknek tsendesítő szereket adni No. 41. 80-92. *Előbb az ilyen szerek mindenkor ártanak.*

Ebben a nyavalyában a *tsendesítő* és *álmofító* szereket *estve*, a mint más betegségekben szoktak *tselkedni*, *adni soha sem kell*, mivel itten akkor az hideglelés, és az fájdalom közönségesen mindenkor *folyosodik*, és azért azonban ezek a *szerek* csak nagyobb forrúságot, nyughatatlanságot, és gyötrődést okoznának, a' beteget meg - bádgyasztanak, és mégis álmat nem hoznának. *Leg - jobb* edket *reggel - felé adni*, mikor a' fájdalom *szűnik*; ilyenkor utánnak egynéhány órák - ig tartó *tsendes álom* kövötkszik, melyre a' beteg *egészzen meg - frissül* és meg - könnyöbbedik.

Ha már egyszer a' *fájdalmak* annyira meg - szelidülnek, hogy a' *fájós helyet* gyengén tapogatni, és nagy fájdalom nélkül mozgatni lehessen, akkor az *jót jelent*, a' *lágító kötések* - is mindgyárt félre lehet tenni, és a' *fájós helyeket* csak meleg ruhákkal gyengén *dörgölni* és melegben tartani kell, de mégis a' *fellyebb jövofolt* szereket mind addig el - nem kell hagyni, míg a' beteg *gyógyulni* nem kezd.

Ha pedig ezen meg - próbált orvosságokra a' *fájdalom* éppen *semmit sem szűnne*, akkor azok' mellett a', No. 180. le - irt port kell bé - adni, avagy ha még az *hideglelés* igen *kemény* volna, akkor annak helyette a' No. 186. fel - találandó szert kell elé - venni; ez a' *szer* gyakran hamar nagy könnyöbbséget *szerez*.

Mikor már az *hideglelés* illendőképben meg - apad és még csak valami *lágyszta forma dagamat*, és tompa fájdalom marad hátra, akkor a' No 18. 68. 144. 178. le - irt orvosságok *gyenge dörgölésekkel* együtt közönségesen *eleget használnak*.

Néha a' *köszvényes fájdalom*, és az *hideglelés szűnni* kezdnek, és azonnal *réa az egész testen* a' betegnek *könnyöbbséggel* sok *káfabimló* út - ki; ilyenkor ha *semmi más baj* nem érkezik, és ha az *erő*

állandóképpen megmarad, akkor az orvosláft meg nem kell változtatni, hanem tovább is csak az előbbi szerekkel kell élni.

Némellykor nem csak az *izek* és a *tagok*, hanem egyszer - s - mind gyakran az egész *test* is, a' *fej*, és az *ábrázat* is feldagadnak: Ebben az állapotban is az eddig javasolt mód szerint kell orvosolni, ha az hideglelés kemény, és a' több történetek az előbbiekhöz hasonlóak.

Gyakran az *izeknek*, és az hajló *tagoknak* daganati hirtelen és mindegy egy szempillantásban elmulnak, és a' testnek *más részén* megint megjelennek, és gyakran felette *nagy* daganattá válnak.

Az ilyen daganatokat mindigart felkell vágni, mihent valami higsággal meg telnek, 's meg lágyulnak, hogy az oda gyült *nedveségek* kifolyanak, és megint más részre újra által nevitessenek, és a' beteget új veszedelembe ne vésék. Ez a' kifolyó *nedveség* közönségesen *sárgás takony* - forma és *súkeres*.

Ezen ki - fokasztott *vizes daganatok* gyakran lokáig folynak, és néha nehezen gyógyulnak - bé: kezdetben a' folyáft meg nem kell állítani, hanem csak tépett rongyal kell bé - kötni; egynéhány napok mulva főtt bürök - lévben mártott tépett rongyat kell a' febbe dugni, még pedig napjában négyfzer meg - ujtván; erre a' folyás apadni kezd, és azután szerentséfen bé - is gyógyul.

Ha pedig az *izeknek* avagy az hajló *tagoknak* daganata *hirtelen* el - vész, és mégis a' testnek külső részén fohúl *más* daganat *nem* támad; *azonban* pedig a' beteg csak hamar *nehezen* és alkalmatlanul kezd *lélezni*, avagy hirtelen *mély álomba* esik, akkor az rofízat jelent, mert az ilyen betegek gyakran hamar meg - halnak.

Ezen

Ezen veszedelmes állapotban mindgyárt a' nyak-
tfigára, és a' lábikrákra hólyag - huzó flastromot kell
kötöni; a' beteget gyakran meg - kell klystérezni, és
olyan orvosságokat kell néki bé - adni, a' millyenek
No. 46. 71. 72. vagynak.

Ha azután a' betegek az ágyékokban, vagy - is
vékonyokban fájdalmat, és feszülést éreznek; és ha a'
vizelésre gyakran erőltetnek, akkor többire jó jelen-
tődik; mert réá közönségesen valami *sűrű, zavaros*
vizellet kövöttezik, melly bőv taknyos leprót szálít
az edeny' fenekére: Erre ha meg - könnyöbbedik a'
beteg, akkor tovább - is hafanlóképpen kell orvosol-
ni, a' hólyag - huzó flastrom által tlinált fekélyeket - is
fokáig kell izgató szerekkel nyitva tartani, és foly-
tatni.

Ha taknyos hasmenés támad, akkor gyenge has-
hajtó szereket kell adni No. 11. 12. 39. Ezek gyakran
nagy könnyöbbséget szereznek.

Néha az ilyen betegek hurutni - is kezdnek, és
a' most említett tisztulások' helyett valami taknyos sű-
rű pökés kövöttezik; ilyenkor olyan szereket kell adni,
a' millyenek No. 8. 32. 33. 34. III. vagynak.

Ha ilyen *űresedések* nem kövötteznek, akkor a' be-
tegek igen hamar meg - halnak, és azután közönségesen
az *első tüdőjékben*, avagy az *első melyeknek* űregiben,
avagy az *első fejekbenn* - is fok *ki - ontódott kotsfonnyás,*
vizes matéria találatik.

Gyakran a' kemény köszvény után a' betegek
még fokáig bádogyattan maradnak, fá dalmat ugyan
nem éreznek, de mégis nehezen mozduhatnak, erőt-
lenek, és egészszén el - száradtok: Ilyenkor a' pulsus
gyakran nappal természet szerént való, de estvénként va-
lami forróság támad, és azonban a' pulsus hideg lelés;
Néha a' pulsus mindenkor gyoribb, mint az egész -
ben, a' betegek - is szomjuhozna, az ételt nem igen

kévannyák, és szünetlen belső forróságról panaszol-
kodnak.

Az első történetben gyakran hamar legitnek a'
No. 144. 178. le - irt szerek a' No. 143. avagy 163.
fel - találandó herbathéval együtt. Hafanló ki - mene-
tellettel lehet adni a' No. 18. 23. 46. 61. 68. 72. 116.
135. 142. 179. 180. le - irt orvosságokat - is.

A' második történetben ellenben gyengén hivesi-
tő és nedvesítő szereket No. 1. 2. 8. 9. 40. 88. kell
adni mind addig, míg a' vérnek forrása egészen le-
tfendefedik, a' betegnek hévsége el - mulik, és a'
pulsus egészen fel - szabadul : kiváljképpen pedig
hasznos az ilyen betegeknek óránként, avagy min-
den második órában a' No. 45. le - irt orvosságból
egy jó nagy findsiával bé - adni, melly egyszer - 's - mind
ital - is, orvosság - is.

Gyakran ezen szerek által az hideglelés egészen
el - mulik ugyan ; a' beteg - is minden tagjait fájdalom
nélkül jól 's könnyen mozgathattya, tfendefen alha-
tik, és eleget eszik, de mégis az erő nem akar meg-
jőnni ; ilyenkor olyan orvosságokkal, a' millyenek
No. 36. 70. 150. vagynak, fokáig kell élni.

Leg - hamarébb pedig az ilyen betegek úgy épül-
nek - fel, ha az orvosságok mellett egyszer - 's - mind,
mikor az údó jó, mezei tiszta levegő - égben mulatoz-
nak, és fok tejes italokkal élnek.

Mikor a' *Köszvénynek*, és a' *Náthafolyásnak* fáj-
dalmai gyengék 's szelidek, és hideglelés nélkül kez-
dődnek, akkor nem sok bajt szereznek, a' beteget
maga hivatalyától el - sem vonnyák, azért - is kezdet-
ben számba nem vétetnek, nem - is orvosoltatnak
mind addig, míg *felesse kemények* nem lesznek, és
míg úgy meg - nem rögződök, hogy azután gyakran
a' izenvedő sagok *mozdisbasatlanokká* és *baszontala-
nokká* vályanak.

A' kiket hideg, kivált lyukon, hafadékon, avagy valami más szoros helyen által fuvó, levegő ég érdekel; a' kiknek csipős, és sűkeres vérek vagyon, avagy fok savanyó uj bort ífznak, 's a' t. azok ilyen betegségbe felette fokszor esnek, melly néha fok hetekig, hólnapokig, még fok efsztendokig - is el - tart., kivált ha a' betegek azonban magokat illendőképben nem tarttyák, és a' nyavalyával rofzszul bännak.

A' hevítő szerek, akár külsők, akár belsők, légyenek, mégis többire mindenkor, sulyosíttyák ezt a' nyavalyát.

Az ilyen fájalmokban az érvágás ritkán szűkséges, kivévén ha a' pulfus feszes, avagy a' betegnek fok vére vólna.

A' No. 45. 72. 116. 143. le - irt italakat ellenben bñvön, és fokáig kell itatni; azonban a' fájós helyet minden nap kéttzer, reggel, és estve, meleg ruhával jól meg - kell dörgölni, és azután mindenkor *szappanft. - strommal* bé - kell borítani.

Minekutánna a' beteg ezen szerekkel egynéhány napokig élt, azután hashajtó szert kell adni No. 4. 5. 14. 38.

Ezekre a' fájdalom ha szűnik, akkor az jót jelent, az előbbi orvoslást - is el - nem kell hagyni, lehet, ha az erő meg - engedi, egynéhány napok mulva laxatívát - is megint adni, és így gyakran a' kemény *náthafolyásoknak fájalmái* egészzen el - bajtatnak.

Az ilyen állapotokban a' No. 110. le - irt orvosság igen hafznos, kivált ha a' betegek azonban a' No. 143. le - irt szerekből fokot ífznak. Ekképpen gyakran a' leg - keményebb és igen fokáig tartó *Farsábának fájalmi - is* (*Dolores Ischiatici*) egészzen meggyógyittatnak, még - pedig minden más orvosság nélkül.

Ha pedig mind ezek, 's mind más orvofságok *haszontalanak* vólnának, akkor a' No. 180. le-irt *port* kell bé-adni, mellynek mértékit lassan - lassan lehet szaparítani - is, lehet, 's kell - is néha vele fokáig - is éini.

Szintén olly hasznafok a' No. 49. 91. 174. le-irt szerek - is; azoknak pedig, a' kiknek nyálás, vagy - is taknyos és hideg természetek vag: on, azoknak a' No. 171. 172. le-irt szenek leg - hasznafobbak.

Gyakran *femmi belső orvofság* nem *használ*; ilyenkor a' *fájdalmat bolyagbuzó flastrommal* lehet el-űzni, csak azután a' seb fokáig folyan, avagy a' flastrom gyakran meg - ujjitások, és fel - tételsék.

A' forró kőszvénynek fájdalomban a' lágyító *fere-dők*, kivált a' meleg viz - gözzel való *párolások*, mindenkor igen hasznafok; a' *hosszszos* kőszvényben ellenben, kivált midőn a' betegek nem meleg, ha. em inkább *bideg* és *taknyos természetűek*, a' *kén!övös fere-dők* hasznafobbak akkor, minekutánna már a' szükséges orvofságok előbb illendőképpen meg - próbáltattak.

Gyakran a' náthafolyásnak csipős matériája a' külső részeket el - hadgya, hirtelen valami bel ő részre által - vitetődik, és ottan annak a' résznek, a' mellyet el foglalt, külömbsege szerént, külömb - külömbféle, és igen veszedelmes nyavalyákat támaszt. Ha az ilyen *általvitel'* után kemény fájdalom, nagy forróság, és valami forró vagy - is *állandó* hideglelés támad, akkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint a' gyuladásokban mondatott.

Ha pedig sem a' fájdalom, sem az hideglelés nem igen kemény, akkor a' No. 8. 13. 40. 46. 72. 88. 116. le irt orvofságok elegendők az által - vitetet matériának meg - vékonyítására, fel - öldására, vagy - is fel - olvofztására, meg - higitására, vagy - is arra, hogy

az a' matéria könnyen folyhatóvá vályan, és a' testből vagy gyengye gőzölgés, vagy vizeliet által ki-cakadgyon; de mégis azonban gyakran kell lágyító klyflert - is bé - vetni, kivált ha az has meg - vagon szorulva; arra a' részre - is egyfzer - s mind, a' mellyben előbb a' fájdalomnak fészke vólt, mindgyárt izgató kőtéft No. 291. avagy hólyaghuzó flaitromat kell kőtni; ezekre többire mindenkor az által vitetett tőpős matéria megint a' maga előbbeni helyére vízfzátér.

Ha a' kőszvényes fájdalom valami izben vakmerőn meg - áll, akkor gyakran általa az hajló tagok gyógyíthatatlan és hószszas *meredéfbe* (*Steifigfeit*) eőnek, vagy - is mozdíthatatlanokká válnak.

A' Náthafolyásnak tőpős matériája néha a' tőntakat - is meg - rágja, és el - ronttya.

Annakokáért ezen nyavalyákat, ha gyengék - is, még - is meg rőgzőni, vagy - is erőt venni, nem kell hagyni: kiváltképpen pedig *azok*, a' kiknek azonkívül - is *tőpős vérek* vagon, a' *kőszvénytől*, és a' *náthafolyástól* magokat szorgalmatolon őltalmazzák,

AZ HOJAGOS HIMLŐRŐL.

(*De Variolis.*)

A' Himlő - nyavalya leg - gyakrabban tsak gyermekeket, és nevedekény személyeket őstromol; még - is mindazonáltal a' meg - nőttek - is, és gyakran a' tette őrdőgek - is, ha még himlősök lőha sem vóltak, az Himlőtől nem szabadok.

Ez a' nyavalya néha hirtelen 's véletlenül kezdődik, számtalan fok népet elé-fog, és gyakran egyszer-'s-mind fok hejységékben-is dühösködik.

Néha csak különös helységben láttatik.

Némelykor felette gonosz indulatu, és fok embereket öl-meg; gyakran pedig igen jó indulatu, és akkor tölle kevesen halnak-meg.

A' melly hojagos himlők gyengén, és rendszeren járnak, 's végződnek, és semmi felette kemény, avagy gonosz és veszedelmes történetekkel ólve-nem foglaltatnak, azok *Jó Indulatuaknak* neveztetnek.

Gonosz Indulatuaknak ellenben mondatnak azok, a' mellyek rendszeren, igen gonosz és felette veszedelmes történetekkel járnak, és nagyobb részét a' betegeknek vagy halálos veszedelembe vetik, vagy éppen még-is ölik.

Az Hojagos himlőnek gonosz indulattya nem függ az esztendőnek küömböző részeitől, mivel gyakran az esztendőnek minden részeiben mind jó, 's mind gonosz indulatu himlők láttatnak.

Mégis mindazonáltal a' levegő-egnek hirtelen való változása, avagy rosz minénúsége az himlőt az esztendőnek minden részeiben felette veszedelmessé teheti: De mégis az himlőnek gonosz mivólta leggyakrabban, kivált különös személyekben, valami elrejtett belső csipőiségtől, avagy valami gonosz indulatu októl, avagy, a' mi felette fokszor meg-történik, hevítő szerektől, avagy más helytelen orvólastól, szokott eredetett venni.

Az Hojagos himlő akár gonosz indulatu, akár jó indulatu legyen, mégis mindenkor ragadós nyavalya, és nem csak illetés, hanem a' levegő-ég által-is szokott másra ragadni.

Mikor ez a betegség rendes, akkor közönségesen borzadással kezdődik, melyre valami bévség követhetik: Ez a forróság néha állandó, néha pedig megint szűnik, avagy a meleg, és az hideg egymást izületlen fel-válttyák, estve ellenben a forróság mindenkor nagyobb és állandóbb; a pulfus hidegledés; a betegek bádgyadságról, a sziv' vermestkéjinek nyomásáról, a főnek, hátnak, agyéknek, és az hajló tagoknak fájdalmiről, panaszolkodnak, szomjuhozna, és az ételt utályák, okádnak, izületlen álmások, élkábultak, és nyughatatlanak, és nagyon gyötrődnek; a nyaly feje; a vizeliet veres avagy lang színű; a szemek szikráznak avagy veresek.

Ezen környülállások közönségesen az harmadik napnak végi-ig, avagy a negyedik napnak kezdeti-ig tartanak; akkor az ábrázaton, a nyakan, és néha a melyen is valami apró, veres, valamennyire fel-emelkedett punktumok (mint a gombos tőnek a gombotskája) kezdnek ki-útni, melyre az előbbi környülállások nagyon meg-gyengülnek, s meg-szelidülnek, avagy néha, mikor tudni illik a történetek mértékletese, akkor mindgyárt az hidegledés-is egészszén el-mulik; Lassan-lassan a felső és alsó tagokann-is, és végre az egész testten hasonlító punktumok útnak-ki: Minekutánna az himlőnek csipős matériája a testnek külső részeire ki-takarodik, azután a felyebb elé-befzället történetek és bajok minnyájon egészszén el-tűnnek.

Ezek a punktumok azon rendel, melly szerént meg-jelentek, lassanként felemelkednek, és hójagos kímilökké válnak, melyeknek az alfo kerületek veres szokott lenni; az himlők' között lévő bőr meg-szelidül, meg-veresedik, és gyakran fáj-is.

Az Hatodik napnak végén, avagy az betediknek elein az Himlők evesedni, vagy - is genyerttségedni kezdenek; Ilyenkor megint többire mindenkor az Hidegletés ujra kezdődik; a' betegek nagyobbban meg - hevülnek; nyughatatlanul alusznak; szomjuhoz - nak; és a' testnek minden részeiben, a' hól himlők vagynak, feszitő fájdalmat éreznek; az ábrázat, és gyakran az egész fő nagyon fel - dagad, és sokszor a' szemek, is a' nagy doganat, miatt egészen béragadnak; A' nagyobb és meg - nőtt személyeknek akkor közdönségen a' nyálok foly.

Végre az himlők nagyok lesznek, jól fel - emelkednek, és valami sárga genyerttséggel meg - telnek; a' tizedik, avagy a' tizen - egyedik napig az evesedés többire mindenkor el - végződik, kivált az ábrá - zaton, és a' testnek felső részein; azonnal az hidegletés, és ezen részeknek daganattya, 's feszülése szün - ni, 's apadni kezdenek; az himlők fonnyadnak, 's száradnak, és akkor a' jó és rendes himlőben a' beteg majd mindenkor a' veszedelmen már által - ment.

Midőn a' feszülés és a' daganat a' felső részeken szünik, akkor a' kezek, és a' lábok dagadni, 's feszülni kezdenek; azon rend szerént ezen részeknek himlőji - is érnek, fonnyadnak, 's száradnak: Néha az himlők az alsó részeken még frissek, és leg - jobb érésben vagynak, mikor már a' felső részeken egészen el - száradtak.

Mikor az evesedés el - mulik, vagy - is az himlők meg - érnek, akkor az evesítő, avagy érlelő hidegletés - is egészen el - mulik.

És valamint az ábrázatnak, és a' több felső részeknek daganattya apad, szintén úgy fogydagal a' meg - nőtt személyeknek - is nyálfolyások.

Az Hojagos himlő *fonnyadásának*, és *száradásának* közzönségesen a' *tizen-negyedik*, *tizen-batodik*, *tizen-nyólrzodik*, avagy, mikor az himlő lok volt, *leg-tovább az buszodik napon vége* szokott lenni, és így a' himlő-nyavaiya tökéletesen és rendezen el-végződik.

Az Hojagos himlőben *négy* egymástól különbözö *űdök* számláltaknak.

Az *Első űdö* a' nyavalyával kezdődik, és közzönségesen a' *negyedik napig tart*. Ez az űdö valami forró hidegből áll, mellyet az himlőnek mérge gerjelze; és *Himlő-Hidegnek*, avagy elragadás' *Hidegtelelének* neveznek. *Ez az űdö elragadás' idejének hivattatik (stadium contagii)*.

A' *második űdö* az himlőnek ki-űtésivel kövökezik, és az *batodik*, avagy *leg-tovább az betedik napig tart*. Ebben a' betegek *frisek*, jól és *hidegtelelés nélkül* vagynak. *Ez az űdö kiűtés idejének mondatik (stadium eruptionis)*.

Ez után kezdődik az himlőnek *evesedése*, avagy az *Harmadik űdö*, és végződik a' *tizedik*, *tizen-egyedik*, avagy *leg-tovább a' jó himlőkben a' tizen-keresedik napon*; a' *rosz himlőkben* gyakran a' *tizen-negyedik napig tart*: Ebben az űdőben a' *pulfus közzönségesen hidegtelelés*, ugyan azért ez a' *hidegtelelés éres*, avagy *evesedés' Hidegtelelének* neveztetik; az *űdö pedig évesedés idejének hivattatik (stadium supurationis)*. Utólyára az himlőnek *el-száradása* avagy a' *negyedik űdö* kövökezik, mellynek neve *El-száradás ideje (stadium exsiccationis)*.

Gyakran minden űdőben különbbféle történetek láttatnak, mellyek néha a' veszedelmet kissebbitik, avagy nagyobbittyák, és kövötkendezőképpen jó avagy *rosz*, veszedelmes avagy *halálos* jeleket magokkal hoznak.

Mentől gyengébb 's szelidebb a' nyavalyának első ostroma; mentől kevesebb alkalmatlanságról az elragadásnak hideglelésiben panaszolkodik a' beteg, kivált ha azonban elég erős - is, és vidám, annál könnyebben út - ki az himlő, annál könnyőbb lesz a' nyavalyának tovább való folyása - is.

Ez a' nyavalya gyakran igen szelid; a' betegek az első napokon csak könnyű és futó bozzadást érznek, mellyet hafanló könnyű, és futó forróság gyakran fel - vált, az ételt nem igen kívánniak, és csak gyenge, és nem igen sokáig tartó fő - fájásról, hát fájásról, avagy külső tagfájásról panaszolkodnak; a' pulsus alig gyorsabb, mint az egészségben szokott lenni; a' bádgyadság - is, és a' szomjuság nem igen tapasztalhatók: A' negyedik napon azután a' testen holmi apró veres punktumotskák, *mint a' gombos' tőnek foka*, láttatnak, és azzonnal a' beteg magát könnyen 's jól érzi: Néha ezek a' punktumok azután szaparadnak; néha pedig más nap leg - többen el - tűnnek, és azok a' kevesek, a' mellyek hátra maradnak, szépen felemelkednek, már az hetedik, avagy nyóltzadik nap jó genyettséggel teli vagynak, és a' tizen - egyedik, avagy tizen - kettődik napig tökéletesen száradnak.

Ez az hojagos himlőnek leg - könnyőbb és legjobb neme.

Ha pedig a' nyavalya mindgyárt kemény bozzadással, és hófűzhas hideggel, vagy - is fazáfsal kezdődik, mellyre nagy és sokáig tartó forróság kövötkézik; ha a' beteg a' fejében, agyékában vagy - is vékonyában, és az hajló tagjaiban szenvedhetetlen fájdalomról panaszolkodik; ha rend kívül bádgyatt nagyon és szűnetlen gyötrődik, és igen sokszor 's feltehezen okádik, ezze nélkül kezd beszélni, és nehezen lélekzol; ha azonban a' pulsus felotte gyors, fel - emelkedett, kemény, és egyenetlen, akkor a'
nya-

nyavalya fellelte veszedelmes, és az ilyen betegekre többire igen *sok*, és gyakran *öszve-folyó* himlő jön.

Ennél-is sokkal nagyobb veszedelemben vagyunk a' beteg, ha mindgyárt eleinten az erejét egészzen elveszti, ha semmiről nem panaszkodik, ha inéllyen gondolkodik és semmire sem ügyel, ha ábrázattyaiban halavány, avagy föld színű, ha a' pulsus felette gyors, kitlin, és gyengén avagy egészzen lassan és halkal vér, ha a' bőr az egész testen el-lágyul, és valami sükeres, ragadós, taknyos verejtékkal béboritódik, 's meg-nedvesítettik, ha igen sokszor hányáfra erőlkedik, és mégis azonban az okadásra elég ereje nintsen: ezek gonofz jelek, és gonofz indulatu, többire halálos himlőnek-is elől-járó postái.

Minden féle hojagos himlőben az el-ragadás' hideg-lelésinek idején mindgyárt kezdetben gyakran valami torokfájás támad, de a' jó indulatu himlőben ez többire mindenkor mindgyárt el-mulik, mihent az himlő ki-kezd jönni.

Az Hojagos Himlőnek soha az harmadik napnak vége, avagy a' negyediknek kezdete előtt ki-nem kel útni.

A' Gyermekeknel, és gyakran a' nevedékeny személyeknel-is, néha a' ki-útésnek közölitésakor az érző-inakban kemény rángatódások, és gürtsős mozgások, avagy nyavalya-rontások, támadnak; ezek némellykor *jó himlőnek* elől-járó jelei, de mihent az himlő meg-jelenik, akkor mindgyárt el-mulyanak, izügséges; mert ha tovább tartanak, akkor mindenkor felette sok, és néha gonofz indulatu és rüpsős himlőt-is közöliteni jelentenének.

Ha a' ki-útésnek idején kezdetben a' veres punctumok egymástól távól, és ritkán láttatnak, lassan-lassan szaporodnak, szép piros színűek, és az hirdeglés a' több történetekkel edgyütt nagyon szönik, avagy

avagy egészen - is el - mulik, akkor jót lehet remélni, mivel az ilyen környülállásokban az himlők nem csak mindenkor kevesek, hanem egyszer-’s-mind mindenkor jó indulatnak - is; hanemha a’ testben valami különös, és talám még esméretlen túpódség rejtevé volna, mellynek ki - fejtéle által a’ jó himlő - is meg - gonoszodnék.

Ha az elvégződött ki - ütés’ után az himlők egymástól távól állnak, és lassan, rendre, ’s egy tornán fel - emelkednek; ha az ed’ szinek viágos pirofsan marad, és ha az himlők’ közdött lévő köz hely meg - fészül, meg - vereffedik, meg - hevül, és fajni kezd, akkor a’ természet elég erős, és az himlők jó indulatnak, kivált ha azonban a’ főd, a’ torok, és a’ mely szabadok, és semmi bajban nintsenek.

Az ilyen jó állapotban mindenkor jót lehet remélni, ha flette fok himlő ütne - is ki csak egymást ne ériék, és fokban, még pedig leg - többen egybe ne folyanak; mert az ilyen egybe - folyó himlők nehezebben végződnek, és mindenkor veszedelmesebbek, ha mindgyárt a’ nyavalyának, és a’ ki - ütésnek kezdete könnyű, és jó lett volna - is.

Ha az himlők a’ szokott időre ki - kezdnek ugyan útni, de mégis az által a’ történetek nem apadnak; a’ pulsus gyorsabb, kitün, és gyenge lesz; a’ jelen lévő punktumok sötét pirosok; a’ beteg esze nélkül befiáll, avagy szünetlen álmos, nehezen, és nagy gyótródéssel lélekzel, nehezen nyel, és rendkívül fokot izzad; ha majd több, majd megint kevesebb hasonló punktumok láttzanak, de tapasztalhatóképpen fel nem emelkednek, akkor rossz jelentődik; mert ilyenkor vagy a’ természet olly gyenge, ’s erőtlen, hogy az himlőnek matériáját a’ testnek külső felére ki - nem hajthartya, vagy az himlőnek matériája olly túpós és gonosz indulatu, hogy a’ vért fel - olvasza,

fza, avagy a' vérrel ugy őszve - elegyedett, hogy onnét ki - ne fejtődhesék, 's ki - ne valasztathassék.

Gyakran az első, és a' második údóban a' nyavalya jól menyen; az himlő a' szokott időre szereztsélen ki - út; a' történetek illendőképven szűnnek; az erő jó, és az ember fundamentomos okból a' szerzsés ki - menetelt várja; De mégis, mikor az evefedés kezdődik, és az himlőknek meg - kellene telni, akkor gyakran a' betegnek ereje hirtelen, nyilván való ok nélkül, el - vész; az himlők meg - halaványodnak, avagy letét pirosak lesznek, egézfízen őszve - esnek, 's le - lapulnak, avagy az ed közdőkben valami mély, letét barna, avagy fekete gödrötske támad. Ilyenkor felette nagy a' veszedelem, kivált ha azonban a' nyálfolyás - is szűnik, nyughatatlanság, in - rángatódás, elz nélkül való beszéd, és felette nehéz lélekzés kövötkszik.

Ha pedig a' lélekzés meg - nem nehezedik, és egyszor - 's - mind azonban a' nyálfolyás nevedik, a' kezek, és a' lábok jól fel - dagadnak, avagy; ha valami taknyos, genyettség formás hasmenés támad, avagy ha a' vizellet bőv, taknyos, genyettséges seprót sálit az edény' fenekére; ha ezek által a' pulsus meg - jobbul, 's helyre áll, és ha a' beteg - is elzén vagon, akkor a' reménységet egézfízen el - nem kell vesztetni.

Ha a' nyavalyának kezdete felette kemény vólna; ha az himlők mindgyárt a' második napon felette nagy számmal ki - útnek, ha semmi - képpen avagy csak tapaszthatatlanul emelkednek, ha az ő szinek és állások gonofz, akkor a nyavalya többire mindenkor halálos. Néha az ilyen betegek már a' negyedik, néha pedig az hetedik napon meg - halnak; némellykor nagy gondal, és fáradsággal a' tizen - egyedik napig, avagy a' tizen - harmadik napnak a' végéig

géig az életetet lehet hozfzobbitani, de felette ritkán történik az a szerentle, hogy a' beteg meg-gyógyuljan.

Ha az himlőnek evesedése el-kezdődik, és az hideglelés mértékletes; minden himlő lassan-lassan jó sarga genyettséggel meg-telik, és minden különös himlőnek a' kerülete világos pirossan, és feszülve marad, és ha a' belső részek-is azonban szabad k.'s hiba nélkül vagynak, akkor a' beteg jól vagyon.

De ha ellenben az hideglelés felette kemény; ha az himlők meg nem sárgadnak, hanem inkább valami tífós, barnás, avagy vereszes anyagiával teli vagynak, akkor nagyobb a' veszedelem, ha a' több környüi-állatok jóknak lenni láttatnak-is; mert ez a' tífós anyagi a' körül lévő részeket meg-ragja az hideglelést súlyosítja, a' beteget nyughatatlan-kodtattya, gyötrődést, in-rángatódást, és azok által gyakran orvosolhatatlan nyavalyát okoz, avagy a' vérbe visszafordul, a' belső részeket, ostromolni kezdi, és néha csak hamar halált hoz, avagy a' testnek külömbféle külső részeire által vitetődik, és a' beteget holtig nyomorékká teszi, kivált ha a' izemekbe, fűlekbe, a' szájba, avagy az hajló tagokba talál által-menni.

Mikor már az egymástól távól lévő jó indulatu himlők egészfen meg értek, akkor meg-repednek, és a' genyettség lassan-lassan rajtuk által-izzad, azután meg-keményedik, kéreggég, vagy-is varas héjjá válik, végre meg-izárad, 's le-hull, és azután valami piros fótót maga' helyett hátra-hagy.

Ha pedig az egymástól távól álló himlőnek-is anyagiája nem szelid, és nem sürü, hanem hig, 's vékony, sárviz forma és tífós, akkor az himlő az alatt lévő huft méllyen bé-ragja, vagy a' körül lévő részeket ki-elzi, igen lassan izárad-meg, és maga' után

után valami gödröt, avagy vakfebet (eine Narbe) hagy.

Az egymást érő, avagy egymástól függő hójagos himlők, ha jó indulatuak, ilyen gyenge móddal gyakran, az őszve, avagy egybe folyók pedig igen ritkán, végződnek - el.

Néha az egymást - érő, és majd mindenkor az egybe - folyó himlőkben az evfedélnék végén, avagy a' száradásnak kezdetén valami barna avagy feketés, vastag héj, avagy var támad, a' melly gyakran nem csak az ábrázatot, hanem egyszer - s - mind az egész testet - is, avagy leg - alább annak nagyobb részét béborittya, és a' gőzölgést, avagy az alatta lévő matériának, avagy tőpőtségnek ki - folyását meg - gátolja; az által az alatt lévő részek izgattatnak, avagy meg - rágatnak, ez a' matéria, avagy tőpőtség az erek által bé - szivattatik, és a' több vérről őszve - elegyítetik. Illyenkor néha megint valami kemény hideg - lelés támad, néha a' vér - is egészben meg - romlik, avagy külömbféle igen kemény és veszedelmes történetek támadnak azoknak a' részeknek külömbségük szerént, a' mellyeket a' bé - szivattatott matéria el - foglalt.

Ez az oka, hogy a' beteg gyakran ebben az utolsó időben, a' hól már a' veszedelemtől szabadulni, és gyógyulni kellene kezdeni, újra halálos veszedelmébe esik.

Ezekből már nyilván ki - tettük, hogy, mivel az himlős nyavalya felette külömböző, és mivel az himlőknek minden idejében külömbféle, gyakran felette veszedelmes történetek esnek, azért az orvoslás egy - féle nem lehet, hanem a' történetekhez alkalmaztassék, szükséges.

Kiváltképpen pedig minden himlős betegségben ezeket kell meg - vizsgálni, és meg - fontolni: 1) Hogy

valyon a' betegség különbönbön jó és egészséges testűé, és elég erőssé, vagy nem? 2) Hogy valyon az hideglelés, és a' történetek rendeseké, és a' nyavalyához szabattattaké, avagy pedig rendetlenek, felette kemények, és veszedelmelek? 3) Hogy valyon a' természetnek ereje a' nyavalyának egélz folyása alatt álhataratosan meg-maradé, avagy pedig a' betegségnek folyása alatt hirtelen el-vész, és a' jó indulatuaknak lenni láttató himlők gonofz indulatuakká válnak: 4) Hogy valyon a' természetnek ereje mindigart a' nyavalyának kezdetén vólté felette gyenge, vagy nem? és hogy valyon a' történetek - is mindigart kezdetben gonofz indulatuak vóltaké, vagy nem? 5) Hogy valyon az himlős nyavalya dögös és köz jároványé, avagy csak különös, és csak mittamott járó betegség? 6) Hogy mikor az hojagos himlő köz járovány, valyon akkor különös és rendkívül való történetekkel járé, vagy nem? 7) Hogy miképpen kellyen orvofolni.

Az Himlős hideg, avagy az el-ragadásnak hideglelése valójában *forrásnak* hideglelése (ein *Gährungsfieber*); Már valamint hogy minden forrás (*fermentatio*) arra bizonyos údot kíván, hogy tökéletelen véghez-mennyen, szintén ugy a' rendes himlőben - is bizonyos údó rendeltetett, mellyben az hojagos himlőnek matériája meg-emésztdök, ki-sejtdök, 's azután a' testnek külső felére ki-hajtdök, és egyszer - 's - mind a' vér ugy *el-változik*, hogy *soba* töbfszer az *himlőnek mérgétől* meg nem *veszterödbetik*, avagy az által hasanló hideglelős mozgásra, vagy - is inkább himlő-forrásra (*Podengährung*) *soba* töbfszer nem vitetthetik, az az: *az hojagos himlőből már egyszer fel-gyógyult beteg töbfszer hasanló hojagos himlőbe nem esik.*

Annakokáért *nintsen ártalmasabb* dolog, mint mindgyárt az himlős - hidegtelelésnek kezdetén a betegnek *meleg-tartásával*, avagy *bevitő 's izgató* orvosságokkal az himlőnek *ki-űtését* údd' előtt *segítenit*, és, a' mint szokták mondani, a' *mérget* a' testből *ki-bajtani* igyekezni.

Illyen *ártalmas*, és az *emberi nemzetet pusztító* *tévelygésben* voltak régentén némelly *orvosok*, és *kiválképpen* a' *köz nép*; De a' mióta az emberek a' természetnek *folyá-át*, és a' *nyavalyáknak tulajdonságokat* jobban kezdték *vizsgálni*, 's jobban igyekeztek *ki-tanólni*, *kiválképpen* pedig a' mióta az *hojagos himlőnek be-öleása* (*die Einfroypfung, der Pocken*) ellene *mondhatatlan példákkal bizonyította*, hogy az *hojagos himlőben* a' *forró tartás* árt, ellenben pedig a' *tiszta, szabad, fris levegő-ég* *csak egyedül leg-bútrabban*, és *leg-jobban buszról*, azóta ezt a' *tévelygést* az *orvosok egészízen el-hagyták*, a' *köz nép-is* már *tölte annyira el-távózott*, hogy *csak kevesek légyenek*, a' *kik még hasonlóképpen tévelyegnek*.

A' *fellyebb le-írt jelekből többire* mindenkor *meg-lehet tudni*, hogy *valyon* a' *beteg himlős* *hidegbe esetté*, vagy *nem?* és *hogy valyon jó himlők* *fognaké ki-űtni*, avagy *rozsznak?*

Az *el-ragadásnak* *hidegtelelését*, avagy az *el-ragadásnak*, vagy - is az *himlőnek első idejét*, *ugy kell fel-venni*, 's *ugy-is kell orvóolni*, mint az *állandó forró bideget*.

Ha *tehát* az *hidegtelelés* *nem felette kemény*; ha a' *beteg* *nem véres természetű*; ha a' *több környül-állások-is* *tűrhetők*, akkor *csak fok lágyító, vékonyító, vagy-is higittó*, és *gyengén bivefitő* *italakat*, avagy *hasonló orvosságokat* *kell adni*, mint *No. 1. 2. 3. 6. 7. 8. 9. 40.* A' *mikor izúkséges*, a' *beleket-is*

lehet *lúgyító klyslérekkel* tisztítani, 's úresíteni; Ha, a' fő-fájás nagy és állandó volna, akkor a' láboknak *salpíra savanyó kovászt* kell kötni, és a' *lúba-ka*t minden nap kéttzer, reggel és este, mind addig kell *ferezteni*, míg az himlő ki-kezd űtni.

Ha a' betegnek előre-ment rendetlen élet-módyából észre-vétetődik, hogy a' gyomor meg-vagyon terhelve, és kövdökezendőkeppen hogy benne, avagy a' belekben valami emésztetlen matéria v'agyon, akkor vagy *bánytatót*, vagy *basbajst*, aet mit tudni-illik leg-könnyöbben lehet, a' beyegegnek bé-kell adni No. 3. 5. 14. 24. 25. 26. A-ilyen 4 úresítő szerektől semmit sem lehet félni, mi-hent fondámentomos okból bizonyos, hogy az első utak, az-az: a' gyomor, és a' belek, meg-vagynak terhelve; sőt inkább a' betegnek nagy kárt tennénk, és talám gonosz indulatu himlőt szereznénk, ha ilyenkkor mindgyárt kezdetben ezt az orvoslást el-mulatók.

Ha pedig valami felette kemény hideglelés, nagy forróság, és tellyes, fefzes, avagy a' vérnek bővségé miatt el-nyomottatatt pulsus, tapasztaltatnék, akkor mindgyárt *eres kell vágni vagy egyszer*, vagy többszer is, ha a' szükség fogja kívánni. Azonban *vékonyító, bivefitő és gyengén basat bajtó* italokat No. 11. 12. 39. kell adni, mind addig, míg az hideglelés illendő mértékletésre nem hozattatik; azután a' beteggel ugy kell bánni, a' mint fellyebb mondatott.

Gyakran mind az érvágást, mind az hivesítő szereknak nagyobb részét el lehet kerülni, ha a' beteg mindgyárt a' nyavalyának kezdetén az ágyon kívül tartatik, le nem fekszik, könnyű ruhába öltözik, és szünetlen szabad, tiszta, és mértékletes levegő-égben mulatoz.

Hihetetlen dolog, ha csak valaki maga nem tapasztalta, hogy a' szabad levegő éghen való mulatozás az hojagos himlőben lévő beteget melly nagyon, és hamar meg - könnyöbbiti ; mert rövid údd' alatt minden történetek szünni kezdnek , a' beteg megvidul, 's meg-erősedik, és az hideglelésnek keménysége gyakran csak egyedül ezen szer' által - is illendőképben meg - mérsékeltek.

Bizonyosan meg - lehet mutatni , hogy az himlő bé - őltő orvosoknak titkok egyedül csak a' szabad és tiszta levegő - éghen vagyon , és hogy az hojagos himlőnek mérge ellen leg - bizonyo'obb , és leg - bátorságosobb orvosság egyedül csak a' szabad és tiszta levegő - ég.

Ha az himlők rendszeren ki - űtnek , és a' történetek apadnak , akkor a' fellyebb jóvólott gyenge , vékonyító szerekkel tovább - is lehet orvosolni ; szintén azon szerek hasznalok akkor - is , a' mikor az evesítő , vagyis érlelő hideglelés a' körülállásokhoz szabva meg - jelenik , és ha azonban semmi idegen , különös orvoslást kívánó , állapot jelen nincsen : Azért is ezen szerekkel mind addig kell orvosolni , míg a' nyavalya el - nem mulik.

Ha pedig az evesítő hideglelés felette kemény , a' pulsus tellyes , és feszült , a' forróság nagy , a' lélekzés - is nehéz vólna és ha a' fő - is szenvedne , akkor ebben az údbenn - is eret kellene vágni , kiváltképpen pedig a' fellyebb jóvólott hivesítő , hashajtó szerek' által a' történeteket enyhíteni , és láb - feresztés , savanyó kovász , avagy más izgató kórtékek által a' vérnek felfelé liető sebes folyását meg - kell akadályoztatni.

De mégis ezen veszedelmes és félelmes történeteket - is igen sokszor lehet meg - akadályoztatni , ha a' beteg ágyba nem fekszik , és ha szabad levegő - éghen tartatik , azonban a' test - is gyengén mozgattatik ,

tik, az álom-is egész nap el-távoztatik; erre azután a' beteg éttzaka tsendelen aluszik, és az álom által egészízen meg-elevenedik.

Aztól semmit sem kell félni, hogy a' szabad levegő-ég az bojagos himlőnek ki-ütését meg-akadályoztattya, mert a' gyakran elé-vett tapasztalás bizonyítja, hogy az bojagos himlőnek ki-ütése a' szabad levegő-ég által segítettik, könnyöbbittetik, és maga vendében meg-tartatik.

Az evelődő-kor-is a' történetek a' szabad levegő-égben mindenkor gyengébbek 's szelidebbek, és a' jó indulatu himlőben, ritkán, avagy soka sem-is veszedelmesek; az himlő hamarébb meg-érik, hamarébb el-is szárad.

El-kell tehát binni, hogy, ha a' beteg melegben és tsendesen tartatik; ha a' levegő-ég a' szobában bezáratik, és meg-nem ujgittatik, meg-nem frissítettik; ha beviró (himlőt ki-hajtó) orvosságok adtának, akkor az bojagos himlő veszedelmessé, és gonosz indulatuvá válik.

Néha meg-elik, hogy valami hirtelen harag, ijedés, öröm, avagy más kemény elme-indulat miatt, avagy a' betegnek, és a' beteg' körül lévőknél hibáiból, a' jó indulatu szelid hojagos himlő is a' testbe hirtelen vízfza útsen, le-lohadgyan; őszve-efsek, és néha hogy egészízen is el-mulyék, melly' általa beteg felette nagy halalos veszedelembe esik.

Ebren az állapotban is sem a' beteget felette melegen tartani, sem az himlőt hevítő orvosságokkal kihajtani nem kell, hanem mindgyárt a' betegnek friss és szabad levegő-éget kell szerezni, vékonyító italokat kell adni; erre a' beteg csak hamar tapasztalhatóképpen meg-könnyöbbedik, az himlő megint ki-út, és szemlátomást fel-emelkedik.

Ha pedig ez az orvosság elégtelen, és az hideg-
lelés kemény vólna; ha a' pulsus - is azonban állan-
dóképpen feszes vólna, akkor egyfzer - 's - mind eret-
is kell vágni, és az hafat klystérekkel ki - kell úre-
fiteni.

Midőn az himlő a' gyomornak emészthetetlen
eledelekkel való meg - terhelésétől verődik - vízfűza,
akkor mindgyárt vagy hánytatni, vagy laxálni kell,
kivált ha azonban a' beteg kemény gyomor - nyom-
mástról, avagy más alkalmatlanságról panaszolkodik,
és egyfzer - 's - mind az okádásra - is szűnetlen erőlkedik.

A' szabad és mértékletes levegő - ég azoknak sem
árt soha, a' kiknek az evfedéskor a' nyálokfoly,
és gyakran felette nehezen nyelnek; mert inkább az
által nagyon meg - könnyöbbednek, és meg - eleve-
nednek, *egyedül csak az birtelen meg - hűlést, a'
felette kemény 's hideg, és buzó, vagy - is inkább
fuvó levegő - eget kell el - távoztatni.*

Gyakran a' ki - folyó nyál olly taknyos és sűkeres,
hogy a' beteg a' szájából csak alig pòkheti ki: Ebben az
állapotban a' szájat a' No 63. le - irt szerrel gyakran
ki - lehet mosni, avagy bé - fetskendezni; Ha pedig
a' nyálnak csipősege a' szájnak némelly részeit ki-
ragná, avagy ha a' szájban valami apró fájdalmas fe-
kéllyek, avagy hojagok láttatnának, akkor a' No.
62. le - irt orvosság mindenkor nagy könnyöbbséget
szerez.

Néha a' szájnak belső részei, méllyen le, egész-
szen a' torkig, valami vastag kemény héjjal, vagy-
is varral bé - boritódnak, és némellykor az or - lyikok-
is hafanló kemény, és sűkeres matériával be - dugód-
nak, melly' miatt gyakran a' nyelés, és a' lélekezés
meg - nehezedik. Illyenkor a' beteg a' szájában tar-
tán szűnetlen lágyító italokat, avagy lágy - meleg vi-
zet téjjel elegyítve, avagy meleg viz - páráat szivjon

az orrába, és a' szájába; hogy ez a' kemény héj meg-lágyulyon, és fel-vályan.

Mind az egymástól távól lévő, mind az egymást-érő, mind az őlzve-folyo himlőben tapasztaltatik, hogy a' nyavalyának negyedik ideje, az-az: az el-száradásnak ideje, többire mindenkor szerentséfen el-végződik, ha a' beteg az ágyon kívül szabad levegő-égben tartatik: Ebben a' környülállásban az himlő-nek rüpdös matériája igen ritkán vitetődik valami bel-ső, avagy külső részbe által, és ha valami hideglelés támadna-is, az mégis soha sem olly kemény és ve-szedelmes, a' mint többire mindenkor akkor szokott lenni, a' mikor a' beteg a' levegő égnek frissítése, és ujjítása nélkül szünetlen az ágyban tartatik.

Ha pedig az himlőnek el-száradáskor az hideg-lelés újra rendkívül nevedednék; ha a' belső, avagy a' külső részeken valami által-vitetett és meg-gyült himlős materia tapasztaltatnék, akkor a' nyavalyá-nak ezen idejében - is az erőhez szabva lehet er-t-vágni egyfzer, avagy töbfszer-is, ha a' szükség ké-vánni fogja; azonban minden második, avagy harma-dik nap valami laxatívát No. 5. 14. adni, és szünet-len, a' No. 6. 7. 8. 9. 29. 45. 196. le-irt szerekből bővön itatni kell. Lehet a' No. 11. 39. 141. 167. le-irt szerek által-is avagy klystérekkel - is, az ha-fat szünetlen, nyitva és higan tartani. Illyen-kor a' beteggel szintén ugy kell bánni, mintha ujjá-non gyulafztó, avagy égő forró hidegbe esett volna.

Ha a' fő és a' melly felette nagyon ostromoltat-nak, és ha az inak rángatóznak, avagy ha a' beteg esze nélkül befzél, akkor a' láboknak talpára izgató kőrések tételnek, a' lábikrákra, gyakran a' karakra-is, hojag húzó flastromok köttetnek, és sokáig fo-lyásban tartatnak. azért, hogy a' genyettség és a' rüpdöség a' vérből ki-fejthetőség, és ki-folyhaffan.

Mikor a' száradó himlőnek héjja, vagy - is vara felette kemény, akkor meleg feredők, avagy meleg lágyító kötések által a' vart fel - kell választani, és a' még *El-nem száradott himlőket* szorgalmasan ki - kell jökasztani, a' genyettséget gyengén ki - kell nyomni, és így, hogy a' tífós matéria a' vérbe tovább - is által - mennyen, és azzal hogy ószve - elegyedgyék, meg - nem kell engedni.

De mégis ezek a' szerek minnyájan gyakran igen keveset segítenek, ha azonban egyzer - 's - mind mindenkor a' betegnek *fris és hűvösítő levegő - ég is* nem szereztetik; ezen állapotban ha lehet, a' beteget még a' *szabad levegő - égre - is ki - kell vinni.*

Ha erre az hideglelés szűnik, a' belső gyótródás apad, a' fő és a' mely szabadabb kezd lenni, akkor az egészséghez nagy reménység lehet; Ha pedig semmi könnyöblég nem tapasztaltatnék, és még inkább a' gonosz környülállások szaparadnának, akkor közönségesen meg - hal a' beteg.

Gyakran ezen hideglelésnek végén a' betegek felette bádogyattak, és erőtlenek; Illyenkor leg - hasznosabbak a' No. 27. 28. 177. le - irt szerek.

Néha ennek az hideglelésnek folyása' alatt a' vizellet az edénynek fenekére igen bőv genyetség forma seprőt szállitt; ez azt jelenti, hogy a' természet a' vérbe által - vitetett himlős matériától magát a' vizelletnek uttyán akarja meg - szabadítani: annak - okáért illyenkor a' vizelletet lehet gyengén hajtani No. 71. 72. 173. 215.

Ha a' beteg köhög, és valamit ki - kezd pökni, akkor olyan orvóságokat kell adni, a' millyenek No. 8. 32. 33. 34. vagynak.

Ekképpen, *hűvösítő*, és *vérét ékonyító* 's hígító orvoslással, *orvosoltatik az bojagos himlő* akkor, a' mikor a' vér *gyuladásra hajlando*, és a' természet.

szetnek ereje jó, és a gonosz indulatnak, fenének, rothadásnak avagy a vér fel-olvasztatásának, tel-olvasztásának *semmi jelei* nem láttatnak: Az ilyen állapotban *leg könnyebben* lehet segíteni, mert egyszerűs- mind a természet - is edgyút segitt.

Ellenben pedig akkor, a mikor a természetnek ereje egészen el-veszett, a vér el-olvasztott, felle meg-bigult, és gyakran rothadó-is, minden tudomány és mesterség igen sokszor haszontalan.

Megis mindazonáltal ilyenkor az orvosnak előre látó megkülönböztetésétől, és gyakorlatt itélő erejétől sok függ; tudni illik ha mindgyárt kezdetben a kövörkezendő gonoszt által láttya, a veszedelmet, melly még megszűre vagyon, előre meg-elméri, és annak azután hathatos orvoságokkal ellent áll.

Ezek azon állapotok, a mellyekben a természet *semmi sem* munkálkodik, hanem csak egyedül minden segítség a gyakor próbálatban, az az: sok hasonló példákán képzített tudományban, és az előre látó okos elmében vagyon helyheztetve; mert a ki a dólgot jól érti, és údd előtt nem - itél az ottan gyakran segitt, a hól külömhón semmi reménység nintsen.

Minden nyavalyának rendes folyását, különbözö idejét, vagy-is szakaszát, és mindenféle változásait, mellyek benne történnek, tökéletesen ugyan tudni, elmérni, és érteni kell, de mégis erre a rendre egyedül senki magát ne bizza, hanem minden nyavalyában, kiváltképpen pedig az hojagos himlőben, mindenkor, és a gonosz indulatu betegségekben-is, leg-inkább a természetnek erejére, és a nyavalyának történetére (die Zufälle) kell vigyázni, az orvoslást-is, a hól a szükség úgy kívánnya, azok szerént kell el-rendelni.

Ha már az himlős betegségben, a' hól kezdetben az erő jó vólt, tapasztaltatik, hogy a' beteg hirtelen minden erejétől úgy meg - folztatik, hogy a' nyavalyát meg - ne birhassa, akkor az hiveütő szereket mindgyárt el - kell hagyni, és azonnal azokhoz kell fogni, mellyek a' természetnek erejét fel - ellestik, és meg - erősítik, semmit arra nem nézvéen, hogy mitsoda időben vagy on a' betegség.

Annakokáé - t ha abban az időben, a' mellyben az himlőnek ki - kellene űtni, a' pulsus felette gyenge, kitlin, egyenetlen, és lágy vólna; ha a' beteg halavány és erőrlen vólna, ezze nélkül beszélne, a - vagy nyomo gyötrődésről panaszolkodnék, ha hól ite hól amott egynéhány egézfzen halavány, szind himlők láttatnának, de megint csak hamar el - tűn - nének; ha az egézf testnek bőre el - lágyulna, és ha a' külső tagok meg - hűlnének, akkor gyengén erősítő szereket No. 16. 17. 19. 20. 22. 23. 160. kell adni, és soha a' beteget az ágyban igen melegen nem kell tartani, hanem inkább néki szabad lévegő - eget kell szerezni, és, ha lehet, az ágyból, de még a' szőbából - is, ki - kell edtet venni, 's vinni.

Erre az orvosláfra gyakran az himlő lassan - lassan tökéletesen ki - űt; a' pulsus emelkedni kezd; és a' beteg magát erősnek lenni érzi: Illyenkor ezeket a' szereket mindgyárt megint el - kell hagyni, és csak gyengén vékonyító orvofságokat kell adni; a' többi a' természetre kell bizni.

Ha pedig a' pulsus azután - is még gyenge, és a' beteg - még szűnetlen felette bádgyatt vólna, akkor az erősítő szerekkel tovább - is félbenhagyás nélkül kell orvosolni, és úgy a' természetnek erejét fel - segíteni, és meg - tartani igyekezni kell.

Ha azonban az himlők lassan - lassan illendőkép-
pen fel - emelkednek , ha pirosok , vagy-is világos
verések ; ha a' körül lévő bőr meg - feszül , meg-pi-
rotsodik , és fajni kezd , ha a' pullus egyenlő és erős
lesz ; ha a' lélekzés meg - könnyöbbedik , és a' fő
meg - vidul ; ha egyszer - 's - mind az himlők-is jó ge-
nyettséggel meg - telnek , akkor a' beteg megint igen
jó állapotban vagyon , az erősítő szereket - is el lehet
hagyni , és csak az előbbi gyenge szerekekkel kell mind
addig orvosolni , míg a' beteg meg - nem gyógyul.

Ha pedig az himlők eléggé fel - nem emelked-
nek , ha letét pirosok , ha az himlők' között lévő
bőr fonnyadt , avagy ón - szinnű ; avagy ha az him-
lők fel - emelkednek ugyan , de csak hamar a' közö-
pökben bé - esnek , avagy valami letét barna , avagy
feketés hegyet kapnak ; ha imitt amott letét kék fül-
tok lattzanak ; ha a' vizellet büdös , és feketés ; a-
vagy valami vékony hig vérrel elegyítve vagyon , ak-
kor a' beteg roszízul vagyon , és azért erősebb szere-
ket kell adni , mellyek a' természetnek erejét még
jobban fel - ellefzék , 's nevelék , a' rohadásnak
jobban ellent állyanak , és a' vérnek fel - olvadását , fel-
oldoztatását , erősebben meg - akadályoztassák , Er-
re a' célra a' fellyebb jövofolt szerek mellett szolgál-
nak a' No. 27. 28. 29. 30. 31. 148. 149. 150. 177.
196. le - irt orvosságok - is.

Ha ezen sze-ek , avagy mások ezekkel hasonlók
rövid időn tapasztalható és állandó könnyöbbséget nem
szereznek , akkor közönségesen minden reménység
házfentalon.

A' *Kinai fa - báj* ebben az állapotban gyakran
különösdön hasznos ; annakokáért azt bátran és bővön
kell adni : Az *üresítő* szerek , kiváltképpen pedig az
ér - vágás , ezen környülállásokban , a' hól már a'
vér

vér egészízen meg - romlott, és az életnek ereje egészízen el - veszett, közönségesen az *balált* siettetik.

Ellenben az ilyen nagy erőtlenségben izgató ködtek és *bólyag - buzó flastromok* mindenkor izákségelek.

Mikor az himlő betegségnek mindgyárt a' kezdetén a' betegnek ereje el - nyomattatik, 's el - vész, és a' gonofz indulatnak bizonyos jelei meg - jelennek, és néha már a' második napon, avagy későbbre is fok, apro, lapos, egyenetlen, ön - színű himlők ártnek - ki, mellyek felfelé keveset emelke - nek, és csak hamar valami tífós sár - vizes genyettséggel megtelnek, akkor mindgyárt *kezdetben erősítő, izgató, és rothadásnak ellent álló* orvofságokat telyes bátorsággal kell a' betegnek bé - adni, és azokat a' környülállásoknak külömbségekhez alkalmaztatva kell a' többi közül ki - választani.

Az ilyen betegekre mindgyárt eleinten hólyag - huzó flastromat kell tenni, és azután a' sebet lokáig kell folytatni.

Semmi ezeket a' betegetek jobban meg - nem *eleveniti*; a' természetnek *erejét* hamarébb vizsgál - nem *hozza*; a' vérnek *fel - olvadását*, és a' *fenét* jobban el - nem *távoztattya*, mint a' *tiszta, szabad, és fris levegő - ég*.

Annakokáért az ilyen betegetek mindenkor, ha az údd és az alkalmatofság meg - engedi, szabad levegő - égre kell vinni, széjjel kell vezetni, avagy hor - dozni; erre gyakran a' külömbön már egészízen el - erőtlenedett betegek, ugy meg - bátradnak 's erősöd - nek, hogy néha egyedül - is, avagy leg töbfszer más - fok' segítségével, környüljárhatnak; Ha pedig eb - ket szabad levegő - égbe vinni nem lehetne, akkor leg - alább a' szobában az áért gyakran meg - kell fris -íteni, 's ujjitani, és szünetlen hivesen kell tartani:

A' Beregek ugyan a' szabad levegő - égben gyakran arról panaszkodnak , hogy az hidegtől mint - egy borzadznak és rezketnek , de ez semmi közlést nem jelent , nem - is kell őket azért az ágyba vinni , és ottan melegen tartani ; hanem ha valami rendkívül való történetek magokat egyfőszer - 's - mind az himlőhez adnak.

A' vifelő , vagy - is terhes Afzfonyok , ha himlőbe esnek , és ha igen sok és gyakran gonosz himlők útnének - is - ki , mégis igen ritkán szenvednek nádra - vér - folyást , avagy idétlen szűlést , ha mindenkor fris és tiszta levegő - égben tartatnak , és ha egyfőszer - 's - mind ugy orvosoltatnak , mintha terhelek nem volnának.

Mivel az hojagos himlőben kiváltképpen a' szemek' körül lévő részek néha felette nagyon fel - dagadnak , és a' szemeket egőzfőzen bé - zárják , azért a' betegnek mindenkor nagy könnyőbbség szerződik , ha a' szemek mindgyárt ennek a' daganatnak a' kezdetén minden málozik , avagy harmadik , órában lágy meleg , téjjel őszve - elegyített , vízbe mártott spongiával nedvelítetnek , feresztetnek ; és gyengén meg - mosottatnak ; mert ez által a' fájdalmas feszülés meg - akadályoztatik . Az ilyen gondvifelésben igen ritkán záródnak - bé a' szemek , és azonnal semmi sűrű , avagy csipős matéria a' szemek' körül meg - nem gyűlhet , melly gyakran ezeket a' részeket meg - gyulasztja , avagy meg - rágja , és gyakran az által külömbféle hószias , és néha gyógyíthatatlan szem - nyavalyákat okoz.

Ha az himlő - evesedésnek , vagy - is éresnek idején az ábrázatnak , a' kezeknek , és a' láboknak daganattya felette feszés , meg - gyuladt , és fájdalmas , akkor réájok lehet lágyító meleg kőcéfeket tenai , avagy lágy meleg , téjjel elegyített vízbe már -

mártott spongiával lehet ferezíteni, 's nedvesíteni: Erre a bőrnek mértékletlen és fájdalmas feszülése szűnik, a' fájdalmok, és a' gyuladás enyhülnek, és az himlők annál hamarébb meg-érnek.

Ha az evesfedésnek vége felé, avagy a' száradásnak idején, avagy azután-is, a' testnek külső részén az himlős matériának által vitelétől valami daganat támadna, akkor azt, ha már lágy, és valami hig folyó matériával teli vólna, mindgyárt ki-kell fokoztani, és azután lokáig nyitva kell tartani: Így nem csak a' daganatban őszve-gyült himlős matéria többé a' vérbe-nem menyen, hanem egyszer-'s-mind a' vér-is attól, a' mi még az himlőből hátra maradatt, egészízen meg-tisztulhat.

Ha pedig ezek a' daganatok kemények és gyuladtak, akkor csak lágyító meleg kőtéfekekkel, és kiváltképpen a' gummákkal erősített diachilon fastrommal, kell lágyítani, és érelni, és mihenc a' daganatban genyetség tapasztaltatik, akkor mindgyárt metzés' által a' genyetségnek utat kell tfinálni, és azután a' sebet csak lassan kell gyógyítani.

Midőn az himlős matéria valami izbe, vagy-is hajlásba által-vitetődik, és mégis ottan semmi tapasztalható fel-emelkedést, avagy daganatot nem tfinál, akkor az igen rosszhat jelent, mert ilyenkor az ilyen ttipős matériának a' ki-folyásra semmi utat nem lehet készíteni, azért-is ez a' ttipős matéria azokat a' részeket meg-rágja, és gyakran abban az izben, vagy-is hajlásban gyógyithatatlan tsontfenéc (*Beinfraß, Caries*), avagy orvosolhatatlan meredést (*Steifigkeit, Anchylosis*) okoz.

Ebben az állapotban ha a' beteg elég erős, és a' pulsus valamennyire fizes, akkor mindgyárt eret kell vágni, és még azon a' napon laxálni is kell; a' laxatívát minden másod, avagy harmad nap elé kell

kell venni, ha a' betegnek ereje meg-engedi, mind addig, míg a' beteg tapasztalhatóképpen meg-nem könnyöbbedik.

Szintén így kell bánni a' beteggel akkor-is, a' mikor az himlős nyavalyának végén a' szemek meggyuladnak; Illyenkor néha kéttzer, vagy háromszor-is, ha az erő meg-engedi, eret kell vágni.

Ezen állapotbann-is szükséges, hogy a' beteg azonban fok lágyító és vért-tisztító orvosságokat No. 40. 45. 72. 88. 116. igyék; a' No. 45. le-irt szerrel való hofzfas élés különösn használ.

Sokoknak pedig többet használ, ha a' beteg napoként két, három, avagy négy untzia részekre osztott bodza-liktariumot (*Roob sambuci*) bővelzen, és az által egynéhány napokon valami gyenge hasmenést szerez.

Ha az himlős nyavalya' után valami hofzfas szem-fájások, avagy a' szemben valami bomályos fókok hátra-maradnak, akkor azokat gyakran szerentséfen meg-lehet gyógyítani, ha a' beteg a' fellyebb említett italok mellett a' No. 48. le-irt szerrel fokáig él.

Ha az himlő-után gonosz indulatu, vakmerő, vagy-is nebezen gyógyuló fekélyek, tsont-fenek, kemény köszvény, és néha a' tsontokbann-is valamilyen fájdalmok fenn-maradnak, akkor egyet a' No. 49. 60. 61. 180. le-irt szerek közül meg-lehet próbálni; ezek igen fokszor ott-is használnak, a' hól más, fokáig meg-próbált, és különbönbön hathatos orvosságok lemmit sem használtak.

Álmosító, avagy tsendesítő szereket gyakran mind a' jó's mind a' gonosz indulatu hojagos himlőkben adni kell; ezek mindenkor nagy könnyöbbséget szereznek, az étzakarákat nyugadalmosokká teszik, az erőt meg-hozzák, a' gyótródéseket el-hajttják,

és

és foha sem ártanak, ha helyes időben, és illendő mértékkel adának.

Mihent az első idő, az - az: az el-ragadásnak ideje, el-mulik, és az himlőben fekvő betegek éttzakánként nyughatarlanak, 's nem alhatnak, akkor mindgyárt minden este egy untzia szent János-kenéyr-syrupot, avagy egyet a' kövörtkezendő szerek közül No. 41. 84. 85. lehet bé-adni mind addig, ha szükséges fog lenni, míg az himlő el-nem mulik.

Ha az evefedéskor, az - az: akkor, a' mikor az himlő érik, vagy-is genyettségeedik, a' beteg nappal-is felette nyughatarlan volna, és nagyon gyótródnék, avagy kemény tájdalamról és görtsős mozgásról panaszolkodnék, és a' vé: nagyon fel-forna, de mégis a' pulsus sem kemény, sem feles nem volna, akkor nappal-is, a' más orvofságok' mellett, minden harmadik, avagy negyedik órában egy kevedet a' No. 92. 93. avagy 126. le-irt szerekből lehet bé-adni mind addig, míg a' környülállások meg-nem szelidülnek.

Ha a' gonosz indulatú himlők a' nyóltzadik, avagy kilentzedik napon őszve-esnek, barnák, avagy feketések lesznek, ha az himlők' közből lévő köz helynek feszüléte tágul, és a' szine meg-halványodik, avagy ön-szinű lesz; ha a' pulsus felette gyenge; ha a' kezek, és a' lábak hól hidegek; 's hól melegek; ha az ábrázat hól piros, hól sappedt; ha külömb-külobmbtéle részekben az inak ranganatódznak, akkor az ilyen állapotban fellyebb jóvo-fult szerek' mellett minden ötödik, avagy hatodik órában nyóltz avagy tiz cseppet a' No. 197. le-irt szerből, avagy a' No. 199. fel-található orvofságból minden második, vagy harmadik órában két kalánnal kell bé-auni.

Ez által a' gonosz környülállások néha csak hamar apadnak, az erő vízfzátér; az himlők megint fel-emelkednek, és a' veszedelem el-távózik.

Már ha ez a' jobbulás állandóképpen megmarad, akkor nappal ezek a' szerek félre tétetődnek; estve pedig mindenkor belülek annyit kell bé-adni, a' mennyire a' beteg éttzaka nyugadalmalon aluszik, avagy a' No. 41. 84. 85. le-irt szerek' közül valamelyiket, a' mint fellyebb jövofojtott, estvére a' beteggel bé-kell vétetni.

Az álmasító, avagy tsendesítő szerek azoknak mindenkor el-kerülhetetlenül szükségesek, a' kik minden mozgásra felette könnyen fel-izgatható érző inakkal birnak, és görtsőket, avagy in-rángatódáfokat gyakran szenvednek.

Igen kevesen vagynak olyan betegek, a' kik valami különös és csak egyedül magoknak tulajdon természetből ezeket a' szereket meg-nem szenvedhetnék; az ilyen betegek ezen szerekre nyughatatlanak lesznek, és nagyon gyötörődnek, avagy fel-forró hévséget, avagy az egész testen felette alkalmatlan vizketegséget éreznek: Ezen környülállások mihentétre vétetődnek, azonnal mindgyárt az ilyen orvosokot félre kell tenni, jöllehet az többire mindenkor a' betegnek káros légyen.

AZ HIMLŐ - BÉ - ÓLTÁSRÓL.

(*De inoculatione variolarum.*)

Az Hojagos himlő mind - a' két karan ekképpen
öldődik - bé :

Valami frissen érő hojagos himlőn az érvágó
kéfetskét (*Pancette*) által kell űzni, és ha már
a' kéfetskének hegye a' genyetségtől jól meg - nedve-
sedik, akkor azzal mindgyárt a' bé - óltandó szemé-
nek felső karján (*Oberarm*) a' bőrhártya (*epi-
dermis*), és a' bőr (*cutis*) között gyengén
és okoson valami egy, avagy másfél linéányi
metzést kell keresztül tenni; azután a' kéfetskét
ugy kell meg - fordítani, hogy az egyik éle a' bőr-
hártya felé, a' másik pedig a' bőrfelé álljon;
ezen fordításnak idején a' bőrhártya fel - emelke-
dik, és a' bőrtől fel - válik, a' genyetség csak hirte-
len a' febbe bé - tsusz; azonban a' kéfetskének hegyé-
vel a' bőrt gyengén érdeklenni kell, hogy azonnal
mindgyárt a' ki szivárgó nedvességekkel a' himlős
genyetség őszve elegyedjék; utólyára a' kéfetskét
más oldalra kell fordítani, a' mutató ujjal a' bőr-
hártyát le - kell nyomni, és azután a' kéfetskét a'
febből ki - kell huzni.

A' sebet semmivel sem kell bé - kötni; hanem a'
bé - óltatt személy öltezzék - fel úgy, a' mint előbb
öltezve vók.

Ez a' Béoltás igen könnyű, és leg - bátorságo-
fobbnak láttzik lenni.

A' Béoltásra nem lehet mindenkor egyenlő és
egyféle genyetséget venni: a' béoltás meg - pró-
báltatott éretlen, vizes, világos genyetséggel;
előkeltelesen meg - ért, avagy már el - is száradott,

és magokban valami sűrű, sűkeres, barnás genyetséget tartó himlőkkel; néha természet szerént való, néha bé-óltatt himlőből vétetett genyetséggel-is; de azért mégis a' bé-óltásra kővdőkezett himlőben még eddig loha semmi kőlőmbőség nem tapasztaltott.

A' Béóltásra szintén olly hasznos a' meg-ért hojagos himlőből ki-nyomattatott, és egynéhány napokon jól bé-zárt ővegetskében tartatott genyetség-is: Ezt az ővegetskét meleg vízbe kell tenni, hogy a' genyetség meg-higulyon, és úgy meg-melegedgyék, a' mint az himlős személyben természet szerént szokott lenni; azután a' kőfetskének hegyét a' genyetségbe kell mártani, és vele az himlőt a' fellyebb le-irt mód' szerént bé-kell őltani.

A' jó indulatu hojagos himlőnek el-száradatt vara meg-gyűjtve, 's apró fejer porrá törve a' Béóltásra majd éppen ollyan alkalmas, mint a' genyetség: Ezt a' port jól bé-zárt ővegben sokáig éppen meg-lehet tartani.

Ezzel a' porral így kell bé-óltani: A' felső karnak bőrhártáján egy, két, avagy három linéanyi hosszúságu egyenes kis metzést kell tenni; ennek a' sebetskének széleit egy kevésé egymástól széllyel kell huzni, és azután a' port gyengén belé-kell dőrgőlni; Itten sem kell semmi a' sebnek bé-kőtésére.

A' Béóltásnak metzését másképpen-is lehet tenni: A' kőfetskét kereltől, a' mint fellyebb mondatott, vigyázva 's okoson a' bőrhártya, és a' bőr közé másfél linéanyi hosszúságra bé-kell szurni; azután a' kőfetskét úgy kell fel-fordítani, hogy a' bőrhártya a' bőrtől el-vállyan, és felemelkedgyék, a' bőrt a' kőfetskének élével valamennyire érdeklenni kell;

kell; azután a' kéfetskét a' febből ki - kell vonni, a' bőrhártya, és a' bőr között tlinált úregbe egy kés-hegynyi himlővar-por a' lánccsa hegyével okoson békell tenni; ezután a' mutató ujjal a' bőrhártyát a' bőr felé le - kell nyomni, és azonnal a' lánccsát ki - kell huzni, és az ujjat még egy darabig lehet a' seben tartani, hogy a' bőrhártya annál jobban a' bőrhez ragadgyon.

Mikor fris himlős genyettséget kapni nem lehet, akkor a' himlővar-por sokkal jobb, mint a' himlős tzerña, kivált ha ez a' tzerña már régi volna.

Annakokáért a' sebgyógyító orvosok ilyen himlővar-por minden esztendőn eleget készíthetnek, és minden tavaszon vele egynéhány gyermekeket béolthatnak; ezeknek himlőjeből azután lehet megint fris genyettséget venni, és azzal azokat béoltani, a' kik abban az helységben még himlősök nem voltak, avagy a' kik most születnek; a' leg-utolsóktól lehet megint himlővart szedni, és a' jövő esztendőre porrá tőzni, s meg - tartani; melly, ha minden tavaszal Pünkösthavában (*ma-jus*) az egész országban meg - történnék, akkor a' dögs, pulztító himlőjárványtól többé talám soha sem kellene félni.

A' Béoltás' után ezen történetek láttatnak :

Az *első két* napokon a' sebnék semmi baja nintsen, alig - is lehet meg - elmérni, hogy hól volt a' metzés; az *harmadik*, avagy *uegyedik* nap' felé a' metzett seb egy; kevésé meg - gyulad, és némellyeknél vízket.

Az *ötödik* nap felé a' gyuladás többire mindenkor kerek, bolhatáspéshez hasonló, és valamennyire a' bőrdn fellyül fel-emelkedett; Nagyobb

réfe a' gyermekeknek ezen a' napon a' sebnek vízkéréséről, a' hónallynak fajdalmáról, és a' felső karnak szaggatásáról, panaszolkodik.

Az *hatodik*, avagy az *hetedik* napon a' sebnek gyuladása fokkal nagyobb, fokkal jobban ki-terjed, és fel-emelkedik, meg-vayon fészülve, nagyon faj, és kemény; az hónallynak fajdalma, és a' felső karnak 's a' vállaknak szaggatása meg-keményedik; némellyek ezen a' napon fő-fájástról-is bádgyadságról, és elveszett ételkévánáról; néha pedig fájdalmas vizellérről-is (Harnruhre) panaszolkodnak; másoknak hideglelés, az-az: *gyors*, érverések voyon:

A' *Nyóltzadik* nap felé a' metzés hig genyetséggel meg telik; a' gyuladás fajni kezd, megpirosodik, és kereken ki-terjed; nagyobb réfe a' betegeknek ezen a' napon fő-fájástról panaszolkodik, az ágyék-is, és az hajló tagok fájnak; némellyek okádnak, a' szemek homályosok; a' nyelv fejér; az érverés egyenetlen és hideglelés; az álom nyughatatlan.

A' *Kilentzadik* napon az hideglelés gyakran meg-keményedik; a' beteg hól meg-fazik, 's hól meg-hevül, bádgyad, 's meg-erőtlenedik, és szédelő-fejű; a' lő, szemek, torok, és az ágyékok, vagy-is a' vékonyok fájnak; a' lehelés nehéz szagu; a' szomjuság, és az ájuló forma émelygés nagy; a' metzésnek gyuladása szép piros, ki-terjett, és meg-fészült; a' nyelv fejér; az éttzaka nyughatatlan.

A' *Tizedik* napon közönségesen még-*csak* ugyan azon környülállások láttatnak, de mégis néha már gyengébbek, néha pedig keményebbek-is. Mikor az hideglelés az *hetedik* napon kezdődik, akkor
gykkan

gyakran már a *tizedik* napon némelly himlők ki-
űtnek, és azután az éttzaka nyugadalmatobb
lészen.

Leg-többszer a *tizen-egyedik* napon kezdnek
ki-űtni az himlők, és akkor a' tellyehb le-irt tör-
ténetek minnyájan szűnni kezdnek, az hideglelés
meg-gyengül 's meg-szelidül, és némellyeknél
ezen a' napon egészfen-is él-mulik; a' inettzéfnek
gyuladása pedig még kemény, és jól meg-eméztett,
's meg-ért genyettséggel teli vagyon. -

A' *tizen-ketődik* napon a' betegek magokat
elég jól érzik; a' sebnek gyuladása szűnik; az
himlőknek száma szaporodik, és a' pulsus majd
természet szerént való.

A' *tizen-harmadik*, és *tizen-negyedik* napfelé
az himlők fel-emelkednek, meg-nőnnek, és érni
kezdnek; a' metzett sebnek gyuladása el-tűnik,
és ha a' tizen-ketődik nap az himlők mind ki-
űtettek, akkor ezeken a' napokon az-ér verés
majd mindenkor természet szerént való; ha pedig
ezeken a' napokann-is még az himlőknek valami
maradványai ki-felé jönnek, akkor az hideglelés
ezeken a' napokann-is még jelen vagyon, de
mégis gyengébb, mintsem ennek előtte.

A' *tizen-ötödik* nap' táján az himlők mindenkor
tökéletesen meg-érnek; az ér-verés, is szabad, és
a' metzett seb bé-kezd varasodni; a' beteg erőledik,
az ételt kívánnya, és jól aluszik.

A' kövérkezendő napokon az himlők el-szárad-
nak, és a' béoltásnak sebében valami kérges var
marad, a' melly igen lassan szárad-meg, és végre
magától le-esik, és valami kerek vaklebet hátra-
hagy. Ez a' bé-öltött himlőnek rendes folyása.

Valaminthogy a' bé-óltott himiónék nyavalyája egézfizén természet szerént való, és egyes, izintén olly egyes és könnyű a' bé-óltatt személynek-is orvoslása.

Mindenféle idejű személyt lehet bé óltani, nem-is kell mindeniktől tökéletes egészséget kívánni; csak a' környűállásokra kell jól vigyázni, és okoson meg kell vizgálni, hogy a' nyavalyának el-hordozására lefűzé a' betegnek elég ereje, vagy nem; és hogy a' jelen való beteges állapotnak miatta nem fog-e a' beteg valami félelmes veszedelembé esni.

Senkinek sem szűkséges az himlő bétóltásra el-készűlni: csak azoknak kell valami gyenge has-hájtó orvóságot adni, a' kik az himlő-beóltás után való első, avagy második nap a' gyomrokban valami alkalmatlanságot éreznek, avagy az ételt nem igen kívánnják, és ez előtt rendetlenül éltek; azoknak ellenben, a' kiknek semmi bajok nintsen, semmit sem kell adni.

A' nyavalyának folyása alatt-is a' beteget orvósággal győtrőni nem kell; csak arra kell vigyázni, hogy a' betegnek vagyoné hasmenése minden nap avagy minden másod nap? Ha nintsen, akkor egy, vagy két könting polychrest-sóval, avagy más gyenge szerrel legíteni kell; de mégis ez az orvoslás-is rickán szűkséges, mert a' természet többire mindenkor egyedűl-is, minden idegen segittség-nélkül, a' nyavalyának orvoslására elégséges.

Az életnek módgyát sem kell felette szorossan rendelni, az első öt napokan a' bé-óltatt személynek majd mindent lehet enni adni, a' mihez előbb szokatt vólt, és a' mi nem nehéz eméztű; lehet gyenge huft-is enni adni; a' kis gyermekeknek leg-jobb a' Dajka' teje.

Az hatodik, avagy hetedik napon, a' mikor a' bé-óltatt személy betegedni kezd, az huft megkell tiltani, de mégis hus-levest, és benne főzött lisztből készített gyenge eledelt, avagy kenyeret, mindenféle zöldségből készült ételt, és főtt gyümölsét, de még tejes ételeket-is, lehet a' beteggel étetni, mégis mindazonáltal azokat tejes ételekre erővel hajtani nem kell, a' kik a' tejet nem szeretik.

Ekképpen kell a' bé-óltatt himlős betegeket a' nyavalyának folyása' alatt táplálni.

Mihent az himlő el-izárad, akkor mindgyárt mindenkor hashajtó orvofságot kell bé-adni, és azután megint mértékletesen mindent szabad enni, azok bort-is ihatnak, a' kik ahhoz hozzá szoktak.

A' nyavalyának folyása' alatt lehet közönséges tilzta, avagy gyengén citrom-leves vizet itálnak rendelni; a' kinek tettzik, herbathét-is, és őltövérs hus-levest ihatik.

Ekképpen a' beteg orvofsággal sem az himlőzésre nem készítettik, sem az himlőzés alatt nem gyótróttetik, hanem az életnek módgya szabad, és kinek-kinek akarattya szerént való; de mégis annál szorossobban kell azon lenni, hogy a' beteg egész nap szabad levegő égben legyen, és gyenge sétálással magát mozgassa.

Arra leg-szorgalmatosobban kell vigyázni, hogy a' beteg egész nap szabad levegő-égben legyen, és hogy ahhoz hozzá-izokjan, azért őtet mindgyárt a' bé-óltásnak első napján kúnn kell sétáltatni, jól lehet még ekkor a' sétálás nem szükséges.

Mihent pedig az hideglelés el-kezdődik, akkor minagyárt el-kerülhetetlenül szükséges, hogy a' betegek szabad levegő-égben mulassanak, és magokat gyengén mozgassák; nappal, ha álmosok

vólnának - is, mégis őket *alunni nem kell bagyni*, főkéig *úlni sem kell engedni*, mert az által az hideg-
lelés fulyofodik, a' bádgyadás annyira nevededik,
hogy, ha szánakodásból az ilyen gyenge betegeknek
igen fokot engedelmeskedünk, akkor eők fekvő
betegek lesznek, avagy az üléshez, és fekvéshez ugy
hozzá - szoknak, hogy azután csak alig lehetten
eőket többé meg - mozdítani.

A' kis gyermekeket ellenben, a' kiknek bizony
nyos órákban nappal - is kell alunni, az álmotól el-
nem kell vonni, hanem csak azt kell tselekedni, hogy
nem bé - zárt szobában, hanem szabad levegő - égből
alugyanak.

Nehéz dolog ugyan a' bádgyatt és nehezen lé-
lekzdő beteget arra venni, hogy magát, szabad le-
vegő égből sétálván, mozgassa, de mégis ha egyszer
annak a' mozgásnak hasznát tapasztalni fogja, azu-
tán mindenkor a' sétálásra kész fog lenni.

A' ki nem tapasztalta, 's nem látta, az csak
alig hiheti - el, hogy a' szabad levegő - égből való
mozgás a' nyavalyának alkalmatlanságait, és a' go-
nosz történeteket melly hamar meg - gyengíti, 's el-
hajtya: *mentől több az himlő, annál szűkségebb
szabad levegő égből járni.*

Semmitsem kell félni, ha a' beteg az himlőnek
ki - ütésekor, és evedésekor valami borzadásról,
és fazásról panaszkodnék - is; nem - is kell őtet
azért sem ágyba fektetni, sem szobába zárni, sem
meleg italokkal meg - terhelni.

Mégis mindazonáltal a' bé - óltatt személyt akar-
melly mostoha, gonosz, és ártalmas údöben kúnn-
tartani, nem tanátsos: a' beteg mindenkor szerentsés
lesz, ha azt a' rossz údöc el - kerüli, a' melly az
egészes embernek - is ártana.

A' fok szerentséfen tett probakból némelly kö-zonséges feljegyzéseket lehet ki-hozni.

A' bé-óltott személlyek' közdött alig vagyon valaki, a' ki valami rendkívül való veszedelembe esnék; némellyeken fok, egymástól tavul úló, jó indulatu, és jó formájú himlők ütnek - ki; másokan ellenben nem olly lokan, és némellyeken igen kevesenn - is vagynak: Néha a' *bé-óltatt* személlyen *egy himlő sem üt - ki*, és mégis a' *beteg az himlős nyavalyán szerentséfen által menyen*.

Az élet' ideje a' bé-óltásra semmit sem teszen, mert a' fél - esztendő, és a' most született gyermekek a' bé óltatt himlőn szintén olly szerentséfen által mennek, mint az örögöbök, és a' meg - ál - lapodatt idejük; fok kis gyermekeknek az himlős hideglelés' alatt fogok - is könnyen jön.

A' próbálat tanította, hogy az a' bé-óltás leg - jobb, a' melly leg - egyesebb, és együgyűbb; nem szükség a' beteget előre el - készíteni, nem - is kell a' nyavalyának folyása alatt orvolságot adni; az életnek módgya természet szerént való légyen, 's nem erő - szakos: *Egyedül tsak a' szabad levegő - ígtől függ a' bé - óltásnak szerentsés kimenetele*.

A' szabad levegő - ég a' természet szerént való, igen fok és gonosz indulatu hojagos himlőbenn - is felette alkalmas és hathatós, és azt tselektzi, hogy a' beteg gyakran minden orvolság nélkül fokkal könnyöbben meg - gyógyulyan, és hamar megint meg - erbedgyék; mégis mindazonáltal sem a' természet szerént való, sem a' bé - óltatt himlővel igen keve - set nem kell gondolni; arra szorgalmatoson kell vigyázni, hogy illendő rendel folynaké mindenek, vagy nem? hogy valyon valami idegen, és félelmes történetek nem adtáké magokat az himlőhezi és ba ezek közdől

közül valami tapasztaltatik, azonnal mindgyárt illen dő szerekkel a' betegen segíteni kell.

Nem lehet tagadni, hogy a' bé-óltatt himlők is gonofz indulatuakká, és őszve-folyókká válhatnak; gonofz, felette veszedelmes, és halálos történetek is a' bé-óltott himlőben támadhatnak, de mégis ez felette 's véghetetlenül ritkán tapasztaltatik.

Azok a' bé-óltatt személyek, a' kiken fok himlő üt-ki, szintén ugy fel-dagadnak az ábrázattokban, és a' külső tagokban, mint azok, a' kik természet szerént való himlőben fekvőznek.

Valamint a' természet szerént való, ugy a' bé-óltatt himlő-is, többzer visszsa-nem tér; kéttzer, háromszor-is óltattatok-bé némellyek olyanok, a' kiken fok, mások olyanak, a' kiken csak kevés himlő vőlt, némellyek olyanok-is, a' kik minden ki-ütött himlő nélkül az himlőnek nyavalyáján által mentek, de mégis ezek' közül még soha senkin ujra himlő ki-nem ütött: Bé-óltatt himlőből fel-gyógyult személyek másokkal, természet szerént való himlőben fekvőkkel, őszve-elegyítették, még pedig akkor, a' mikor az himlők értek, száradtak, és nehéz szaguk vőltak; kitűn 's alacson szobában együtt-is fekvőttek 's aluttak, de mégis egészségesen maradtak, többzer meg-sem himlőztek; *semmiképpen többzer vőájok nem ragadott az himlő.* Minden bé-óltatt személy tehát, a' kin vagy ki-ütött hójagos himlő, vagy valóságos himlős hidegletés vőlt, ha ki-nem ütött-is az himlő, azért mégis abban bizonyos lehet, hogy soha többé, míg él, meg nem himlőzik, valamint az, a' ki természet szerént való himlőn már egyfzer által ment.

Mégis mindazonáltal a' bé-óltatt himlő, szintén oly ragadós, mint a' természet szerént való; de az éppen *banűfűség*, 's nem igaz, hogy a' bé-óltatt

oltott himlőnek el-ragadása mindenkor veszedelemes, avagy éppen halálos - is.

Azok - is szintén így sévelyegnek, a' kik azt hiszik, hogy a' szabad levegő - ég az himlőnek kiűrését akadályoztatta, a' tífóds nedveléseket a' testből ki - nem borsásta, benn szorította, melly azután valami idő múlva gonosz kövötközéseket okoz. Ha a' beteg szabad levegő - égben sokat jár, 's mozog, akkor a' test sokkal jobban gőzöl, mint sem ha ágyban fekünnék; a' levegő - ég - is minden tífóds dögös gőzöt a' testből ferre viszen; a' beteg - is lehellés által szüntelen szívta levegő - eget szív - bé, a' környülállások - is meg - szelidülnek, és meggyengülnek.

Ha pedig a' beteg a' szobába bé - záratik, és melegen bé - takartatik, akkor izzad, és az erejét elveszti, a' levegő - ég tisztátalan és bűdös lesz, a' kigőzölgött tífóds nedvelések a' betegnek terhére a' szobába rekesztetnek, mellyet a' beteg szüntelen bé - lehell, 's bé - szív, az egész test attól a' tífódségtől szüntelen körül vétetődik, és a' természet az ilyen nagyon meg - gyült tífódségnak ellent nem állhat, azért - is egészízen el - nyomottatik; avagy, ha az halál el - távoztatik - is, mégis mindazonáltal a' beteg igen gonosz környülállásokba esik, gyakran nyomorult nyomorékká - is válik.

Az himlőt mindenkor - jó ki - menettel lehet bé - óltani, de mégis a' tavalz a' bé - óltásra leg - alkalmasabb, és leg - jobb.

Az itten le - irt himlő - Béoltás leg - könnyőbbnek és leg - bátoraságosobbnak lenni láttzik; azért - is minden más mód felett közönséges lehet, mivel a' köz - népnek semmi költséget nem okoz.

Sokféle próbát tanította, hogy a' bé - óltatt személyek, minekutánna az himlőn által esnek, tőkél -

rökéltetesen egészségesek, semmiképpen nem erőtlene-
nek, nem sáppadtak 's nem halaványok, semmit
nem-is bádgyattak; de még azok-is, a' kik a' bé-
óltás' előtt betegesleg vóltak, a' bé-óltás után sokkal
frissebbek, 's vidámobbak: Oktalanság-is vólna
azokat a' nyavalyákat, a' mellyek sok idő mulva
történhetnek, a' Bé-óltásnak tulajdonítani.

Mivel pedig a' bé-óltásból - is valami szerentsét-
lenségek, júlhet ritkán, de mégis valaha, tör-
ténhetnek, azért a' Bé-óltásra senkit erőltetni nem
kell, hanem mindent kinek-kinek szabad akarattya-
ra, avagy az előjáróknak tettefékre kell bízni.

De mégis a' testnek szépségére véghetetlenül
szolgál az hojagos himlőnek Beóltása.

A' VERES HIMLŐRŐL, ÉS A' GYER- MEK-SZEPLŐKRŐL.

(*De Morbillis.*)

A' veres himlő gyakran felette gyenge, gyakran
pedig, mint az hojagos himlő, felette veszedelmes,
gonosz indulatu, és halálos. Leg-gyakrabban csak
gyermekeket, avagy nevedékeny személyeket ostro-
mal; órógeken ritkán láttatik.

Néha akkor-is igen bővön láttatik, a' mikor
az hojagos himlő uralkodik, néha pedig mihent el-
mulik az hojagos himlő, azonnal mindgyárt kezdő-
dik a' veres himlő.

Ez a' nyavalya közönségesen valami hideggel,
vagy-is fázással kezdődik, mellyre hől borzadás,
hől

hól forróság kövötkszik; a' külső tagok el-bádgyadnak; a' fő meg-nehezedik; az éttzaka nyunghatatlan: *Más nap* a' forróság állandóképpen meg-marad; a' pulsus hideglelés (*gyors*); a' beteg szomjuságról, és el-vezett étel-kévánásról panaszolkodik; a' fő nehéz, kábult, tompa és fájdalmas; a' nyelv fejér; a' gyomor nyomódik, avagy nehéz; a' beteg álmos; a' szemekből, és az or-lyikokból szüntelen valami tsípős vizes nedvesség foly; a' prúszszegés gyakor, és olyan, mint a' kemény náthában; a' mely szorul; az hurut szüntelen alkalmatlankodik; a' le-nyelés' közben néha a' torok fáj, 's ég: *Harmad nap* ezek a' történetek közönségesen keményednek, és sulyosodnak: gyakran a' beteg mindentől, a' mit bé-vezzen, émelyeg, és okádik; utólyára a' szem-héjak, és az egész ábrázat fel-kezdenek dagadni; a' beteg azonban lankatt, és gyakran fellette nehezen tűrhető, avagy komor kedvű; gyakran a' szemhéjaknak szélei veressék, keményen égnek, 's vízketnek. *Az barmadik napnak végén*, avagy a' mi leg-közönségesebb, a' *negyedik napon az bomlakon*, és az *ábrázaton* valami *veres punktumok*, avagy *letnse forma szeplők* ütnek - ki; a' szemhéjaknak, és az ábrázatnak daganattya nevededik, és lassan lassan ezek a' *szeplők* szaparadnak, szélelednek, néha egymást - is érik, és az egész ábrázaton külömb - külömb - féle formájú *fótokaz* támasztnak. *A' negyedik napnak végén*, és az *ötödik napon basanló fótok* ütnek - ki a' *melyen*, a' *karakon*, és végre az *egész* testenn - is.

A' *Veres* himlőnek *bideglelése* abban különbözik az *bojagos* himlőnek *bideglelésétől*, hogy a' *veres himlőben* a' beteg keményen *burut*, gyakran *prúszszeg*, és a' *szemekből*, 's az *or-lyikakból* szüntelen valami *vékony*, *tsípős*, *vizes nedvesség* foly.

Minek-

Minekutánna a' veres himlő ki-út, azután a' fellyebb le-irt történetek közönségesen szűnni kezdenek, némelyek közülök egészen el-is tűnnek; de az *hurat* mégis majd mindenkor *még-megmarad*, de mégis ekkor a' beteg gyakran nagy könnyövéssel szoktak taknyos tozhat pök-ki.

Ha a' beteg a' veres himlők ki-útése után sokkal vidámabb; ha az himlőnek színe világos piros; ha a' bőr-is egyenlőképpen meleg, és valamennyire feszes, akkor a' beteg jó állapotban vagyon.

Az *batodik* napnak végén az ábrázatnak főttyai; halaványodnak, a' daganat-is apad; az *hetedik* napon az hideglelés-is majd egészen meg-szűnik, a' veres himlők-is el-kezdenek veszni, és a' *nyóltzadik* napon az egész testről el-mennek; a' *kilentezadik* napon, ha minden rendesen foly, szokás szerént a' beteg *hideglelés* nélkül vagyon, és magát jól érzi.

Ezután többire mindenkor a' bő-hártya le-hámlik, avagy a' fókák meg-repednek, 's hal-héj, avagy korpa-módra le-hullnak.

Mikor ez a' nyavalya gyengén és rendesen foly, és ha sem az hideglelés - sem a' melynek terhe nem felette kemény, akkor az orvoslást egyedül a' természetre kell bízni.

Tsak a' beteg magát az hideg levegő-égtől óltalmazza, tsendefen tartsa, és napjában gyakran egy vagy két findlia herbathét No. 13. 40. 88. igyék.

Az első napokon ágyba fekünni nem jó, de ha már egyszer a' veres himlő ki-út, akkor a' beteg mindgyárt ágyba fekügyék, és ottan azután magát tsendefen, egyenlő, 's igen mértékletes, melegben tartsa; mihent pedig a' veres himlő el-mulik, és a' bőrhártya le-hámlik, akkor mindgyárt a' beteg egész

egész nap az ágyon kívül lehet, de mégis ekkor kiváltképpen szükséges, hogy még egynéhány napokan az hideg levegő-ég el-ke:ültésék, mert a' leg gyengébb meg-hiveledés-is ebben az állapotban a' teltnek gőzölgését meg-akadályoztattya, és ha ez a' gőzölgés ilyenkor vissza-verődik, akkor telette fokozor valami veszedelmes *mely-szorulás* avagy fokig tartó *hurut*, gyakran valami telette veszedelmes gyengítő *hufmenés-is*, avagy az egész tetten valami *vizes* daganat támad.

Ha pedig az *bidegl:és* mindgyárt kezdetben igen *kemény*; ha a' *szomjuság* és a' *forróság* nagy, akkor a' fellyebb jovofolt italok egyedül magokra nem elégségesek, hanem egytzer-'s-mind azok' mellett hivelitő szereket-is No. 1. 2. 3. 9. 22. avagy más italokot No. 6. 7. 8. bőven kell bé-adni. Ha az érverés *kemény*; ha a' *mely-szorulás*, és a' *gyótródés* szünetlen jelen vagon, kivált ha a' gytzer-'s-mind az *hurut-is* igen *alkalmatlan* volna, akkor a' betegnek erejéhez szabva *eret-is* kell *vágni* egytzer, avagy tóbtzer-is, ha a' könnyűállások kéválni fogják. Néha, ha az has *szorulva* vagon, *lúgyító* klystéreket-is kell bé-venni, avagy ha a' gyomorban és a' belekben valami eméltetlen *matéria* vagon, akkor azt mindgyárt kezdetben valami gyenge hashajtóval lehet ki-hajtani.

Gyakran az hurut száraz, tiklandazo, és olly *alkalmatlan*, hogy miatta a' beteg telette el-lankad, és telette nyughatatlan; Ezen az *huruton* gyengén *tsendestő* lérekkal kell szegíteni; azért is a' fellyebb jovofolt szerek és italok' mellett a' No. 80. 81. 82. 188. le. irt szereket-is fel-váltva a' beteggel itatni kell.

Néha a' tliptős vizes *matéria* nem tsak a' szemekből és az orból foly, hanem egytzer-'s-mind a' főből -is a' torokba le-szivárog, és azonnal valami

okádást gerjeszt, leg-gyakrabban pedig a' lehelő gégeinek felső felét izgattya, és az által szűnet nélkül ostromlo, tiklandazó hurutot támaszt, azért - is ilyenkor lágyító nyálos italakat és orvosságokat bővön kell adni: Az hig főtt riskása - árpakása - avagy zabkása - lév itten gyakran nagy könnyöbbséget szerez.

Ha azonban a' torok meg - vagyon gyuladva, és a' beteg nehezen nyel, akkor ugy kell orvosolni a' minc a' torok - fájásban javasoltatott.

Ha a' veres himlő ki - üt, akkor szorgalmason meg - kell vizgálni, hogy ekkor az előbbi történetek valyon tapasztalható és állandóképpen jobbulnaké, vagy nem? kiváltképpen pedig, hogy a' pulsus szabadabbé? a' mely - szorulás meg - szünté egészízen, avagy csak lokat tágult? a' beteg, könnyöbben és tellyes melyel huruté, 's pök - é valamit - ki, vagy nem? 's a' t. mikor ezek a' jó változások meg - történnek, akkor tovább csak a' fellyebb javasolt szerrekkell kell orvosolni.

Ha pedig a' beteg ebben az időbenn - is szűnetlen valami tiklandozó, száraz huruttól gyötröttenek, és bádgyasztatnék, akkor megint *resendefító* orvosságokat No. 80. 81. 82. 188. kell adni.

Ellenben pedig ha a' ki - ütött veres himlő nem csak semmi könnyöbbséget nem szerez, hanem inkább miatta az hideglelés - is sulyosodik, a' beteg - is felette nehezen lehell, és valami gyötrő mely - nyomátról panaszolkodik, gyakran - is valami gyötrődéssel és fájdalommal hurut, semmit ki - nem pökhet, és szűnetlen ihnya kér, akkor az jelentődik, hogy a' veres himlőnek túpöfsége a' túdót el - fogta, és már meg - is gyulasztotta.

Annakokáért ebben az állapotban, ha jól ki - ütött - is a' veres himlő, mégis *eret* kell *vágni*, még pedig,

pedig, ha hamar könnyöbbitő pökés nem kövötközik, avagy ha a' létekezés könnyöb és szabadabb nem lesz, kéttzer, avagy háromszor-is; azonban a' fellyebb jovolt *lúgyító*, *vékonyító*, és gyengén *bi-vesítő* orvosságokat bőv mértékkel kell bé-adni, a' forróságot-is gyakor klystérezés által enyhíteni kell; ezek által a' betegnek közönségesen nagy könnyöbbség szerződik. Ha pedig ezek' után-is a' létekezés még nehéz és a' fő-is kabult volna; ha a' beteg efze nélkül bezéllne, akkor a' lábikrákra hólyag-szívó hasztromot kell kötni.

Ebben a' veszedelmes környűllállásban az orvossalal lietni kell; így gyakran véghez lehet vinni, hogy a' tűdőben sem tályog, sem fekély, sem feac ne támadgyon.

Mindenkor jó jel, ha az ilyen környűllállásokban a' veres himlők jól künn-állnak, és ha szép piros színűek, mert ez azt jelenti, hogy a' természetnek ereje jó, és hogy semmi gonolz indulatu matéria a' testben rejtve nintsen.

Ha már a' veres himlők illendő időben halaványodni és mulni kezdenek; ha azonban a' lehellés megkönyöbbedik és a' beteg könnyen pökik; ha az hideglelés-is tapasztalhatóképpen szűnik, akkor egészséget lehet remélni, de mégis a' fellyebb jovolt orvosságokkal a' beteget mind addig kell éltetni, mig az hideglelés egézfizen el-nem mulik, és az hurut nem szűnik; ebben az állapotbann-is a' beteg tartsa magát tsendesen és mértékletes melegben, mert a' meg-hűlés mindenkor felétte veszedelmes.

Ha pedig a' ki-pökött torha igen sűrű volna; és nehezen menne, akkor pöktető orvosságokat No. 32. 33. 34. kell adni.

Gyakran a' veres himlős nyavalya rendszeren, és szerencsésen el-végződik; de mikor a' bőr hámlani

kezd, akkor a' betegek újra megint keményen kezdenek hurutni, nagyon gyótródnak, és a' melyekben szorulnak; gyakran az érverés megint felette hideglelés lesz; az hévség, és a' szomjuság nagy, a' mely, és a' mely-tsonat alatt lévő helyis ég.

Ebben ez állapotban az *ér-vágás* kivá'tképpen szükséges, még pedig, ha a' történetek nem szűnnek, kétszer, 's többszer-is; azonban sok *lúgyító*, és *vért-vékonyító* italakat-is, mint fellyeb, adni kell, és a' *beteggel* úgy kell *bánni*, mintha *tűdő-gyuladásban* fekünnék.

Ha több napok mulva az hideglelés tapasztalhatóképpen szűnik, akkor a' fellyebb jovoított *lúgyító* italakhoz egy harmad rész *sejst* kell elegyíteni; az által a' betegek a' melyekben nagyon meg-könnyöbednek, és csak hamar megint meg-erősödnék.

Néha valami genyerttség forma pókés még sokáig hátra-marad, és estve a' betegek mindenkor megborzadnak, azután meg-hevőlnék, és az hévségnek vége-felé bővön meg-izzadnak, és mikor az álomból fel-ébrednek, akkor közön-égesen felette erőtlenek.

Ez a' nyavalya gyakran szerentséfen el-mulik, ha a' beteg minden második órában fél tündia lóte vizet No. 70. szintén annyi téjjel e'gyítve iszik, avagy a' beteget úgy lehet orvóolni, a' mint fellyebb a' *tűdő-gyuladásnak* evelédezőkor mondatott. -

A' veres himlőnek mérge gyakran igen tífós, és a' torokban, a' fűleken, és a' fűleknek ikrás-husaiban, mirigyeiben külömb-külobmbféle veres daganatokat, hojagokat, és apró fekélyeket támaszt, mellyekből gyakran sokáig valami tífós égető nedveség foly-ku; mikor ez a' tífós matéria a' tűdőre áll,

száll, akkor többire mindenkor selette kemény, száraz, és holzfzas hurut támad, avagy ha a' beteg k valamit ki-
póknek-is, az mégis csak hig, vizes, égető, és tífhs.

Ebben az állapotban-is a' fellyebb jóvalolt *lázgyi-
zó* italakat *téjjel* elegyítve fokáig kell adni; ha pedig
az hurut igen kemény, és alkalmatlan volna, akkor
közbenvetve a' fellyebb dítsért *tsendefítő* szerekkel-
is élni kell.

Ha a' veres himlőnek ki-útése után az éttzakák
nyughatatlanak, és kivált ha a' nyughatatlanság a'
kemény huruttól okoztatik, akkor a' betegnek min-
den eltve egy untzia szent János-gyökér, avagy
(a' mint mások mondgyák) szent János-kenyér-
syrupot, avagy valami más tsendefítő orvofságot
No. 83. 84. 85. kell adni: kiváltképpen pedig a'
No. 83. le-irt szer azoknak jó, a' kik egyfzer-'s-mind
valami száraz hurutról, és a' melynek kemény
égéséről panaszolkodnak.

Néha a' veres himlő hirtelen vízfza-út, és a'
beteget nagy veszedelembé veti; Akkor a' beteggel
éppen ugy kell bánni, a' mint fellyebb a' köldshim-
lőnek, és a' petetsnek bé-útésekor jóvaloltatott.

Minekutánna a' veres himlős nyavalya egészfszen 's
rendesen el-mulik, és a' bőr le-hámlik, akkor
mindenkor igen jó a' betegnek valami gyenge has-
hajtót adni, mellyet nyóltz napok mulva megint
ujra bé-lehet adni, kivált ha a' beteg hideg, és
taknyos testű, avagy ha külömben-is a' testben
lok tífhség és nedveség vagon.

Néha ez a' nyavalya, kivált a' gyermekekben,
olly szelid, hogy az első napokan az egészfszen
majd semmi változás nem tapasztaltatik; a' veres him-
lők szerentséfen ki-útnak, szerentséfen-is kevés
napok alatt minden bajak el-mulnak.

Másoknál ellenben a' veres himlő gonosz indulatu, és igen gonosz jelekkel kezdődik, a' betegnek erejét mindgyárt eleintén el-vezi; gyakran pedig ezek a' gonosz jelek leg-előbb csak akkor jelennek-meg, a' mikor mára' veres himlők ki-ütetők; ekkor a' testnek bőre el-lágyul, az himlők fetét vereffek, avagy ón-lzinűnek, a' beteg felette nagyon gyótródik, és nyughatatlan-kodik; a' lélekezés rövid; nehéz, egyenetlen; néha az érző inak-is rángatódni kezdnek, 's a't. Illyenkor mindgyárt azokat az *erősítő* és *rotbadásnak* ellent álló orvosságokat kell elé-venni, a' mellyek a' gonosz indulatu hojagos himlőben, avagy a' rothatt hidegben jovofooltatak.

A' SKÁRLÁT - HIMLŐRŐL.

(*De Febre Scarlatina.*)

A' *Skárlát himlőnek* hideglelése majd szintén azon történetekkel jár, a' mellyek a' veres himlőnek hideglelésiben láttatnak; az harmadik avagy negyedik napon az ábrázaton, és a' testnek egyéb részein sok igen apró veres punctumok ütnek-ki; ezek a' punctumok csak hamar ki-terjednek, ószve-folynak, és az által valami fel-emeltetett *Skárlát* posztóhoz hasonló *veresség* támad, melly néha az egész testet, néha pedig a' testnek leg-több részeit bé-boritya; az hetedik napig megint el-mulik a' veresség, és a' tán a' bőr hal-héj, avagy korpa módra le-hámlik.

Ez a' nyavalya gyakran mindgyárt eleintén torok-fájással kezdődik, melly gyakran felette vézedeles

mes és gonosz indulatu, és könnyen meg-rothad, avagy fenévé válik.

Annakokáért ezt a' történetet mindenkör mindenek felett orvosolni kell; a' több orvoslást ugy kell el-rendelni, a' mint fellyebb a' veres himlőben mondatott.

A' T S A L Á N · H I M L Ő R Ő L.

(Nesselausschlag: *Urticæ.*)

Ha pedig valami forró hideghen az harmadik, avagy az negyedik napon a' testnek külömb-külobmféle részein olyan *bojagok* támadnak, a' millyeneket a' *tsalán-ésfés* okoz, akkor ez a' kiütés *Tsalánbimlőnek* neveztetik. Illyenkor a' betegek közőnségesen valami alkalmatlan és szüntelen jelen való égetéstről avagy vízketéstről panaszkodnak.

Ezek-is, és más efféle kiütések-is (*Ausschläge: Exanthemata*) a' történetek veszedelmének külömbsege, és nagysága szerént, a' mint fellyebb - jovofoztatott, orvosoltatnak.

A Z O R B Á N T Z R Ó L.

(*De Erysipelate.*)

Orbántznak nevezetik valami meleg, halavány-piros, széles, égő avagy vízkető daganat, mellynek félszke közönségesen csak a' bőrnek felső felében vagyon.

Ez a' nyavalya a' testnek minden részein támadhat ugyan, de mégis leg-gyakrabban az ábrázaton, a' tzomokan, és a' lábakon láttatik,

Az orbántz néha egy, helyben nem marad, hanem majd az egyik, majd megint a' másik részre menyen, ugyan azért veres folyáznak, veres futásnak, és folyosónak-is (Rothlauf) nevezetik.

Valameddig a' külső részeken marad, és a' belső tagok tölle szabadok, mind addig a' veszedelem nem igen nagy.

Ha pedig ellenben a' belső részek meg-orbántzofodnak, avagy ha az orbántz a' külső részekről hirtelen a' belső tagokra bé-út, akkor az állapot felette veszedelmes; gyakran halálos-is.

Ha az orbántz hirtelen az agyvelőnek hártyaiba, avagy magába az agyvelőbe által-vitetődik, akkor ezekben a' részekben felette kemény gyuladás támad; a' betegek szenvedhetetlen fő-fajáfról panaszkodnak, és csak hamar réá dühösködni kezdenek, gyakran kemény in-rángatódások-is és görtsők támadnak, és azonnal többire mindenkor rövid idő múlva az halál el-érkezik.

Majd szintén olly veszedelmes az állapot akkor is, a' mikor az orbántz hirtelen a' cüdüre, a' gyomorra, avagy a' belekre bé-verődik, mert ilyenkor-is ezen

ezen tagokban felette veszedelmes gyuladások támadnak, mellyek gyakran hamar fenévé válnak.

Az óróg és tífós nedveségű embereken az orbántz mindenkör nagyobb veszedelemmel és gonoszabb indulattal jár, mintsem azokon, a' kik külömben egészségek és erősek, és jó szelid nedveségekkel bírnak.

Az orbántz fok embereket esztendőn által gyakran valami bizonyos időben ostromonként, és mindenkör ugyan azon egy részben győtr: Az orbántznak ki-útéfe előtt a' betegek egész testekben nagyon meg-bádogyadnak, hól meg-fáznak, 's hól meg-hevílnek, győtrődnek, nyughatatlanul alúznak, az etelt nem kívánnyák, és nagyon szomjuhozna; végre a' szokott rész vízketni avagy égni kezd, és csak hamar azután a' vereség meg-jelenik.

Erre a' betegek nagyon meg-könnyöbbednek, és mihent ez a' daganat megint illendóképpen elmulik, akkor mindgyárt tökéletesen-is egészségesek, és minden munkálkodásokra alkalmasok, 's vidámok.

Ezen személynél az orbántz igen egészségesnek lenni láttzik, mivel a' vérből ki-fejtődött, és a' jó nedveségektől el-vált tífóségtől támad, melly, ha tovább a' vérrel öszve-elegyítve maradott volna, akkor vagy a' vért egészízen meg-rontatta volna, vagy valami más veszedelmes nyavalyát támasztatt volna.

Az óróg embereknél az ilyen orbántz leg-gyakrabban a' lábakon láttatik, és valami állandó 's felette kemény vízketéffel öszve-foglaltatik: valamedig az ilyen orbántz maga meg-szokott idejében mindenkör rendszeren elé-kerül, és a' betegek meg-könnyöbbiti, kiváltképpen pedig ha a' fejet, és a' melyet fel-szabaditya 's meg-könnyöbbiti,

addig, 's akkor mindenkor felette jó és hasznos az ilyen személyeknek az orbántz, mivel eők általa többire mindenkor igen hosszúas életet nyernek.

Mihent pedig az ilyen embereknél az orbántz rendetlenül kezd elé-fordulni, és a' belső részeket, kiváltképpen pedig a' fejet, és a' melyet, tőkéletesen meg-nem könnyöbbiti, akkor az mindenkor igen rosz jel, a' melly azt jelenti, hogy már a' természetnek ereje fogy, és a' nedveségek ugy meg-romlattak, hogy többé magokat ettől a' tliptőségtől meg-nem szabadithatják, és azt a' testnek külső részeire-is többé ki-nem hajthatják, azért is már az orbántz a' belső részeket ostromolja.

Az orbántz néha járovány nyavalya (*morbus epidemicus*), és egyszerre fokakat el-fog; mégis mindazonáltal leg-gyakrabban csak némelly különös személyeket ostromol.

Mikor az orbántz a' bőrbe mélyen bé-hoz, felette fájdalmas, forró, lüktető, vagy-is inkább nyilalló, és letét-piros, akkor valóságos gyuladással vagon őszve-foglalva, és azonban az hideglelés-is fokkal keményebb.

Mikor pedig a' daganat csak a' bőrnek felső részében ül, a' közepében világos-piros, dombos, és a' kerületében halványobb, 's lágy akkor az jelentődik, hogy az ilyen orbántz szelid, gyenge, 's rendes.

Ha pedig az orbántznak szine felette letét-piros, avagy fekete-szederjes; ha fok apró sár viz forma hig, tliptős, rágó genyettséggel, vagy nedveséggel meg-töle hojagocskák támadnak; ha azonban a' betegnek ereje egészen el-veszett, akkor az orbántz gonosz indulatu, és gyakran vagy fenévé válik, vagy meg-rohad, vagy hosszúas, fokáig tartó gonosz indulatu fekélyeket-is maga után hátra-hagy.

Ha az

Ha az ilyen orbántz hirtelen a' belső részekre bé-verődik, 's vitetődik, avagy ha egyfzer-'s-mind, mind a' külső mind a' belső részeket, kiváltképpen pedig a' fejet, és a' melyet, ostromolya, akkor mindenkor halálos.

Ha az orbántz ikráshufos részekbe esik, akkor az ikrás hufok (*glandulæ*) gyakran mirigyekké (*scbirri*) vagy-is, a' mint mások mondgyák, kemény csomókká válnak, és ha azonban az orbántz gonofz indulatu, akkor a' mirigyekből vakmerő, 's nehezen gyógyítható rákfenés sekélyek (*ulcera cancrofa*) támadnak.

Az orbántzszak leg-főbb okai ezek: ködös, nedves, és hideg levegő-ég; a' teltnék nagy és kemény mozgása, hirtelen való meg-hűlése; kemény harag; 's a' t.

Valameddig az orbántz folyólon 's keményen marad, mind addig a' teltnék bőre közönségesen száraz; mihent pedig a' bőr nedvesedni, és a' beteg gyengén, 's lassan izzadni kezd, akkor az jelentődik, hogy a' daganat-is majd el-öfzik.

Ez a' nyavalya gyakran igen szelid, 's gyenge, és kevés napokan el-mulik; gyakran kemény-is, és nehezen gyógyítható.

Az orbántzos részben a' bőrhártya majd mindenkor fel-válik, és halháj-módra le-hámlik.

Ha az orbántz valami részre minden különös baj és alkalmatlanság nélkül ki-öt; ha azonban a' beteg-is magát különbben elég jól érzi, akkor a' beteg személy tartsa magát mértékletes melegben, és napjában gyakran egynéhány findia *herbasbér* No. 13. igyék; az orbántzos ré. *u. oritsa*-bé bodza vir. ggal meg-töltött zatskóval, avagy kőfse-bé olyan ruhával, a' mellyhez előbb kámfor dörgöltetett.

Ekképpen az ilyen szelid 's gyenge orbántz kevés napokon igen könnyen el-mulik.

Ha pedig a' vérben mindgyárt kezdetben valami állandó forrás tapasztaltatnék, akkor a' most jövofolt orvoslás' mellett napjában kéttzer, avagy háromszor egy port-is No. 1. kell bé-adni, avagy a' No. 9. le-irt szert kell elé-venni.

Minék-utánna az orbántz el-mulik, azután mindenkor jó a' betegnek valami gyenge hashajtót No. 3. 4. 5. 14. 38. adni, mert így abban bizonyosok leszünk, hogy a' testben semmi csipős nedveség benn nem marad, melly ha a' belső részekre vitetődnek, akkor nagy veszedelmet okozharna.

Ha a' beteg az ilyen szelid 's gyenge orbántzal nem gondol, ha magát nem orvosoltattya, és ha szüntelen nedves, hideg, kiváltképpen pedig keskeny helyen által-fuvó, 's huzó levegő égben mulatoz, akkor gyakran az orbántzból valami nehezen gyógyítható, gyakran fokáig-is tartó, kemény, fetépiros, egyenetlen, és utálatos daganat támad.

Mégis mindazonáltal az ilyen daganat-is többire mindenkor szerentséfen meg-gyógyul, ha a' beteg a' daganatra *melilot* - avagy *labdán* - halmromat köt, és a' No. 135. le-irt orvofságot a' No. 13. avagy 116. készitetett herbathével együtt szorgalmatosan, 's álhatarosan bé-vefzi.

Ha az orbántz egyik részről a' másikra bujdasik, sohól fokáig nem mulat, avagy ha magának kemény fézfket sohól sem vér, akkor a' betegnek minden harmad, avagy negyed nap, ha az erő megengedi, hashajtó orvofságot kell adni; ha pedig a' beteg már igen gyenge vólna, akkor kéntelenítettünk gyakor klystérrel hasot hajtani, avagy minden reggel, és minden este egy port No. 3. kell bé-adni, hogy így az has szüntelen nyitva maradjon;
 ekkép-

ekképpen ez a szerte-széjjel bujdasó csiős matéria a telből ki-hajródik, és a kövötközendő gonoloz el-távoztatik,

Gyakran az orbántz olly könnyen el-nem mulik; a betegek mindgyárt kezdetben keményen és fokáig borzadnak, felette nagyon gyótródnak, és a melyek ki-mondhatatlanul szorulni kezd: mindent utálnak, és szünet nélkül való fő-fájáiról, 's a sziv vermetskéjének fájdalmas ózve - huzódásáról panaszolkoznak; gyakran bőven-is okádnak: Erre az egész testen valami égő és lúktető forróság következik; a szomjuság nagy; a pulsus feszés, kemény és tellyes; a betegek néha ézkek nélkül is beszélnék, és igen nehezen lélekelnek; végre az harmadik, leg-gyakrabban pedig a negyedik napon az orbántz ki-út, mellyre közönségesen a felyebb elé-beszélt környülállások meg-gyengülnek, és a betegek mag-könnyebbednek, többé ézkek nélkül nem beszélnék, és szabadon 's könnyen lélekelnek.

Ha pedig ebben az állapotban az orbántz ki-útése után semmi tapasztalható könnyöbbedés nem következne; ha a lélekezés mégis nehezen maradna; és a beteg még szünetlen ézke nélkül beszélné, akkor felette nagy a veszedelem.

Mikor az orbántz ilyen veszedelmes környülállásokkal kezdődik, akkor a betegnek mindgyárt fok vért-vékonyító, szelidítő 's édesítő italakat kell adni No. 6. 7. 8. 13. 40. és ha a pulsus tellyes, kemény, és feszés volna, akkor a betegnek erejéhez szabva eret-is kell vágni; hivesítő klystéreket kell bevetni, gyakor lábferesztéssel, és a talpokra köböt izgató kötésekkel a vért a felső részekről az alsó részekre le-kell vonni.

Ha ézke-vétetődne, hogy az első utakban, az-az: a gyomorban és a belekben, valami csiős
 epc,

epe, vagy -is sárvíz, avagy valami más emésztetlen matéria vagon, akkor szintén úgy, mint a' forró hidegben, lehet a' betegnek valami gyenge hashajtót adni, avagy a' felyebb jovofolt italok' helyett lehet a' No. 11. 39. 141. 198. le - irt Szerket elé- venni.

De mégis arra mindenkor szorgalmason kell vigyázni, hogy sem érvágas, sem hashajtó által a' beteg felette nagyon ne gyengülyen; mert az ilyen erőtlenység' miatt az orbántz rendszeren nem folyhat, és a' belső részekre vízfűza - verődvén háált - is okozhat.

Ha mégis, a' felyebb le - irt veszedelmes környúlállásokban - is, az orbántz már egyszer ki - út, és ha azonban az orbántznak ki - útése által a' beteg valamennyire meg - könnyebhedik, akkor csak a' felyebb jovofolt vékonyító és lágyító italakkal kell tovább - is orvosolni; avagy ezek helyett a' No. 13. le - irt herbathét, 's egyszer - 's - mind a' No. 9. 12. 187. fel - találandó szerket - is elé - kell venni; kívül az orbántzos részt bé - kell takarni bodzavirágos zatskóval, avagy kámforral meg - dörgölt ruhával.

Mikor az orbántznak daganat ya igen sulyos, égő, és fefzes, akkor a' most jovofolt orvoslás mellett minden harmad, avagy negyed nap valami hashajtó szert kell adni szintén úgy, a' mint felyebb mondatott.

Midőn az orbántznak feszülése és hévsége szűnni kezd akkor közönségesen valami szenvedhetetlen állandó vizketés következik: Ebben az állapotban a' betegek nagy könnyöbbséget éreznek, ha a' fájdalomnak helye minden harmadik órában valami a' No. 208. le - irt vízbe mártott spongiával egy darab idejig lágy melegen feresztetik, azután meg - száraztatik, és megint bodzavirág - zatskóval bé - takartatik.

Ha

Ha pedig az orbántznak ki-ütése után-is a' beteg mégis meg efze nélkül beszélne, ha nehezen-is lélekzelne, és mégis ha mind a' pulsus, mind a' beteg még elég erős volna, akkor a' telyebb jóvololt vékonyító, és lágyító italakat bőv mértékben tovább is lehet adni, de egyszer - 's - mind a' láboknak talpára-is erősített savanyó kovászt kell kötni No. 291. és ha ez a' kovász a' fegitésre elég-telen volna, akkor a' lábikrákra, és a' nyaktáigára hojaghuzo flastromot kell kötni.

Ha a' külső orbántznak formája, és színe jó 's illendő, akkor ezekben a' veszedelmes kördnyűállásokban sem kell semmi rendkívül való történetről félni, mert közönségesen az ilyen állapotban a' belső történetek - is akkor el - mulnak, a' mikor a' külső nyavalya el - kezd távozni, és mulni.

Ha pedig a' külső orbántz rossz színű, és illendőképben fel - nem emelkedett; ha egyszer - 's - mind fok apró, tífós, híg, sárvizes nedvességgel telyes hojagotskák - is támadnak; ha azonban a' betegnek ereje felette el - veszett; ha a' pulsus - is lankatt, kitlin, és gyenge; ha a' beteg izünetlen efze nélkül beszél, és igen nehezen léiekzel, akkor igen nagy a' veszedelem.

Ebben az állapotban a' No. 247. le - irt fővekkel akkora zatskót, a' mekkora az orbántzos helyet bélepi, meg - kell tölteni; ezt a' zatskót borban meg - kell főzni, és kívül melegen az orbántzra kell tenni, mihent meg - hűl, akkor mindgyárt más hasanló új zatskóval tél - kell váltani. Belső orvofságnak egy órában a' No. 70. le - irt főtt vízből egy findsiával, más órában pedig a' No. 28. 177. le - irt szerekből ugyan csak megint egy findsiával kell bé - adni, tovább - is ekképpen óránként felváltván; ezek helyett No. 28. 177. lehet más hasanló erejű erősítő, és rothadásnak ellentálló orvofságokat - is elé venni, vala-

valamint a' rothatt hidegekben, és a' több gonosz indulatu nyavalyákban jövofoltatott; addig is kell velek szünetlen tovább-is orvosolni, mig a' szükség kívánni fogja.

Ha jó indulatu - is az orbántz, de mégis ha hirtelen el-tűnik, és a' tudóbe által-vitetődik, akkor a' mely rendkívül nagyon szorulni, 's nyomódni kezd; a' lélekzés nehezedik, a' beteg gyötrődni, és hurutni kezd.

Ebben az állapotban megint ujra, még pedig bátran, de mégis mindenkor nagy okosfággal a' betegnek erejére nézven, eret kell vágni, a' nyaktügará és a' lábikrákra hojaghuzó flastromat kell kötni, és azonban a' No. 248. le-irt orvofságot bőven kell a' beteggel itatni: Gyakran erre az orvosláfra a' beteg nagyon meg-izzad, a' gyötrődés-is szűnik; illyenkor tovább-is csak ugyan azon szerekkel, kell orvosolni; közönségesen ezen orvoslás alatt azután az második, harmadik, avagy negyedik napon valami taknyos, avagy genyettséges pökés kövődkezik, és az által a' beteg nagyon meg-könnyöbbedik, és végre ettől a' veszedelemtől egészízen meg-szabadul.

Ha már ezt a' genyettséges matériát a' beteg nehezen pökhetné-ki, akkor pöktesítő szereket No. 32. 33. 34. kell a' betegnek bé-adni.

Ha a' felyebb bé-adott orvofságok után az hurut igen kemény, szároz, és állandó vólna, ha a' beteget farsasztaná, 's bádgyasztaná, és alunni nem hagyná, akkor tsendesítő szerekkel No. 80. 81. 83. lehet enyhíteni; ha pedig ebben az állapotban hamar tapasztható könnyöbbség nem kövődkeznék, avagy inkább ha még a' gyötrődés nevedekné, és a' több történetek súlyosodnának, akkor az állapot közönségesen halalos.

Ekkép-

Ekképpen kell a' beteggel akkor-is bánni, a' mikor az orbántz a' főnek belső részeibe bé-ve-rődik.

Az orbántznak daganattyán gyakran nagy, és vizes matériával telyes hójagok - is cámadnak; ezeket hamar ki - kell fokáztatni, hogy folyan - ki a' benne levő túpóség; ezek az hójagok néha magokban - is ki - fokodnak, és azután belöllek valami túpós vizes nedveség foly - ki: Illyenkor igen jó ezt a' túpós nedveséget a' No. 208. le - irt vízzel gyengén ki - mosni, és azután ros, avagy bab - lisztet egy kevés kámforral elegyítve száraz zatskóban a' sebekre szűntelen kötni, avagy a' No. 303. le - irt porral a' ki - fokott hójagokat bé - hinteni.

Az ilyen orbántzok közönségesen valami barna vastag héjja száradnak 's válnak: ezeket a' varakat, kérges héjakat, napjában gyakran lágy meleg őlzve - elegyített vízzel 's tejjel áztatni kell, hogy meg - lágyulyanak, és hamar le - hulyanak, ne hogy a' var' alatt gyakran levő túpós nedveség magát mélyen bé rágja; De mégis ezt a' varc idő előtt, avagy erőszakkal le - nem kell húzni: Néha a' var hamar le - elik, ha Lóhere - tiasztrómmal bé - takar - tatik.

Ha pedig ellenben az orbántz mélyen, és va - lami gyuladással őlzve - foglalva vagon, akkor ugy - kell vele bánni, mint más gyuladékokkal; kívül a' No. 235. le - irt fűvekből készített, 's vízben főtt zatskókat szűntelen melegen az orbántz - ra kell tenni, gyakran meg - is kell a' zatskókat ujjítani.

Mikor az orbántz felette engedetlen, és végre valami tsomós, avagy rákfénés keménységgé válik, akkor a' beteg leg - jobban orvosaltatik a' No. 49. 60. 91. le - irt szerekekkel, kivált ha azonban egyszer - 's - mind a' No. 13. 45. 116. le - irt italakból fokot

iszik: Ha pedig ezekből gonosz indulatú fekélyek támadnának, akkor azokat a No. 59. le-irt orvossággal napjában kétszer tisztítani, és gyengén ki-kell mosni, azután tépett rongy-tzérnával, melly ugyan azon vízbe No. 59. jól meg nedvesített, bé-kell kötni: Ez a szer No. 59, fetskendezni-is jó akkor, a' mikor már a' fekélyeknek üres utyai-is (*sinus*) vagynak.

Eia fenévé válik az orbántz, akkor a' kina-héj belső orvosságnak jó ki-menettel adatik; kívül pedig a' No. 247. le-irt fűvekből készített, 's horban főtt zatskók, a' fenés részre kötve, igen hasznafok.

Mikor azok az őrdög emberek, a' kik magok egészségeknék szerentsés meg-tartásával valami bizonyos időben vízfa-térő, és rendes orbántzhoz szoktak vólt, meg-erőtlenednek, és azért a' megszokott orbántz cökélletes könnyöbbitéssel többszer ki-nem út, akkor szükséges gyakran, ha azt az erő különbben meg-engedi, valami hashajtóval segiteni, avagy valami gyengén vizeltető orvossággal No. 72. az orbántzos tőpőtséget a' testből ki-hajtani: Legjobb ilyenkor *fontánellát* vagni, és azután azt szünetlen folytatni.

Az orbántznak *daganattya* néha egészen *balavány* és *vizes*; Ebben az állapotban az orbántz ellen való golyóbitnak porát No. 249. jó a' daganatra hinteni; de szintén olyan jó, ros, avagy bab lisztet egy kevés kámmforral elegyítve-is zatskóban jó melegen erre a' vizes orbántzra kötni: Ellenben pedig minden kővér, 's olajos szer az orbántznak mindenféle nemében mindenkor ártalmas, ha a' daganatra kenetik, avagy tétetik.

Az orbántznak még más nemei-is gyakran látnak: A' testnek különb-különb részein valami

fétet,

setét, tűz-módra égő, és felette nagyon fájó *veresség* űt-ki; ez a veresség fok apró nojagotskák-ból áll, mellyek valami keményen rágó, és égető csipősséggel teli vagynak, melly gyakran kemény gyuladást, és súlyos hideglelést támaszt; Néha ezek a betegek is hideglelés nélkül vagynak, egyedül csak az égetés, és a vízketés szenvedhetetlen.

Az ilyen orbántz *gonofz tűznek*, avagy *Szent Antal tűzének* (*Ignis sacer, Ignis Sancti Antonii*) neveztetik. A Szent Antal tűze közönségesen a melyen támad, és gyakran egélszen az hátig kiterjed, de csak az egyik felén a teltnék, még pedig úgy, hogy a másik oldalnak semmi baja ne legyen: Ez a tűz a bőrt nem szokta nagyon fel-emelni, sárga-veres színű is szokott lenni; Néha az ábrázatnak csak egyik felén láttatik, és *Boglár-Rósának* (*rosa bullata*) neveztetik; Sokszor az hafan, mint egy ővedző, úgy űt-ki, és orbántz-ővnek (*Rothlaufsgürtel*), avagy széles madzagnak (*Zona lata*) hivattatik.

Ezek az orbántzok néha felette engedetlenek és hosszúafok: Némellykor az hideglelésnek keménysége miatt szükség eret vágni, és hivesítő's vékonyító italak által a gyuladáson segíteni; De még is leg-jobban szolgálhatnak mindenkor a No. 9. 12. 187. 248. le-irt orvofságok, ha a beteg velek fokáig él; ha pedig ezek a szerek az hafat eléggé meg-nem indítanak, akkor az orvoslás közben gyakran hashajtóc-is kell adni.

Kivül a No. 208. le-irt szer felették lokat használ, ha a szenvedő rész vele gyakran pároltatuk.

Ha pedig ezek az orvofságok semmit sem segítőnének, akkor közönségesen eleget használnak a' No. 115. 179. 180. le-irt orvofságok, ha azonban vékonyító italakat-is No. 13. 45. 116. ízik a' beteg.

A' GUTTA - ŰTÉS RÓL.

(*De Apoplexia.*)

Ha valaki hirtelen minden érzékenységeitől megfosztatik, egezfzen sükéjen, érzés, és mozgás nélkül, le-dőjtve fekszik, avagy gyakran hirtelen le-esik, nehezen és herregve lélekel, akkor azt mondgyuk, hogy őtet a' *Gutta* meg-űtette.

A' *Gutta*-űtének ostroma gyakran olly kemény és véletlen, hogy az emberek miatta hirtelen meghalnak; Néha egynéhány órákig, néha pedig egy néhány napokog-is még el-élnék, avagy észre-is jönnek, és meg-gyógyulnak.

Ha a' lélekzés telette nehéz és egyenetlen; ha a' betegek szűnetlen hortyagnak, a' mellyekben herregnek, a' szájokban haboznak, vagy-is tajtékot turnak, és az érzésről semmi jelt nem adhatnak; ha a' pulsus egyenetlen, gyors, gyenge, és félben-hagyó; ha az ábrázat fel-puffad és fekete-szederjes lesz, és ha az egezf testen, kiváltképpen pedig a' külső tagokon, ugymint: a' kezeken, 's lábakan, valami taknyos, bűdös, és hideg izzadás őt-ki; ha a' betegek mindent magok alá botsátanak, és semmit

inak égefzfen 'el - romlanak , 's hafzontalanokká lefznek , akkor mindenkor halál kövötkszik.

Néha mindazonáltal a' gutta - útött emberben az halálnak sem a' főben , sem más részben nyilván való okat ki - nem lehet találni , ilyenkor a' gutta - útés vagy az *élet - érzs - inaknak* (*Lebensnerven*) hirtelen történt el - lágyuláfokról , *szél - útéséktől* (*paralyfis*) ; vagy valami felette bőv vérfolyástól , avagy más mértékletlen úrefedéltől támadott.

Azok , a' kiknek fok , sűrű , avagy felette nagyon fel - forro vérek vagyon , avagy azok - is , a' kik taknyos , sűkeres enyves , avagy vizes nedveségekkel teli vagynak , a' *gutta - útésre* igen *bajlandók*.

Kivált , ha egyfzer - 's - mind a' fejek nagy , a' nyakok rövid , és a' testek vastag ; ha az ételben , italban , és egyéb dólgekban - is felette rendetlenek ; ha gyakran meg - részegednek ; ha hirtelen és keményen mozognak ; avagy ha a' fok étel , és ital mellett henyélnek , 's hevernek : a' kemény , és hirtelen harag , ijedés , 's a' t. az ilyen embereknek veszedelmsek.

Ha pedig az ilyen emberek rendszeren , és a' magok állapottyokhoz alkalmatofon élnek ; ha a' gutta - útésnek el - távoztatására szűkséges szereket jókor eléveszik , akkor felette sokszor magokat ettől a' nyavalyától égefzfen meg - menthetik.

A' Gutta - útésben jól meg - kell különbeztetni , hogy a' nyavalya valyon a' vértőlé , avagy valami más sűkeres , enyves , taknyos , vizes , avagy tűpös materiától származott.

Mert ettől a' különbszégtől függ az orvoslásnak is különbszége.

Mikor a' *gutta - útés a' vértől* támad , akkor a' betegek kövönségesen előbb a' fejekben valami nehézséget , és tompa feszítő fájdalomot éreznek ; fő-

lze-

szédeltéfről , és fül - zugáfról panaszkodnak ; a' szemek vereffek , ki - döllyettek , és szikrákat látnak az elme tántargó és gyenge ; a' nyelv nehéz , reszkető , és akadazó ; a' tagok hidegek , és keveset éreznek ; a' betegek szünetlen álmosok , és mégis tsendefen nem alhatnak , és nehéz , ijesztő , 's bádgyasztó álmakat látnak ; végre , ha a' következő nyavalyának eleit nem veszik , gyakran hirtelen minden érzékenységektől meg - fosztatnak , 's el - esnek , többszer meg - sem mozdulnak .

Ha tehát az előre ment jelekből ; a' betegnek természetleri hajlandóságból ; a' vereffen , avagy szederjesen fel - puffadott 's meg - hevült ábrázatból ; a' tellyes és erős pulusból , 's a' t. ki - tudódik , hogy a' *gutta-ústés a' fok vértől* támadott , akkor mindgyárt minden halasztás nélkül a' *lában eret kell vágni* , és a' vért mind addig kell folytatni , míg a' pulsus lágyobb és gyengébb , az ábrázat pedig szünetlenebb 's halványobb nem lesz .

Gyakran az ilyen , mindgyárt kezdetben tett , bővérvágás által a' betegek a' következő veszedelemből ki ragattatnak , néha valami gyenge ájulásba - is esnek , meg - hűlnek , okátnak , és végre a' szemeket fel - nyittyák , szünetlen jobban - jobban észre jönnek , a' kőrülállókat meg - kezdik esmérni , avagy leg - alább arról jelt adnak , hogy már valamit éreznek , és ezek minnyájan jó jelek : Ha pedig az ilyen bővérvágás semmit sem könnyöbbit , akkor a' betegek nagy veszedelemben vagnak .

Az *érvágás* után hathatos *klystérek* No. 224. és *bivésző* , *vékonyító* , 's *basbajító* italak és orvosságok által No. 39. 139. 141. 167. 187. a' meg - állatt , 's meg - rekedett vért meg - kell mozdítani , és a' főből le - felé kell huzni . Azóban a' talpakra erősítet savanyó kovászt - is No. 291. kell kötni .

Ha a' pulsus megint fel - emelkedik, tellyesen, erőssen, 's feszesen marad; akkor megint két óra mulva eret kell vágni; azután - is minden második avagy harmadik órában, valameddig a' pulsus az érvágást jelenti, a' betegnek ereje meg - engedi, és a' környállások kívánniak, egyfzer vért kell bocsátani.

Ha pedig a' nyavalya valamennyire meg - könnyöbbedik; ha a' pulsus többé már nem olly tellyes, nem olly kemény és feszés, és ha a' beteg észre tér, akkor az érvágással okosobban kell bánni, de mégis a' tellyebb jovesolt orvoságokkal mind addig kell szünetlen élni, míg szükséges fog - lenni, és a' mig állandó könnyöbbség 's jobbulás nem tapasztaltatik; ilyenkor már azután lehet a' dosít, az - az: a' bévételnek mértékét, kissebiteni, avagy más gyengébbekkel élni.

Ha pedig az elegendő érvágás, avagy más üresítések után, semmi könnyöbbség nem kövötkszik, avagy ha a' kövötkszett könnyöbbség állandó nem volna, ha a' beteg megint minden érzékenységeitől meg - fosztatnék, ha megint meg - álmosodnék, avagy ha nehezen kezdene lélekzteni, 's a' t. akkor a' lábikrákra, és a' nyaktságára, és, ha szükséges fog lenni, több részekre - is hojag - huzó flastromat kell kötni; az hajat le - kell nyírni; az ábrázatot hideg vízzel gyakran mosogatni kell, és a' főre ózlatot kövötkést kell kötni; lehet a' fülek' töveire - is vérszipókat tenni, avagy a' fej - köröl, a' vállakra, és a' felső karakra száraz, avagy - véres köppölyeket rakni; azonban pedig mégis mindenkor a' tellyebb jovesolt orvoságokkal élyen a' beteg.

Ha ezek a' legitő eszközök semmit sem használnak, és állandó enyhülést nem szerzenek, akkor keveset lehet remélni.

Mégis

Mégis mindazonáltal néha, midőn már az halál közelíteni láttzik, csak hirtelen az orvér meg-indul, avagy a' föből valami le-szivárogo, és vagy bőv okádás, vagy kemény has-menés támad, avagy az arany-ér hirtelen folyini kezd, mellyre gyakran hamar, és reménység f ett való könnyőbbség és tökéletes jobbulás következik.

Valameddig a' pulsus erős, és a' betegnek belső forrásága vagyon, mind addig minden mind külső's mind belső izgató, erősítő, és bevitő orvosságokat távoztatni kell; mert az ilyen szerek ezekben a' környőállásokban mindenkor felette veszedelmefek.

Ha pedig a' természetnek ereje fogyni kezdene, ha a' pulsus gyenge, kitűn, és tántargo lenne, ak or szükségés valami valamennyire izgató és hathatos orvosságokat adni No. 17. 18. 23. 79. 142. Ezekre néha az erő nevededik, az egész test hőven megizzad, és gyakran az által az egészségre nagy változás történik: mégis mindazonáltal ilyen izzadást a' betegnek meleg tartás által soha erőszakkal ki-nem kell nyomni.

Ha ezek az orvosságok sem használnak semmit, akkor majd minden reménység el-vezett.

Néha forró gutta-űtés-is láttatik, akkor rudni-illik, a' mikor a' meleg és száraz űdő hirtelen megváltozik, és a' levegő-ég meg-ködőfedik, meg-nedvesedik, és meg-hidegedik.

A' kik ebben az űdőben hirtelen meg-hidegednek, avagy a' kik magok foglalatofságok miatt szokások ellen hideg nedves levegő-égben sokáig maradni kénytelenitnek, azok ilyen Gutta-űtésbe gyakran esnek, ha nem hajlandók-is a' gutta-űtésre.

Az ilyen betegek kezdetben meg-borzadnak, lankattség-ől és az hajló tagoknak el-bádgyadásáról panaszolkodnak; azután rövid űdő mulva a' melly

szorulni kezd, a' lélekzés meg - nehezedik, és a' gyótródás elé-áll; ezek után a' fő fajni és szédelegni kezd; akkor a' betegek egy vagy több hajlo tagjakot, avagy néha egész fél oldalakat-is, vagy-is fél feleket meg-nem mozdithatták, azokban a' részekben semmit nem-is éreznek; végre a' szédelgés nevededik; az érzékenységek el-vesznek, és a' betegek feküsznek, semmit nem hallanak, nem érznek, 's nem mozdulnak.

A' Pulsus ilyenkor közönségesen tellyes, feszes és hideglelős; a' lélekzés nehéz és fárasztó.

Ekkor mindgyárt eret kell vágni, és vért bővön kell bocsátani, annyiszor elé-vévén azután - is az érvágást, a' mennyiszor a' szükség kívánni fogja.

Klystért gyakran kell bé-vetni; fok lágyító, vékonyító, és gyengén hivesítő italakat-is, avagy máfokat, ezekhez hasonlókot, No. 6. 7. 8. 9. 11. 39. 40. kell bé-adni; a' talpokra lávanyo kovált-is kell kötni.

Ezek által többire mindenkor csak hamar tapasztalható könnyöbbség szerződik; a' betegek észre térnek, de mégis nem beszélhetnek, avagy igen nehezen, és csak rebeget nyelvvel szólhatnak; azok, a' részek-is, a' mellyek előbb mozdithatatlanok érzékenység nélkül valók vóltanak, közönségesen szélűrtettek (*gāhm*), néha semmit nem-is érznek.

Nagyobb része az ilyen betegeknek ilyenkor hurutni kezd, és valami sűrű, sűkeres, taknyos matériát pökik, a' pulsus szünetlen hideglelősen marad.

Annakokáért a' fellyebb jóvafolt szereket tovább-is bé-kell adni, és azok' mellet a' No. 32. 33. 99. le-irt orvoságokkal a' pökéft-is legíteni kell.

Ezek a' szerek igen sokszor olly könnyöbbséget szereznek, hogy nem csak egyedül a' lélekzés szabaddabb lesz, hanem egyfzer-'s - mind a' szélütett részek is megint meg - erőfiednek, és mozogni kezdenek.

Valameddig az hideglelés és az hurut tart, mind addig a' külső dörgölést és az külső orvosságokat el kell távoztatni: A' belső hevítő szerek - is ilyenkor mindenkor sulyosíttyák a' nyavalyát.

De mégis néha az hideglelés nem igen kemény; a' pulsus - is se nem fetzes, se nem tellyes; ilyenkor nem szükség eret vágni: a' vékonyító italak, és más gyengén fel-oldó, vagy is ofzlato orvosságok No. 8. 46. 72. elégségelek az egész nyavalyának meg-orvoslására.

Néha valami hirtelen meg - hűlés, és a' testnek vízfa-veretett gözölgéfe után a' fő úgy el-kábul, hogy az emberek miatta valami mély álomba efnék, és minden érzékenység nélkül fekszenek; De mégis a' lélekzés szabad 's könnyű: a' pulsus nints fel-emelkedve, alig - is vér sebesebben, mint az egészségben szokott verni, külbombenn - is semmi félelmes környülállások jelen nintsenek.

Ebben az állapotban klystérezni kell, és a' No. 13. 40. avagy 72. le-irt szereket bőven kell itatni; az egész test gyengén dörgöltetsék, és illendöképpen bé - takartatsék, hogy a' beteg meg - izzadgyon; ekképpen a' betegek csak hamar és könnyen meg-gyógyulnak.

Ezen környülállásokban - is az hevítő orvosságok ártanának, ha csak a' betegek felette hideg és taknyos természetűek nem vólnának; ilyenkor lehetne a' No. 17. 18. 23. le-irt orvosságokat elé venni, és ha hamar valami könnyöbbség nem kövötközne, akkor a' lábikrákra hojaghuzó tlattromat kell kötni, gyakran klystérezni - is kell

Az *bideg Gutta-űtés*, avagy a' *taknyos Gutta* (*Schleimschlag: Apoplexia frigida, mucosa, puritosa*) csak azokat az embereket ostromolja, a' kiknek testek taknyos, sűrű enyves nedveségekkel teli vagyon, avagy a' kiknek a' vérek lankatt, hig, vizes, és tűpős-is.

Gyakran a' főben lévű edényeket (*ereket*) az ilyen enyves taknyos nedveségek úgy megtűrtik, úgy ki tágosítják, hogy azok által az *űrd-űrű őszve-nyomódgyanak*, és taknyos gutta-űtés támadgyan; Néha pedig, kivált ha a' vér igen hig, avagy igen vizes és tűpős, és ha ez a' nedveség a' főnek űregébe bé-űntűdik: A' melly *gutta űtés* et. ől a' kűrnyűllállástól származik, az majd mindenkor halálos; az *űsű* állapotban pedig gyakran lehet segitni.

Minekeltűtte a' taknyos avagy az *bideg Gutta-űtés* meg-jelenik, kűzűnségesen a' betegek elűbb jű darab ideig valami bűdgyadságról panaszolkozhatnak; a' fejek nehéz, kűbult, avagy gyakran szűnetlen szűdeleg; az em'űkezés el-űvűz, és gyakran a' betegek a' beszűd kűzbenn-is nem tudgyák, hogy tovűbb mit szűllyanak; lokat és műlyen aluszhatnak, meg pedig úgy, hogy ha valahűl le-űlnek, akkor mindgyűrt el-aluszhatnak és hortyagnak; semmivel sem gondolnak semmit, nemis bű ulnak semmit, nemis szorgalmatoskodnak semmit, és gyakran hirtelen egy vagy más rűz, avagy inashus az ábrázaton a' szűlcűl meg űtűdik (*Sahn*), és egy kevés ideig úgy marad, de csak hamar megint el-űvezett mozgását vizűzű nyeri.

Ha pedig az ilyen betegeket valűsűgos taknyos gutta űtette-meg, akkor az ábrázat bé-űfik, halavány, avagy föld-szűnű; a' pulsus gyenge, kűtűn egyenetlen, gyakran ki-is maradű; a' lélekzűs nehéz, 's a' t.

Az ilyen állapotban soha sem szabad eret vágni; izgato klystért ellenben No. 137. 224. gyakran békell vetni; a' lábikrákra, és a' nyaktölgára mindigárt hojag-huzo hasstromat kell kötni, és belső hashajtó orvofságokkal No. 4. 5. 14. 42. 43. 110. 139. 154. 155. 156. 157. 158. a' nedveségeket a' föből le felé kell huzni; Lehet az orrat, és a' vakfzemeket-is a' No. 104. le-irt szerrel jól dögölni.

Ha már erre az orvosláfra a' beteg valan ennyire jobban utz, ha élzre tér, avagy ha valami érzékenységtől élmérhető jelt ad; akkor lehet egúlséget remélni.

Ha már egyszer a' test eléggé meg-úrült, akkor lehet izgato, ofzlato, és vizelletet-is hajto orvofságokat adni No. 17. 18. 22. 23. 79. 113. Az hojag-huzo hasstromoknak számát-is lehet szaparítani; néha fokot használ, ha az haj le-nyiratik, és a' No. 225. le-irt hasstrom a' före köttetik.

Ha a' betegek jobban kezdnek lenni, akkor ezen orvofságokkal tovább-is áthatatosan kell orvosolni, de mégis még gyakran izgato klystért, avagy a' fellyebb le-irt has-hajtókat-is közben-kell vetni.

A' melly orvofságok a' fellyebb jovesolt gyengén melegítő szereknél nagyobbban 's erősebben hevítnek, azok ebben az állapotban is mindenkor ártalmatok, mivel azonkívül-is ilyenkor, ha ezek az orvofságok nem használtaak, minden jó reménység el-vagyon vészve.

Ebben az állapotban-is gyakran a' föben lévő 's gutta-útést okozo nedveségek fel-olvadnak, és hirtelen bőv mértékben a' torokba le-tojynak; ilyenkor a' betegek szünetlen nyelnek; azután rövid údd mulva fok taknyos, avagy valami enyves sükeres, tífós

élsípós vizes nedvelséget ki - okádnak, avagy hasmenésbe élnék.

Ez néha a' betegnek könnyöbbségével történik; néha pedig általa a' beteg az erejét elvezti, minden tagjaiban meg - húl, és meg - hal.

Ha a' pufus kezdetben felette lankatt és gyenge, és ha azután a' fellyebb jovosolt orvofságokkal való élésre fel - emelkedik és meg - erőssedik; ha az hideg tagok meg - melegednek, és ha az halavány ábrázat meg - pirossodik; ha a' beteg az eleibe - vitt italt nagyobb kívánsággal nyeli - le, és az által ki - jelenti, hogy eö szomjuhozik; akkor az jót jelent; mert ilyenkor a' természetnek ereje meg - nevedik, és valami, ebben az állapotban igen hasznos, hideglelés támad.

Ha pedig ez az hideglelés úgy meg - keményed - nék, hogy miatta a' beteg dühösködni kezdene, és minden orvofságot széllyel vetne; akkor nagy a' veszedelem, úgy - is kell az ilyen beteget orvofolni, a' mint fellyebb a' forró hideglelésben mondatott.

A' taknyos avagy *bideg gutta - Űtésből* fel - épülö személyek sokkal késöbbré nyerik - vízfza el - vezetett erejeket és egélségeket, mintsem azok, a' kik *véres gutta - Űtésből* gyógyulnak - fel.

Ha a' *gutta* olyan embert *út - meg*, a' ki valami más betegség által már el - erőtlenedett, 's meg - bádgyadott, és a' kinek nedvelségei már egészen meg - romlattak, 's úgy meg - tífósítottak, hogy a' kemény rézket és az edényeket, ereket meg - rágják, következendöképpen az agyba ki - öntödnék, akkor a' beteg mindenkor meg - hal.

A' *véres természetű*, vagy - is *sök vérrű emberek*, a' kik *termézet szerénts a' gutta - Űtésre hajlandók*, a' *gutta - Űtést el - kerülhetik*, ha hivesítö és vért vékonyító eledelkkel élnék, ha minden hevítö 's részegítö itajakat, minden tú - szer -

fürszerzámns és nagyon tápláló eledelt, a' testnek és az elmének minden kemény és sokáig tartó mozgását, 's gyakorlását el-távoztatták, és ha, mi-hént észre-vefzik, hogy a' vérek meg-gyúlt, avagy fel-forratt, azonnal mindgyárt hivesítő, vért-vékonyító, és hafat hajto italakkal 's orvoságokkal kezdnek élni. Ha pedig erre az orvosláfra a' vér nem kevesednék, akkor szükséges efitendő-által gyakran eret vágni: De mégis elegendő oknélkül az érvágáshoz magát senki se szokassa; a' klystérek ellenben és a' lábferedők különösdön hafznosok.

Azok pedig, a' kiknek hideg, enyves sükeres, és taknyos vérek vagyon, fűszerzámns ételekkel és részegítő italakkal mértékletesen élhetnek, gyakran olyan orvoságokat - is vegyenek - bé, a' mellyek a' sükeres enyves taknyot fel-vagdalyák, és hasmenés avagy vizellés által a' testből ki hajtyák: A' testnek illendő gyakorlása az ilyen embereknek mindenkor szükséges.

Ha a' fő nehéz 's kábult volna, avagy ha valami tompa fájdalmat szenvedne, akkor a' fellyebb le-irt laxatívákat gyakran bé-lehet adni; igen sokat használ, ha néha a' nyaktigára hojag-huzo flastrom - is köttetik, és a' seb sokáig folyásban tartatik, avagy szintén olly hafzonnal lehet folyó sebet - is (*fontanella*) tisztálni, avagy a' bőr alatt szór - línótt által - huzni.

A' Gutta - útésben meg-hólt embereknek egész testeken és az ábrázattyakann - is gyakran fekete-vagy - is fetét - kék fokok 's szeplők láttatnak: Gyakran pedig, kivált ha hirtelen hálnak - meg, és külömbön bőv véredek 's egésségefek voltak, az ábrázat és az ajakok jó színűben és pirossan maradnak; néha ez a' *pirosság* (a' meghólt emberben) *nevekedik*, avagy akkor, a' mikor a' vér fel-olvad 's omlani kezd, *egyik hely-*

belyről a' másfokra menyen, úgy hogy külső tekintetre nézvén azt gondolná valaki, hogy az ilyen betegek meg - nem hólták: De egynéhány órák mulva lassan - lassan meg - buluványodnak, és végre az igaz balál - szim és az balál - szug (az balálnak vatoságos bizonyysági) el érkeznek.

Ezek a' jelenések természet szerint való okokból szármoznák, azért - is természet seless való dolgok uak ne tartússanak.

A' S Z É L - Ū T É S R Ő L.

(*De Paralyfi.*)

Szél - útésnek az az állapot neveztetik, a' mellyben az emberi testnek egy vagy több részei úgy el - erőtlenednek és el - lankadnak, hogy a' mozgásra és a' magok hivatalyokra alkalmatlanokká vályanak. A' Szél - útés magyarul Tégelesésnek - is neveztetik.

A' szél a' testnek mind a' külső, mind a' belső részeit meg - úteteri.

A' belső szél - útést igen sokszor hirtelen halál követi; mindenkor - is veszedelmesebb nehezebben - is gyógyul - meg, mint a' külső szél - útés, jóllehet néha a' külső - is orvosolhatatlan.

Néha a' testnek minden külső részei szél - útésbe esnek; egyedül csak a' fő marad szabadan és épen.

Néha a' testnek egy egész fele, vagy - is oldala, avagy csak valami különös tagja ütődik - meg a' szél - útéstől.

Valami

Valami az érző - inak' nedvességének folyását meg - akadályoztattya, vagy meg - állította; avagy a' testnek Izgatbaróságát (Reizbarkeit: Irritabilitas), és Gyorsferejét (Schleunkraft: Elasticitas) el - ronttja, az a' szél - űtésnek valóságos oka.

Valameddig a' szélűtött részek még valamit érez - nek, természeti melegségeket, és tökéletességeket vagy - is épségeket meg - tartják, mind addig az orvoslás bizonyosabb és könnyebb.

Ha pedig ellenben a' szélűtött részek semmit sem éreznek, hidegek, és fonnyadni 's száradni kezdenek, akkor az orvoslás felette nehéz, és lassu, gyakran lehetetlen - is.

A' szélűtés gyakran valami előre - ment gutta - űtésből származik, de mégis néha minden előre - ment gutta - űtés nélkül - is szokott támadni.

Az ilyen emberek gyakran egynehány napokan magokat igen jól érzik, és különösen vidámok, 's könnyek; estve leg jobb állapotban ágyba fekszenek, mélyen 's jól alusznak, de a' mikor fel - ébrednek, akkor már némely részeket meg - nem mozdíthatnak.

Másoknak ellenben előbb fokáig a' fejek szűnetlen faj, szédeleg, és nehéz; a' szájjok félre - vonódik; némely részek meg - síbhad, meg - nehezedik, 's nem mozdulhat, avagy rángatódik, 's a, t. azután csak hamar ez a' rész el lágyul, 's szél - űtésbe (paralyis) esik.

Azok a' szél - űtések, a' mellyek még nem régiek, közdönségefen könnyebben gyógyulnak - meg, mintsem azok, a' mellyek már fokáig tartattok: Az örög avagy beteges személyekben pedig a' szél - űtés majd mindenkör nehezebben orvosoltatik - meg, mint - sem az iffiakban, erősekben, és azokban, a' kik különben jó egészségűek.

Azok a' szél-űtékek-is mindenkor nehezebben gyógyulnak - meg , a' mellyek valami hideg gutta űtés után, avagy valami taknyos, enyves, vizes, felolvadt, vagy - is meg - higult, avagy csípős vértől támadnak, mincsem azok, a' mellyek a' vérnek sokságától, bővségétől, avagy sűrűségétől származnak.

A' melly szél - űtékek valami kemény és hofzfas nyavalya, avagy valami felette bőv űrefedések (*evacuaciones*) után támadnak, és azért valami közönséges erőtlenségtől függenek, azok magokban is minden orvoslás nélkül többire mindenkor el - mulnak, ha a' test meg - erőssedik, és ha illendő táplálás által az el - fogyott nedvességek megint meg - szápadradnak.

Néha a' testnek némelley részei a' *tűdőben meggyűlt* sűkeres enyves *takonytól* esnek szél - űtésbe: ilyenkor semmi különös orvoslás nem kívántatik: csak, vértvékonyító szerekkel No. 8. 32. 33. 34. 72. a' pökést segiteni kell; erre az orvoslásra a' tűdő - is meg - tisztul 's meg - szabadul, az hurut - is meg - enyhűl, 's mulni kezd, a' szél - űtés - is lassan - lassan el - mulik.

Felette *ártalmas tévelygés*, azt *hinni*, hogy, mivel minden szél - űtés a' kemény részeknek valami erőtlensége és el - lágyulása 's fonnyadása, azért a' szél - űtélt mindenkor *izgató*, *hevitő*, és *erősítő* orvosságokkal kell orvosolni.

Ez a' hevitő orvoslás a' szél - űtésben többire mindenkor *ártalmas*; gyakran a' nyavalyát meg - fulyolítja, és néha valami forró hideget támaszt, melly mindenkor felette *veszedelmes*.

Annakokáért minden szél - űtésben a' betegnek *természeti* mivóltát, az elöre - ment, és a' jelen való történeteket, és környűllátokat jól meg - kell *vizgál*-

vizgálni; végre az okakat-is, a' mellyekből a' szél-űtés támadott, jól ki-kell kerefni.

Ha tehát a' pulsus erős és tellyes, és a' beteg különbben jó egélségű és fokvérű vólt, akkor mindigárt eret kell vágni, és fel-űldo, vagy-is ofzlato szereket kell adni No. 7. 8. 9. 11. 39. Ha azonban az has eléggé nem menne, akkor kőzben vetve néha valami has-hajtót-is kell adni No. 3. 5. 14. 167. Az ilyen szerekkel való hozfzas élés által a' szél-űrtött részben nagy változás szokott történni; néha ezen részben valami nyilalló futó fájdalom támad, és azután valami nagyobb érzékenység és mozgás következik; Akkor csak a' fellyebb jovosolt orvofságokkal kell tovább-is élni; azonban reggel és estve a' szél-űrtött részeket flannel, avagy valami más durva vázonnal-dőrgőlni kell.

Ekképpen az ilyen személyek gyakran szerentséfen meg-gyógyulnak.

Ha pedig az ezen orvofságokkal való hozfzas élés nagy könnyőbbséget nem szerezne, és ha a' pulsus nem igen tellyes és nem igen feszes vólna, akkor lehet végre izgato és hathatos orvofságokhoz-is fogni No. 73. 79. 135. 142. 180. 181. 228. és a' beteggel gyakran egy-egy findfia herbathét itatni No. 17. 18. 21. Napjában kéttzer a' szél-űtett részeket dőrgőlni-is kell No. 226. avagy 227.

Ha a' beteg ezen hathatos orvofságokra a' melyiben valami égést, avagy valami belső forróságot érezne, és ha a' pulsus a' vérben valami mértékletlen forrált jelentene, akkor a' No. 17. 18. 21. le-irt italok helyett máfokat No. 8. 40. 45. 88. kell elévenni; és ha azonban az has meg-vólna szorulva, akkor néha a' fellyebb jovosolt laxatívákából egyet

bé-lehetne adni: Ekképpen kell a' beteget mind addig orvosolni, míg egészben meg nem gyógyul.

Ha pedig a' szél - ütött betegek *nem bőv vére-ek*; ha egytzer - 's - mind inkább *hideg természetűek*, és fel - *puffadtak*, ha sűrű enyves *takomnyal* dugva vagynak, akkor egy darabig olyan szerekkel kell élni, a' millyenek No. 110. 144. 179. 200. irva vagynak. A' meg - fűtelt gyapott, avagy szőr ruhával, vagy - is posztóval való dörgölés itten az orvoslást mindenkor siettetí.

Néha ezek az orvosságok az egész nyavalyát meggyógyittják; De mégis ha eleget nem használának, akkor a' fellyebb jövölt izgató, avagy más azokhoz hasonló, szereket - is meg - kell próbálni.

Gyakran az orvoslás segittetik, ha a' szél - ütött részre hojag - huzó flastrom tétettetik, avagy ha erősítő szerekkel No. 226. 227. napjában kéttzer dörgöltetik.

Némellyeknek a' bűdöskövös feredők; másoknak pedig az electricitas - is, használ.

A' NYAVALYA - RONTÁSRÓL

(*De Epilepsia.*)

A' kiket a' *nyavalya ki - ront*, azok hirtelen el - esnek, minden, mind belső, 's mind külső érzékenységeket el - veszítik, az hűvelykeket bé - huzzák, a' szájjokból habot, vagy - is tajtékat turnak, és egy -

egyszer - 's - mind az egész testekben erőszakos görtsőket és rángatódásokat szenvednek.

Ez a' nyavalya a' leg - rettentőbb , és leg - súlyosabb betegségek közül való , és gyakran felette nehezen gyógyul - meg , gyakran éppen orvofolhatatlan - is.

Ez a' nyavalya többire mindenkor hirtelen és ostromonként ronttya az embert ; ezek az ostromok néha egynéhány óráig tartanak , néha pedig egynéhány minuták alatt el - végződnek.

Ha a' betegek mindgyárt a' nyavalya - rontás után elég vidámok , és a' fejekben egészszén szabadok és lemmit sem érzének , akkor az egészséghöz több a' reménység , mint - sem akkor , a' mikor a' fő még fokáig kábult , szédelgős , és tompa 's gyenge érzékenységgű.

A' Gyermekекnél könnyebben meg - gyógyul , mintsem a' meg - nőtteknél ; de mégis az mindenkor rosz jel , ha a' meg - állapodott nővésnek idejénél tovább tart.

Némellyeket elzrendőnként csak egyszer avagy kétszer ront - ki a' nyavalya , közönségesen ősz - felé , és tavasz - felé : Másokat pedig minden hólnapban , még pedig *hóld - szünetkor* ; Némellyeket minden héten , avagy minden második , harmadik , avagy negyedik nap , avagy minden nap - is győtor a' nyavalya - rontásnak ostroma.

Néha pedig a' nyavalya - rontásnak ostroma felette rendetlenül jár ; gyakran fokáig ki - marad , és azután véletlenül elé - kerül , és a' beteget keményen 's hosszafalon meg - győtri . Néha pedig a' beteget egynéhány napokon minden nap egymás - után , avagy napjában gyakran - is ki - ronttya , és azután megint egy darab ideig ki - marad.

Némellykor a' betegek előre valami változást érznek, a' mellyből meg-tudgyák, 's előre meg-is jövöndölik, hogy a' nyavalya-rontás már közelit.

De még s felette fok'zor előre semmi változást nem tapasztalnak, vidámoknak és tökéletes egészségűeknek lenni láttatnak, de hirtelen a' szemeket el-fordittyák, avagy véletlenül el-halaványodnak, fok emberek láttára el-elnek 's le-rognak, melly esés által többire mindenkor nagy ijedést okoznak, és fok példák bizonyittyák, hogy az ilyen ijedés miatt máfok ugyan azon nyavalya rontásba estek, mellyből azután igen nehezen gyógyulnak-fel; annakokáért az ilyen betegek, a' mennyire lehet, kivált ha a' nyavalya-rontásnak közelítését előre meg-nem érzik, a' közönséges gyűlésektől el tiltassanak.

Ha valaki a' szülők közül nyavalya-rontós, akkor gyakran a' gyermekek-is nyavalya-rontófak lesznek; a' nyavalya-rontás a' gyermekekkel együtt-is születik, ha az anya terhes vagy-is vifelőskorában valami nyavalya-rontástól hirtelen, 's nagyon meg-ijed; Ezekben az állapotokban a' nyavalya-rontás majd mindenkor, gyógyíthatatlan: Mégis mindazonáltal az ilyen gyermekekben a' nyavalya-rontásnak *magva* fok elztendőkben erőtlenül és el-rejtve maradhat, néha soha magát ki-sem jelentené, a' nyavalya-rontás-is soha ki-nem ütne, ha valami más gerjesztő ok arra alkalmatofságot nem adna, és eőret fel-nem ellefztené.

Az ilyen gerjesztő okok néha fel-találtatnak valami hirtelen ijedésben, kemény haragban, eméztő gondban, fok és hozfzas virrafzásban, forrófágban, el-erőtlenedésben, a' fzerelemben avagy az élet' modgyában lett rendetlenségben, az hevítő ételekben avagy italokban, részegeskedéfeben, 's a' c.

Mégis mindazonáltal ezek az okok magokra - is támaszthatnak nyavalya - rontást, ha a' testben a' nyavalya - rontásnak magva nintsen - is.

Ez a' nyavalya gyakran okoztatik a' koponyának belső részéből természet rendén kívül ki - nőtt tson - tól, roz formájú 's nyomorék főtől, az agy - edényei ki - tágulásától avagy meg - keményedésétől, az agy - nak hibáitól, az agy' üregeibe öntődött tífódság - tól, az agyba által - vitetett tífós nedveségektől, az agynak tályagjaitól, és gyakran férgeitől - is, meg - kövességétől - is, avagy más keménységektől, és tson - tá - vált dolgoktól.

Mikor a' nyavalya - rontás hafanlo okokból szár - mozik, akkor majd mindenkor orvofolhatatlan.

Gyakran pedig a' vérnek bővségétől, avagy sú - rúságától; meg - gyült enyves, sűrű, avagy tífós sárviztől; felette enyves sűrű, avagy tífós nedve - ségektől; felette bőv ürefedésektől, következendő - képpen a' testnek közönséges el - erőtlenedésétől, 's a' c. származik.

Néha pedig a' nyavalya - rontás olyan okokból származik, a' mellyek a' főtől és az agytól távol vagynak: Ezek az okok ezen részekben valami rendkívül való mozgást támasztnak, és az által a' közél való szomzéd ereket izgattyák; ez az *izgatás* az agy felé fel - hat, és végre az *érző - tnaknak* közön - séges *eredetét* fel - inditya 's fel - háboritya, és *termé - szet ellen való mozgást* gerjeszt, melly miatt azután minden érzékenységek el - vesznek, és a' testnek számasobb, kiváltképpen pedig a' szabad akaratból származó mozgásokra rendeltetett, részei erőlzakoson, és görts módra rángatódnak, 's huzódnak.

Ez akkor szokott meg - történni a' mikor a' nya - valya - rontásnak oka az hafnak valamely belső tagjában vagon, a' mint az *epés, lépes*, avagy

nadrás (*ben gall = milz oder muttersüchtigen Personen*) személyeknél gyakran láttzik, avagy akkor, a' mikor ez a' betegség a' gyomorban avagy a' belekben meg-gyült tipólségtől, gelesztáktól, meg-rekedett aranyertől, avagy fenn-akadott hószám folyástól, származik.

Néha akkor-is nyavalya-rontás támad, a' mikor a' régi meg-rógaott fekélyek, a' kofz (*der Grund*), a' rüh, avagy a' bőrnek valami más nyavalyái, helytelen orvoslás által, hirtelen el-hajtatnak 's béveretnek, avagy a' mikor a' frantznak tipólsége, a' kőz kőzvény (*der Gicht*) avagy a' láb kőzvény (*podagra*) valami belső érzékeny részre vitetődik, avagy ha a' lábnak, 's hónalynak izzadása hirtelen vízfala-verődik 's benn-reked, avagy ha a' *mag-folyás* (*der Tripper*) és a' *fejér folyás* (*der weisse Fluß*) hirtelen meg-állítatik. 's a' t.

Vagynak emberek, a' kik némelly plántáknak avagy állatoknak szagától roszszul lesznek, és néha valami nyavalya-rontáshoz hasonló nyavalyába is esnek.

A' nyavalya rontás ha ettől, avagy más ehez hasonló októl vérszen eredetet, akkor igen sokszor a' beteget tökéletesen meg lehet gyógyítani.

Mivel pedig ebben a' nyavalyában az okok sokfélék, azért az orvoslásnak módgya-is sokféle legyen, szükséges: a' ki a' nyavalya-rontásnak okát nyilván ki-tanólya, az alkalmasint előre-is meg-jövöndölheti, hogy a' beteg meg-fogé gyógyulni, vagy nem.

Az orvoslásban tehát leg-inkább arra kell vigyázni. hogy a' nyavalyának oka ki-tudógyék; mindazonáltal ez gyakran úgy el-vagyon rejtve, hogy a' leg-próbáltabb orvos-is ki-nem tanólhattyá.

Annakokáért a' nyavalya - rontóembert jól megkell vizsgálni, 1.) akkor, a' mikor egészen szabad, és egészségesnek lenni láttzik, 2.) akkor, a' mikor a' nyavalya - rontásnak ostroma közelit, 3.) akkor, a' mikor a' nyavalya - rontás már valóságosan jelen nagyon.

Ezen illendő és szünetlen 's áthatatosan egy darab ideig tett vizsgálás és tapasztalásból gyakran az orvoslátnak módgyát szerentséfen ki - lehet találni, ha szintén a' nyavalyának fő okát ki - nem lehetne - is tanólni.

Annakokáért mikor az embert a' nyavalya nem rontya, akkor azon kell igyekezni, hogy minden el - tavoztásék és meg - akadályoztásék, a' mi a' nyavalya - rontást újra fel - gerjeszthetné, avagy leg - álbabb siettetné.

Ha már a' beteg *sűrű*, avagy *fok vérű*, akkor az erőbez és a' vérnek bővségéhez alkalmaztatva *egy - szer*, avagy *többszer - is eret* kell *vágni*, avagy ha az aranyerek (t. i. a' *végburkúnak vér - erei*) fel - vólnának dagadva, és valami jelek azt mutatnák, hogy a' természet magát általak ki - akarja üresíteni, akkor az aranyerekre *vérszipókat* kell rakni.

Azonban *vékonyító* vagy - is *higító*, *bivesítő*, és *gyengén laxáló* szereket kell adni No. 12. 39. 45. 121. 136. 141. 187. 198. Ezen orvoslással addig kell orvosolni, míg a' nyavalya - rontás megint elérkül, avagy leg - álbabb addig, míg a' beteg olly állapotra nem jut, a' mellyben többé a' vérnek bővsége már nyavalya - rontást nem gerjeszthet.

Ha pedig a' nyavalya - rontásnak ostroma mégis megint visszaterne, de mindazonáltal nem olly keményen, nem - is tartana olly fokáig egyhuzomban, mint annak - előtte, akkor az ostromnak el - mulása után ugyan csak azon orvosságokkal kell

vább - is orvosolni , és ha szükségesnek lenni fog láttatni , lehet megint még eret vágni , avagy az aranyerekre vérzipókat tenni ; De mégis arra jól keil vigyázni , hogy a' beteg felette meg - ne gyengűlyen , és hogy a' gyengeség miatt a' nyavalya - rontás talám meg - ne fulyofodgyék 's gonofzodgyék.

Ekképpen gyakran az a' nyavalya - rontás tökéletesen meg - gyógyul , a' mellyik egyedül csak a' felette fok, felette sűrű , avagy felette meg - hevült 's fel - forrat vértől véfzen eredetet.

Szintén ezen orvofságokkal lehet a' nyavalya - rontást egészfen meg - gyógyítani azoknál - is , a' kik epés természetűek (ben Gallfűchtigen) , ha a' betegség felette nagyon meg - gyűlt , sűrű , avagy *sfípós epétől* származik ; de mégis ebben az állapotban az érvágás ritkán szükséges.

Ezek a' szerek azoknak - is hafznafok , a' kiknek az *hafak kemény* és *sfesz*, és a' *belső* részek *sűrű enyves* takonnyval meg - vagon *töltve* 's *bé - vagon dugva* ; Ebben az állapotban a' No. 132. 142. 144. 173. 179. le - irt orvofságokat - is igen jó hafzonnal lehet bé - adni.

Ha pedig ezek a' személyek *lépések* avagy *nádráfok* , a' kiknek egyszer - 's - mind a' *májok* avagy a' *lépek* meg - vagon keményedve , akkor a' No. 73. 134. 135. le - irt pilulák igen hafznafok , csak fokáig élyen velek a' beteg.

De ha semmi *keménység* nem tapasztaltatnék , ha minden baj egyedül csak az *éző - inaknak* felette nagy érzékenységektől , izgathatóságoktól , és *rendetlen* mozgáfoktól származik , akkor a' No. 218. 219. 220. 221. le - irt orvofságokkal kell élni ; és ha azonban az has eléggé nyitva nem maradna , akkor lehet gyakran valami klystért bé - vetni , avagy a' fellyebb jovofolt szerekhez lehetne valami gyenge laxatívát elegyíteni.

A' testnek gyenge mozgatósa, kedves utazások, avagy az áernek meg - változtatása ezeknek a' betegeknek többire mindenkor igen hasznosok.

Ha pedig a' test gyenge; avagy ha a' testnek kemény részei, kivált az érző - inak, *el - lúgyaltak*, meg tonnyadtak, 's meg - erőtlenedtek volna, akkor a' No. 70. 74. 75. 253. le - irt orvofságokkal a' testet erősíteni kell.

Ellenben pedig ha ez a' *gyengeség* valami előrement *felette bőv úresedéstől*, ugmint; vérfolyásoktól, vérhastól, hószszas izzadástól, 's a' t. támadatt volna, és ha már a' nedvességek nagyon el - fogytak volna, akkor a' testet kezdetben könnyű, könnyen meg - emészthető és tápláló eledelkel megint meg - kell tölteni, és azt, a' mi a' felette bőv úresedések által el - fogyott, megint vízfűza - adni igyekezni kell; a' beteg ilyen eledelekből napjában gyakran, de egyszerre mindenkor csak keveset vegyen magához: *A' tejes* italak itten igen hasznosok, kivált, ha a' tej mindgyárt, mihent ki - fejlődik, ivódik; azért is az ilyen betegeknek a' *Dajka* leg - jobb, és gyakran csak egyedül hasznos *orvofság*, ez mellett nekik igen hasznos tiszta friss mezei levegő - ében lakni, elméjüket kedves és ártatlan mulatsággal vidámitani, és a' testeket illendőképpen mozgatni; Erre az orvoslásra igen sokan úgy meg - épülnek, hogy lemmi egyéb orvofságra többé szükségek ne - legyen.

Ha már a' test rendes élet által elégséges és jó nedvességekkel megint meg - telik, és mégis a' beteg még mindenkor 's szűnetlen gyenge volna, akkor erősítő orvofságokhoz kell fogni No. 70. 74. és 75. Ezek az erősítő szerek addig mindenkor ártalmosok, a' meddig a' test jó nedvességekkel meg - nem telik.

Az *erőtlenységnek* leg-gonoszabb és leg-nehezebben gyógyítható *neme* az, a' mellyet a' *szerelemnek* rendkívül való gyakorlása, kiváltképpen pedig a' maga magával való paráználkodás (*die Selbstbefleckung*) okoz.

De mégis ezek a' betegek-is szintén ekképpen fel-épülhetnek 's meg-gyógyulhatnak, ha azonban egyszer-'s-mind ezen rendkívül való gonosz kívánságokat meg-zabalázzák, tiltatt 's vétkes szokásokat el-hadgyák, és az údót illendőbb munkálkodással el-tölteni igyekeznek.

Ellenben pedig ha a' beteg nem csak erőtlen 's gyenge, hanem egyszer-'s-mind rosz avagy csipős nedveségű-is, akkor előbb a' nedveségeket kell meg-jobbítani igyekezni, és ha egyszer a' nedveségek meg-jobbulnak, akkor azután lehet erősítő orvosságokhoz fogni.

Mit kellefsék akkor tselekedni, a' mikor a' nyavalya-rontás roszszul gyógyított rúhtól avagy a' bőrnek más nyavalyájától, és fekélyeitől, bennrekedett izzadáftól, hátra-maradott aranyertől avagy hófzámftól, gelesztáktól, vízfza veretett frantzól, sulytól, kőszvénytól, 's a' t. származik, az ezen nyavalyáknak különös le-írásokban fel-találtatik.

A' kik némelly plántáknak avagy állatoknak bizonyos szagait nem szenvedhetik, tölle nyavalya-rontásba esnek, és minden érzékenységtől meg-fosztatnak, azok az olyan dolgakat szorgalmatosan kerüljék, oktalannul-is tselekednek azért azok, a' kik az ilyen személyeket gyakran hirtelen és szántszándékkal azokkal a' plántákkal avagy állatokkal ijesztetik, mert az ilyen ijesztés' miatt végre orvosolhatatlan és valóságos nyavalya-rontás támadhatna: Ezt a' különös természeti minémúséget több-
bire

bire mindenkor meg-lehet gyógyítani, és a' nyavalyának eleibe gátot lehet vetni, ha ezek a' izemélyek fokáig erősítő szerekkel élnek No. 73.74. 75. 253. Gyakran az ilyen természet magától-is meg-változik és lassan-lassan az olyan szagokhoz hozzá szokik.

Az eddig le-írt állapotokban tehát a' nyavalya-rontásnak lehet eleit venni, és gyakran az egész nyavalyát lehet szereztséfen-is meg-gyógyítani, mivel a' betegítő okok tudva vagynak, avagy mivel olyan környűllállások vagynak jelen, a' mellyek meg-mutatták, hogy mit kelyen tselekedni.

A' Beteg a' két nyavalya-rontó ostrom között gyakran tökéletesen egészséges, és semmi olyan jel azonban nem láttatik, a' melly valami orvoslást kívánna; Ilyenkor arra kell vigyázni, hogy miképpen vagyon a' beteg abban az időben, a' mellyben a' nyavalya-rontásnak majd el-kellene érkezn.

Ha a' beteg ebben az időben az hasában kiváltképpen pedig az oldallágaiban (unter den Rippenweichen) valami gyötrődést érez, ha az ételkévánált el-vezti, ha az hányásra érőkedik, és ha még valami más jelek azt mutatták, hogy a' gyomorban avagy a' belekben valami ki-hajtando materia meg-gyűlt, akkor vagy hánytatni, vagy laxálni No. 4. 5. 14. 38. kell. Lehet azért két vagy három nap egymás után, avagy minden második nap-is, a' mint a' szükség fogja kívánni, ilyen orvosságokat adni.

Ha pedig a' beteg a' nyavalya-rontás előtt egynéhány napokon fő-fájásról, szédelgésről, a' főnek hévségéről panaszolkodnék, ha a' szemek verecskék, a' pulsus tellyes és telzes volna, akkor eret kell vágni, avagy vérzípókat kell rakni, és a'
No.

No. 39. 45. 121. 136. 141. 187. 198. le-irt orvosággal a' testet úresíteni, a' vért higitani vékonyítani, és a' főből le-felé kell huzni, hogy a' főbe bőven és sebesen fel-ne folyhasson; azonban a' lábakat-is minden nap kéttzer feresztetni kell.

Ha pedig annak semmi jele nem láttatik, hogy a' vér a' főben bőven őszve-gyűl, hanem inkább valami más *tsipófségnek*, avagy *nedvesfégnek* jelenléte tapasztaltatik: ha a' betegek halaványok, avagy ha az ábrázot fel-pöfött, vagy puffadt vólna; ha a' fő nehéz és kábult vólna, ha a' beteg szünetlen alunni kévanna, 's' a' t. akkor a' nyaktligá: a hójag-huzo flastromot kell kötni, az hafat-is erősebben kell hajtani No. 4. 42. 43. 47. a' lábikrákra erősítet savanyó kovászt kell kötni, és napjában kéttzer a' lábakat feresztetni kell.

Ha már a' nyavalya-rontás el-végződik és ki-marad, akkor abban a' szabad időben, ha az erő meg-engedi, minek előtte a' második ostrom el-érkezik, hashajtót kell adni; hasznafok a' folyó sebek-is, és a' szőr-sinórak, ha egész esztendőn folytattatnak.

Ha pedig a' beteg a' nyavalya-rontás előtt valamelly tagban vagy részben valami különös fájdalmat érezne, ha neki egyszer - 's - mind ugy-is tettzenék, mintha abból a' részből valami a' főbe fel-menne, és hirtelen nyavalya-rontást támasztana, akkor igen fokszor fokot lehet használni, és a' ki-rontást meg-lehet akadályoztatni, ha az a' rész a' fájdalomon fellyúl által-ködtetik, avagy szoroffan meg-nyomattatik, de ezt többire csak a' karakan és a' tsóntakon lehet véghez vinni; más részekre pedig, a' melyeket meg-szorítani, és által-kötni nem lehet, mindgyárt, mihent az fájdalom avagy valami más különös érzés meg-jelenik, zároz köp-pelye-

pelyeket, avagy hojag - huzo flastromat kell tenni; lehet, ha az hely meg-engedi, a' fajós helyet bé-vágni - is avagy bé égetni.

De mégis gyakran sem a' köz szabad időben, sem a' nyavalya - rontás előtt olyan jelek nem láttatnak, a' mellyek meg - mutatnák, hogy miképpen kellyen orvosolni, avagy hogy mi módon lehessen a' nyavalya - rontást el - távoztatni, Ebben az állapotban azokat az orvosságokat kell meg - próbálni, a' mellyek No. 142. 218. 219. 220. 221. 223. 228. 295. 309. 310. 311. 312. 313. le - iratnak.

Mindazonáltal az ilyen szerekkel fokáig kell élni, és bizonyoson ki - kell tanólni, hogy valyon a' jelen való betegnek meg - gyógyítására elegendők lészneké, vagy nem.

Minden nyavalya - rontás alatt arra nagyon kell vigyázni, hogy a' beteg az erőszakos ide 's tova való verődésben magát meg - ne sérttse, és a' fejét, avagy valami más tagját kemény testbe ugymint: kőbe, faba, 's a' t. ne üsse, annakokáért, ha lehet, a' beteget puha ágyba kell tenni, és minden mozgásra vigyázni kell; az eő testét és tagjait gyengén 's okoson ugy kell igazgatni, hogy magát meg - ne üsse, és meg ne sérttse. Az hüvelyk - ujnak erőszakos ki - egyenesítése többet árt, mintsem használ.

Gyakran a' betegek a' fogokat olly erősen ószve-
 ütik, hogy a' fogok, mint az őveg, széllyel törnek,
 a' nyelvet veszedelmesen meg - sértik; annakokáért
 a' szájjat lassan - lassan ki - kell nyittani, és a' fogok
 közé valamit kell dugni: A' kemény testek haszon-
 talanak; egy darab púntofely - fát (*suber*), avagy
 keményen ószve - 's egymásra tekert ruhát leg - jobb a'
 fogok közé dugni, csak arra kell vigyázni, hogy ezek
 az elzközök nagyságok miatt a' lélekzést meg - ne
 akadá

akadályoztassák, avagy ne hogy kitűnségek miatt keveset használjanak, avagy éppen le- is nyelettesfennek: Annakokáért azokat lehet okosan tartani, valami hofzfu erős tzérnára vagy-is madzagra kötni.

Azonban igen hasznos ezeknek a' betegeknek szűnetlen fris és hives levegő- eget szerzeni; az ábrázatot gyakran hideg vízzel mosogatni és az orrat, az homlakot, és a' vakszemeket etzettel No. 222. Szorgalmatoson dörgölni; Ha a' betegek gyengék, akkor szarvas-szarv-avagy más hathatos spiritust kell az orr alá tartani, azzal az orrat, és a' vakszemeket dörgölni-is kell, avagy belöllek egynéhány cseppeket egy kalán vízben bé-is kell adni; De mégis más hathatosabb spiritusokkal a' betegeket meg-nem kell hevíteni. A' Lépes, és nádrás személyeken ilyenkor az hódtetemnek (*Castorem*), avagy az őrdögfzarnak (*asa fatida*) izaga gyakran hamar legit.

Gyakran, minekutánna a' nyavalya - rontásnak ostroma egy darab ideig tartott, a' betegek észre térnek, mindent meg-éreznek, befélnek, és minden kérdésre helyesen felelnek, és mégis az inak még szűnetlen rángatódnak. Ebben az állapotban olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek No- 37. 107. 219. vagynak.

Minekutánna a' nyavalya - rontás el-mulik, azután a' betegek közönségesen lankattak, és a' fejekben compák; azért-is ilyenkor gyengén erősítő orvosságok kívántatnak No. 117. 160. Ha pedig a' betegek ezekre fel-nem épülnek, akkor azokat No. 18. 22. 23. 70. kell bé-adni.

A' fzonoru és komor kedvű emberebben, a' lépes és nádrás személyekben ez a' nyavalya gyakran egyedül csak valami rendkívül való mély-gondolkodástól, kitsiny hitűségtől és félelemtől, avagy
haszon-

hazontalan képzelődéstől függ; néha ezek a' betegek magok meg-romlatt és tévelygő képzelődésekben ugy el-merülnek, hogy végre magokkal valóságosan el-hitetik, hogy bennek őrdög vagyon, avagy hogy eők a' Lúdértztől; vagy-is a' boszorkányoktól gyótróttetnek.

Az ilyen állapotban orvofsággal igen keveset lehet segíteni, mégis mindazonáltal a' No. 218. 219. 223. le-irt szerek gyakran igen fokot haználtak. Ha pedig valaki olly szerentsés, hogy az ilyen betegeknek gondolattyakot beszélgetéssel, igérettel, különös bizadalommal, ártatlan tsalárdssággal, utazással, a' levegő égnek meg-változtatásával, s a' t. meg-változtattya, és őket más munkálkodásokra fordíthattya, akkor az őket többire mindenkor orvofság nélkül-is szerentséfen meg-gyógyíttya; nem-is kell azért ezt az állapotot valami természet rendén felyül való oknak tulajdanítani.

Vagynak gyakran olly gonofz emberek-is, a' kik, hogy a' népet szánakodásra indítsák, és hogy pénzt gyűjthessenek, avagy hogy valami egyéb szándékot véghez vihessenek, magokat ugy tettetik, mintha őket valójában a' nyavalya rontaná.

Ezek a' tsalárdok, hogy magokat tsak tettetik, azt abból meg-lehet tudni, hogy ók a' nyavalya-rontásnak ostroma alatt tökéletesen efzeken vagynak, magokat szorgalmatosan és igen helyesen tudgyák ide s tova hányni, az hánycalódás közben-is sem fejeket, sem más tagjakat meg-nem ütök, kemény testekben meg-sem sebesítök; a' népben mentől nagyobb szánakodást látnak, annál jobban hánycalódnak: Az ilyen hamis tsalárd nyavalya-rontásnak kezdetén a' pulsus természet szerént való; ha a' szemek eleibe égő gyertya tartatik, akkor a' szemek ózve-huzódnak, a' szem fény-is ózve-

vonódik, 's meg-keskenyedik; az igaz nyavalya-
rontásban ellenben a' szem-fény váltazhatatlanul egy
módan-meg marad: Az ilyen tsalárdok, ha égettetnek,
tűpítettnek, 's a' t. akkor meg - rándulnak, és
arról, hogy a' fájdalmat érzik, jelt adnak.

Ha már nyilván ki-tudódik, hogy a' nyavalya-
rontás tsak hamis tsalárd tettetéstől származik,
akkor a' betegek koplalással, nyilván való és má-
foknak például tett büntetéssel leg-jobban meg-
gyógyíttatnak.

Szintén így kell azokkal-is bánni, a' kik azt
mondják, hogy bennek őrdög vagyon,
avagy hogy eők boszorkányok.

NYOMTATÁSBAN ESETT HIBA.

Level. - - Rend. - - Hiba. - - Olvosd.

173. - - - - 18. - - *Ikvasbusoknak* - *Inashufoknak.*

